

EGAN

AITZPEA AZKORBEBEITIA

**Hnuy illa nyha majah yahoo:
bidaia etengabea**

MIKEL UGALDE

"Añarbe-ren" bila

ANGEL ZELAIETA

**Nork asmatu zituen Rafael
Mikoletaren Elkarrizketak?**

Kritikak eta erreseinak

1997-1/2

AURKIBIDEA

AZTERKETA LITERARIOAK

JON KORTAZAR. Pastoral: estilo azterketa batetarako (II)5	
AITZPEA AZKORBEBETIA. <i>Hnuy illa nyha majah yahoo</i> : bidaia etengabea	25
MARI JOSE OLAZIREGI. Literatur irakurketaren gaurkotasuna (II).....	63
PATZIKU PERURENA. Nikolas Ormaetxea, Orixe: hiru belarriko gizona	79

SORKUNTZA

ANTZERKIA

MIKEL UGALDE. "Añarbe-ren" bila	125
---------------------------------------	-----

IPUINAK

LUIS MARI MUJICA. Euskal Herrian arrotza zen euskalduna.....	167
--	-----

ITZULPENAK

TERE IRASTORZA. Nire anaia andrazkoa.....	177
JULIAN PEÑA. Muhammad Berrada buru moztuaren kontakizuna	201

ADABAKIAK

Nork asmatu zituen Rafael Mikoletaren Elkarrizketak?	211
Iparragirrereren damua.....	218
Toponimia bizia dela eta	220
Gezurra esan nuen mendian, ni baino lehenago zen kalia	222
Euskal literatur sorkuntza: 1996an argitaratutako liburuen zerrenda.....	224
Gayarre kantariaren oroitza.	232
Aita Polikarpo Iraizozkoari omenaldia ...	236
Euskararen unibertsoa. Jardunaldiak	240
Euskaltzain oso	243
Kritika saria Juan Ramon Madariaga eta Juan Luis Zabalak.....	244
Idazleen Elkarteko epe berria.....	246

EGAN

Mari, Salvador Carmona, felpa

EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO "BOLETINA"-REN EUSKARAZKO GEHIGARRIA

Idazkaritza: Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteak, Gipuzkoako Saila
992 Postakutxatila — DONOSTIA

*Gipuzkoako Foru Aldundiak
eta
Eusko Jaurlaritzaren Kultura Sailak
diruz lagundutako aldizkaria*

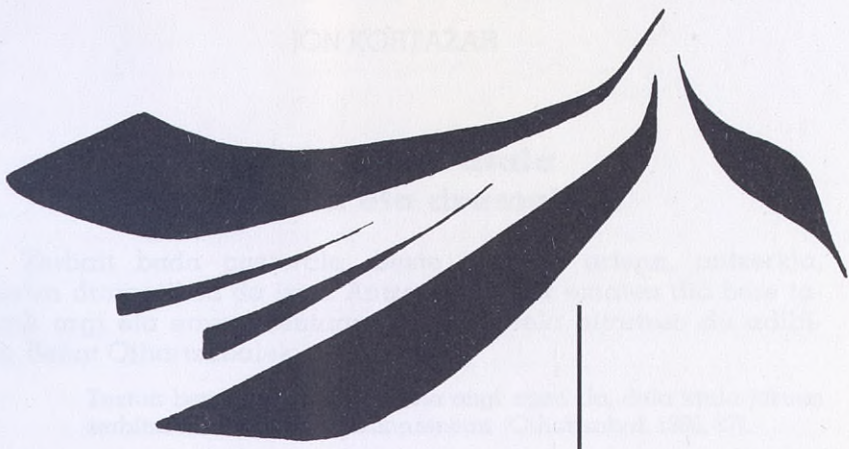
*Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteak
ez du derrigorrez bat etorri behar
EGAN aldizkarian agertzen diren edukiekin.*

ERREDAKZIO BATZORDEA

Zuzendaria: Luis Mari Mujika
Zuzendariordea: Iñaki Zumalde
Idazkaria: Gillermo Etxeberria
Administraria: Jose Antonio Zabala
Bokalak: Jose Mº Urkia
Juan Garmendia Larrañaga
Abel Muniategi

Federale
Estilo-azter eta balerako (II)

JON KORTAZAR

AZTERKETA
LITERARIOAK

Pastorala: Estilo azterketa baterako (II)

JON KORTAZAR

Hirugarren atala Pastorala eta dramatika

Zerbait bada pastorala, beste askoren artean, antzerkia, ekintza dramatikoa da izan. Antzerki izateak ematen dio bere tasunik argi eta errepresentagarriena. Horrela aitortzen du adibidez, Beñat Oihartzabalek:

Textua beti bigarren utzia dela ongi ageri da, dela taula jokuen zerbitzuan, dela kondakizunarenean. (Oihartzabal, 1985, 87).

Pastoralaren antzerki-izateari eskaini zion bere tesina lehenik, eta geroago bere Tesi Doktorala, Arene Garamendik (1976, 1988).

1. Pastoralaren deskripzioa

Pastoralaren estiloaren azterketa honetan antzerkigintzarekin topo egindakoa, bide bi zabaltzen zaizkigu aurrean. Lehenak, antzerkiaren azterketa etnografikotik joko luke, Herellek egin zuen bidetik hain zuzen ere (Herelle, 1923). Horretarako bidezidorra eta leuna dago. Beñat Oihartzabalek oso ongi laburtu ditu zeintzuk diren, Herelleren arabera, pastoralaren antzerki kanpo izatearen nolakotasunak:

*Lan hau Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailak luzaturiko ikerketa beka bati esker burutu da.

Hérellek eman zituen horri buruz argibide zehatzak, eta ongi ezagunak dira:

- antzetzokia hutsik dagoela (apaindurarik gabe);
- aktoreek, "on" ala gaizto izanik, beren sartze berezia dutela ezker eta eskuin aldetik;
- testuak deklamatuak direla, eta bai mugimenduak, bai jantziak, parte handi batez, aitzinetik tradizioez finkatuak direla;
- jokuan, ez dela unitate-erregelarik; ez ekintzaren aldetik, ez tokiaren aldetik, ez denboraren aldetik;
- "erretiratzeak" eta "jalkhitzeak", musika lagun egiten direla (musika horiek bereziak izaten direlarik khiristi eta türkentzat).
- antzerkia, aitzinpheredikü batekin hasten dela, eta azken pheredikü batekin bururutzen;
- batailak antzezmodu berezi batetan ematen direla;
- pertsonaia berezi batzu badirela... (Oihartzabal, 1985, 75-76).

Antzeko eta zehatzago, Jean Haritzelharren deskripzioa ere ezaguna da (Haritschelhar, 1897, 11-37). Edo ta Patri Urkizurena bere *Euskal Antzertia* liburuan (Urkizu, 9-58). Ez da hain ezaguna, inoiz argitaratu ez zelako, Arene Garamendik egin duena, eta ene ustez horien artean hoberena dena (Garamendi, 1976), zeren Arene Garamendik Hérelleren deskripzioaren barrenetik egiturazio egitura eman baitzuen, eta alderdi etnografikoak maila estrukturalera igo baitzituen, eta etnografia zena, oker ez badago ere etnografikoa izatea, azterketa literatarioetara hurbildu baitzuen pastoralari buruzko ikerketa.

2. Hizkera dramatiko baten bila

Bigarren bideak ere literatur ikerketen arloetatik garamatza. Nahi genuena ez da Hérellek egin zuen bezain iraunkorra, ez da Arene Garamendiren lanaren bezain argia. Pastoralaren antzerki izate hori antzerkiak berak erabiltzen duen hizkuntzarekin aurrez aurre jarri nahi genuke, estiloaz arduratzen den lan bati dagokionez. Nolabait esateko, barnetik ikusi nahi genuke pastoralaren hizkera dramatikoak, eta bidenabar, diskurtsuarekin hizkera horrek dituen elkarbideak ezagutu. Ez da ukatu behar kanpo deskripzioak eskainiriko hainbat eta hainbat ezaugarrik eratzen eta moldatzen dutela pastoralen hizkera dramatikoak. Baina gure

lanak drama eta hizkera kontzeptuak biltzen diren esparruan kokatu nahi luke bere burua, hizkera eta drama elkartzen diren puntuan, eta Beñat Oihartzabalen hitzak erabiltzearen, "textua" (diskurtsua), taula joku eta kontakizunaren artean gertatzen diren kontuak aipatu nahi nituzkeela.

Aintzindari izan da puntu honetan Arene Garamendi, zeren bere lanak ere, diskurtsu eta kontakizunaren arteko loturak azterzen baitzituen, gurean, ordea, diskurtsuak berak ere toki berezia izatea nahi genuke. Estilistikak agintzen duen esparrutik, edo deskripzio formalistak bidaltzen dituen bideetatik ibili eta joan nahi genuke.

1. Gaiaren tratamenduaz

Hauxe dugu lehendabiziko mintzagaia. Nola daude kontakizunak kontatuak, nola egiten dute aurrera istorioek?. Hiru pastoral klasiko hartuz gero kontutan, *Clovis*, *Saint Alexis* eta *Edipa* bat batean konturatuko gara *Berterretx* baino luzeagoak direla. Hau da, pastoral klasikoak, modernoak baino luzeagoak dira. Begi-bistan zegoen datu da hau, baina azaletik sakonera joateko galdera huts bat baino ez dugu behar bitarteko: Zergatik gertatzen da hori?.

Pastoralen laburtzea dela eta pastoral modernoari buruz idatzi duten guztiak mintzatu dira. Hala Beñat Oihartzabal (1985, 80), nola Jean Haritschelhar (1987, 40), hala nola Arene Garamendi (1989, 530).

Inork ere arrazoirik ez badu aipatzen, susma dezakegu bizitza modernoak eskatzen dituen arintasunagatik, edo entzulegoa ez aspertzeko edo ematen dela laburdura hori.

Baina, gai aldetik aztertuz gero pastoralak, beste zerbaitetaz konturatuko gara: pastoral klasikoak, edo behintzat guk aztertu ditugun pastoral klasikoak, luzeagoak dira, drama bikoitza errepresentatzen dutelako, edo nahi bada istorio bi kontatzen dituztelako. Bata besteari lotua, baina bi. Har dezagun *Edipa* pastorala adibidez, eta hor zati bi, alde bi bat-batean ikusten ditugu. Batetik, Ediparen kondaira dago, nola jaio, nola basoan uzten duten, nola hiltzen duen aita, ezkondu ama, bere burua hiltzen duen. Hori da lehendabiziko zatia, bigarrenak semeen arteko borrokak kontatuko dizkigu.

Bena hil beno lehen
ordeignu eguiten du:
bere by semer aldica
coroua emaiten du.

Haitatcen du Eteocla
erreguetaco lehenic,
bena lehen ourtiaren
ounxa condicionaturic

ourtiaren burian harça[ra]
sar dadin Polonica. (*Edipa*, 30-2)

Eta nola ez duten anaia biak elkarkonpontzen, eta nola sor-
tzen den gerra bien artean, eta nola baketu nahi dituen amak, eta
nola ezin duen, eta nola agertzen den Creon errege, eta abar.

Clovis pastoralak ere horrenbestekorik erakusten du. Lehen-
dabiziko zatian *Clovis* erregeren maitasun-bilakaera kontatzen
da. Nola maitemintzen den eta nola ezkontzen den. Eta gero, nola
doan gerlara:

Alemaignaq beirciren
Clovisen exayaq
Franciaco tropen gaignen
Eguin cian fracas handi bat. (*Clovis*).

Bietan dugu banaketa semantiko berdina: lehen zatian,
pertsoneiaren alde pertsonala, sentimentala, intimoa kontatzen
da, bigarrenean, beragandik kanpo dagoen zerbait agertzen da,
guda, batez ere guda, baina era berean, alde publikoa Clovisen
kasuan, beraren geroa, Ediparenean. Oposaketa hala ere, garbia
dela ikusten da lehen eta bigarren zatien artean.

Ez da hain garbia Saint Alexisen kasuan, baina hemen ere
banaketa garbia agertzen da izaera pribatu eta publikoaren ar-
tean, maitasun-istorio eta istorio publikoaren artean, etxearen es-
pazioan eta etxetik kanpokoan egiten dituen ekintzen artean.

Ez da horrelakorik baina gertatzen *Berterretx* pastorelean. Hor
istorioa bakarra da, *Berterretx* eta Margaritaren arteko maitasu-
naren kondaira, konteak etengo duena, horrela bere jaiskera poli-
tikoa lortuz, baina trama bakarra delarik.

Zergatik gertatzen da, ez denbora aldetiko laburdura, baizik
gai aldetiko murrizketa hau? Zeren hemen garbi baitago kontaki-
zuna laburtzen den neurrian laburtzen dela errepresentazioaren
denbora. Zergatik moztu dira istorioak?

Agian pastoral klasikoek eskaintzen dituzten istorioek pribatu/publikoaren kontrajarpenean eratzen direla onartzen badugu garbiago ikusiko dugu arrazoia. Pribatu/publiko kontrajarpenak badu zerikusirik pastoralak berak —eta gehiago klasikoak— bere barnean duen mundu ikuspegi bikoiztuarekin. Gogora dezagun berriro Arene Garamendik, Giovanni Dotoli aipatuz. pastoralaren izaki barrokoaz, Erreformaren aurkako izaeraz esaten zuena:

[la *Bibliothèque bleu*] es una verdadera enciclopedia barroca centrada constantemente sobre una estructura dual: la tierra y el cielo, el yo y el mundo [pribatu/publikoa], Dios y el diablo, la carne y el espíritu, el individuo y la sociedad, la muerte y la vida. (Garamendi, 1989, 532).

Pastoralen gai bikoitzak mundu-ikuspegi bikoiztua adierazten du, agian manikeismoa baino hobeto. Pastoral klasikoek erabiltzen dituzten gai biek teknika manikeo bat baino gehiago munduaren ikuspegi bikoiztua eta barrokoa adierazten dute. *Berturretz* pastoralean aldiz, gaiaren batasuna egiten denean, batasun dramatikoak bilatzen denean, baladaren azpitik maitasunean erribalak direnen erromantizismoko argumentu topikoan batasuna bilatuz, manikeismoa gordetzen den arren, galdu egiten da munduaren ikuspegi bikoiztua, gai bikoiztuek adierazten zuten mundu bikoiztua. Manikeismoa azalean geratzen da pastoral klasikoek erakusten duten gai-kontrajarpen sakonaren aurrean.

Bukatzeko, konstatazio honek on egingo lieke pastoral klasikoa eta *moderno*a genero desberdin bi direla defenditzen dutenei.

2. Diskurtsuak eta ekintzak

Diskurtsuaren eta ekintzen arteko orekak baldintzatzen du pastoralaren dramatika. Pastoral-ikuskizunaren kakoa puntu honetan datza. Esan liteke, eta puntu honetan Beñat Oihartzabalen eritzietatik urruntzen naizelarik, pastoral batean diskurtsuak ekintza batek baino pisu gehiago duela, edo hobe esateko, Beñat Oihartzabalen esaldi zehatz hura:

Textua beti bigarren utzia dela ongi ageri da, dela taula jokua-
ren zerbitzuan, dela kontakizunarenean. (Oihartzabal, 1985, 87),

hurrengo era honetan geratu behar lukeela uste dugularik: pastoralaren diskurtsua kontakizunaren menpe dago, eta ez horrenbeste taula-jokua-
ren menpe. Hizkuntza eta diskurtsua, hizkera, kanpotik datorren eta kanpoan dagoen historia bat kontatzearen

menpe dago, dramatizatu beti beste nonbaiten dagoen istorio bat dramatizatzen baita, eta eszenan esaten denak, lehen peredikuan esandakoari jarraitzen dio, lehen peredikua berak atzean daukan *colportage* liburuaren mezua eta istorioari jarraitzen diola.

Istorioak eta honen mezuak mugatzen du pastoralaren espresio-moldea. Baieztapen honetarako froga batzuk agertzea ona litzateke.

3. Pertsonaien norabidea

Egia da pertsonaiek ez dutela psikologiarik erakusten, edo kasualitate ahul batez bideratzen dituztela beren ekintzak. Adibideak ez dira falta gure pastoraletan. *Clovis* pastoralean, Gunde-bart osabak Clotilderi, Clovisen emaztegaiari, azaltzen dionean bere aita traditu eta hil eta traditu zuela beraren erresumarekin geratzeko, eta bere krimena Cainarekin konparatu ondoren, bakeskea agertzen dionean, harrigarria da lobaren erantzuna:

Ossaba egon cite
hola afflegitu gabe
Çoure ganat eztit
maleciariq batere. (*Clovis*)

Harrigarria logikaren aldetik, noski, ez Pastoralaren barne-logika, edo generoen legeetatik begiratuz gero. Honenbeste *Edipa* pastoraletako pertsonaiei buruz esan dezakegu: Edipok bere aita eta Jokastaren senarra den Laia hiltzen duenean, eta Jokastak bere barne pena erakutsi ondoren, honela mintzo da Olinpia, Jokastaren aholkularia:

Madama arren, behar duçu
oray ene abisua hartu
eta guerien generous houra
berhala esposatu. (*Edipa*, 301).

Eta azken aipu honetan badago gure interpretaziorako lagungarri den hitz bat: *behar duçu*. Pertsonaiek ez dute psikologiarik izango, baina badute *egin beharrik*, badute *norbaiterik*. Badute kanpotik jartzen zaien behar bat. Pastoraletako pertsonaia *obedient* dira. Halaxe diosku Edipak berak:

Soldado seimple bateq
behar badu erreguetu
bicy niçano horren
obedient nukeçu. (*Edipa*, 313).

Kanpoan dagoen zerbaiti jarraitu behar diote. Egia da kanpo edo gainean dagoen hori erraz eta gehienetan identifikatzen dela Jaungoikoarekin batez ere, testu-barneko akzioa kontutan hartu ezker:

Jauna ene arapostia
cutaric dependitcen duçu
ciena hala balis eta
Segurki oguen nikeçu. (*Saint Alexis*).

Pertsonaiok ez dute borondaterik, beste norbaiten borondatea jarraitzean dago euren zeregina: Jaungoikoaren borondatea, testu-barneko istorioan, kanpoko ereduaren kontakizuna, *colportageak* eskaintzen zuen istorioaren idazketa prozesuan. Pertsonaiak bezain ahul zen idazlea bera. Haiak Jaungoikoaren borondateari eutsi behar zioten, honek ereduaren ispiluari. Nolabait esateko behartuak ziren, kanpoko zerbaitek bultzatzen zituen.

Horregatik, beharbada, da hain garrantzitsua patuaren pape-ra. Bat jarraitzen behartuak daude pertsonaiak. Ediparen etorkizunaitaren ametsean idatzita dago, Pastoralaren historia lehen peredikuan aurreemana, entzuna dagoen moduan. Horregatik, oso era erromantikoan kexatzen dira halabeharrez pertsonaiak:

oh crudel destinatia. (*Edipa*, 92)
ah fortuna cambiacorra
erran duç eguia handia
hitan counfidancha harcia
dela erhokeria. (*Saint Alexis*)

"Destinatia" hain kanbiakorra denez, ez dira pertsonaiak beratan fidatuko. Euren norabideak beste bide ziurragoetatik joko du. Erliijoaren bidetik, hain zuzen ere. Horrela Clovisen egileak:

Khiristituren cela
Eta Jesus Christ eçaguturen
houra eguiten bacian victorius
gaiça orotan cela içanen. (*Clovis*)

abertitzen gaitu. Era berean:

Eztuçu asquy salbatceco
fediaren ukhaitia
behar diçu arren fedia
esperança eta caritattia. (*Clovis*)

gogoratuz, garbi uzten du non dagoen Pastorelek behin eta berriro sendotuko duten mezua: kristau erlijioan.

Pertsonaiak ez dira autonomoak, ez dute izaera propiorik, baina badute norabiderik, badute kristau erlijioaren barnean zeresanik, hemen bai aurkitzen dutela euren izaera.

Joera honek bortizki kontrastatzen du Etxahunen *Berterretx* pastoralean gertatzen denarekin. Batetik, pertsonaiek ez dute erlijioaren erreferentziarik, eta bigarrenez, eta horregatik hain zuzen ere, autonomoak dira. Euren ekintzen arrazoia ez da erlijioan aurkitu behar, baizik eta beste era bateko arrazoietan: grina, ahalmen guraria, tradizioa... Nolabait esateko, kasu honetan pertsonaien joera ez baitago idatzia, nahiz eta pastoralaren atzean *Berterretx*en balada egon formalki, eta itxura batean baladaren ekintza-diseinua jarraiki pastoral egileak. Hori azalean baino ez da gertatzen, zeren pastoral hau irakurtzen duenak bat-batean ausnartuko baitu balada aldatua dagoela, eta ekintzen diseinuan ez ezik, mezuan bertan ere bai, balada politiko bat, maitasun kontu bat bihurtu den neurrian, eta beraz, ereduak galdu duela bere jarraipen indarra. Pertsonaiak jada ez dira onen edo txarren aldean jausten eritzi erlijiosoen arauera, beste eritzi mota batzuk erabiltzen dira (moralak, edo sentimentalak) edo aurreeritziak agintzen dute (*Berterretx* ez da ona kristaua delako, gurea delako baino).

4. Hizkera eta drama

Ezaugarriak badu pastoralaren estiloak hori ezprogresibotasunarena da. Hitz itsusi hau behin eta berriro aurkitzen dugu geure bidean, eta berriro hartu behar dugu mintzagai. Hitz-jarioaren oparotasunez hitz eginga dugu, ikusi dugu espresioaren aurrerajoste-falta hori. Orain ekintzaren barnean ezaugarri bera gertatzen dela baieztu nahi genuke. Progresiorik gabekoa da hainbat pastoralen drama, orduan, azaldu behar genuke zein den hitza eta ekintzaren artean dagoen oreka edo orekarik eza. Edo bestela esateko, askotan eta askotan aktoreek errepikatu egiten dute mezu berdina, hainbat alditan errotaren harriak bezala, eiho eta eiho ohi dute mezu berdina. Ikus ditzagun egoera desberdinetan progresiorik ezaren ezaugarri hau.

Progresiorik eza hori mezu eta ahapaldien artean gerta liteke, eta orduan, ahapaldi bitan, aldaketa handirik gabe mezu berdina

izango genuke. Adibidez "ikararena" *Edipa* pastoraleko hurrengo ahapaldietan:

Ama-seme dirate
 bai eta senhar-emazte;
 crima handy horiec
 nihaur ikharatcen naye.
 Nour ezta ikharaturen
 goure leguiaren guisala
 ençutez ama-semiac
 senhar-emazte direla?. (*Edipa*, 20-1)

Baina desoreka gertatzen da diskurtso eta ekintzaren artean, eta hauexek ditugu aztergai eta pentsagai. Adibidez, Layak bere etorkizunari buruzko ametsa duenean, 12. ahapaldian Jokastari amets bat izan duela adierazten dio:

Madama, igaran gayan
 amex bat eguin dit.

Ez du ezer zehatzik esaten ametsari buruz. Lehen semeari buruz aritu dela, eta haien erruz "egun malur handiek" izango dituztela, eta triste dagoela, dira jakingo ditugun berriak. 22. ahapaldian (10 ahapaldi geroago) ametsaren azalpen bat eman diezaiola eskatzen dio Socrastari:

eta amex gaisto haren
 goury explicaçalia.

Honek ametsaren azalpenarekin hasi orduko, kontsolamendu eskaintzen dio 25 eta 28. ahapaldietan:

Sira consola cite othoy.

Eta 32. ahapaldian (ametsaren "taula jokua" hasi eta 20 ahapaldi beranduago) berriro gogoratzen dio Laiak ametsaren azalpena:

"Haz cite, Socrasta, othoy
 berhalla debinatcen"

"Berhalla" horrek larriturik eta beharturik edo, Socrasta hasiko zaio, azkenean, ametsa azaltzen, ez ordea, beste 5 ahapaldi pasatzen utzi gabe. 37. ahapaldian, bada, hasten da ametsaren azalpena:

erreguinaq doffi bat
 behar diçu produissitu.
 coun doy beitate
 eder eta maitagarry
 bena haren azcioniaq dirate
 icy eta loxagarri.

Ametsaren sekuentzia dei dezakegun ekintza honetan, garbi azaltzen zaigu ekintza eta diskurtsuaren arteko desoreka, aurrerapenik eza. Akzioa geldi dago hitzaren adarrak espazioan zabaldu eta zabaldu egiten diren bitartean.

Beste horrenbeste esan dezakegu Clovis eta Clotilderen ezkontza dela-eta. Bien arteko harremanak oso luze jotzen dute, edozein enbaxadaren kontatu behararen beharrez.

Edozein ekintza hasi orduko hitz jario aspergabekoa botatzen dute aktoreek, mila konplimentutan galtzen delarik ekintzaren haria.

Joera honek badu beste isladapen formalagorik ere. Berbalizatze joerak honen aztarnak lirateke, besteak beste, lehenago esandakoaren aipamenak:

Eran deçut lehen ere. (*Edipa*, 459),

edo ekintzaren arlo semantikoa jorratu beharrean, "azalpena", "esatea" edo antzerako arlo semantikoak aberasten dituzten aditzen agerpena: hitzaren inguruko esanahia duten aditzak azken batean, "jakin" ("Ziek badakizue"), hitz eman, esan, eta antzerakoak ugari agertzen dira.

Era berean ugariak dira diskurtsuari berari egindako aipamenak: "hori hola bada", edo antzekoak. Aurretik esandakoari aipamen garbia egiten zaio behin eta berriro. Eta horrelakoa okerragoa da, pertsonaia batek eszenan gertatu den zerbait, eta beraz publikoak ezagutzen duena, azaldu behar dionean, delako horretaz ezjakitun den beste pertsonaia bati. Horrelaxe gertatzen da Aurelian enbaxadoreak Clotilderen edertasuna, hau ezagutzen ez duen Clovisi kontatu behar dionean. Publikoak badaki nolakoa den Clotilde, beste arrazoien artean, Aurelianek berak adierazi duelako Clotilderen aurrean bere iritzia, eta entzuleek berriro entzun beharko dute Aurelianek Clotildetaz egiten duen "anplificatio" a, Clovisi bere sentipenak kontatzerakoan.

Berbalizatze prozesua, eta inpresio batetaz mintzo naiz, areagotu egin dela esango nuke, garaiak aurrera doazela, eta pastoral

modernoan ahapaldien arteko aurrerapenik eza ugariagoa dela, eta ordea, akzio eta diskurtsuaren artekoa eskasagoa. Batasun dramatiko handiagoa erakusten dute guk aztertu dugun pastoral modernoek, adibidez *Berterretzek*, baina ahapaldien arteko aurrerapenik eza ugariagoa da. Gorago aipatu dugunez, pastoral modernoak ekintza gutxiago eskaintzen duela esan dezakegu, batasun dramatiko handiagoa, baina horregatik, ez ditu mezu gehiago eskaintzen. Ideien aldetik, aldiz errepikazio prozesua, eta berbalizazioa ugariagoak direla esango nuke.

5. Espazioa eta denbora

Berbalizatze joerak beste esparru batzuk ere hartzen ditu pastoralaren teknika dramatikoan, drama-organizazioaren aldean. Arene Garamendik, adibidez, aspaldi ikusi zuen antzektokia hutsik agertzeak, dekoratu gabe antzektzak behartzen zuela pastoral, genero moduan, espazio eta denborak berbalizatzerara, azaltzerara. Ikuslegoak ikusten ez zuena azaldu egin behar zitzaion.

En el teatro clásico el espacio, gracias al escenario y a su decoración es un dato inmediato, siendo innecesaria la representación del espacio en el discurso... En el teatro sureño, en cambio, al basarse en la utilización de una escena vacía, el espacio nos es conocido únicamente a través del discurso. (Garamendi, 1976, o.g.).

Non gertatzen den ekintza hitzaren bidez azaltzen bazaigu, noiz gertatzen den ere esplikatzen egiten zaigu. Hala, *Saint Alexisen* hasieran, ezer baino lehenago kronologia bat ematen zaigu aditzera, baina kronologia hori ez da finkatzen urte batean, ekintzan beratan baino, eta gero hasten da egilea kronologia kontatzen:

hamaçaspi ourthe igarençin
bere aitarien etchen

honela hasten da kronologia: *Saint Alexisen* jaiotza egunetik kontatzen hasten da; geroztik, honela jarraitzen duelarik haren bizitzaren kontakizuna:

hantiq coumbait egunen burian
ginco aita ceron minçatu...
egun bates ençun cien
erroumaco eleizan

gincouren cerbucharibat bacela
euphemien en etchian. (Saint Alexis 4, 6).

Aipatu ditugunak lan horretako hirugarren, laugarren eta sei-
garren ahapaldiak dira, hurbileko ahapaldia, beraz. Horietan gar-
bi ikus dezakegu nolatan geratzen den kronologia berbalizazioa-
ren menpe, eta zein era zehazgabean ematen den kronologia
pastoraletan.

6. Ondorio bezala

Ondorio bezala, orrialdeotan zehar erabili dugun ideia bakar
bezain garrantzitsua azaltzen da. Pastoralaren drama kontakizu-
naren menpe dagoela esan dezakegu. Beñat Oihartzabalek idatzi-
riko esaldi hartatik: "textua beti bigarren utzia dela ongi ageri da,
dela taula jokuen zerbitzuan, dela kondakizunarenean" (Oihartza-
bal, 1985, 87), bigarrena azpimarratu behar dela iduritzen zaigu.

Pastorala genero bezala hartzen badugu, onartu beharko
dugu badituela bere lege eta arauak, hauetarik bat garrantzitsua
da: pastoralak kontakizun bat kontaktzen du, eta historia horren
menpe jartzen du, bai hizkuntza, bai "taula joku". Pastoralaren
helburua, helburu nagusia, istorio baten kontakizun dramatizatua
da, kontakizunak bere baitan duen mezu erlijiosoa ikusleei era-
kusteko asmoz. Honen menpe jartzen da beste guztia.

Laugarren atala.

Pastorala eta aho-literaturaren estetika

Norbaiti hutsala irudi dakioke atal hau. Azken batean, biga-
rren atala ere antzekoa den arazo bati eskaini diogu. Baina hartan
gaia maila abstraktu batean tratatzen bagenuen, orain zehatzago
joko dugu. Han, nolabait esateko, pastorala eta aho-tradizioaren
artean zegoen lotura aztertu genuen, orain pastorala eta aho-lite-
raturaren arteko arazoaz mintza gaitzen. Eta hementxe dago des-
berdintasuna, desberdina baita aho-tradizioa eta aho-literatura.
Han ahozkotatasuna idatzizko kulturarekin parekatzen genuen, ora-
in aho literaturak pastoraletan utziriko aztarnak aztertuko ditugu,
aho literaturaren formulen eragina, nahi izanez gero.

Estilo kontu batetan mugituko gara atal honetan. Eta estilo

kontuetan sail bi desberdindu behar ditugu. Lehenen, aho-literaturak utziriko arnasa. Geroago satanerietan aurki genitzakeen aho-literaturaren eta moldeak. Sataneriek, pastoralaren barnean toki berezia izan dute, eta askotan oso baloratuak izan dira:

P. Lafittek dioen bezala zati batzutan, irri egin araztekoetan partikularzki, pasarte politik badela onartzea...Guretzat, molde horretan, pasarte komikoak dira preziagarrienak, naturalago baita orduan erabiltzen den hizkera, biziago, adierazgarriago. (Oihartzabal, 1987, 54 eta 87).

Baina bada alderik sataneriak eta beste motiboen artean. Satanek erabiltzen duten ironia ezaguna da Europako teatro osoan, aho literaturaren esamoldeak hurbilago dute iturria, euskal aho literaturaren generoetan, formula horiek beste aho literaturetan ezagunak izan arren ere. Sataneriek antzerkian dute erroa, formulak ordea, antzerkia ez den beste genero batzuetan: dela balada, dela lirika. Formularen arlotik hasiko gara, gure helburu nagusi hari, aho eta idatzizko kinkari, berriro heltzeko asmotan.

1. Aho literaturaren eraginak

1. Balada

Genero batek baino gehiagok utzi du bere arrastoa, gure azterketaren "corpusa" osatzen duten lau pastoraletan. Eraginik nagusia, dudarik gabe, *Berterretx* pastoraletan aurkituko dugu, azken batean izen bereko baladan oinarriturik bait dago. *Berterretx* pastoralak, egia esateko, iturburu bi ditu: bata balada, bestea erromantizismo ondoko topiko literarioa, zeren dramaren sortzaile Konteak Margaritarengana duen maitasuna baita. Istorio politikoa, istorio pribatua, jeloskortasunaren istorioa bihurtu du idazleak. Baladak duen tragedia kutsua, maitasun istorio gisa emana dago, politika ahaztu gabe noski. Baina tragediaren korapiloa Margarita izango da, batek maitasunaren bidez, besteak indarraren bidez, gizon bik lortu nahi duten emakumea.

Baladaren eragina ez da hor bukatzen. Noizbehinka esaldien bidez ikus dezakegu nola sartzen den pastoraletan baladaren baten oihartzuna. Adibidez, *Goizian goizik* baladaren oroitzapena geratu zaigu *Berterretx* pastoraletan:

Berterretx bizi bazira
Emadazut arrapostu. (*Berterretx*)

esaten dio Margaritak Berterretxe hilda aurkitzen duenean, esaldiaren bidez, goizian alargun geratu zenekoaren samin berdina erakutsiz.

2. XVIII. mendeko lirika

Behar bada, generoaren denbora hurbiltasunagatik, aagian XVIII. mendeko lirikak formula egin eta politak eskaintzen dizkielako pastoraletako pasarte lirikoei, apika, formulen borobiltasunagatik, XVIII. mendeko lirikak eragin zuzena izan du pastoral klasikoetan. Zehazterakoan bi dira nagusiki lirika herrikoiak eman diezaizkion laguntzak. Agur esaterakoan, asko jotzen dute aktoreek lirikaren almazenera, batzutan abesti ezagunaren bertsoak hitzez hitz errepikatuz,

Adio ene haur maitia,
adio orai seculacoz. (*Edipa*, 90)

Beste batzutan, adioaren topikoa bermoldatuz eta bereganatuz:

Adio, egun xarmanta
bai etare arguia. (*Edipa*, 374).

Adio fidelitatiaren amouriouaren
exemplu alagranciak oro
adio arren seculacos
ene amouriouac oro

Adio ene adiskidiq oro adio. (*Saint Alexis*)

Egia esan, gehien erabiltzen den topikoa da. Beste alde, heriotzaren topikoa izenarekin ezagutzen den motiboa ere agertzen da pastoraletan XVIII. mendeko lirikatik hartua. Pertsonaia nagusiak nahi duena lortzen ez duenean, bere etsipen osoa adierazteko, heriotza hitza aipatu gabe, eufemismoen bidez, hiltzera doala adierazten du. Hona hemen adibide bat:

hartacoz oray mundia
kitatu behar dut. (*Edipa*, 387)

3. Errefrauek

Zenbait esaldi, errefrauei dagokien laburtasun eta egokitasunez egozten dituzte pastoralek. Ez dugu errefrau ezagunik aurkitu, baina bai errefrauen moldepetan adierazitako pentsamendu boro-bil eta garbiak. Hona hemen kontrajarpenaren oinetan osaturiko esamolde berria.

Bena plazerety landa
bertan gite da desplazerra. (*Edipa*, 9)

4. Hirukoitasun formalak

Bai baladetan, bai lirikan, eta baita ere beste aho-generoetan aurkitzen den formula dugu hirukoitasunarena, eta jadanik hitz egin dugu berataz. "X, X eta Y" bezala ezagutzen den formulaz behin baino sarriago osatzen dituzte beren ahapaldiak pastora-
lek. Hirukoitasun hori izenena izan daiteke:

Honquy gin ciradiala
Franciaco Erreguia
Erregue noblia eta
ene sokhorriçalia. (*Clovis*).

Zein aditz eta ekintzeena:

Txapela bat diagu
Sant'Antonin eginen
Han denak junta eta
Bakia signaturen. (*Berterretx*)

5. Bukaera eta hasiera berdintsuak

Geroxeago bertsogintzan hedatu den teknika baten testigu di-
tugu pastoralak. Teknika ezaguna dugu gure aho-literatura zaleak
direnen artean. Ahapaldi baten bukaeraz hurrengoari hasiera
ematen zaionean erabiltzen du teknika hau egileak. Adibideak ez
dira ugariegiak baina ez horregatik eskasak, batez ere *Saint Ale-*
xis pastoralean.

ene bihotça duçu çuk
alagueraturic eçarten
Ene bihotça duçu eçarten
contentamentu handitan. (*Saint Alexis*).

Behar duta obeditu
korpiçaren boronthatiari
korpiçaren boronthatiari
balin banis jarraikiten. (*Saint Alexis*)

2. Satanen ironia mundua

Desberdina da ordea, satanen ironia osatzeko erabiltzen den
espresabide moldea. Satanek bere gain hartzen dituzte pastora-

tan pasarterik irrigarrienak, eta hala, pastoral osoan jarraitzen den seriotasunarekin kontrastean luzatzen da euren papera. Seriotasun eta burlaren arteko kontrajarpena oso ezaguna zen Europa osoko Erdi Aroko antzerkian. Rainer Hessek (Hess, 1976) erakutsi duenez, Erdi Aroko antzerki erlijiosoetan ez zen falta irriparra. Azken teoriak baieztatzen dutenez, pastoralaren etorria ere antzerki erlijiosoan aurkitu behar dugu, hain zuzen ere Frantziako misterioetan. Antzerki erlijioso zahar baten jarraipena izan da pastoralak, jarraipena eta urrimena, misterioak baino askoz ere txiroagoak omen dira eta, bai janzkeraz, bai atrezkoz, bai literaturaz, pastoralak. Badakigu, gainera, pastoralek Frantziako colportage literaturarekin harremanak izan zituztela, eta misterio eta colportagearen arteko misturak sortu zuela XVII eta XVIII. mendeko pastoralak. Sataneriak, baina, ez ote dira misterio zaharrek utziriko ondarea? Egia da era berean, txanza berdina aurkituko dugula Zuberoko irri-herri teatroan, ez direla horrelako bur-lak faltako xaribarietan. Baina irri eragiteko elementuen mundu hori nahiko berdintsua dugu Europa osoan eta aski ezaguna literatura herrikoian, bai teatroan bai beste genero narratiboetan.

Gertatzen dena beste zerbait ere bada, Erdi Aroko teatroak eskainiriko teknikamoldea irria eragiteko, barrea erazteko tekniken zerrenda oso ondo moldatzen zaiola pastoraletan erabiltzen den ironia-moldeari. Reiner Hessek Erdi Aroko antzerki erlijiosorako aipatzen dituen teknikak eta pastoralek erabiltzen dituztenak eurak eta berdinak direla. Horregatik ez dugu hemen garbituko nondik hartuak dituen pastoralak teknika hauek, Erdi Arotik datozkion edo zuzenean hartuak dituen xaribariatatik. Arazoa ez baita hori, eta gainera ziurren pentsa behar genuke, Europa osoan Erdi Arotik mantentzen den irri eragiteko herri-molde hori bat dela, eta bera dela bai pastoraletan eta bai xaribarietan agertzen dena. Molde hori irriaren eta aratuzteen kosmos bat da, eta Rabelaisengan agertzen da, Cervantesengan, eta herri literaturan. Komediaren indarra da azken baten, eta indar honek piztu ditu pastoraletako irribarreak.

Satanek, halaz ere, funtzio hirukoitza dute pastoral baten barnean. Herellek ikusi zuenez (Herelle, 1923, 83), satanak izaki bereziak dira, mundu honetakoak ez direnak, eta horregatik ahalmen bereziak erakusten dituzte, haien artean etorkizuna ikusteko ahalmena. Beste alde batetik, funtzio komikoa betetzen dute.

Hamar, hamaika, hamabi aldiz irtetzen dira emanaldi ba-

koitzean dantzara, eta esan bezala, bere helburu eta xedea jendea farrez leher dadin, irriz liberti dadin, horretarako jendearekin berarekin sartu behar baldin badu ere astakeri handiak boteaz, da. (Urkizu, 1984,55).

Hirugarren funtzio bat ere ezagutzen zaie. Satanez pastoral klasikoan dantza egiten duten bakarrak dira, eta dantzen bidez,

tiene como función primera la de dividir el espectáculo en "números", división que normalmente no comporta ningún cambio en el relato... sino que responde a la necesidad de amenizar la representación. (Garamendi, 1977, o.g.)

Funtzioak horiek guztiak izan arren, ez da dudarik irriarena dela nagusia satanen eginkizunetan. Juxtu hori da komediak egiten duena drama erlijiosoaren barnean:

La costumbre de aliviar la gravedad de la obra por medio de la chanza jocosa es común a toda la Romania. Testimonios de ella encontramos tanto en los dramas franceses, italianos y portugueses como en los españoles. (Hess, 1976, 260).

Funtzioa horixe dela ziurtatu ondoren, zeintzuk dira barrea eragiteko pastorek erabiltzen duten teknika? Ez da bat eta bakarra, baizik eta prozedura estilistiko askoren ezkontza.

1. Maila sozial desberdinen agerpena

Badira ofizio batzuk, gizartean duten mailagatik irrigarritzat jotzen direnak teatroan. Halakoxea da, Saint Alexis pastorean agertzen den Marchanta. Pertsonaia honek berez du bere tokia pertsonaia nagusien artean, baina obraren barnean Sataneria baten barnean aurkitzen du bere burua, eta orduan, defentsa egin behar du:

SATAN

Behadi hounat Marchanta

gouri beha aguigu

abitu hori guq

hounat behar diagu

BELZEBU

Bai bertan hounat

eman içaguk

edo eta bestela

borchas emanen duca

MARCAHNTA M^a
Gueçurra erranen ducie
enaicie borchaturen
nahi bada devriq ciradien
ez eta loxaturen. (*Saint Alexis*)

Egia bada ere lan honetan satanek erraz hartzen dutela toki-
ren bat gizon arrunten artean, eta horrela tentatuko dute Alexis
bera, badirudi Marchantak paper berezia duela, zeren lanaren zati
handi batean satanak jarraitzera behartua baitago. Agian, pertso-
naia barregarria bezala tratatua dago, eta ofizioak badu honetan
zerikusirik.

2. Hizkera zakarra

Zerbaitek definitzen badu Satanen hizkera, honen zakarkeria
da. Ez da hizkera lizuna, gehiago da zakarra, eskatologiarekin
loturik agertzen dena.

La comicidad de ambiente bajo y grosero contiene una variante a
la que se ha dado en designar comúnmente como comicidad es-
catológica (del griego skatâv= segregar, defecar). Con ello se
piensa en una comicidad basada en ciertos procesos digestivos y
en los correspondientes órganos corporales. (Hess, 1976, 78).

Hauek dira usu agertzen direnak pastoraletan satanen ahotan:

Venite eta bouha cite,
çhakhur iphourdian sar cite,
hire ilusioneq oroq
huistu huistu balio die. (*Edipa*, 247)

Arri arry jarni diable
botoua sallabarço
si quieres entender
kaka dela cientako. (*Edipa*, 248).

Ekharraq arren suya
eta hiq aldiz lastoua,
behar derogu berotu
bougre houny uzkuciloua. (*Edipa*, 257).

Adibideak asko eta asko dira. Euren funtzioa garbia da, Rei-
ner Hessek gogoratzen digunez:

Los juramentos y maldiciones tienen, así, la función de poner en
ridículo al diablo como maldad personificada. (Hess, 1976, 113).

Egia esan, hizkera hau ez da soilik satanengan agertzen. Norbaitek izango balu elkarrizketaren bat satanekin, elkarkide horrek galdu egingo luke bere hizkera-maila eta bat batean satanen antzera hitz egingo liguke. Hala gertatzen zaio Marchantari,

Bide hartacouen tentatceco
ciec cirade eguin eguina
par la sacrebleu orai
icoussi beharducie enekila.
Cieq eni idek abitia
bai cacaçaharra. (*Saint Alexis*)

Reinar Hessek adierazten duenez:

Tan pronto como los terrenos sagrado y profano entran en contacto recíproco —un contacto fundamentado por la Encarnación de Cristo—, el nivel estilístico puede cambiar, el cruce de estilos puede iniciarse, de manera tal que los ángeles pueden hablar en estilo bajo y los pastores en estilo elevado. (Hess, 1976, 85).

Holako zerbait gertatzen da satanek Alexis tentatzen dutenean. Amari zor dion errespetuagatik, laugarren manamentuagatik, Jaunaren borondatea ez betetzea eskatzen diotenean, altza egiten da satanen hizkera maila, baina ez horregatik jetsi Alexisen:

SATAN
Ouste duca meritu dela
emastiaren hola ustia
hori duk hori arimaren
damnaceco bidia
ALEXIS M^o
gincouaren icenian
Satan apartadi bertan
abiloua sar adi
iffernuco lecian. (*Sain Alexis*)

3. Hizkuntza arrotzak

Euskara eta hizkuntza arrotzen arteko nahas-mahasak ere efektu irrigarria du, eta pastoralak ongi moldatu ditu, irribarrea sortzeko. Hor ditugu euskara eta latina, edo frantzesara, edo gazteleara nahastuak umorea aurkitu nahiean.

4. Esaldi iraingarriak

Irain gordinek ez dute hutsik egiten pastoraletan. Eta horrela aipa ditzakegu hurren datozkigun hauek:

niq orano eztit ikhouss[y]
asto pitoua houlako. (*Edipa*, 254)

Ny naicieya bay
cien ororen solaça
eta hy counten[t]enic,
apho muthur beltça. (*Edipa*, 487)

5. Gizagaitzak

Iribarrea ez da sortzen hitzez soilik, egitez eta gizonaren barne aldiaren begiratzez nahiko materiale hartzen dute pastoraiek. Gizagaitzei buruzko hainbat pasarte polit aurki ditzakegu pastoral hauetan. Aski arruntak dira Satanen handikeria eta harropuzkeria kritikatzan dituzten testuak. Eta nola ez?, harroputzaren huskeria:

Iffernia hussic tut
essin hassaman genterik
gente hounac bassunquieya
Enetaco ollaiscobat ereric. (*Saint Alexis*)

Haragikeria gutxitan agertzen bada ere, lukurreria ez da faltako, hala nola behin Belcebut-ek Satanari soldataren igoera eskatu zionean, honek palukadaka erantzun zionean bezala, hori bai palukadak "urhe eta cilhar" zirela garbi utzirik:

Bahadi Belzebut
orai soldata behar duk
eta moursa hountan
urhe eta cilhar baduq. (*Saint Alexis*)

6. Ondorioak

Hitzezko irain eta ekintzazko burruka eta pelikaren arkuaren artean mugitzen da pastoraletako umorea. Umore xume bezain gordina, ihauterietako izpirituan oinarritzen dena, pastoraletan baino lehenago Erromania osoko lurraldeetan frogatua eta trebatua, umore herrikoia, pastoralen seriotasunaren pausagarri eta pausaleku.

Hnuy illa nyha majah yahoo: **bidaiā etengabea**

AITZPEA AZKORBEBEITIA

1. Atarikoā: *Hnuy illa nyha majah yahoo-ren* hamaika alderdiak, eta bat gehiago

Urte eta erdi igaro da Joseba Sarrionandiak hamar urte luzetan zehar idatzitako poemen bilduma hau opatu zigunetik. Urte eta erdi izan dugu irakurleok poemok dastatzeko, beren hitz zorrotzen aurrean larritzeko eta umoretsuen aurrean irribarre egiteko, paradoxen aitzinean harritzeko, hitz-jokoekin dibertitzeko, liburuak agertzen dituen planteamenduen aurrean gogoeta egiteko, *Hnuy-ren*¹ hamaika alderdien gainean solasean aritzeko (idazteko, antza, astirik ez).

Esan bezala, liburu mardul honek hainbat solasalditarako atea irekitzen du, hamaika alderdi ezberdin har baititzakegu hizpidetzat. Honela, esaterako, liburuaren antolamenduaz mintza gintezke. Formatu oso zaindu eta arras dotoreko bilduma hau –benetan opari bat da Sarrionandiak egin diguna– begiari ez ezik, gogoari ere dei egiten dioten esangura handiko irudiez lagundurik dator.² Antolamendu grafikoarekin batera, sailena ere aintzat hartu beharko genuke eta egitura orokorraren barruan ipuinek (bereziki lehenengoak)³ betetzen duten lekuari erreparatu.

(1) Izenburua ahoskatzeko eta irakurtzeko traba saihesteko asmoz, aurreantzean lehen hitz horren bidez izendatuko dut, laburturik.

(2) Lan honetan aurrerago (zehazki, 4.2. azpiatalean), horrelako irudi baten inguruan arituko gara.

(3) «Denbora presentea eta denbora pasatua» izeneko atalaren sarrerako ipuinak "liburuko joku-arau nagusiak erabakitzen ditu: denboraren kurpil-zoroaren morroi ibili beharra finisterretatik harantz", J.L. Otamendiren esanetan (1996: 45). X.

Maila orokorretik partikularrera urrats bat emanda, poema bakoitzaren egitura ere (paralelismoaren gainean eraikia, askotan) aztertzeke eta aztertzeko dago. Azterketa honi ekinez gero, aise konturatuko ginatzeke poema ugarik (besteren artean, «Barrikada sasoi», «Laket zait zitroi urez izkiriatzea», «Ezagutzen duzu justizia?», «Zita», «Neoi argiak ederrenean daudenean», «Itzulera» eta «Marinel batzu») bukaeran eta, gehienetan, bereizita idatzitako bi bertsoaren bidez agertzen dutela euren mamia. Izan ere, poemaren gako edo giltza bezala funtzionatzen duten bertsook aurretik irakurri dugunaren laburpena edo berrespena dakarkigute batzuetan, aurretik esandakoa iraultzen dute edota zalantzan jartzten beste batzuetan, eta, zenbaitetan, aurrekoaren kontrajarpen gisa funtzionatzen dute.

Behin oparia zabaldua, horretaz guztiaz ez ezik, orrialdeok agertzen duten poesiaren kontzepzioaz ere solasta gintezke; eta agertu, bai era esplizituan (adierazpen metapoetikoen bidez), bai poemaren euren nolakotasunean ere.

Poesiari berari buruz edota, oro har, literaturari eta berari egiteko moduari buruz hitz egiten digute poema askok (bestiak beste, «Literatura eta iraultza», «Laket zait zitroi urez izkiriatzea», «Otso gauek», «Hurrutirean boluara dator hura», «Egunkariak», «Gabriel Aresti», «Poesiaren gauza galdua», «Poesia hilda dago baina ez naiz ni izan», «Sasoi makalak», «Proposamen poetikoa» eta «Poemarik behinena»). Eta poemok seinalaturiko bidea da, hain zuzen ere, gainontzekoek jarraitzen dutena: irakurleongana zuzenean heltzen den poesia, artifizialtasunik gabea ("tropo zikinok" eta "amour eta toujours lako errimak zaborretara" bota ditu poetak: ik. 104 eta 107. or.), "lore jokoetatik" urrun (ik. 171. or.).

Hizkuntza zintzo eta benetakoaren bila diharduen poesia tolesgabea jarri digu Sarrionandiak esku artean, zorrotza ere askotan. J.L. Otamendiren *Hnuy*-ren gaineko hitzak erabiliz (1996: 45), "poesia biluzte ariketa da, eta koldartasun eta hipokrisia nabarmentzeko tresna ere bai". Zentzu honetan, *Marinel Zaharrak* eta *Gartzelako poemak* liburuek ireki zuten poesia-ildoan barrena garamatzate *Hnuy*-ko poemok, *Izuen gordelekuetan barrena*-ko bide sarritan preziosistatik aldentuz.

Minotauroak "ezin diagu erretolika egiten jarraitu" esan (79.

Aldairen iritziz, berriz, "zubiaren funtzioa betetzen du (...) *Gartzelako poemak* bilduman ageri den Sarrionandiarekiko" (1996: 33).

or.) eta, ene aburuz, poetak jarraitu egin dio gomendio horri (jarraitu, gainera, 'erretolika'k dauzkan bi zentzuetan). Hau da, irakurleontzat *Hnuy* zuzena eta 'biluzia' ez ezik, irekia ere bada (aurreko lanak baino irekiagoa, esango nuke nik neuk). Irekia da poema askok –are gehiago, bertso askok– irakurketa ezberdinak eta inoiz kontrajarriak izan ditzaketelako⁴ eta, halaber, poema oso batek –askok– irakurketa literalaren ondoan eta berarekin batera irakurketa metaforikoa ere ametitzen duelako⁵ (ikus, adibidez, «Ezagutzen duzu negua?», «Zaurituarekin lubakian», «Solas meteorologikoa», «Untzigintza», «Gereziak jateko sasoi iritsi da» eta «Iluntasuna nehurtzen»).

Are gehiago, irakurketa ezberdinetara heltzeko aukera hori eskaintzeaz gain, poema ugarik («Inongo lekuak» eta «Ezagutzen duzu gure herria?», kasu) poemak dioena bera zalantzan jartzen du edota egin berri dugun irakurketaz duda-muda ernarazten gure baitan, dela galderen laguntzaz, dela paradoxen bidez, dela aurretik esandakoa hitz edo lerro bakar batekin irauliz.

Honela, "gure zihurtasuna bonbilaren metalezko hari mehea / bezain larria dela" (159. or.) gaztigitzen digun poesia hau bera zalantzari irekita dago, erlatibismoz elikatuta. Egia bakar eta eztabaidaezinenaren ezarpena dakarren diskurtso totalitario eta itxiari bizkarra emanez, dialogikoa, antidogmatikoa eta irekia den poesia jarri digu Iurretako idazleak esku artean. Egia dialektikora lerratuz, tentsioz eta zalantzaz bizi da eta, areago, gu ere hala bizitzera bultzatzen gaitu: pentsamendua eta poesia bera elkarrizketa legez ulertuta, elkarrizketa horretan parte hartzera deitzen digu; "zalantza haziak ereiten" ditu,⁶ guztiaren gainean –baita poemon euron gainean ere– gogoeta egin dezagun.⁷

(4) G. Markuletak, *Han izanik hona naiz* liburuari buruzko erreseinan, Sarrionandia "anbiguetatean maisu dugu" la zioen (1993: 2).

(5) Horregatik, hots, lan honetan zehar interpretazio bat aurkeztearekin batera poemok irekita utzi nahi zutena ixten ari naizelako, beharrezkoa zait aurkeztuko dudana poemak agortzen ez dituen irakurketa posible bat besterik ez dela azpimarratzea. Bidenabar, irekitasunaren eta 'komunikazio bikoitzaren' (komunikazio literala eta, aldi berean, metaforikoaren) alderdi hauek "Metafora literatur kritikarako lanabes gisa: B. Atxaga, J. Sarrionandia" izeneko ikerlan zabalagoan aztertuko ditut, bestelako hainbat alderdirekin batera.

(6) Sarrionandiaren hitzak dira: "zalantza haziak ereiten ditugu / zalantzondoak biltzeko" (*Hnuy*, 152. or.).

(7) Zentzu honetan burura datorkit Milan Kunderak elaberriari egokitzen zion funtzioa (Carlos Fuentes idazle mexikarraren hitzak dira, 1993: 26): "redefinir per-

Poema sorta honen gaineko gogoetak, eta atal honen izenburuari berriro eutsiz, bestelako alderdietarantz ere zuzen genitzake. Poesiaren funtzio eta nolakotasuna solasgai den era berean, beraren tresna den hizkuntzaz eta beronekiko kezka ere badago zer esan. J. Sarrionandiak, Pott bandako beste partaide batzuek bezala,⁸ betidanik agertu izan du erabileraren erabileraz antzu bilakatu den hizkuntzaren gaineko ardura. Hizkuntza, *Izuen gordelekue-tan barrena* lanean bertan adierazten zitzaigunez, komunikatzeko gaitasuna agorturik duten hitz antzu eta higatuek osatua da, "bizimoduak makalduriko hitzak" baino ez ditugu (*IGB*, 113. or.).⁹ Gainera, eta *Gartzelako poemak* lanean gogorarazten zaigunez,¹⁰ komunikazio ezintasun hau areagotu egiten da "gehiena esanda dago" en une beretik (*GP*, 112. or.), Atxagak ere bazioenez (*Etiopia*, 99. or.).

Hnuy-ren poemek ere 'hizkuntzaren krisia' deitu izan den arazo honekiko kezka isladatzen dute. Hitzzen higadurarekin batera, euren zehaztasunik eza ere ("alemanerazko hitz luze eta ikaragarriak ere / ez omen dira erabat zehatzak", *Hnuy*, 215. or.) komunikaziorako oztipo bihurtzen da. Gauza bera esan daiteke baita bote-

petuamente a los seres humanos como problemas, en vez de entregarlos, mudos y atados de pies y manos, a las respuestas prefabricadas de la ideología".

(8) Atxagarengan ere aurkituko dugu kezka hau. Beraren testuetan irakur dezakegunez, hizkuntzaren higaduraren arazoari bere inperzonaltasunarena gehitu behar zaio: hizkuntza klitxetu honek (*Etiopia*, 99. or.) ezer gutxi dio geure errealitateaz; "diamanteen inbiritan datzaten koraletaraino" (*Etiopia*, 80. or.) erakarria suertatzen den adjektibo kalifikatiboen hizkuntza hutsal honen hiztegiak ez dio ezer "kaletik doan / jendearen bihotzetaz", ezta ere "zutaz eta nitaz, / gartzela edo koarteletako / patioetaz" (*Poemas & híbridos*, 74. or.). Atxagaren esanetan (1983: 141), "geure errealitatea adierazteko hitzik ez dago" (letra etzana jatorrizko testuarena berarena da).

(9) Sarrionandiaren lanetatik hartutako aipuen erreferentzia emateko orduan, izenburu ordez inizialen bidezko laburdurak erabiliko ditut, testuaren irakurketa erraztearren. Laburdurak "Bibliografía" atalean zehazturik daude. Salpuespen bat eginez, aztertzen ari garen poema bilduma aipatzean lehen hitza erabiliko dut, lehenengo oin-oharraren bidetik eta orain arteko lerroetan erabilitako aukerari jarraikiz.

(10) Hona hemen ahapaldi osoa:

Gehiena esanda dago eta zer lotsagarria den
errepikan hastea
batez ere hitzek esan nahi dutena geroago
eta gutiago diotenean (*GP*, 112. or.).

Hnuy-n ere, 215. orrialdean, hitz berberak irakur ditzakegu.

reak egin/egiten duen hizkuntzaren erabileraren ondorioz gertatu den hitzen endekatzeaz ere.¹¹ Hiztunok –poeta barne– eskura dauzkagun hitzak, orduan, “berba debekatuak herbesteratuak bide zangetan hilak / (...) isilduak herdoilduak progresoak suntsituak” dira (*Hnuy*, 91. or.).

Laburbilduz, “ederra da esanak / esan nahi dugunaren antza izatea”, Sarrionandiak dioskunez (*Hnuy*, 91. or.), baina baita zaila ere. Horregatik eta horretarako –gorago ere esan dugu– benetako hizkuntza baten bilaketa da poesia hau. Ezbairik gabe, bilaketa honen nondik norakoak aztertzea nahiz, oro har, isiltasunaren poetikaren iturburuetatik bat den hizkuntzaren arazo hau jorratzea interesgarria litzateke oso.

Tamalez, *Hnuy*-k solaserako agertzen dituen ‘hamaika alderdi’ez ezin lan labur honetan hitz egin eta, hortaz, aukeraketa –frustrantea beti, Nietzsche-k ondo esan zuenez– egin beharrean nago. Formatu ederrean bildutako oparia zabaldu eta, ikusi dugunez, anitz gauza dira barruan aurkitzen ditugunak. Baina guztiaren gainera, balio unibertsalez eta indar etikoz betetako benetako opari baten aurrean gaudelakoan nago eta, horrexegatik, maila honetan kokatzen den bidaiaren metafora hartuko dut solasgaitzat.

Gorago aipaturiko poema metaliterarioetan, literatura eta bizitza banatzeko ezintasunaz eta errealtateari –errealtate gordinari– lepoa emanda bizi den literaturaren hutsaltasunaz mintzo zaigu poeta. Beraren mintzoaren haritik, *Hnuy*-ren poemek errealtatea begietaratzen digute, errealtatearen aurpegi ‘erreal’ eta ilunen aitzinean begiak ez ixtera behartuz. Era berean, Sarrionandiak errealtateaz agertzen duen ezagutza hau bezain sakona da baita gizakion eta bizitzaren alderdi ezberdinen gainean egiten duen hausnarketa ere. Eta, ene aburuz, sakontasun honen eskutik

(11) Hizkuntzaren eta gizagabetasun politikoaren arteko erlazioa aztertzen duten lanen artean, aipagarria da George Steiner-ena. Eztabaida handia sortu zuen “Mirari hutsa” lanean (ik. Steiner, 1994: 133-150), nazismoak egin zuen alemanieraren erabilerak hizkuntza honen heriotza ekarri zuela salatu zuen: nazismoaren ankerkeriak eta gezurrek hitzak euren esanahiaz hustu zituzten, errealtatea faltsutzen eta deshumanizazioa estaltzen lagun ziezaen. Zalantza barik, “el idioma alemán no fue inocente de los horrores del nazismo (...). ¿Cómo podría recuperar un significado sano la palabra *spritzen* después de haber significado para millones el ‘chorrear’ de la sangre judía que brota del lugar de las cuchilladas?” (1994: 138).

poemoi darien indarrak (intentsitate bitala ere esango nuke) irakurleok nor bere baitan begiratzera eta gogoeta egitera bultzatzen gaitu.

Honengatik guztiarengatik –gutxienez honengatik guztiarengatik– badauzkagu arrazoiak liburu honi (“manifestu handi” honi, “tratatu moral” honi, J.L. Otamendik esan zionez, 1996: 45) lan onduaren heldutasun zantzuak onartzeko, maisu-lan irizteko eta, agian garrantzitsuagoa dena, oraindik irakurri ez dutenei beraren orrialdeetan barnera daitezen gonbidatzeko.

Liburu honen indarra, hein handi baten, helarazten dizkigun mezu eta balio bital eta unibertsaletan, hots, transmititzen dizkigun ‘ideietan’ jartzeak poesia hau poesia ideologikoa dela onartzera naramala? Ez zait erantzuna ardura. Izan ere, eta J. Sarrionandiaren beraren hitzak dira, literatura ideologikoa da beti:

literaturak ideologia du beti. Baliteke testu konkretu batek edo bestek zentzu ideologiko emanik ez ukaita. Baina obra zabalek edo autoreek beti dute mezu ideologikoa, eta ez balute antzuak lirarteke. (...) Literatura ideologikoa da, munduari eta bizitzari buruzko aburuak ematen dituelako (*Marginalia*, 87. or.).

Hnuy ez da antzua. “Munduari eta bizitzari buruzko aburuak” helarazten dizkigu eta, are azpimarragarriagoa dena, modu ireki eta dialogikoan, gorago adierazi dudanez. Hain zuzen ere, “aburuak emate” honen baitan kokatzen da lan honetan hizpide izango duguna: bidaia etengabearen metafora.

Sarrionandiaren irakurleari bidaiaren agerpena *Hnuy*-n zehar ez zaio berria egingo, ezta arrotza ere. Bidaia presente dago poeta honen obran *Izuen gordelekuetan barrena*-tik hasi eta *Hnuy*-raino, baita izenburuetan bertan ere, ikusiko dugunez. Are gehiago, beraren poesia-lana ez ezik (*Marinel Zaharrak* ere ahanztezina da), narrazioaren alorrekoa ere zeharkatzen du bidaiaren ideiak (gogora bitez, kasu, «Arima naufrago bakartiak», «Marinel zaharra» eta «Orduan ere ez nuen eustarririk»).¹² Zentzu honetan, gai errekorrente baten aurrean gaudela esan genezake, *leit-motiv* baten aurrean.

Haatik, eta gaia ere izan daitekeela ukatzeko, nik neuk nahia-go dut ‘metafora’z berba egin. Ezaguna denez, metafora batek (“ez

(12) Aipatutako lehen bi narrazioak *Narrazioak* liburuan irakur ditzakegu; hirugarrena, *Atabala eta euria* izenekoan.

duzu aldegiten utzi behar / azkenengo tren» esaldi metaforikoak, esate baterako: *IGB*, 22. or.) ageriko esanahia –esanahi ‘literal’ ere deitu izan zaio– barik eta harago beste esanahi bat komunikatzen du.¹³ Bidaiak, orduan, metafora bat osatzen du, zentzu literalaz harago beste bat komunikatzen duelako. Lan honetan ‘beste zentzu’ hori azaleratzen saiatuko naiz, idazlearengana hurbiltzen lagun gaitzakeelakoan bainago.

Hartara, bidaiaren metafora J. Sarrionandiaren obraren metafora garrantzitsuenetarikoa dela esan genezake, ez soilik beraren agerpen errepikatuagatik, baizik eta baita –esan berri dudanez– idazlearen mundu ikuskeraz argitzeko eskaintzen digun laguntza esanguratsuagatik ere. Izan ere, bidaiaren metafora munduaren gaineko aburu gisa edota bizitzaren aurreko mezu bezala irakur dezakegula uste dut. Eta, usteak erdi ustel ez badira, *Hnuy*-n zehar metafora honek betetzen duen funtsezko lekuak irakurketa honen alde egiten duela ere uste dut. Azken liburu honetan metafora

(13) Metaforaren kontzepzio tradizionalak ez lukete aipatutako esaldi hori metaforatzat joko, esaldi horretan ez delako metaforaren bereizgarritzat hartzen den desbideraketa linguistiko edota semantikorik gertatzen. Metaforaren funtsa ‘esanahi literal’ean eta bertan gertatutako desbideraketa-fenomenoan jartzen duten kontzepzio hauei jarraitu beharrean, pragmatikaren ulerkerari jarraituko diot lan honetan. Labur esanda, pragmatikaren ikuspuntuaren arabera, metaforaren giltzarria ez dago *perpausaren* esanahian (testuinguruarekiko loturarik gabe *perpausak* duen esanahia, ikuspuntu tradizionalen ‘esanahi literal’-tik nahiko gertu dagoena), baizik eta hitzunaren asmoan (zer komunikatu nahi digu idazleak?) eta honen islada den *esaldiaren* esanahian (testuinguruari lotua beti). Esanahi horretara heltzeko, esaldiaren inplikaturak eratoritzen ditugu, inplikatura anitz komunikazio metaforikoaren kasuan, eta gutxiago, ordea, literalaren kasuan. Esaldi metaforikoen ezaugarri da, honela, batetik inplikatura anitz komunikatzea (indeterminazio mekanismoz hitz egiten da horregatik) eta, bestetik, beren forma proposizionala hitzunak komunikaturik ez egotea (hots, soilik transmititurik egotea). Ekar dezagun berriro gure artera goiko esaldi metaforikoaren adibidea: poemaren testuinguruan («Azkenengo tren», *IGB*, 22. or.), “ez duzu aldegiten utzi behar / azkenengo tren» esaldiaren forma proposizionala (demagun: ‘gomendatzen dizut azken tren, hots, gaueko hamarrak aldera irtetzen dena, gal ez dezazun’) ez da, nik uste, poetak komunikatu asmo diguna. Hortaz, forma proposizionala transmititurik dago, baina ez komunikaturik. Komunikatu nahi zaigunera heltzeko hainbat inplikatura eratorri beharko dugu analogikoki jokatzuz (‘egunean zehar hainbat tren daude’, ‘bizitzan zehar hainbat aukera agertzen zaizkigu’, ‘trenak leku batetik bestera garamatza’, ‘aukerek eta erabakiek gure bizitzan hainbat gauzaren norabidea alda dezakete’, ‘aukera bati eusten ez badiogu, galdu egiten dugu’, ‘trena harrapatzen ez badugu, galdu egiten dugu’, ‘azken aukera galtzen badugu, betirako galdu dugu gure bizitza aldatzeko aukera’, etabar) eta inplikaturei esker helduko gara esaldiaren esanahira.

honek indar berezia jasotzen badu ere, ezin ahantzi dugu bidaia "izuen gordelekuetan barrena" hasi zela eta "marinel zaharra"ren eskutik jarraitu. Gure bidaia ere hortik hasiko da.

2. *Bidaia Izuen gordelekuetan barrena eta Marinel Zaharrak-en*

Ezaguna denez eta maiz adierazi denez (Kortazar 1982 eta 1989: 45-46, Hoyo, Latartegi & Zubizarreta 1992, Aldekoa 1993a eta 1993b: 30-31), *Izuen gordelekuetan barrena* poema-bilduma bidaia bat legez egituratuta dago; bidaia bat, "Europako zazpi lurralde eta hiri zahar mitikotan barrena" (Sarrionandia, *IGB*-ri sarrera, 6. or.) eta berorien literaturetan barrena. Zentzu honetan, bidaia 'poesiaren metafora bezala' agertzen zaigula esan genezake, I. Aldekoaren hitzak erabiliz (1993b: 30-31).

Alabaina, ez da hau oraingo honetan jorratu asmo dudan zentzua. Gorago esandakoari lotuz, bidaiaren metafora J. Sarrionandiak munduaren nahiz bizitzaren aurrean daukan ikuskera edota 'aburu'ekiko loturan irakurtzen saiatuko naiz, horren guztia-
ren islada dakarkigulakoan.

Literaturan zehar indartsua gertatu da bizitza jaiotzen garenetik egiten dugun bidaia baten gisa metaforizatzeke joera; bidaia edo bidea, jakina, heriotzarakoa da ("hilobiak igurikatzen zaitu / bidearen emaietan" (sic): *IGB*, 50. or.). Sarrionandiak ere geroago esango zuen bezala, "Bizitzaren metafora bidaia izan liteke / Heriotza zapata hautsi pila bat da" (*MZ*, 19. or.). Zapatak hautsita daude bukaerarako, bidea gaitza delako, bizitza latza. Eta, honela, munduan nahiz itsasoan barrenako bidaiaren metafora abentura arriskutsuaren inguruko inplikaturekin jantziko da sarri askotan. H. Blumenberg-en esanetan,

el hombre conduce su vida y levanta sus instituciones sobre tierra firme. Sin embargo, prefiere concebir el movimiento de su existencia, en su conjunto, mediante la metáfora de la navegación arriesgada. El repertorio de esta metáfora náutica de la existencia es proteico (1995: 13).

Baina metaforizazio honetan harantzago doaz esku artean dauzkagun poemok. Bi hitzetan esateko, bizitza ibiltzea ez ezik edo baino gehiago, zerbaiten bila ibiltzea ere bada, "etxea utzi eta ondinen / abestien xerka" abiatzea (*IGB*, 68. or.). Izan ere, gure aro hau, aro 'posmodernoa' esan ohi zaion gure aro hau hondamena-

ren aroa izanda (ikus Sarrionandiaren hitzak: *MZ*, 8. or.) eta gure mundu hau T.S. Eliot-ek irudikatutako *The Waste Land* edo *Lur Eremu*¹⁴ haren parekoa izanda, 'portu' hobeago baten bila nabigatzea ezinbesteko zaigu.

Hondamenaren aroa diogu¹⁵ hondaturik dagoelako zibilizazioan jarritako itxaropena, galdurik gizakiaren gizatasunarekiko konfiantza, deuseztaturik agindutako etorkizun zorionsuaren esperantza. Atxagak ere esanda zeukan anphora hautsi egin dela (*Etiopia*, 35. or.). Carlos Fuentes idazlearen esanetan, horixe da aro posmodernoaren ezaugarria:

Hay dos rasgos, sin embargo, que distinguen a nuestro tiempo. El primero ha sido el totalitarismo *nugatorio* de la ilusión mayor del Occidente ilustrado: el sueño del triunfo permanente de la civilización, la perfectibilidad ilimitada de los seres humanos y la marcha irrefrenable del progreso. Auschwitz y Gulag mataron esa ilusión (1993: 15; letra etzana nik jarria da).

Gizatasunaz erantzitako mundu honetako biztanleak, gizarte kontsumista eta teknologikoko automata asetua bihurtu ("the cheerful robot", W. Mills-ek esango zukeenez) eta nahiago du Eliot-ek Londresko zubian nahiz Atxagak mugaz honaldean ikusten zituzten arimarik gabeko gorputz haiek bezalakoa izan.¹⁶ Nahiago du mila motatako injustizien eguneroko errealitateei itsu izan; nahiago, eta beharrezko ere, larritasun barik "lore paper

(14) J. Sarrionandiaren beraren itzulpenari esker, lan hori euskaraz irakur dezakegu egun (ikus 'Bibliografia' atala). Egunkarian agertu izan diren azken berrien arabera (ik. Barandiaran 1996), Iurretako idazleak aurki bigarren bertsio bat plaza-ratuko du Pamiela argitaletxearen Marulanda sailean.

(15) Jarraian irudikatuko dugun pentsakera eta sentikerak hauskortasunaren inguruko metaforen sarearekin (kristala, elurra, errautsa eta, batik bat Atxagaren poesian, harea) daukan lotura beste lan baten aztertu nuen (*Azkorbebeitia* 1996) eta, hortaz, ez naiz hemen metafora horien gainean arituko. Dena dela, eta oraingo lan honetan bereziki bidaiaren metaforaz mintzatuko banaiz ere, ezin dezaket azpimarratzeke utzi aipatutako metafora horiek Sarrionandiaren obra guztian zehar eta, era oraindik argiagoan, *Hnuy*-ren orrialdeetan zehar jasotzen duten garrantzia. Are gehiago esango nuke: Iurretako idazlearen obra osoa eskuetan hartuta metafora sare orokor bat ehun badaiteke, aipatutako hauskortasunaren inguruko metaforak eta bidaiaren metafora elkarki josita egongo lirakeelakoan nago. Bestela esanda, hauskortasunaren inguruko metaforak bidaiarenaren 'iturburu'ztat jo genitzake.

(16) Ikus T.S. Eliot, *Lur Eremua*, 130. or. eta B. Atxaga, «37 galdera mugaz bestalde dudak kontakto bakarri», *Poemas & híbridos*, 36-38. or.

ederreko logelan / lo egin" ahal izateko (ik. «Zuek lore paper ederreko logelan»: *MZ*, 30. or.) eta atsedena ("uso zuriz, banko biletetz / Eta harma astunez ereindako zuen atsedena": *MZ*, 27. or.) eduki ahal izateko.

Ondorioz, ez da harritzekoa horrelako aro, mundu, gizarte, egoera baten erdian bizitzea egokitu zaion gizabanakoa bertakoa ez dela sentitzea; ezin baldi gaitzake lurretako idazleak "ni ez naiz hemengoa" aitortzeak.¹⁷ Honela, deserrotzearen sentimendua gailenduko da Sarrionandiarengan, beste hainbat autorengan ere gertatu bezala.¹⁸ Metafora batez baliatuz esan genezake hemengoa, lurrekoa baino gehiago airekoa sentitzen dela poeta,¹⁹ «Udazkena iragan orduko» (*IGB*, 17. or. nahiz *MZ*, 120. or.) ortzea zeharkatzen ikusten ditugun paseko hegazti haien antzera.

Begirada luzatuz, sentimendu hau urteak aurrera joan ahala idazlearengan zein bere lanean indarra hartuz joan dela ikusi ahalko dugu, bai poesian, bai narrazioetan ere (ikus, adibidez, «Orduan ere ez nuen eustarririk», *Atabala eta euria* lanean), *Hnuy*-n gardena egingo zaigun arte. Eiki, deserrotzearen ideia edota bizitza-jarrera aintzat hartzea garrantzitsua zaigu Sarrionandiaren ahotsa ulertzeko, beraren emaitza baita hizpide daukagun bidaiaren metafora.

Metafora honen iturburutzat jo dezakegun deserrotzearen sentimendua zein, orobat, sentimendu honen eragile den deskribatutako mundu, egoera eta gizakion jarrera *Izuen gordelekuetan* baren lanean hurrengo lanetan bezain era esplizituan marrazten

(17) Esaldi hori zentzu literalaz harago nire iritziz daukan zentzu metaforikoan ari naiz irakurtzen. Alegia, espetxean idatzitako egunkariaren izenburu den esaldi hori, idazleak bere herritik urrin (ik. *GP*, bai 29, bai 42. or. ere) eta non eta gartzelan dagoelako daukan arrotzasun sentimenduaren zentzuan -zentzu literalean- uler dezakegu. Baina esanahi honen gainetik, deserrotzearen esanahia ere komunikatzen digulakoan nago; hots, norberak maite eta nahi lukeenarekin ('bere' sentituko lukeenarekin) zerikusirik ez daukan eta, hortaz, norberarengandik urrun geratzen den mundu baten murgilduta egoteak dakarren deserrotzearen sentimendua.

(18) Literatura oso zabal baten (Pessoarengandik hasi eta Onettirenganaino) agertzen zaigun sentimendu honen orokortasuna aztertzea zinez interesgarria litzateke. Gure artean ere, zentzu honetan mintzo izan da, kasu, K. Izagirre ("Nire herrian nago atzerrian nago nire herrian", *Balizko erroten erresuma*, 72. or.). Gogoratu, halaber, arrotza sentitze honek "apatrida hori bezain hautsia eta hutsala eta edur lehena" sentiarazten ziola Atxagari (*Etiopia*, 71. or.).

(19) Zilegi bekiti *Hnuy*-ra jauzi bat egitea metafora horretaz zergatik baliatzen naizen uler dadin: poetak bertan dioenez, "errorik gabe sorleku minez aidean / gainbizi gara" (58. or.).

ez bazaizkigu ere, honen guztiaren ondorio den bidaia –edota bere metafora– aurreneko lan horren poema askoren muinean dago.

Hitz gutxitan esateko, gizabanakoa –gu bezala gure idazlea– “osasunik gabeko mundu honetako”a (EGGB, 9. or.) ez sentitzean eta ezin senti daitekeelako, beste zerbaiten bila abiatzearen ideia nagusitzen da poemotan. Deserrotzearen ondorioz, beharrezko egiten da beste portu baten bila itsasoratzea Ulises-en eskutik. Liburuko orrialdeetan zehar hegaldatzen diren hegaztiekin bat eginez, “klarionez marraturiko zirkulu hestua” den hiri itogarritik (ik. IGB, 41. or.) alde egiteko gogoia jabetzen da lurretako poetaz,²⁰ kanpamendua jaso eta “lur berrien bila” abiatzeko gogoia astea-suarraz jabetzen den bezala (Poemas & híbridos, 12. or.).

Hartara, bizitzea jaiotzen garenetik hil arte bidaia bat egitea bada –esan dugunez–, ezin ahanzi dugu bidaia zerbaiten bila egiten dela. Bestela esanda, bidaiaren metaforaren aurreneko kontzeptualizazio ‘klasiko’tik harantzago urrats bat emanda, bidaiak deserrotzearen ondorioz gizakumeok egin behar dugun bilaketaren zentzua jasotzen du *Izuen gordelekuetan barrena*-n bertan: bilaketa gugandik kanpo (hots, ‘portu’, ‘hiri’, lurralde, gizarte, mundu hobe baten bila ‘bidaiatuz’), bilaketa gure baitan (J. Sarrionandiaren hitzetan, gizabanakoa “bere baitaren bila” ari da “desasoseguz eta kultur ondoezean barrena”: EGGB, 10. or.).

Alabaina, ‘zerbait hobe’ hori aurkitzeko posibilitatearen aurrean errealista da Sarrionandia (eszeptikoa baino gehiago), eta betidanik izan dela ere esan genezake, IGB-ko «Etxera itzuli» poemako hitzok (68. or.) kontuan hartuz gero:

altxorren mapak besapean
etxea utzi eta ondinen
abestien xerka abiatu ninduzun
izuen gordelekuetan barrena

sukarri urdinarre tipiak
eta oihan beltzetako xokotan
usteltzen diren xoxo habiak soilik
nizkizun bidaian eriden

(20) Lehen poema-liburu hartatik azkenengora jauzi eginez, “hurrin abiatzeko gogo” bera agertzen duten eleok ekar ditzakegu gogora (Hnuy, 139. or.):

gustora alde eginen genuke hemendik,
zaborraren
zibilizaziotik eta espektakuloaren mekanikatik
hurrin.

denborak bidea ahorturik
 etxera itzuli ninduzunean
 berria zizun ateko zura
 eta sarraila ere

Bidaiariak ez du bilatzen zuena aurkituko, guk ere ez dugu "lurralde berririk aurkituko, ez itsaso berririk", Kavafis-ek bazioskunez.²¹ Edozelako paradisuren gaineko ziurtasuna kolokan geratzen da IGB-n bertan ere ("ez dinat iadanik uste paradisuek atzekaldeko / aterik irekita dutenik": IGB, 41. or.). Gogoan daramagun lurraldea aurkitu ezina, gauzatu ezina da; amesten dugun herrialdea, gorpuztu ezina, beti izango delako inguratzen gaitue-na baino perfektuagoa, «ederragoa eta duintsuagoa» (ikus J. Sarrionandiak Joseba Irazuri zuzendutako idazkia: EGGB, 86. or.).

Horretaz gain, eta aipatutako poemaren azken bertsoek era ezin ederragoan iradokitzen dutenez, abiatu eta itzulera ezinezkoa izango da, bai eta zentzugabea ere, "Eumeo zahar" hark Ulises-i ohartarazten zionez ("Zergatik itzuli Itacara, Ulyses? / Saiak soilik geratzen dira aspaldidanik etxe honetan, / gida harria besterik ez da hegazti galduentzat", IGB, 65. or.). Izan ere, arrotzak izango gara itzuliz gero, itzuli nahi genukeen lekua ez ezik, "geu ere aldatu garelako".²² Zentzu hertsienean, M. Benedettik "desexilio" deitu izan duenari bide emango lioke ikuspuntu honek.²³

Arrotzasun sentimendua, orduan, erabatekoa da, ezen, ikusi dugunez, gaudeneko lekuan geratuz gero ere arrotzak izango bai-

(21) J. Sarrionandiaren itzulpena, *Izkiriaturik aurkitu ditudan ene poemak*, 203. or.; ikus bestela Kavafis 1995: 59.

(22) *Hnuy* dut gogoan oraingoan ere (37. or.):

Ez gara egundo itzuliko apika, itzuliko ginela
 zirudien lekura,
 itzuli nahi genukeen lekura, gure sorlekua
 ez ezik, geu ere aldatu garelako.

(23) «El desexilio» izeneko artikuluan, eta erbestearen errealitateaz hausnarzen ari delarik (hots, deserrotzeak, erbesteak nahiz itzuleraren arazoak irakurketa literala, eta oraingoan soilik hau, jasotzen dutelarik), Benedettik 'exilio'ak bezainbeste garrantzi daukala 'desexilio'ak iradoki izan du eta itzuleraren zailtasunez ohartarazi, ezen "¿hasta qué punto los que regresen comprenderán ese país distinto que van a encontrar?". Aldaketak ("aun las temperamentales") geratu zirenengan bezala gertatu dira joan zirenengan: "Que los amigos, o los hermanos, o los miembros de una pareja, al reencontrarse, sepan de antemano que no son ni podrían ser los mismos" (1994: 41). J. Sarrionandiaren eleetara itzuliz, gogora bedi «Talaieroaren gogoeta»: "Itasoaz bestaldera joan ziren eta / ez dira egundo itzuliko. / (...) Eta inoiz itzuliko balira ere, iadanik, / ez dira joan zirenak izango" (*Hnuy*, 119. or.).

kara bertakoak ezin sentitzean, eta berdin gogoan daramagun herrialdearen bila abiatuz gero ere, aurkitu ezina, gorpuztu ezina da eta. Honela, Sarrionandiaren poesiak nonahiko eta etengabeko deserrotzearen ideia helarazten digu. Beraren azken liburuko minotauroaren ahotsa gure artera ekarriz (*Hnuy*, 79-80. or.):

Ez gaituk bertakoak
inon izanen,
ez hangoak, ez hemengoak, gure eginak alferrik
galduko dituk nahinon
(...) Herbestean biziko gaituk edonon

Orduan, gure eginak alferrik galduko badira nahinon, zer egin? Nahiko genukeen 'beste mundu bat' (geroago *Hnuy*-n esango duenez: "Jon Mirande ere kabitzeko / moduko / beste mundu bat", 104. or.) lortzea ezinezkoa bada eta ezinezkoa nonahi, zer geratzen zaigu?

Eszeptizismoaz hitz egin genezake, *Marinel Zaharrak* lanari buruz ari den F. Ibartxik dagien legez, eta Sarrionandiaren erantzuna Ibartxiren ondoko esanean laburbildu: "Bizitzea bidaiatzea da, baina tren hori infernurantza doa" (1987: 2).

Haatik, eta irakurketa hori ukatzeke, Iurretako idazlearen erantzuna haratago doalakoan nago eta, orobat, *Hnuy*-n aurreko lanetan baino ahots erimeagoz erantzuten digulakoan. Baina, esan legez, aurreko lanetan ere egon badago erantzun horren errainurik. Gomuta gaitzen *Izuen gordeleketan barrena* lanaren bukaerako poemaz (142. or.):

itzuli naiz gaztaroko etxera
(...)
Panpina elbarri bat gela bazterrean. Han,
armiarma bat zanpatzen dut atzamarretan,
eta atarira abiatzen naiz, atea hersteke.

Etxera itzuli berriro ateratzeko. Bada, ene aburuz, bukaera honek eszeptizismoz eta etsipenez blai egindako mezua baino gehiago eta haratago berriro abiatzeko gonbitea ere ekar diezaguke, etengabeki bidaiatzeko aholkua, Eumeo zaharrak Ulises-i zuzendutako hitzetan iradokitzen zitzaigun berbera (*IGB*, 65. or. zein *MZ*, 90. or.). Aipatu azken poema honetaz ari dela I. Aldekoak dioen bezala, "erbestera gonbidatzen du poetak heroia, atsedenk gabeko bidaiara" (1993a: 130).

Gonbidapen hau, bidaiaria etengabearen metafora hau gero eta

funtsezkoago bihurtu da Sarrionandiaren ondorengo lanetan, *Hnuy*-ren planteamendu nagusienetarikoa, metafora esanguratsuenetarikoa, izatera iritsiz. Ikuspegi honetatik, *Izuen gordelekuetan barrena*-ren bukaerak *Hnuy*-ri bidea ireki ziola esan genezake.

3. Bidaia *Hnuy*-n barrena²⁴

3.1. Begirada gure baitan jarriz

Ezbairik gabe, goian irudikatutako hondamendi eta gizagabetasun egoerak berean dirau eta berean dirauela gogorarazten digute *Hnuy*-ren poemek. Ezin asetuago bizi gara, zaborrontziak goraino beteta eta "dietak egin beharko ditugu"larik, "bestaldekoak gosez egarriz eta euliz / hiltzen diren bitartean" (155. or.).

Gure herrialdearen eremura etorri, argi dago, halaber, "euskal arazoak irauten du"ela ("eta Europakoak / eta Ameriketakoak eta Afrikan bada / arazo pilo bat / eta Ozeanian bi bakarrik, bata bestea baino / garrantzitsuagoak", 194. or.).

Honela, ezinbestez oraindik eta berriro ere nagusi da deserotzearen sentimena. "Erroak lepoan hartuta" dabilen poetak dioenez (139. or.), bera eta kaleetan zehar dabilen zakurra "nahiko berdinak" dira: biak "arrotz arrotzak munduan" (180. or.). Arrotza sentitzen da Sarrionandia bai mundu honekiko, bai mundu honetan bizi den gizateriarekiko. Beraiekiko komunikaziorik ezak, beraiekin konektatzeko eta komunikatzeko ezintasunak ere deserotze-sentimena eragiten du. Eta poesiaren beraren esparruan ere garaituz doan komunikazio-ezintasun hau (poesiaren heriotza dakarkeen ezintasun hau) ez zaio hizkuntzaren arazoren bati zor, komunikazioaren partaide izan beharko luketen 'entzule' en jarrerari baizik.

Izan ere, arazoa, poemok azaleratzen dutenez, hemengo nahiz edonongo errealitate soziopolitikoan ('kanpoan') baino gehiago, errealitate horien aurrean daukagun jarreran dago. Horren guztia-

(24) Aurrerantzean gure arreta *Hnuy*-n jarrita egongo denez batez ere eta, beraz, jasoko ditudan aipu gehienak *Hnuy*-koak izango direnez, aipuaren ondoan orrialdearen erreferentzia emango dut soilik. Hortaz, orrialdearen zenbakia besterik ezean agertzen den orotan, *Hnuy*-tik hartuta dagoela uler bedi, bestelakoetan jatorria zehaztu egingo dut eta.

ren aurrean gizabanakook, "larritasuneraino perfumaturiko" gure arima (ik. 96. or.) eta bihotzen soseguearekin (ik. 212. or.), zer/zerbait egiten ote dugun galdetu beharko lioke nork bere buruari.

Eiki, gure mundu eta egunotan zerbait garaile bada, gizabanakoon jarrera indibidualista eta ezaxolatia da (zenbat "prolema partikular" dauzkagun! 35. or.). Jaun eta jabe da oroimenik eza baino gehiago oroitu nahi eza den 'desoroimena' eta, orobat, pasibitatea. "Inork ere ez du / (dena ohitura, dena errua, dena barkamena) / oroimenaren korapiloa deslotzen" (96. or.). Ahanzturan murgiltzea erosoagoa da, errazagoa errealitateaz ahanzteaz, nor bere mundu partikularrean (bere oskolean, 'etxean', bere "intsektu domestikoekin": 167. or.) bizitzea errealitateara irten gabe (ikus «Mundua begiratzeko leihoak»). Baina bizi?, Matalas dago hilda ala gu geu?

Zein da, hostoak gorritzeko sasoian,
dena isilik geratzen denean
menditik entzuten den zurrumurrua?

Ez al dira Bernard Goihenetxek
(...) esan zituen hitzak?

Zein da, polizia hiriaz jabetu eta
barrikadetako suak itzaltzean
kantoietan aditzen den murmurioa?

Ez al dira Bernard Goihenetxek
(...) esan zituen hitzak?

Bizirik ote dago, hilen artean?
Eta hi, bizien artean, hilda ote hago?
(Hnuy, 94. or.).

Bestela esanda, "ondo sorue" den mundu honetan (ik. 46. or.) gizakia ez da ez zoriontsua, ez eta askea ere,²⁵ baina -hemen dago gakoa- hala delako ustean 'bizi' da. "Aberatsak lotan daude, haien morroiak lotan daude, / zoriontsuak bailiren" (85. or.) eta bizitza erosoaren trukean onartutako hariak lotuta ez baileuden

(25) "Mugaz bestaldekoiei" zoriontsuak ote diren galdetzen zien Atxagak ere bazioen (*Etiopia*, 87. or.):

Eta gu libro gabiltza kaletan tirantezko galtza laranjaz jantzirik libro
Libro hiltzaile ttipien gisa libro, ma-o-meno ezta?, gutxigora behera libro
Esaten den bezala osasuna bada bedaio, arraio, eta beste, aupa gaztiak etab.

(*Marinel Zaharrak*-en aipatu bertso horien ondoan poetak zioskunez, "zorionsuak balira bezala, haririk astunenaren azpian", 37. or.). Alegia, haria onartuz bizi gara, "giza jendeak berez haragian itsatsirik dituen / katea luze / eta ilunekin" (216. or.) apurtzen saiatu gabe eta, hain zuzen ere, horren guztiaren aurrean ezer egiten ez dugulako ez gara libreak. Bi hitzetan esateko, kateak edota hariak baino gehiago gure jarrerak gauzka lotuta.

Beraz, arazo nagusia ez dago harian nahiz katean, ez dago horrenbeste edonongo errealtate mingarian, 'mundu zoroa'n, gugan baizik. *Gartzelako poemak*-eko bertsook era ezin argiagoan salatzen dutenez, "arazoa ez da egiten digutena baizik eta / egiten digutenaz egiten duguna" (89. or.). Horrexegatik, goian planteaturiko galderen erantzuna ere gugan dago, gure jarreran. Hemen dago, preseski, *Hnuy*-n funtsezko lekua betetzen duen bidaiaren -bidaiari etengabearen, ikusiko dugunez- metaforaren muina.

3.2. "Baina goazen nahi baduzu, zabaldu belak, jaso aingurak, / abia gaitezen atako bandaruntz"

"Marinel korapiloak" sailari bukaera ematen dion «Itsas haizea» izeneko poeman (139-140. or.) irakur ditzakegu ele horiek. Poema honek bidaiaren metaforaren aurrean jartzen gaitu, liburuiko beste hainbatek bezala. Adibide esanguratsuenak -ez, hortaz, guztiak- aipatzearen, poema horrekin batera «Untzigintza», «Itsasoko nabegazioak», «Moilarik moila», «Faroaren talaia», «Marinel batzu» eta «Bizitzen jakitea» ere aintzat hartzekoak ditugu.²⁶

Esan berri dudanez, metafora honek funtsezko lekua betetzen du *Hnuy*-n, ez bakarrik errekerentea delako, baizik eta, are gehiago, goian zabaldutako galderen aurrean Sarrionandiak planteatzen duenera hurbiltzeko makulu benetan baliagarria delako.

Hain zuzen ere, erantzuna gure jarreran dagoelako -goraxeago iradokitakoaren haritik- poemok 'bidaiatzen' jarraitzeko gonbita luzatzen digute; hau da, bidaiaren metaforaren bidez, dei egiten digute bizitzaren edozein eremutan aurrera egin dezagun.

(26) Aipatutako poema horien artean, «Marinel batzu» izeneko *Marinel Zaharrak* poema-liburuan ere agertzen da. Atal honetan aurrera hizpide izango ditugun beste zenbait poemarekin ere gauza bera gertatzen da. Gorago esan dudana bezala, bidaiaren metafora zein bere oinarrian dauden planteamenduak ez dira *Hnuy*-ren 'berrikuntza', bertan indarturik daudela uste badut ere.

Gonbidatu egiten gaituzte gizabanakoa lotzen duen katea eta hariarekin "librea izan daitekeen nehurrian" (216. or.) libre izaten ahalegintzera. Mundua aldatzeko ezintasunaren aitzinean eta ezinezkotasan horretaz ohartuta, aurrera jarraitu beharra dago; etsipenak dakarren jarrera pasiboari bizkarra emanez. Utopiarik ez dela argi eukinda ("Idoloen oinak lokatzezkoak ziren, inork ez du / gizarte hoberik boltsiloan", 156. or.) eta "paradisurik ez dela" jakinda (188. or.), saiatzera deitzen digu poetak:

Paradisura biderik ez da, Paradisurik ez da,
baina saioaren sasoia da.

Lohi ditzagun Europako horma zuriak
gure hatzamar marka fitxatuez,
ekin dezagun haurren sinestearekin²⁷

derrota ezagunak baino harantzago

(175. or.; letra etzana nik jarria da).

Eta munduaren nahiz bizitzaren aurreko jarrera hori da –beste irakurketarik ere izan lezakeela ukatzeko– bidaiaren metaforaren muina. Lortu nahi dugunaren portura (porturik egotekotan) arribatu ezinean geratu arren, abiatzea da garrantzia duena; hots, partitza eta, soluziorik nahiz porturik egongo bailitzan, nabigatzea, bidaiatzea:

(27) Hona hemen lan honen hasieratik *Hnuy*-ren ezaugarri ene ustez baliotsu legez azpimarratzen nuen irekitasunaren adibide bat. Nire irakurle ikuspuntutik, "haurren sinestearekin" zehazpen horrek hitzon nahiz ahapaldiaren irakurketa aniztasunari atea zabaltzen dio. Izan ere, haurrak tolesgabe bezain inozo izan ohi dira, beraien sinesteak ere halaxe, eta, hortaz, aurrera jarritze hori inozo bezain zentzugabea dela uler genezake. Baina egon badago beste irakurketa bat ere eta, hain zuzen ere, zehazpen horren ondorengo lerroak eta, halaber, gainontzeko poemek bigarren irakurketa honen alde egiten dutelakoan nago ni neu: haurrek izan ohi duten ilusio tematia gure eginez eta haien xalotasun eta inozentziarekin (inozenteak direlako haurrentzat dena da posible), orain arteko derroten gainetik harantzago joan gaitzen. Bigarren irakurketa honen ildotik, J. Sarrionandiak *Marginalia* liburuan aztertzen duen Juan Gelman argentinar idazlearen poesia eta beronek plantatzen duena ekar genezake gogora. Sarrionandiaren hitzetan laburbilduz, "erresistentzia harmatuaz ari denean, inozentziaren ideia agertzen da. Hau da, inozentzia harmatuak eutsiko du burruka iraultzailea" (34. or.). Gogoan hartzeko dira, zentzu honetan, «Txabi Etxebarrieta eta gu ordukoak» poemaren ondoko bertsoak: "Gure albotik gure jolas gerrilei begira / pasa haizelarik agian otu zaik / iraultza soziala eta gure herriaren / independentzia, / ekartzekotan, haur harmatuek ekarriko dutela / esku tipi eta egurrezko urkuluez" (106. or.).

Inork ez du portua aukeratu
 porturik balitz ere.
 Eta arraun apurtuekin jarraituko dugu
 bidaia (132. or.).

Bada, Sarrionandiaren poesian eta ikuskeran aurrera jarraitzea ez da itsuturik eta edozelan jarraitzea aurrera. Hasteko, bidean egindako akatsak onartuz ("Onak eta / okerrak naharo egin ditugu", *GP*, 76. or.) eta aurrerantzean ere egin ditzakegula ohartzuz jo behar da aurrerantz. Era berean, ziurtasunen ordeztalantzak onartuz gure baitan eta erantzun eztabaidaezinen ordeztalderak jaulkiz jarraitu behar dugu 'bidaiatzen'; jakinez, bestela esanda, akaberan "erantzunei egindako galderak erantzunik gabe / geratuko dira"la (173. or.). Izan ere, zalantza eta beronen onarpenak dakarren irekitasuna beharrezkoa da gaudeneko lekutik harrantzago egiteko; ekibokazioa, derrigorrezkoa "zuzenbidera hurreartzeko".²⁸

Irekitasunaren aldeko jarrera hau gure herriaren gaineko poetaren ikuskera eta iritzira ere hedatzen da. Euskal Herriari buruz (pluralean) mintzo da beti Sarrionandia, Euskal Herri bakarra barik, anitz Euskal Herri daudela gogoraraziz; norberak ikusten edota amesten duen Euskal Herriaren ondoan, euskaldun beste Euskal Herri daudela ohartaraziz. Zentzu honetan, esanguratsua da eta irakurtzeko gomendagarria oso «Ezagutzen duzu gure herria?» poema.

Gure metaforara itzuliz, aurrera egitea ez da, gainera, lortuko omen dugunaren ametsak edota lortuko dugulako ziurtasun faltsu eta hutsal batek itsuturik egitea aurrera. Aitzitik, ezinbestekoa zaigu gure eginak edonon alferrik galduko direla (gomutatu gorago jasotako hitzez) gogoan izatea, ezinbestekoa mundua, gizartea nahiz gure herriaren egoera aldatzeko ezinezkotasunaz konsziente izatea. «Itsas haizea» poemak gaztigatzen digunez, argi eduki behar dugu "derrotak bilduko ditugu"la eta guk edozein "balea zuri" akabatu baino lehen berak gaituela akabatuko, Moby Dick-ek Ahab kapitaina akabatu zuen bezala. Eta hau gutzia jakin ba-

(28) J. Sarrionandiaren beraren hitz hauek Ruper Ordorikari zuzendutako gutunean (*Marginalia*, 132. or.) irakur ditzakegu: "Simone Beauvoirek esaten zuen bezala, superfizie irregularrean lerro zuzena posible ez den bezala situazio askotan ez duk posible jokaera justoa. Derrigorrez ekibokatzen gaituk eta derrigorrezkoa digu ekibokazioa zuzenbidera hurreartzeko".

dakigula, "goazen" diosku poetak, entseia gaitezen, Moby Dick hiltzea lortu ez zuen Ahab hura behin eta berriro entseiatu zen bezala:

Nora goazen jakinda joanen gara? Nora joanen
 ginatekeen
 jakinda geratuko gara? Nora goazen jakin gabe
 joanen gara?
 Nora joanen ginatekeen bildurrez
 geratuko gara?

(...)

Baina goazen nahi baduzu, zabaldu belak, jaso aingurak,
 abia gaitezen atako bandaruntz.

Ortzemugen handikaldean irlak eta derrotak
 bilduko ditugu,
 balea zuriaren kontra ekinen dugu, irabazi ezin arren
 akaberara arte burrukan.

Ikas ditzagun marinelen kantalak, asma ditzagun
 marinelek kantatzen ez dituzten kantalak.

(139-140. or.).

Alabaina, eta inoiz irakurri dudan iritziaren kontra, ene aburuz jarrera heroikoetatik urrun daude bai poemok, bai beraien bidez azaleratzen zaigun planteamendua ere. Ez dago hemen ez borrokaren, ez bere bidean barreneratu direnen mitifikaziorik. "Burruka izugarria" da, diosku Sarrionandiak, beti eta nonahi (ikus «Uharte ezezagunetako albisteak»); eta zeharkatu beharreko itsasoa ere –metaforikoki ari da/naiz, noski– berdin. Gogora bitez, adibidez, honako bertso hauek (120. or.):

Baina untzia bakarrik jitoan uztea baino
 hobe norbera untziratuez gero,

(...)

Mantsoa, errugabea, menekoa ematen duen itsasoa
 boteretsua eta zitala ere izanen da,
 norbera den guzia norberak egindako zoruan
 jarriez gero...

Halaber, ez dira heroe "askatasunaren aldeko burrukan askatasuna / galdu" dutenak ("barregarria da gure jendea ere / 'heroe' deitzen", 215. or.); hezur eta haragizkoak dira, ez dira "batere abstraktoak, / nahiz eta hurrinak" (215. or.).

Izan ere, bidaiaren metaforaren bidez zabaltzen zaigun deia heroitasun jarrerak erantzi eta gure hutsaltasunaren kontzientzia

osoarekin aurrera egiteko deia da ezer baino gehiago. J. Sarrionandiaren hitzak gure artera ekarriz:

Bizitza heroikoaren seinalerik ez
baina untxiak gertu eta haizea aldeko: Norantza
abiaturko gara, Juan Sebastian?
Hirekin joanen gaituk gu, arrantzaleok,
gure botila arda ilunekin,
gure otoitz nahastuekin, gure laban ezkutuekin,
hondar ale bat garela ahaztutzeko.
Goazen, harma kontrabandoa eginen diagu gabez
burruka zintzoenaren alde (124. or.).

Era berean, jarrera 'heroiko'ztat jotzen ez dudan bezala, jarra-
ra etsitutzat ere ez nuke nik neuk joko. Alegia, "derrotak bilduko
ditugu"la jakinda aurrera egitea -aurrera egiteko deia egitea- ez
da, ene ustez, erresistitza zentzugabea dela (hots, 'jarrai dezagun
zertarako eta derrotak biltzeko') etsipenez iradokitzea, errealista
izatea baizik.²⁹ Sarrionandiaren begirada errealista da bai geroari
begira, bai egungo egoerari begira ere. Errealista delako idazleak
badaki, Lauaxeta gogoan daukala, afusilatutako olerkariaren bu-
larreko zauriek "arrasberak eta bide berriak" argituko badituzte
ere, "hondakin kriseilu lez" izango dela (102. or.; letra etzana nik
jarri dut). Halaber, errealista delako badaki gaur egun Aresti eta
bere poesiak esan nahi duen guztia "iraultzaile irakasle bihur-
tuak" besterik ez duela ahotan hartzen ('gogoan' esatea gehiegi
litzateke), zertarako eta ume aspertuei "modaz pasaturiko eskrito-
rea" dela esateko, artean beraren "kemen antzua laudatzen" due-
la (105. or.). Horregatik beharrezkoa zaio/zaigu gauero "ametsi
oinetakoak erantzi" eta, atzoko tiro hotsen ostean, "egunsentian /
banderak ohizko lekuan" egongo direla ez ahanzte (62. or.).

(29) Orain arte aurkezten ari naizen irakurketa, neurri handi baten, bat dator
Riechmann-ek zabaldu zuen "atsekabe aktibo"ren ideiarekin:

«La certeza de que no hay salvación es una forma de salvación, es incluso
la salvación. A partir de ahí da igual organizar la propia vida que construir
una filosofía de la historia. Lo insoluble como solución, la única salida». (E.
M. Cioran).

¿Entonces? Acatar lúcidamente la evidencia de que no hay ninguna salva-
ción, y negarse con entereza a aceptar que no la haya. Una actitud que se
resuelve en desconsuelo activo. (1990: 106).

Baina soilik "neurri baten" esan dut, ezen Sarrionandiarena begirada
atsekabetu edota deskontsolatua baino gehiago errealista delakoan bai-
nago.

Eta hau guztiarengatik, hain zuzen ere, badaki poetak bidaia ez dela sekula bukatzen eta bidaia etengabea dela azpimarratzen digute beraren poemok.

3.3. Bidaia etengabea da; bizitzea, "moilara heldu eta adio egitea" (*Hnuy*, 129. or.): zergatik eta zertarako

Bidaiaren izaera etengabea da hizpide dugun metaforak *Hnuy*-n hartzen duen inplikazio esanguratsuen. Bidaiaren xedea eta jomuga, azken liburu honetan, bidaiatzea bera da, helmuga erdiestea baino gehiago. Nonbaitera heltzea baino anitzez garrantzitsuagoa da bidaia egin egitea eta, ondorioz, edonongo eta edonolako portura arribatuta ere, berriro abiatzea, "elezaharretako marinelen gisan" (ik. beherago).

Horregatik "bizitzen ez dakitenak" gehiago estimatzen ditu Sarrionandiak 'bizitzen dakitenak' baino (ikus elkarrekiko kontrastean irakurri beharreko «Bizitzen jakitea» eta «Zer esan arra-metan bizi direnez»):

Estimatzengo ditut bizitzen ez dakitenak:
 (...)

harresien kontra burrukan ortzemugaren	
	aldean
derrotarik derrota elezaharretako marinelen	
	gisan ibili
eta biziminez hiltzeko gauza direnak. Bizitzak	
	kondekoratuko ez dituenak (161. or.).

Kondekoraziorik jasoko ez duen bizitza-jarrera bat da bidaia etengabearen metaforak komunikatzen diguna: eszeptizismoak maskaratzen duen pasibitatearen kontrako bizitza-jarrera, edozein esparrutan saiatzearen aldekoa.

Hasteko, "mundu lehunago" bat eraikitzen (ik. 214. or.) saia gaitzke, "a geografia onde os nossos passos / possam caber" (109. or.). Sistemaren zutabe desorekatuak orekatzen saiatuz, gizarte justoago eta hobea lortzeko ahaleginak egin egitea da funtsezkoena, ahaleginak eginez bizitzea.

Gauza bera esan genezake Euskal Herriko egoera soziopolitikoaren esparrura etorritz. Ene aburuz, *Hnuy*-k mundu leunago baten alde urratsak ematera deitzen digun bezala, gizabanako librez osatutako Euskal Herri librearen alde ere aurrera egitera deitzen digu, "aberri lehunago" baten alde (230. or.). Sarrionandiak euskal

nazioaren proiektuari eutsi eta, beraren hitza erabiliz, erresistentzia planteatzen digu bidaia etengabearen metaforaren bidez: "tolerantziarako eta taberna batetan edateko jaio gara. Eta euskal erresistentzian jarraitzeko ere jaio gara, marinela bere nabegaziorako sortu den bezala" (MZ, 9. or.).

Aurrera jarraitu beharra dago Euskal Herria sortzeke dagoelako, "ez den herrialdean" bizi garelako (147. or.). Eta sortzeke (beraz, sortzeko) dago "Euskal Herria ez delako territorio edo kultura marko normal bat, Euskadi Ofiziala eraikitzen ari direnek nahi luketen bezala" (*Marginalia*, 123. or.). Arima badauka, baina gorputzik ez (ibidem) eta, hartara, hutsik dago aberriaren seaska (ik. 108. or.). Baina, hain zuzen ere, ekinaren ekinaz bakarrik sortzen da herria eta, horregatik, ekitera, 'kantatzera' gonbidatzen gaitu Sarrionandiak, poetaren eginbidea ere horretan jarritz:

Gure lur okupatuari, gure arbaso zakarrei, gure
hizkuntza baztertuari erreparatzen badiogu
badirudi ez dugula aberri, ez sasoi,

ez mintzaira,

ez kantarik, geuk asmatuko duguna baizik.

(...)

Poesiak ez du deus aldatzen, ez inor

fanatiko bihurtzen

baina ekin dezagun harik eta gure aberri eta

sasoiaren tankerako hitzak aurkitu arte,

(...)

Kanta diezaigun sehaska kanta bat gure aberriaren

sehaska hutsari (107-108. or.).

Bestela esanda, bidaia ez da atlasean agertzeko moduko estatu artifizial bat lortutakoan bukatzen. Aitzitik, "estatu tekniko bat" lortuta ere, gurea "bene benetako herria dadinean" (ikus «Herri proiektoa»), "asmaketa ahaztu" beharko dugu, "euskal herriak izatearekin batera / ez izatearen abantailak izan ditzan" (31. or.). Hartara, aurrera jarraitu eta 'izatetik' (horrelako estatua izatetik) harantzago geratzen diren sakoneko eginkizunei lotu beharko gatzaizkie.

Beti dago eta egongo da aurrera egiterik; eta egon, edozein esparrutan, baita norberaren bizitzarenean ere. Eiki, gure bizitzaren mailan ere badaukagu zeren alde saiatu eta zeren bila abiatu. Artean gartzelan zegoela Sarrionandiak Eva Forest-ekin izandako elkarriketan azpimarratzen zuenez, "yo, aparte, pienso que no es

todo cuestión política, que uno mismo tiene que buscar lo que quiere ser, el conocimiento de las cosas" (Forest 1985: 10).

Bidaia gure baitatik hasten da, gure baitaren araketatik eta -horretarako- gure bizitza-jarrera eta balioen berrikusketatik. Narbarmena denez, gizarte eta aro posmoderno honetan kontzientzia indibidual bortitza eta balio indibidualistak jaun eta jabe dira. Nor bere mundu artifizial pribatuan gordetzen da eta edozein gertaera nahiz errealitatea bera norberarengandik urrun geratzen den espektakulu legez bizi du. Eta gehienetan jarrera indibidualistak, Sarrionandiaren testuek maiz salatu izan duten bezala, jarrera ezaxolatia dakar berarekin.

Bada, hain zuzen ere, jarrera horren okerraz ohartarazten digu lurretako poetak bidaiaren metaforaz baliatuz. Begiak zabaltzen dizkigu ahanz ez dakigun izaki sozialak garela eta, idazlearen beraren hitzetan esateko, "kontzientzia indibidualaren alde handi bat berez soziala dela" (*Marginalia*, 47. or.). Alegia, izaki sozialak izateak -labur esateko- norberaz adina besteez kezkatzea esan gura du, Terentzioren errana gure egitea: "gizatiarra den edozerk zerikusia dauka nirekin". «Zer egin?» poemaren hitzok ezin hobe iradokitzen dutenez,

Hil bakoitzarekin atal bat
galtzen dugu, hil kanpaiak
geuretzat dira: donne, donne, donne ... (220. or.).

Eta azken bertsoaren bukaerako hitzen eskutik, zentzu berean mintzo den John Donne poetaren honako poema hau³⁰ ekar genezake gogora, esandakoaren argigarri baita:

Inor ez da irla, inor ere ez da
bere baitan osoa.
Pertsona bakoitza kontinente zatia da,
lurraren partea.
Itsasoak lur puska bat erazuziez gero
Europa osoa geratzen da gutiturririk,
Harkaitz handi bat, edo zure lagunaren etxea,
edo zeure etxea galdu balitz bezala.

(30) John Donneren «Inor ez da irla» izeneko poema hau, beraren beste hiru poemarekin batera, J. Sarrionandiak berak euskaratu zuen eta *Hezurrezko xirulak* liburuan jaso (89. or.). Poeta metafisiko honen eta bere poesiaren inguruan mintzo zaigu Sarrionandia *Marginalia*-n (41. or. eta 97-100. or.). Gogoratu, halaber, *Hnuy*-ren "Eta denbora futuroa" atalaren hasieran jasotzen den J. Donne-ren aipua.

Edozein pertsonaren heriotzak gutitzen nau
 gizadiari loturik nagoelako.
 Eta, beraz, ez ezazu sekula galdetu
 kanpaiak norengatik ari diren jotzen:
 Kanpaiak zeurengatik
 jotzen dute.

Bidaiaren –bidaiia etengabearen– metafora sentimendu eta pentsamendu honekiko loturan ere irakur genezake. Abiatzeko deia, ‘lokazteko’ deia ere bada (ikus 157. or.): edozein errealitate edota gertaeraren aurrean, berau besteei adina guri ere dagoki-gula (kanpaiak gugatik ere jotzen dutela) gogoan izan eta pasibo ez izateko deia. Izan ere, kontrakoa, hots, jarrera ezaxolati eta pasiboa, jarrera konplizea ere bada.

Gu geu nahiz besteak lotzen gaituen haria, “sosegu zuriz” (ik. 29. or.), erosotasunez, ukoz eta konplizitatez ehundutako haria apurtzera –apurtzen saiatzera bederen– gonbidatzen gaitu metafora honek.

Eta gonbidatu, gure bizitzan helburuak edukitzera (“Norbere bizitzak helbururik ez duela pentsatzen duenaren bizitzak ez dik helbururik”, *Marginalia*, 49. or.) eta berauek erdiesteko ahaleginak egitera ere gonbidatzen gaitu. Ez gaitzezen bizi (ez gaitzezen portuan, estazioan geratu) daukagun bizimodua eta bizi dugun egoera eduki dezakegun hoberenatarikoa dela pentsatuz eta horrekin konformatuz. Ezinbestekoa zaigu, bizitzaren maila honetan ere, ‘bidaiatzea’, nor bere bizitzan beti saiatzen eta beti bilatzen bizitzea.

Egiaz, galdu egiten da saiatzen ez denaren bizitza: estazioan geratzen denaren bizitza galduz doa (“Estazioak eta egunak bata bestearen barruan galtzen: / horrela doa trenean ez doan jendearen bizitza”, *Hnuy*, 50. or. zein *MZ*, 25. or.) eta berdin “portu bazterrean, hilerriaren alboan” geratzen den ‘marinelarena’ (ikus «Marinel batzu», *Hnuy*, 135. or. nahiz *MZ*, 38. or.). «Arima naufrago bakartiak» narrazioko marinelak ere heriotzaren zain geratu ziren, berriro itsasoratu beharrean “kalterik tipierna hautatu behar da bizitzan” esanez irlan zain geratzea (hots, etsitza: “kalterik tipierna, itxadon eta etsitza zen”) erabaki zutenean (*N*, 24. or.).³¹

(31) Gogoratu irlandar marinelak mezuak botiletan sartu eta itsasora bota zituela. Baina, botilen “alboan pausatzen ziren albatro mutuek soilik igar zezaketen barruko paper puska haietan ez zegoela deusere izkiriaturik” (*N*, 24. or.). Bukaera hau izan duen erabakiaren okerra are nabarmenagoa egiten da idazleak narrazio honen sarrean jaso duen H. Melvilleren aipua aintzat hartuz gero: “Marinelek,

Horregatik gaztigatzen digu poetak 'portu batera' heldutakoan ere, ezin garela portu horretan geratu, beharrezko zaigula berriro abiatzea beti, bilatzen jarraitu behar dugula beti. Bizitza bidaia bat bada –hasieratik esan dugu– eta bizitzea zerbait ho-beagoren bila bidaiatzea bada, bidaia hau ez da sekula bukatzen: bidaia etengabea da. Sarrionandiaren hitzetan jarriz, bizitzea moilarik moila ibiltzea da, "bizitzea moilara heldu / eta adio egitea da" (129. or.).

Hartara, garrantzia daukana, gorago ere ikusi dugunez, helburuak izatea da (bai norberaren bizitzaren mailan, bai munduaren egoerari, gizarteari eta Euskal Herriari ere begira, baldin eta bi ardatzok bana badaitezke) eta horren alde saiatzea; hots, bide horretan urratsak eman ematea eta beti, edonongo helmugara arribatuta ere, beste helmugetarantz joz berriro. Etsipenaren aurkako bihurtzen den bidaia etengabearen metaforak etorkizunean baino gehiago orainean jartzen du indarra. Geroan helburuak lortuko ditugun ala ez ("gero geroko gero", 111. or.) baino garrantzitsuagoa da orainean norberak zer egiten duen. Zentzu honetan, benetan esanguratsua da Sarrionandiaren ondoko adierazpena (euskararen normalizazioaren arazoaz ari bazen ere, ikuskera edota jarrera orokorrigo baten erakusle deritzot): "yo pienso que no hay que plantearse un gran objetivo sino más bien: Ahora ¿qué tenemos que hacer? Luego, ya veremos lo que sale" (Forest 1985: 11).

Beraz, bideari lotzea, ekitea da funtsezkoena, eta jakinda inor ez dela beharrezkoa: alegia, jakinda "gure aitaren etxeak zutik iraunen du[ela] / gu gabe" (76. or.) eta, halaber, munduak berdintsu jarraituko duela aurrera gu gabe (ikus erdiragarri bezain eder den eta liburua ixten duen «Norbere akaberari buruzko mintzaldia» poema).

Zer esan 'bidaiatzearen' garrantziaz? Poemok ohartarazten digutenez –lehen ere esan dut–, ezin dugu ahaztu konplizitaterantz lerratzea garamatzakeen kontrako jarrerak (ez 'lokatzeak') ondoez

ekaitzak irla mortu batetara jaurti dituenen, itsas galeraren hondakinez berregiten dute txalupa eta ur berberetara sartzen dira berriro" (N, 17. or.). Bidenabar, ohart gaitezen bidaiaren metafora honek edota beti eta nonahi aurrera jarraitzearen aldeko jarrera honek Sarrionandiaren lanaren luze-zabala besarkatzen duela, lan honen hasieratik iradoki dudanez.

sakona ernaraziko lukeela gure baitan ("Ez dugu lokaztu nahi eta, aldiberean, zenbatekoa den / ondoeza", 157. or.).

Garrantzitsua da, baita ere, aurrera jarraitze horretan dagoelako "bizitzari zentzu pixka bat ematen dion" giza duintasuna (ikus IAO-ren atzeko azala). *Marinel Zaharrak* liburuari egindako sarreran ("Irakurleentzako abisua"n) ere bazioskun idazleak: "burruka hori [erresistentzia] da egun libertateari eta giza duintasunari eman diezaiokegun hobereana" (9. or.).³²

Eta garrantzitsua da, are urrunago joanda, saiatze horretan dagoelako libertatea. Zentzu honeta, argigarriak dira J. Sarrionandiaren hitzok: "Askatasuna ez da gizarte eredu eman bat, askatasuna liberazioa da, gizarte hobe baten *bilaketa*" (*Marginalia*, 161. or.; letra etzana nik jarria da). Bestela esanda, gizabanako askeen herri justu baten alde egiten duen neurrian eta bakoitzean da askea gizabanakoa. Horregatik, gizarte hobe bat lortzeko, gizarte-arazoak konpontzeko ahalegina egin egitea da garrantzitsuena. Eta gauza bera esan genezake baita euskal arazoaz den bezainbatean ere.

Hartara, etengabeki bidaiatzea zinez garrantzitsua delarik, beharrezkoa ere bada.³³ Ene ustez, hauxe iradokitzen digu, hain zuzen ere, poema-liburu honen izenburuak, jarraian proposatuko dudanez.³⁴

4. "Hnuy illa nyha majah yahoo": "zaindu zeure burua, gizaki jator hori"

J. Sarrionandiaren liburu honek 1995.eko Durangoko "XXX. Euskal Liburu eta Disko Azoka"rako igurikimen itzelak ernarazi

(32) Zentzu berean mintzo da J.L. Otamendi *Hnuy*-ren gaineko beraren erreseinan (1996: 45): "borroka duintasun aldekoa da, eta errendatzea da azkena".

(33) Halaxe zioen Bernardo Soaresek ere: "nabigatzea prezisoa da, bizitzea ez" (in Atxaga, 1983: 135); eta halaxe "arriskatzen denarentzat da mundua" azpimarratzen zuen Joxemari Iturralde ere, hain zuzen J. Sarrionandiari eskainitako *Dudalar* liburuan: "Bizitzea ez da beharrezkoa, bidaiatzea bai" (76. or. eta 84. or.). Azpimarra dezadan, bakarrik, Sarrionandiaren kasuan bidaiatzea bezain beharrezko dela bidaiatzearen etengabea izatea.

(34) Ezbairik gabe, izenburuak bestelako irakurketak ere ametitzen ditu. Besteak beste, izenburua irakurleontzat ulertezina izateak esangurarik ez ote daukan hausnar genezake.

bazituen irakurlego zabal batengan (orduko salmentei erreparatzea besterik ez dago), pareko emaitzak onartuko nizkioke, nik neuk, beraren izenburuari: handia izan da izenburu ulertezin eta ahoskaezin honek ordutik hona sortarazi duen jakinmina.

Alabaina, Josebaren irakurleoi ez zitzaizkigukeen izenburuaren hitz horiek erabat arrotzak suertatu behar, gure oroimena ahu-la ez izatera. Izan ere, *Ainhoari gutunak* lanean topo eginda geunden hizkuntza bitxi horrekin. Hogeigarren gutunean, *Gulliver's Travels* liburuaren gainean mintzo zitzaigun Sarrionandia: haren bidaiez, baita azkenaz ere, alegia, "houyhnhnms edo zaldi arrazionalen lurraldera, non eta giza yahoos degradatuak haien zerbitzari diren" (53. or.).

Hortxe dago Sarrionandiaren azken poema-liburuari izenburua ematen dion esaldiaren jatorria: *Marginalia*-n ere (114. or.) aipatzen zaigun Jonathan Swift irlandar idazlearen *Gulliver-en bidaiak* lanean,³⁵ zehazkiago laugarren zatian. Ezaguna denez, 1726. urtean argitaratu zen liburu honetan Lemuel Gulliver-ek zenbait lurraldetara egindako bidaiak kontatzen zaizkigu. Beraien artean, eta *Ainhoari gutunak*-en irakurtzen genuen bezala, azkena "Houyhnhnm-en herrialdera bidaiak" da. Hain zuzen ere bidaiak honen bukaeran, Gulliver zaldien lurraldetik ilkitzear dagoenean, moxal baten ahotik entzungo dugu esaldi famatua: "Hnuy illa nyha maiah Yahoo" (301. or.).

Gatozen orain esanahiaren arazora. "A.E" laburduraz -izen-deituraren inzialak, ziurrenik- sinatzen zuen kazetariak, Sarrionandiak izenburutzat aukeratutako esaldia Gulliver-ek bere bidaietan aurkitutako zaldien hizkuntzari dagokiola argitu zuen eta "¿date con cuidado, caballito" esan nahi duela iradoki (A.E. 1995: 55).

Haatik, nik neuk nahiago dut euskarazko itzulpenean irakur dezakegun formulazioari etsi: "zaindu zeure burua, yahoo jator hori" (301. or.). Azken honi hobe deritzot, batetik, ez daukalako gaztelerazkoari ene aburuz darion mehatxu kutsurik eta, hartara, Gulliver-i maitasunez zuzentzen zaion³⁶ moxal beilegiaren adierazpen samurrari hobe egokitzen zaiolako.

(35) Aurerantzean eskainiko ditudan aipuak honako argitalpen honetatik jasoa daude: J. Swift, 1990, *Gulliver-en bidaiak* (itzulp.: Iñaki Mendiguren), Ibaizabal, Bilbo.

(36) Gulliver-en esanetan, "beti maite izan ninduen" moxalak zuzendu zion esaldia (ik. 301. or.).

Bestalde, eta esan berri dudanez, esaldia Gulliver-i zuzenduta dago –gizakiari, nahi bada–, ez zalditxo bati. Izan ere, euskarazko testuan itzultzeke geratu den ‘yahoo’ hori ez da zaldia, gizakia baizik, Sarrionandiak goian jasotako aipuan ondo agertzen zuen bezala. Zehatz zehatzak izateko, zaldia ez diren gainontzeko adimenik gabeko izakiei esaten diete zaldiek ‘yahoo’. Liburuaren atal honetan zehar azpimarratzen (eta parekatzen) denez, zaldien lurraldean bizi diren piztiak ez ezik, Gulliver eta berak deskribatutako bere herriko gizon-emakumeak ere yahooak dira.³⁷ Azkenik –eta parekatze hori bezain esanguratsua da hau–, ‘yahoo’ txarra den oro adierazteko darabilten epitetoa ere bada (ik. 293. or.). Aztergai daukagun esaldia, beraz, “zaindu ezazu zeure burua, gizaki jator hori” bezala itzul genezake.

Sarrionandiak bere azken liburuari jarritako izenburuaren esanahi literala argituta, idazleak horrekin –esaldi horren hautapenarekin– zer esan nahi digun itaun geniezaiokie geure buruari. Ondorengo lerroak itaun horren inguruko hausnarketa zenbait aurkeztera bideratzen dira. ‘Hausnarketak’ diot, eta ez ‘erantzuna’, irakurketa ezberdinak egon daitezkeelako (egon badaudelako, nire ustez) eta hemen jasoko ditudanak, ziurrenik, daitezkeen guztiak ez direlako.

Azpimarra dezadan, dena den, jarraian proposatuko ditudan irakurketak ezberdinak izanagatik ere, ez direla kontrajarriak. Elkarren osagarri gisa ulertu behar dira, hortaz.

Burura etor dakigukeen lehenengo galdera “zer dela eta Jonathan Swift-en esaldi hau?” baldin bada, eman beharreko lehenengo urratsak dublindar honen liburuan murgiltzera eramango gaitu.

4.1. Mundu ‘zibilizatu’ honetan barrena ibiltzeko beharrezkoa dugu geure burua zaintzea

Ezbairik gabe, *Gulliver-en bidaiak* liburua protagonistak

(37) Entzun diezaiogun Gulliver-i: “Neure etxekoez, lagunez, herkieez edo giza arrazaz oro har oroitzen nintzenez, ziren bezala ikusten nituen, hots, yahooak gorputzez eta izaeraz, pixka bat zibilizatuagoak agian eta mintzamenaren dohai-naren jabe, baina herrialde hartako nebarrebek Naturak emandako neurrian soilik zituzten bizioak areagotu eta ugaltzeko bakarrik erabiltzen zutelarik gutarrek adimena” (296-297. or.).

egindako bidaien kontaketa ez ezik, gizarte ingelesaren eta mundu zibilizatuaren aurkako satira ikaragarria ere bada. Izan ere, orrialdeetan zehar –eta era ezin argiagoan laugarren ata-lean– zorrotza da J. Swift-ek ‘zibilizazioa’ri zuzentzen dion kritika. Bada, XVIII. mendeko liburu baten aurrean bagaude ere eta idazle irlandarrak bere garaiko gizartea jarri bazuen ere bere kritiken jomugan, bai liburua, bai kritika gaurkotasunez beteta daude.

Honela, eta guri interesatzen zaigun atalera etorritz, irakurleari zerbait geratuko bazaio gogoan iltzaturik, zaldien herrialdearen eta gizakionaren artean dagoen alde da. Bi hitzetan, Gulliver-ek zoriontsu bizi ahal izateko moduko lurraldea aurkitu du, herri zintzo eta justua, non ez duen “babesik behar iruzurkeria edo zapalkuntzaren aurka” (294-295. or.).³⁸

Gulliver-en gizarte edota munduan “botere eta aberastasunen irrika, eta lizunkeria, neurrigabekeri, maltzurkeri eta bekaizkeria” nagusi den artean (260. or.), halakorik ez dago zaldienean.³⁹ Hauen artean, osterá, “adiskidetasuna eta onginahia dira bi bertute nagusiak” (286. or.) eta “adimena lantzea eta guztiz beronen gobernupean egotea da haien goiburu nagusia” (285. or.). Zaldiei, honela, ulertezin bezain zentzugabe egiten zaie ustelkeriaren eta injustizia sozialaren gainean altxatzen den gizakion mundua:

Ulertu ezinda zebilen ugazaba (...). Gure arteko jende gehiena behartua zegoela miserian bizitzera, soldata txikien truke egu-nero lan eginez, gutxi batzuk oparotasunean bizitzeko. Oso lu-zatu nintzen honetan eta antzerako beste xehetasun batzuetan, baina jaun ohoragarri hura ez zen halere asetzen, lureko emaitzetan parte izateko eskubidea animalia guztiak dutela uste bait zuen” (268. or.).

Halaber, Gulliver-en ugazaba eta lagun den zaldia ezin du ulertu legearen helburua “gizon guztiak babestea izanik (...), nola gerta zitekeen inoren hondamendi izatea” (264-265. or.). Eta, beraz,

(38) Ikus aipatu orrialdeetan zaldien lurraldean ez dagoen eta gertatzen ez den guztiaren –beraz, Gulliver-enean badagoen eta gertatzen den guztiaren– zerranda amaigabea.

(39) Horregatik, hain zuzen ere, halakoetarako hitzik ere ez daukate beraien hizkuntzan: “Boterea, gobernuá, gerra, legea, zigorra eta beste milaka gauzak (sic) ez zuten hitzik hizkuntza hartan adierazi ahal izateko” (260. or.).

bururik eta hankarik gabeko deritzo epaileen 'lana'ri ('antzeslana'ri, esango zukeen Sarrionandiak, "epaile eginbide sakratua"ri: ik. «Ezagutzen duzu justizia?»). Zentzugabea eta krudela da, orobat, gizakien gobernua (ik. 272. or. eta hurrengoak) eta gauza bera esan genezake huskeriek, handinahiak eta besteren lurraz jabetu nahiak bultzatutako gerrei buruz ere (hain sinestezina egiten zaio zaldiari, non Gulliver "ez dena esaten ari dela" uste duen: ik. 263. or.). Baina, oroz gainetik, gizataldeak hau guztia normaltzat jotzea eta honetaz guztiaz arduratzeke bizitzea gertatzen da zaldierentzat harrigarri (zein hurbil geratzen den hau Sarrionandiak, begirada egungo gizartean kokatuta, salatzen duen jarrera ezaxolati,itsu eta pasibotik!).

Azken buruan, "Houyhnhnm-en herrialdera bidaiak" nabarmen agertuko dio Gulliver-i -irakurleoi ere- "gure gobernu-erakundeak eta legeak gure adimen-gabezia handiaren eta, beraz, bertute-ezaren ondorio zirela" (276. or.). Bidaiak hau amaitzean, argi dauka zaldiena -eta ez gizakiona- dela herrialde zibilizatua (bertatik "Europa zibilizatzeke behar beste biztanle" ekartzea amestuko du: ik. 312. or.). Areago, onginahia, justizia, onberatasuna eta humanitatea zutabetzat daukan herrialde hori bere aberri legez sentituko du (José Martí kubatar idazleak ere bazioen, "patria es humanidad") eta bere burua "houyhnhnm-enganetik deserriratu" hortik ateratzearekin batera (304 eta 308. or.).

Esandakoaren eskutik zentzua hartzen du moxalak Gulliver-i (honek 'zibilizazio'ra itzuli behar duenean agur esatean) eta Sarrionandiak guri zuzendutako gomendioak: dublindar idazleak zein iurretarrak zorroztasunez irudikatutako gizakion mundu 'zibilizatu'an barrena ibiltzeko, "ondo sorue" den mundu honetan (*Hnuy*, 46. or.), espektakuloaren eta "zaborraren zibilizazio" honetan bizitzeko (*Hnuy*, 139. or.), "zaindu zure burua!".

Bada, Sarrionandiaren liburuaren izenburua interpretatzeko aukera honen alboan eta berau osatuz, egon badago bestelakorik ere. Oraingoan izenburuaren esaldia agertzen deneko Swift-en liburuari -bereziki zaldien lurraldera Gulliver-ek egindako bidaiari- erreparatu diogun bezala, Gulliver eta zaldien irudia agertzen deneko *Hnuy*-ko poemari ere errepara diezaikegu. Poema hori («Iluntasuna nehurtzen») izango dugu abiapuntu jarraian aurkeztuko dudana irakurketan.

4.2. Zaindu dezagun geure burua ezen,
izan ere, "ez gara ezer"

Esanak esan, liburuaren azalak edota paratestuak⁴⁰ –G. Genette-ri jarraikiz– begietaraten digun irudia esanguraz janzen da. Honela, zaldi edo, J. Swift-ek esango zukeenez, houghnhnm baten irudi hau testu-estrategiatzat jo dezakegu, Harrera-Teoria-ren terminologia gure eginez.⁴¹

Bada, «Iluntasuna nehurtzen» poemaren bukaeran (160. or.) agertzen den irudia ere testu-estrategiatzat har genezake, Gulliver-en bidaietako irudiren bat izan daitekeela –badela, esango nuke nik neuk– onartuz gero. Onarpen honek, orduan, ondoko galderara garamatzake: zer dela eta agertzen da irudi hori poema horren eta ez besteren baten bukaeran? Kasualitateetan sinesten ez badugu, gure begirada poema horretan murgildu beharko dugu.

Poema hunkigarri honek bizitzaren hutsaren sentimena bihotzeraino sartzen digu, gizakion ezdeustasunaren kontzientzia burmuineraino. Sentimenduz –ez sentimentalismoz– blai egindako bertsook gogorarazi egiten digute, bizitzaren aurrera egiteak argi uzten duen bezala, "ez garela ezer, ilunbetan / higatzen diren haur izuak besterik" (159. or.). Ezin dugu ahaztu, Sarrionandiak liburuaren azken poeman gaztigatzen digunez, hilko garenean "bizitzak berdintsu iraunen duela" munduan (231. or.). Eta are erdiragarriagoa dena: "mundua orohar ez da ene hutsuneaz / ohar-tuko" (231. or.).

Ahaztezina zaigu, beraz, gure bizitza hutsala dela, gu ezdeusak garela eta ahaztezina zaigu, halaber, "gure berezko bakardade eta babes gabezia". Bada, hain zuzen ere, hau guztia gogoan izatea da garrantzitsuena eta gogoan daukagula bizitzen ikastea. Sarrionandiak dioskunez, "Ilunbetan bizitzen ikasi arte ez dugu / argi bizitzen jakin" (160. or.).

(40) Azala ez ezik, aztergai daukagun izenburua bera ere paratestuaren osagai da, eta berdin barreneko izenburuak, liburuan zehar barreiatutako irudiak, epigrafeak, etab.

(41) Labur esateko, testu-estrategiak irakurleon parte hartzea aurretik 'prestatzen' duten testuaren osagaiak dira, hots, parte har dezagun testuak zuzentzen dizkigun eskaintzak. Deigarri gertatzen zaizkigularik, testuaren aktualizazioa –gure irakurketa– bultzatu egiten dute.

Laburbiduz, horretaz guztiaz konsziente izatera eta konsziente izanda bizitzera deitzen digu poema honek, eta baita liburu honekako beste hainbatek ere. Eta horrexegatik eta horretarako beharrezkoa zaigu gure burua zaintzea. Bestela esanda, mundu gizagabe, ez zibilizatu eta zoro honetan bizitzea zaila bada, latza ere bada, gure ezdeustasunaren, bakardadearen eta heriotzaren aurreko babes gabeziaren kontzientzia osoarekin bizi behar dugulako. Hartara, "bizitzea ederra bezain izugarria" delarik (158. or.), onginahiez, onberatasunez eta gizatasunez betetako mezua helarazi digu poetak.

Alabaina, ez dut uste atsekabez eta nahigabez tindaturiko mezu baten aurrean gaudenik; ez diot, nik neuk, etsipen saminarren kutsurik hartzen. Lan honetan zehar azaldu dudanez, ez soilik 'bidaiarako', baizik eta 'bidaia etengaberako' gonbidapena luzatzen digu Sarrionandiak liburu honekin. Eta hau kontuan hartzekoa den bezala, kontuan hartzekoa da izenburua *Gulliver-en bidaietatik* hartuta dagoela.

4.3. Bidaia etengabea

Orain arte Gulliver-ek zaldien lurraldera egindako bidaia izan da gogoan hartu duguna, bai Sarrionandiaren liburuaren izenburua atal horretan agertzen delako, bai «Iluntasuna nehurtzen» poemaren bukaerako irudia atal horretakoa delako, antza. Haatik, ezin dugu ahaztu bidaia hori ez ezik, Gulliver-ek beste hainbat bidaia egin zituela eta horrexegatik eman ziola Swift-ek *Gulliver's Travels* izena bere liburuari. Zehazki esateko, Gulliver-en lehen bidaiak Liliputera eraman zuen; bigarrenak, Brobdingnagera; hirugarrenik, Laputa, Balnibarbi, Glubbdubdrib, Luggnagg eta Japoniara egin zuen bidaia; eta, azkenik, houghhnhnm-en herrialdera.

Alegia, liburu honen protagonista batetik bestera ibili zen, inon betiko geratu gabe. Edo alderantziz esanda, Gulliver inongo irla nahiz lurraldetan geratu ez zelako, bidaiak egin zituen, eta ez nonbaitera iristearekin batera bukatzen den bidaia. Edozein lekutara helduta eta denbora baten buruan, 'moilari adio egin' eta bidaiatzen jarraitu zuen beti. Beraren bidaia, zentzu honetan, bidaia etengabea izan zen. Eta ikusi dugunez, hauxe da, hain zuzen ere, *Hnuy illa nyha majah yahoo*-ren metafora eta planteamendu nagusia.

Azpimarra dezadan bai Swift-en liburuaren kasuan, bai Sarrionandiarenean bidaia etengabearen aurrean gaudela, ez bidaiaren aurrean. Izan ere, bi metafora hauek –kasu honetan Sarrionandiaren liburuaz ari naiz soilik– ezin dira parekatu, lan honetan zehar ere iradoki dudan bezala. Bidaiak hasiera bat eta bukaera bat dauka. Horregatik bizitza, kasu, bidaiaren bidez metaforizatu ohi da antzinate klasikotik egundaino (besteak beste, Kavafis-en poesia metaforizazio honen adibide daukagu). Era berean, bidaiak abiagune eta arribaleku bat dauka, nonbaitetik nonbaitera egindako bidaia da beti. Horrexegatik, bidaiaren metaforak arribalekura iristean jartzen du indarra eta edozein esparrutan helburu bat lortzeak daukan garrantzia komunikatzeko erabili ohi da.

Aitzitik, Sarrionandiak darabilen bidaia etengabearen metaforak bidean eta bidea egitean jartzen du indarra, helmugan baino gehiago. Honez gero askotan esan dudanez, bidaia egin egitea da garrantzia duena, ekitea, saiatzea eta beti; hots, nonbaitera iritsita ere, 'bidaiatzen' jarraitzea, hain zuzen Gulliver-ek egin legez. Zaldiena bezalako herrialde justu bat aurkituta ere, zorionsua izateko bezalako lurraldea aurkituta ere, Gulliver ez zen bertan geratu.

Bestela esanda, berak nahi gabe heldu zen Gulliver aipatutako lurralde haietara (adibidez, lehenengo bidaian ekaitzak untzia apurtu eta enbatak txalupa irauli ostean, itsasoak eraman zuen bere gorputza Liliputera; azkenengoan, untziko gizonak matxinatu egin zitzaizkion eta zaldien lurraldean utzi zuten). Hortaz, lurraldeok ez ziren berak bere bidaiari jarritako helmugak (edota bere buruari jarritako helburuak). Areago, jakin, gehienetan irakurleok ez dakigu zehazki nora joan gura zuen. Bada, preseski, hemen dago gakoa: egin zituen bidaiak eta bidaiok egitean ikusi, ikasi eta bizi izan zituenak dira garrantzia dutenak, jarrita omen zituen helmugak erdieste baina gehiago (izan ere, ez zituen sekula erdietsi). Sarrionandiaren metaforara etorri, eta orrialde hauetan gorago esandakoari berriro eutsiz, helburuak izanda berauek lortzen saiatzea bera da garrantzia daukana, ekitea, helburuok lortzea baina harago. Izan ere, lorpen honek 'bidaia'ren bukaera lekarke; baina, aldiz, bidaia bukaerarik gabea da, etengabea, Sarrionandiaren poesian.

Gure irakurketaren puntu honetara heldurik, gogora datozkit lurretako poetaren hitzok (*Hnuy*, 173. or.):

Ederra litzateke zahartzarora helduez gero
 gazteentzako
 duintasunez eta gustora bizitzeko aholku moral
 edo ezagubide praktiko bat utzi ahal izatea.

Horrelakorik zaila eta ia ezinezkoa dela jakinda ere, ene aburuz geroari⁴² begirako aholku sakona helarazi digu idazleak bere lan umo honetan, izenburutik bertatik hasita: mundu ero eta gizagabe honetan, gizarte ez zibilizatu honetan, "ez den herrialde" honetan lortu nahi dugunaren alde ahaleginak egiteko aholkua; halaber, bizitza hutsal honetan, eta beraren hutsaltasunaren zein gure ezdeustasunaren kontzientzia osoa daukagula, bilatzen duguna aurkitzen etengabeki saiatzeko aholkua; eta baita estazioan, irlan, portuan, moilan ez geratzeko aholkua ere, pasibitatez eta konplizitatez ehundutako amarrak askatu eta bidaia egin egiteko aholkua; behin eta berriro abiatzeko, "moilarik moila" ibiltzeko aholkua. Bi hitzetan, sekula amaitzen ez den 'bidaia etengabe'rako gonbitea.

Eta horretarako guztirako gure burua zaintzeko aholkua ere luzatu digu poetak. Sarrionandiak guri dioskunez, eta guk hemendik berari: "Hnuy illa nyha majah yahoo".

5. Bibliografia

5.1. J. Sarrionandiaren lanak (laburdurak)

IGB: Izuen gordelekuetan barrena, Bilbo Aurrezki Kutxa, Bilbo, 1981.

N: Narrazioak, Elkar, Donostia, 1984³ [1go arg.: 1983].

NENH: Ni ez naiz hemengoa, Pamiela, Iruñea, 1985 [gazt. itz.: *No soy de aquí*, Hiru, Hondarribi, 1991].

AEE: Atabala eta euria, Elkar, Donostia, 1986.

MZ: Marinel Zaharrak, Elkar, Donostia, 1988² [1go arg.: 1987].

M: Marginalia, Elkar, Donostia, 1989² [1go arg.: 1988].

EGGB: Ez gara gure baitakoak, Pamiela, Iruñea, 1989.

(42) Oso kontuan hartzekoa da bidaia etengabearen metafora batez ere "Marinel korapiloak" sailaren barruan agertzen zaigula eta, are esanguratsuagoa dena, sail hau "Eta denbora futuroa" atalaren barruan kokatzen dela, atal horri hasiera emanez ("paleoartzain"aren inguruko ipuinaren atzetik). Horregatik, 'bidaia etengabea' da, preseski, nire ustez Sarrionandiak 'denbora futuroa'ri begira proposatzen duena, edozein dela esparrua.

- AG: *Ainhorari gutunak*, Elkar, Donostia, 1990.
- IAO: *Ifar aldeko orduak*, Elkar, Donostia, 1990.
- GP: *Gartzelako poemak*, Susa, Iruñea, 1992.
- HIHN: *Han izanik hona naiz*, Elkar, Donostia, 1993² [1go arg.: 1992].
- Hnuy: *Hnuy illa nyha majah yahoo*, Elkar, Donostia, 1995.
- , 1995, *Miopeak, bizikletak eta beste langabetu batzuk*, Milabidai-Erein, Donostia.
- , (itz.), 1983, *Lur Eremua*, [T.S. Eliot-en *The Waste Land*-en itzulpena], in G. Aresti, J. Sarrionandia & J. Juaristi, 1983, *T.S. Eliot euskaraz*, Hordago, Donostia, 123-167.
- , (itz.), 1985, *Izkiriaturik aurkitu ditudan ene poemak*, Pamiela, Iruñea.
- , (itz.), 1985, *Marinela. (Kadro bakarreko drama estatikoa)*, Susa, Iruñea [Fernando Pessoa-ren *O Marinheiro*-ren itzulpena].
- , (itz.), 1991, *Hezurrezko xirulak*, Elkar, Donostia.
- , (itz.), 1991, *Galegoz heldutako poemak. Poemas naufragos*, Susa, Iruñea.
- , (itz.), 1995, *Marinel zaharraren balada*, Pamiela, Iruñea [S.T. Coleridgeren *The rime of the ancient mariner*-en itzulpena].
- Sarrionandia, J. & M. Sarasketa (itz.k), 1985, *Hamairu ate*, Elkar, Donostia.
- Sarrionandia, J. et al., 1983, *"Intxaur azal baten barruan" eta "Eguberri amarauna"*, A.A.G., Gráficas Lizarra, Lizarra.

5.2. Bibliografia

- A.E., 1995, «Buscando a Sarrionandia desesperadamente», *Egin* (1995-12-10), 55.
- Aldai, X., 1996, «Bizitza bera bezala bizitza bera», *Egunkaria* (1996-3-2), 33.
- Aldekoa, I., 1993a, «Joseba Sarrionandiaren poesia: Itsasoa kartzelatuta», in I. Aldekoa, 1993, *Zirkuluaren hutsmina*, Alberdania, Irun, 129-137. [Gazt. itz.: «La poesía de Joseba Sarrionandia: el mar encarcelado», Leer, 1989].
- , 1993b, «Introducción», in I. Aldekoa, 1993, *Antología de la poesía vasca*, Visor, Madrid, 11-35.
- Aristi, P., 1996, «Deserria / Herrimina [J. Sarrionandiari zuzendutako poema]», in P. Aristi, 1996, *Castletown*, Erein, Donostia, 94.
- Atxaga, B., 1983, «Epilogo, sasoi zaharrak gogoan», in J. Sarrionandia, *Narrazioak*, Elkar, Donostia, 1984³, 135-141.
- , 1988³, *Etiopia*, Erein, Donostia [1. arg.: 1978].
- , 1991², *Poemas & híbridos*, Visor, Madrid [1. arg.: 1990].

- Azkorbebeitia, A., 1996, «B. Atxaga eta J. Sarrionandiaren metaforetan barrena bidaiatuz», *Uztaro* 17, 109-149.
- Barandiaran, A., 1996, «Sarrionandia itzultzaile», *Egunkaria* (1996-4-23), 26.
- Benedetti, M., 1994, *Articulario. Desexilio y perplejidades*, El País-Aguilar, Madrid.
- Blumenberg, H., 1995, *Naufragio con espectador*, Visor, Madrid [1. arg.: 1979].
- Eliot, T.S., 1922, *The Wast Land*. Ikus J. Sarrionandia (itz.), 1983.
- Forest, E., 1985, «Militancia y literatura. Fragmentos de una conversación con Joseba Sarrionandia», *Punto y Hora* (1985-7-19), 8-12.
- Fuentes, C., 1993, *Geografía de la novela*, Alfaguara, Madrid.
- Hoyo, E., J. Latartegi & I. Zubizarreta, 1992, «Izuen gordeleketan barrenari hurbilketa semantikoa», *Enseiucarrean* 7, 81-115.
- Ibargutxi, F., 1987, «Urrutiko parajeetatik hemengo oinazera», *El Diario Vasco. Zabalik* (1987-12-18), 2.
- Iturralde, J., 1983, *Dudular*, Erein, Donostia.
- Izagirre, K., 1991², *Balizko erroten erresuma*, Susa, Iruñea.
- Jimenez, 1989, «Narrazioak», *Susa* 23-24, 8-9.
- , 1989, «Marinez Zaharrak», *Susa* 23-24, 14-15.
- Kavafis, K.P., 1995, *Poema antologia*, Pamiela, Iruñea [itz.: A. Eguzkitza eta O. Omatos].
- Kortazar, J., 1982, «Joseba Sarrionandiaren Izuen gordeleketan barrena», *Jakin* 23, 133-141.
- , «Izuen gordeleketan barrena», *Idatz & Mintz* 1, 32.
- , 1989, *Laberintoaren oroimena*, Baroja, Donostia.
- , 1997, *Luma eta lurra*, BBK-Labayru, Bilbo.
- Madariaga, J.R., 1995, «Izuen gordeleketan barrena», *Hegats* 12(1995-11), 33-40.
- Markuleta, G., 1990, «Sarrionandia: samurtasun berreskuratua», *El Diario Vasco. Zabalik* (1990-1-31), 3.
- , 1990, «Sarrionandiaren samurra zertan den», *El Diario Vasco. Zabalik* (1990-2-28), 3.
- , 1991, «Joseba Sarrionandia: Haizea eta Burdinaren dialektika», *Zurgai* (1991-XII), 28-31.
- , 1992, «Baltza, latza eta garratza», *El Diario Vasco. Zabalik* (1992-12-2), 3.
- , 1993, «Deserriko eruditoaren jolas berriak», *El diario vasco. Zabalik* (1993-1-6).
- Mendiguren, X., 1987, «Marinel Zaharrak», *Argia* 1.188 (1987-2-14), 6.

- , 1996, «Urrutiko begiradak [J. Sarrionandiaren inguruan]», in X. Mendiguren, 1996, *Ene dama maite horri*, Elkar (Enbido txikira saila), Donostia, 53-57. [jat.: *Egunkaria*, 1996-8-15, 18. or.]
- Morán, G., 1996, «Pasión y guerra de Joseba Sarrionandia», *La Vanguardia* (1996-6-8), 25.
- Otamendi, J.L., 1996, «Nora itzuli?», *Argia* 1.566 (1996-2-25), 45.
- Perurena, P., 1988, «Marinel baten poemagintzaz», *El Diario Vasco. Zabalik* (1988-2), 2.
- Riechman, J., 1990, *Poesía practicable*, Hiperión, Madrid.
- Steiner, G., 1994, *Lenguaje y silencio*, Gedisa, Barcelona.
- Swift, J., 1990, *Gulliver-en bidaiak*, Ibaizabal, Bilbo. [itz.: Iñaki Mendiguren].

Literatur irakurketaren gaurkotasuna (II)

MARI JOSE OLAZIREGI

Artikulu labur honek aldizkari honen aurreko zenbakian (*Egan* 1996-2) titulu berarekin argitaratutako gogoetak osatu nahiko lituzke. Bertan, irakurketak egun gure artean duen pisuaz hainbat hausnarketa egin ondoren, 1990 eta 1994 urteetan burutu genituen inkesten emaitzen gaineko iradokizunak egiten genituen.¹ Aipatutako alderdien artean irakurketa-maiztasuna, udako irakurketak, liburutegietara joateko ohitura edo irakurketaren eragi-leak izan ziren mintzagai.

Alabaina, baziren aipatu ere egiten ez genituen hainbat alderdi, besteak beste, irakurketa-gustuen bilakaerari dagokiona edo eta iharduera honek bultzatzen dituen jarrera etikoei buruzkoa. Azken finean, irakurketa bakarka burutzen dugun ekintza izan arren, bere ondorioek hainbat sozializazio-prozesu erakar ditzakete gizartean onartuak dauden balioez jabetzen garen neurrian. Honetaz, eta egungo gazteek euskal literaturarekin dituzten harreman zailez mintzatuko gara jarraian. Finean, egoeraren zertzelada batzuk eman ondoren, gai honen inguruko topikoak izango ditugu hizpide.

(1) Hasiara batean, 1990ean, irakaskuntza ertainetako euskal ikasleen artean egindako 3.000 inkestekin hasitako ikerketa hau, 1994an buruturiko beste 700ekin osatu zen. Beraz, hastapenetan aztertutako lagina 14-18 urte bitarteko gazteek osatzen bazuten, bigarren inkestaldian gazteok 18-22 urte zituzten. Irakurketa-ohituren bilakaera eta nolakotasuna aztertzeko aukera eman zigun prozedura honek. Azkenik, aurreko bi azterketa kuantitatiboak Atxagaren *Obabakoak* eta *Behi euskaldun baten memoriak* liburuei buruzko azterketa kualitatiboarekin osatu ziren 1995ean.

Gustukoen dituzten nobelak.

Zer gustatzen zaie irakurtzea gazteei?. Hau argitzeko asmoz, *titulu/autore nahiz nobela mota* desberdinei zegozkien galderak egitea erabaki genuen. Horretarako, bi galdera egin genizkien: bata OHO bukatu zutenetik gehien gustatu zaizkien narratibazko liburuez (laugarren galdera) eta gogokoan zituzten nobela-motei buruzkoa bestea (hamargarrena).

Jarraian datorrena dugu, gogokoan dituzten nobelez osatutako zerrenda:

Obabakoak (B. Atxaga)

Behi euskaldun baten memoriak (B. Atxaga)

Babilonia (J.M. Irigoien)

Los pilares de la tierra (K. Follet)

La casa de los espíritus (I. Allende)

El señor de los anillos (J.R.R. Tolkien)

Kcappo: tempo di tremolo (P. Aristi)

Viven (Madhmoody)

El nombre de la rosa (U. Eco)

Exkixu (Txillardeggi)

Dakusagunez, erdiak daude euskaraz eta erdiak gazteleraz. Hala ere, badira zenbait desberdintasun adierazkor, inkestatua goi mailako karrera bat egiten ari den ala ez kontuan hartzen badugu. *Obabakoak* goi mailako ikasleen gogoko bada, *Behi euskaldun baten memoriak*en kasuan desberdintasunak ez dira hain handiak. Ikasle unibertsitarien gustukoak dira bereziki: *Babilonia*, *El nombre de la rosa* eta *Narrazioak*. Alderantziz gertatzen da: *El señor de los anillos*, *Exkixu*, *110 Streetek*o geltokia, *No sin mi hija*, *Chaman*, *Gizona bere bakardadean*, *Izurri berria*,... noblekin.

Nobela hauetan deigarriena suertatu zaiena nobelaren beraren edukia izan da gehienetan, gertutik darraiolarik pertsonaien berezkitasunek eragindako harridura eta lilurak. "Egitura" edo "hizkuntza" bezalako alderdiek pisu gutxi dute gehienetan, gaztelerazkoetan batik bat.

Zerrenda horretako euskarazko nobelen atzean, ia-guztietan, eskolak bultzatutako irakurketa dago. Eskolako zirkuitutik aterako litzatekeen bakarrenetakoa B. Atxaga genuke, izan ere, *Behi euskaldun baten memoriak* liburuaren kasuan eskolak izandako eragina ez da hain zuzena eta ohiko zirkuluetatik bideratutako

irakurketa normalizatuagoa dakusagu atzean, hau da, lagunek eta inguruneak eragindakoa. Azkenik, esan dezagun, kritikaren eragina orokorrean ahula bada ere, Atxagaren kasuan baduela beste autoreetan ez duen presentziarik: argi dago idazle honek komunikabideetan duen presentziak oihartzun zuzena duela euskal irakurle gaztearengan.²

Bestalde, aipatutako desberdintasun horien parean, bada azpimarragarria den beste ezaugarria, izan ere, titulu hauen artean, eta bereziki gaztelerazkoetan, egun munduan *best-sellerrak* diren obrak baitira nagusi.³ Aspalditik indarrean dauden liburu-marke-ting kanpaina zabalak direla medio, espektakuluaren kultura debordiarrean, *literatura* eta *subliteraturaren* arteko aldeak murritu egin dira eta Malerva idazle italiarrak gogorazten zigun bezala, irakurtzen ez dutenen esku dago egun literatura.

Era berean, gauza gogoragarria da, gure zerrendan azaltzen zaizkigun gaztelerazko bost titulutatik hiruk filme arrakastatsuei eman dietela bide. Agi danez, gure irakurle gazteek ere horrelako egokitzapen zinematografikoek izaten dituzten merkatu-eraginei erantzuten diete.

Orokorrean, gogokoen dituzten nobelekin osatutako zerrenda horretan hirurogeiko hamarkadaren ostean inguruko herrialdeetako⁴ nobelagintzaren ezaugarri amankomuna den *narratibitate-rantzko* bira soma daiteke. J. Barth-en⁵ aburuz, *errealismo/fantasia, experimentalismoa/konpromezua,...* bezalako dikotomiak eten egi-

(2) Atxagak berak elkarrizketa askotan esandakoa da "bere irakurlegoa egin behar izan duela". Egile honek jendaurrean sortzen duen lilurak esplikatu luke gure artean 2.000 baino hitzaldi gehiago eman izana. Askoren iritziz, literatur kritikaren hutsuneak betetzera datorren presentzia soziologiko honek eskolaren zirkuitutik (hezkontza formalaren esparrutik, beraz) irtetea ahalbidetu diote asteasuarrari eta ondorioz, egunerokotasunean bere presentzia lortzea. Atxagari buruzko harrera kritikari buruz ikus: Olaziregi, M.J., 1994, "Bernardo Atxagaren harrera literarioa: proposamen bat", *ASJU* 28-3, 683-706.

(3) Zenbait tituluren inguruan dagoen zaletasun-adostasunaren frogagarri dugu joan den otsailean Britainia Handian egin zen inkestaren ondorioa. *Waterstone* liburudendek eta *Chanel Four* telebista-kateak 25.000 britaniarren artean egindako inkestan J.R.R. Tolkien-en *El señor de los anillos* mende honetako libururik onena kontsideratua izan zen.

(4) Frantzia, Italia eta Espainiako literaturari egiten diogu erreferentzia.

(5) Barth, J., 1982, *The Literature of Exhaustion and the Literature of Replenishment*, Northridge (California): Lord John's Press.

ten dira modernitatearen amaieran sortzen den nobelagintza pos-modernoan, eta 70eko hamarkadaz gerotik, nobelak irakurlego zabalago batengana iristeko egiten dituen ahaleginak banguardia modu berritzaile hartuak izan dira.

Irakurketaren ondorengoak.

Irakurketak irakurleengan eragiten zituen sentimendu eta jarrerak zeintzuk ziren jakitea interesgarri iruditu zitzaigun, eta horretarako, harreman horrek sortutako emozioez egin genien galde. Erantzunak adierazkorrak izan direlakoan gaude, irakurketaren ondorengoak ez baitira berdinak euskarazko eta erdarazko testuen kasuan.

Gaztelerazko testuen irakurketak gehiago hunkitzen dute gehienetan irakurlea, eta hau dela kausa, emozio eta asaldapen ugari sentiarazten dizkio: *amorrua*, *pena*, *emozioa*, *tentsioa*,... bezalako hitzak askotan erabiltzen dituzte liburuon irakurketa definitzerakoan. Euskarazko nobelen kasuan, berriz, ezin esan gauza bera, eta askotan, emozio biziegirik gabeko irakurketa dago atzean. Hona, jarraian, irakurketa-sentimenduei dagozkien portzentaiak:

Sentimenduak	Danera	Gazteleraz	Euskaraz
<i>atsegina</i>	80,9	79,6	83,2
<i>b arregura</i>	20,8	21,1	20,4
<i>tentsioa</i>	47,2	54,5	34,1
<i>beldurra</i>	16,5	21,1	8,4
<i>nazka</i>	16,7	23,1	5,4
<i>sentiberatasuna</i>	65,0	67,2	61,1
<i>amorrua</i>	36,1	43,1	23,4
<i>pena</i>	52,8	58,5	42,5
<i>emozioa</i>	68,5	73,6	59,3
<i>asaldapena</i>	25,1	30,1	16,2
<i>aipatutako ezer ere ez</i>	0,9	0,7	1,2

Gaztelerazko irakurketek *zirrara* handiagoa pizten zutela ikusten da zenbakiotan eta hau horrela izanik, gazteleraz irakurri ondoren "adoretzu edo egonezinik" geratzen zirela aitortzen zigten. Euskarazko irakurketen ondorioa arras desberdina zen eta gehiengoak "ezaxola" geratzen zen.

Jarrera desberdin horiek ulertzeko, garrantzitsua da irakurleek euskarazko testuen aurrean dituzten zailtasunak azpima-

rratzea. Euskarazko irakurketa erdarazkoa baino "zailagoa edo astunagoa" iruditzen zaie: *OBB* edo *Babilonia* bezalako liburuez dioskute bereziki hau (Atxagaren *BEBMek*, joera honi ihes egiten dio).

Aztertutako laginak oinarritzko heziketa eta batxilergo guztia euskaraz egina duela kontuan hartuz, ezin esan hizkuntzarekin dituzten zailtasunek harritu ez gaituztenik. Antza denez, euskal alfabetatuez mintzo gara baina eguneroko bizitzan arazoak dituzte hizkuntza-gaitasunak erabiltzeko. Datu hau bat dator Siadecok *Egunkaria*-rentzat 1996an buruturiko ikerketaren ondorioekin.⁶ Bertan 20-39 urte bitarteko euskaldunetz osatutako lagina hartzen zen kontuan eta honako ondoriotara iristen ziren aztertzaileak:

- a) 20-39 urte bitarteko euskaldunek euskaraz irakurtzeko duten gaitasuna eta ahalmena altua da.
- b) Alabaina, erdaraz hobeto irakurtzen dute eta euskaraz irakurtzeko erosotasuna falta zaie.
- c) Ahalmen hori ez dute erabiltzen: gutxi irakurtzen dute euskaraz. Urtean liburu bakar bat ere irakurri ez zutenak % 36,2a ziren, kasu berean erdaraz % 17,6a zegoelarik.

Ez dira ez oso ondorio onak gauza jakina baita 18-24 urte bitartean ematen dela irakurketa-indizerik handiena eta 40 urtetik aurrera jaitsi egiten dela nabarmen. Geurean ere, azken hamarkadetan mendebaldeko herrialdeetan gertatu den bezala, *analfabeto funtzionalen* kopuruaren igoeraz hitz egin beharko genuke. Adibide gisara Espainiako datuak gogoratu beharko bagenitu, 10 milioira iristen omen da bertan analfabeto funtzionalen kopurua. Adituen iritziz, irakurle gehienek irakurtzen jakin arren, ohiko giza-harremanetan ez dira irakurketaz/idazketaz baliatzen, eta derrigorrezkoa ez bada, ez dute irakurtzen.⁷ Irakaskuntz sistimaren garapen berantiarrak edo liburutegi publikoen eskasiak esplikatuko luke Espainiako analfabeto funtzionalen kopuru handia. Zeresanik ez, geurean areagotu egiten dela arazoa, eredu euskaldunen finkapen motela edo euskal argitalpengintzaren bilakaera direla medio.

(6) ik. "Euskaldunak eta euskarazko kultur kontsumoa", *Jakin* 96, 1996, 29-42.

(7) ik. Morón Arroyo, C., 1996, "La lectura ideal y el ideal de la lectura" in Cerrillo, P.C. & García Padrino, J. (koord.), 1996, *Hábitos lectores y animación a la lectura*, Cuenca: Universidad de Castilla-La Mancha, 9-19.

Nobela-mota desberdinekiko zaletasunak adinarekin:

1994ko emaitzak		1990eko emaitzak	
abenturazkoak	59,3	misteriozkoak	68,3
misteriozkoak	50,3	abenturazkoak	67,8
arazo soziopolitiko	44,5	poliziakoak	35,5
historikoak	38,5	historikoak	24,6
existentzialistak	31,3	zientzia fikziozkoak	19,1
poliziakoak	27,5	erotikoak	17,5
erotikoak	19,2	arazo soziopolitiko	16,4
zientzia fikziozkoak	18,7	existentzialistak	14,8

Badirudi adinak gora egin ahala, nahiz eta abentura⁸ eta misteriozko nobelekiko zaletasunak iraun, giza-arazoei dagozkien argumentuak dituztela atseginago gazteek. Topologikoki errealmoranzko joera da poliki-poliki gailenduz doana. Nobela historikoek eutsi egiten diote (94ko *ranking*-eko lehenengo hamai-ka postuak begiratzuz gero, hauetatik sei nobela historikoak ditugu) eta zientzia fikziozko nobelek zaletuak galtzen dituzte. Datu hauek adituek diotenarekin bat datoz. Ikerketen arabera (ik. Pérez Alonso-Geta, P.M.: 1993)⁹ haurtzarotik gaztarora komikiarekiko eta zientzia-fikzioarekiko zaletasuna gutxitu egiten bada ere, abenturarekiko lilurak iraun egiten du.¹⁰

(8) Abenturazko nobelak gustukoenetakoak dira 1990eko eta 1994ko inkestetan. Nobelen edukien arteko banaketa hau zilegi den ala ez zalantzazkoa bada ere, dudaezinezkoa da gustukoen dituzten nobeletako askok abentura ikutua dutena. Halere, abenturarekiko grina galtzen ez bada ere, 94ko *ranking*-eko abentura asko 90ekoak baino errealistagoak dira, ikutu existentzialista nabarmena dutelarik: Vázquez Figueroa, B.Mahmoody, P.Read edo Z.Mushew-enak, esate baterako. 90eko zerrendan, ostera, abentura fantastikoak ugariagoak ziren: J.Verne, J.R.R. Tolkien edo M. Ende, kasu.

(9) Pérez Alonso-Geta, P.M. et al, 1993, *Los Valores de los niños españoles 1992*, Madrid: SM.

(10) Lau urtetan jokabideak aldatu egin dira eta 90ean nobela gehien irakurri zuten inkestatuek misteriozkoak bazituzten gogokoen, 94ko inkestan nobela gutxien irakurri dutenen gogoko izatera pasa dira.

Halere, misteriozko nobelekiko zaletasuna ez da erabat desagertzen, eta 94ko autoreen *ranking*-ean badu bere lekua, nahiz eta oraingoan eraberritua: argumentu konplexuagoak eta pertsonaien garapen psikologikoa sartuz. 90eko autore guztietan jaitsiera soma daiteke *ranking*ean, zaletasunik eza nabarmenagoa delarik intrigazko nobelagileen artean (A. Christie eta, bereziki, E.Blyton, A. Hitchcock, G.Garate eta X.Gereño), beldurrezkoen artean baino (Stephen King-en kasua

Horrekin batera, badira desberdintasunak irakurleen sexuari begiratzan badiogu. Neskek *nobela existentzialista/psikologikoak* badituzte begiko, mutilek gehiago jotzen dute *abenturazkoak, zientzia-fizikiozkoak eta poliziakoak* irakurtzera. Tradizionalki *intimismo/dokumentu* bikotearekin azaldu izan den zaletasun tipologia honen atzean, berezko ezaugarri bat baino gehiago *gizarte-rolen* isladak dakuskite adituek. P. Parmentier-en (1988:13)¹¹ iritziz, emakumearen *gizarte-rola* eta *statusa* berdintasunera hurbildu ahala, errealismoranzko zaletasuna handitu egiten da.

Bestalde, goi-mailako ikasketak egiten dituztenek arazo-soziopolitikoei buruzko nobelekiko zaletasun handiagoa dute ikasketok egiten ez dituztenek baino. Azken hauek *abenturazkoak, zientzia-fizikiozkoak eta misteriozkoak* hobesten dituzte.

Azkenik, esan dezagun badagoela erlaziorik irakurzaletasunaren eta gehien estimatzen dituzten jeneroen artean. Inkestatu irakurzaleenen (udan lau liburu baino gehiago irakurtzen dituztenak) gustukoak dira nobela historikoak, arazo sozio-politikoei buruzkoak eta existentzialistak. Aldiz, gutxi irakurtzen dutenei zientzia fikziozkoak, poliziakoak eta misteriozkoak gustatzen zaizkie.

Gogokoen dituzten hiru egileak:

1994an gogokoen dituztenak		1990ean gogokoen dituztenak	
B.Atxaga	35,0	B.Atxaga	43,7
I.Allende	15,3	G.Garate	41
S.King	10,4	A.Urretabizkaia	19,7
A.Vázquez Figueroa	9,8	A.Lertxundi	19,1
G.García Márquez	8,7	J.Sarrionandia	18,6
A.Christie	8,2	R.Saizarbitoria	17,5
J.Sarrionandia	8,2	P.Aristi	13,7
J. M. Irigoien	7,1	P.Zabaleta	9,3
G.Garate	6,6	X.Gereño	6,6
K.Follet	4,9	J. M. Irigoien	6,6

lekuko). Honekin batera, autore berriak azaldu dira 94ko emaitzetan: R. Cook, T.Harris eta U.Eco, eta azken hauen nobelak misteriozkoetat jo daitezkeen arren, bertan, fantasia, garapen psikologiko, sozial edo historikoaz zipirtintzen da.

(11) Parmentier, P., 1988, "Lecteurs en tous genres" in Poulain, M. (ed.), 1988, *Pour une sociologie de la lecture*, Paris, Editions du Cercle de la Librairie, 125-153.

Aurreko galderetan ikusi den bezala, oraingoan ere sexuak lehenetsunak eragiten ditu. Nesken oniritzia dute: I. Allende, J.M. Irigoien, K.Follet eta P. Barojak. Mutilek, berriz, S. King, J.R.R. Tolkien, J.Auel eta J.Verne maite dituzte. Tartean geratuko lirarteke, euskaldunen artean, R. Saizarbitoria eta A. Lertxundi: gure ustez kasu hauetan edukiak ezezik, egitura eta baliabide narratiboek ere badukete zeresanik.

Bestalde, garrantzitsua da 90eko zerrendatik 94rako zerrendara dauden aldaketak lekuari dagozkiola zehaztea: lehenengo 17ak hartuko bagenu kontuan, 90ean azaltzen ziren *Zabaleta*, *Gereño*, *Txillardegi*, *Kirikiño*, *Amuriza*, *Mirande*, *Zarate*,... desagertu egin dira bertatik. Atxagaren kasua salbuespen handia dukegu: lehenengo postuari eutsi dio lau urteren buruan.

Irakurzaletasunak nola eragiten duen begiratu gero, hau da, liburu gehien irakurtzen dutenetatik gutxien irakurtzen dutenetara dauden aldeak aztertuz gero, euskal idazleak gustukoak dituen inkestatu askoren atzean *gutxi irakurtzen duen pertsona bat daukagu eta gaztea*: G. Garate eta A. Urretabizkaiaren kasuak genituzke adibide (B.Atxaga eta Irigoienek kasuetan antzerako irakurzaletasuna daukagu). Era berean, *adinak gora egin ahala, euskal autorea ikazteko zaletasuna jaitsiz doa* (gaztekeraz S. King eta A. Christierekin gertatzen den bezala). J. Sarrionaindiariaren kasua guztiz desberdina dugu: irakurzaileen gustukoa da eta adinak aurrera egin ahala zaletasun hau bermatuz doa.

Lehenengo irakurketak

Txikitako irakurketek (edo irakurketarik ezak) gerora eduki zezakeen jarraipena argitu nahi izan genuen hamabosgarren galderarekin. Maiztasun desberdinak eskaintzen genizkien (askotan burutzen zen irakurketatik inoiz irakurtzen ez zutenetara) eta erantzunak nahiko parekatuak azaldu dira, alde desberdintasunik ez dagoelarik. Gehienek gurasoek "egun batzuetan" irakurtzen zirela erantzun dute. Bestalde, aita langilea eta ama ikasketarik gabekoa dutenen seme-alabak dira gerora maiztasun gutxienez irakurtzen dutenak.

Txikitako irakurketetan *irakasleek* eta *gurasoek* duda ezinezko pisua dutela aitortu behar da. Ama ikasketaduna du txikitako irakurketetan gurasoen eragina onartu duen %72,6ak, eta ikasketarik gabekoa eragin hori onartu duen %53,8ak. Era berean, aita langilea

ez izateak (profesionala edo teknikaria izateak, kasu) eragin positiboa du. Azkenik, derragun, lehenengo irakurgai horiek eskolako liburutegian, liburudendetan edo lagunek utziz lortzen direla batez ere. Familiak irakurzaletasunean duen pisuari begiratuz, gurasoek haurren irakurketa-ohituren finkapenean duten garrantzia berretsi egin da azken ikerketetan. Adituen iritziz (P. Singly: 1993),¹² gizartemaiatz gain gurasoen jokabideak dira haurren irakurzaletasunean oihartzun zuzena dutenak. Frantziako unibertsitarien artean egindako ikerketetan ikusi denez, gurasoak ejekutiboak eta gutxi irakurtzen dutenak direnean seme-alaben %29a soilik suertatzen da irakurle on (hilean zenbait aldiz irakurtzen duena). Baina gurasoak langileak izan arren irakurzaleak direnean, beren seme-alaben %34a suertatzen da irakurzale. Datuotan kontuan hartu behar dugu unibertsitateko ikasleak direla aztertutakoak eta hauek ertainetako ikasleek baino gehiago baloratzen dutela gurasoen eragina: ertainetako %56ak eta unibertsitateko ikasleen %73ak ama irakurle ona dute.¹³

Guk aztertutako lagina gehienbat unibertsitate-ikasleez osatua zegoen eta talde honek gaur egun plazerezko irakurketarekin duen harreman eskasa guztion ahotan dabilen baieztapena bada ere,¹⁴ balizko irakurzaletasun urri horretan familiak lukeen pisua frogatua geratu da. A. Basanta-k (1993) gogoratu zuen moduan, irakurzaletasuna erakutsi baino gehiago "kutsatu" egiten da eta zentzu honetan, familia, hezkuntza "informala" deritzonaren esparru nagusienetako bezala, funtsezko gunea dugu irakurzaletasuna pizteko.

Haurrak txikiak direnean gurasoek irakurketaz arduratzen bada ere, irakurzaletasunaren sustapena maisuaren esku uzten dute haurrek irakurtzen ikasten dutenean. Eta hemen legoke, seguraski, eskolari eman zaion gehiegizko erantzunkizunaren arrazoietako bat. Ezinezkoa da haurrak, gazteak,.... irakurzaletzeko zeregina irakaslegoaren esku *bakarrik* uztea, izan ere, gauza jakina baita (R. Escarpit, S. Schüking, Hipólito Escolar,... eta hainbat adituk hala adierazi du), eskolan *bakarrik* oinarritutako irakurzaleta-

(12) Singly, P., 1993, "Savoir hériter: la transmission du goût de la lecture chez les étudiants" in Fraisse, E. et al., 1993, *Les étudiants et la lecture*, Paris: Presses Universitaires de France, 49-71.

(13) Ikus Ministère de l'Education nationale et de la Culture: "Les Jeunes et la lecture", *Les Dossiers: Education et Formations*, 24 zb, 1993ko urtarrila).

(14) Ikus honi buruz G. Zaid idazle mexikar ezagunaren *Los demasiados libros* (Bartzelona, Anagrama) liburu interesgarria.

sunak ez duela luzaroan irauten. Horregatik, eguneroko bizitzan eskolaz kanpo parte hartzen duten eragileen ahalegin bateratua izan behar du irakurzaletasunaren sustapenak:

El hecho de que en nuestra sociedad hoy día, exista un desplazamiento de la influencia educativa hacia sectores educativos no formales e informales -sobre todo hacia estos últimos- nos hace entender que las personas en la actualidad nos educamos fundamentalmente fuera de los marcos formales de la educación institucionalizada, dentro de las relaciones sociales y en estrecha convivencia con los medios de comunicación. El acercamiento al libro no escapa a esta tendencia educativa y esto no resulta significativo si consideramos que en contextos educativos informales no se refuerza la convivencia positiva con el libro y la lectura. (Yubero Jimenez, S., 1996:65).

Irakurzaletasuna eta inplikazio etikoak:

Gure inkestan gazteek hainbat talde marjinateurekiko zuten jarrera neurtu nahi izan genuen. Gehiago zehaztuz, preso-ohi, drogazale edo ijituengandik gertu bizitzeko arazorik izango zuketen galdetzen genien.

Ondorioak interesgarriak suertatu direla esatera ausartuko ginateke. Irakurzaleenek tolerantzia-maila handiagoa zuten eta ez zuten oztopo handiegirik jartzen aipatutako taldeengandik hurbil bizitzeko. Hainbatetan azpimarratu nahi izan diren onurekin batera, badirudi, irakurketak jarrera gizartekoi eta errespetuzkoekin dituen loturak gogoratu beharko genituzkeela. Seguraski irakurketari esker mundu berriez eta zabalagoez jabetuz goazen neurrian (gogoratu Emily Dickinson-en poema hartan liburuek gudan pizten dituzten barne-bidaiez esandakoa), munduaz dugun ikuspuntua aberatsagoa bihurtuz doa.

Iritzi guztiak bezala eztabaidagarria suerta daitekeen baieztapen hau, geure ikerketan lortutako emaitzetan eta beste azterketatan lortu direnetan oinarritzen da. Zentzu honetan, ildo beretik doaz Valentziako Unibertsitateak¹⁵ berriki argitaratu duen lana-

(15) Instituto de Creatividad, 1996, *Estudio sobre los hábitos lectores en niños/niñas de 8 a 14 años*, Valencia: Universidad de Valencia. Liburu honetan 1996an Espainiako 1.600 ikasleren artean egindako inkestaren ondorioak aztertzen dira. Aipatutako ikasleagoa Lehen Hezkuntzako azken bi urteetako eta Derrigorrezko Bigarren Hezkuntzako lehen urtekoa zen eta SM argitaletxeak finantziatu zuen ikerketa.

ren ondorioak. Irakurzaleenak ziren autonomi elkarteetako ikasleek (Galiza, Euskadi edo Madridekoek) tolerantzia handiagoa zuten arraza, erlijio edo herri desberdinetako taldeekin. Baina hori bakarrik ez, desberdinak direnekiko tolerantziak zorionsuago egiten gaituela baieztatzen zuten irakurzaleenak, hauen artean, euskaldunak zirelarik baieztapen horrekin adostasun maila handiena zutenak.

Emakumezkoak eta gazteak

Bi aldagai hauek izan dira, ondorio deigarrienetakoak eratorri dituztenak. Batetik, adinarekin irakurketa-maiztasuna jaitsi egiten delako, eta ondorioz, aldagai honek irakurketa-ohitura arras desberdinak baldintzatzen dituelako. Bestetik, emakumezkoak direlako irakurzaleenak.

Adinaren alderdiari bagagozkio, argi geratu da adinak aurrea egin ahala gero eta gutxiago irakurtzen dutela gazteek. Antza denez, denborarekin ematen den jaitsiera horrek harreman estua du bizitzan zehar liburuengana hurbiltzen gaituzten motibazio desberdinekin. Irakurketak irekitzen dizkigun mundu eta esperientzia berriek gaztetako irrika eta jakinmina baretu egiten dute, eta horrela, urteekin, nobedadeez gain oroimena da (berrirakurketa, beraz) gizakiak bilatzen duena. L. Landero¹⁶ Mallarmé-ren hitzez baliatzen zen egoera berria aditzera emateko: "(adinarekin) haragia triste dago eta liburu guztiak irakurrita daude". Guziaz ere, gure kasuan garrantzitsua da irakurketa-ohituren jaitsiera euskarazko testuetan nabarmenago ematen dela berriro ere azpimarratzea.

Emakumezkoei dagokienez, badirudi, inkestan atera diren emaitzei begiratuz, irakurzaletasunak emakumezkooi egozten zaizkigun betiko ezaugarriak azpimarratu egiten dituela: udan liburu gehien irakurri zuten emakumezkoak erlijiozalegoak, umezalegoak eta heroinazaleengandik gertu bizitzeak traba gutxien egiten dietenak dira; gizonengan, aldiz, irakurzaletasunak kontrako joerak sortarazten ditu.

Argi ikusten da goiko adibide horien atzean, betiko baieztapenen perpetuazioaz ari garena: familia, erlijiozaletasuna eta ahu-

(16) Landero, L., 1995, "Refugios y naufragios", *El País. Babelia*, 95-5-11, 12.

lekiko ardura emakumezkoei datzekien sexu rol-en barruan baitaude. Berdintsu gertatu da bizilekuaz galdetean: gehien irakurtzen duten gizonezkoek aldaketarako grina erakusten duten bitartean, emakumezkoengan ez da horrelakorik ematen.

Hori horrela izanik ere, gauzak ez dira hain argiak eta sexu-rol banaketa hori ez da hain erabatekoa. Inkestaren emaitzei kasu egiten badiegu, emakume irakurzaleenak dira etxetik irten eta aisialdirako elkarteetara joateko ohitura handiena dutenak, eta bai halaber, etxek-kanpoko zenbait aisialdiko ekintzatan parte aktiboena dutenak. Gizonezkoen kasuan, berriz, irakurzaleek joera bakartiagoa erakusten dute.

Azkena: nola sustatu irakurzaletasuna?

Aisialdirako hautatzen ditugun konpainiak desiratuak ala inposatuak izan daitezke, baina liburuen kasuan, benetazko guriaria eduki behar dugu gure denbora librean eskuartean liburu bat hartzeko. Nekez aurkituko dugu gogoko ez duen liburua irakurtzen diharduen inor.¹⁷ Baina zer egin gazte batengan irakurtzeko gogo eta grina pizteko?

Helburu horrekin sortu dira azken hiru hamarkadetan irakurketarako animazio kanpainak Espainian. Alabaina, animazio kontzeptua bera filosofia, psikologia, pedagogia eta didaktikazko hainbat alderdi kontuan hartzen dituen kontzeptu korapilatsua dugu. Zentzu honetan, M. Sarto-k (1988)¹⁸ honako banaketa hau egiten du irakurketa sustatzeko egin daitezkeen ahalegin desberdinen artean:

1. *Liburuaren inguruan antolatzen diren ekitaldi kulturalak*: filme proiektzioak, erakusketak, azokak, gidak, hitzaldiak, omenaldiak,....
2. *Irakurketaren animazioa*: irakurzaletasuna piztu nahi duten ekitaldiak eta irakurketaren beraren ludikotasuna azpimarratzen dutenak. Irakurketaren plazerra da helburu

(17) Hona M. Proust-ek zer dioen honi buruz: "Con estos amigos (con los libros), si pasamos la velada en su compañía es porque realmente nos apetece" in *Sobre la lectura*, 1996², Valentzia: Pre-Textos, 54.

(18) Sarto, M., 1988⁵, *La animación a la lectura*, Madrid: SM.

eta horretarako testuaren aurrean jarrera kritiko eta aktiboa eskatzen zaio irakurleari.

Beraz, desberdintasunak desberdintasun, badirudi lehenengoek helburu informatiboagoa izango luketela, animazioaren esku geratuko litzatekeelarik etorkizuneko irakurleak sortzeko ahalegin nagusiena. Gauzak horrela, irakurketaren animazio edo sustapenak honako baldintzok bete beharko litzuzke:

1. Esperientzia literarioak gratuitoak behar du izan. Irakurketa bera da helbururik behinena.
2. Irakurlearen zaletasun eta gaitasunetara egokitutako liburuak aukeratu behar dira. Nolabaiteko hautaketa batetik abiatuz, testu erakargarriak erabili behar dira, irakurlearen arreta eta inplikazioa bultzatuko dutenak.
3. Sustapen ahalegin orok bertan parte hartzen duten pertsona guztien iritzi edo bizikizunak elkarri adierazteko aukera eskainiko du.

Puntu horiek irakurri ondoren, burura letorkigukeen lehenengo galdera honako hau izango litzateke: ba al dago besteak baino eraginkorragoa suertatzen den sustapen-metodirik? E. Gómez-Villalbarek aburuz,¹⁹ metodoak irakuleak bezain anitzak dira eta prozedura egokienaren atzetik ihardutea alferrikako lana da.

Hori horrela izanik, hutsala litzateke edozein errezeta magiko ematen ahalegintzea. Irakurketaren kontu hauetan argiago dago zerk ezabatzen duen irakurzaletasuna zerk sendotzen duen baino. Ohar orokor batzuk egitera mugatuko gara jarraian:

Irakurzaletasuna eta Telebista. Gure artean hedatuegi dago liburuaren etsai sutsuena telebista delakoa. M. Hajda doktorearen ikerketa trinkoak argi eta garbi utzi zuen 60ko hamarkadan telebista ez dela liburuaren etsai, baina hori bakarrik ez, irakurzaletasuna pizteko laguntza garrantzitsuenetakoa izan daitekeela ere frogatu zuen amerikarrak.

F. Savater-ek zioskun moduan, *telebista/liburua* bikotean askotan intelektualismoz jokatzeko dugu. Betidanik ikasitako topikoak (liburu bat irakurtzea beste edozer baino gauza "interagarri" eta "hezigarriagoa" dela...) irakasten dizkiegu haurrei, geure aldetik jokabide hori gutxi bultzatuz. Horregatik ez du

(19) Gómez-Villalba Ballesteros, E., 1996, "Animación a la lectura: desde el juego a la comprensión" in Cerrillo, P.C. & García Padrino, J. (koord.), op. cit. 71-84.

zentzu handiegirik Spielberg-en filme bat ikusten ari den haur bati telebista itzali eta Salgari-ren liburu bat emateak. Jokabide honekin, ezer lortzekotan, Salgari gorrota dezan besterik ez baitugu lortuko.

Telebista literaturaren eta irakurzaletasunaren sustatzaile suerta daiteke, berau ikustea baitugu aisialdian gehiengoak hobesten duen iharduera. Idazle ospetsu asko dira telebistaren laguntza eskertu dutenak²⁰ eta promoziobide egokitzat jo dutenak.

Hala ere, Frantziako kasua kenduta, gure inguruan liburuaren sustapenak leku gutxi du telebistan (eta komunikabideetan orohar). 1993an Espainian burutu zen azterketa batean²¹ argi geratu zen presentzia urri hau. Catalunya Generalitat-ek²² katalanez argitaratzen diren liburuak promozionatzeko subentzionatzen dituen saiok izango lirateke, seguruenik, salbuespen. Horra, beraz, telebistari bereziki eta komunikabideei orokorrean atera dakizkiekeen etekinen gaineko iradokizunak eta etorkizuneko erronka.

Irakurzaletasuna eta eskola. Dudaezinezkoa da eskolak irakurzaletasunean duen zeregina. Hala ere, helburu hezitzaileak izan direla medio, harreman nahiko txarrak izan ditu plazerrezko irakurketarekin. Hau dela eta, Haur eta Gazte Literaturan aditua den F. Orquin-ek "amaorde pedagogikotzat" hartu zuen eskola.

Gure inkestean emaitzak ildo beretik doaz. Euskal Literaturako klaseek ongi informatzen dutela zeritzoten ikasleek baina ez zutela irakurzaletasunik sortzen. Horregatik, batxilergoa amaitu ondoren, euskarazko irakurketa jaitsi egiten da nabarmen, eta plazer hutsagatik irakurtzen dutenean, gaztelerazko testuetara jotzen dute ikasleek gehienetan.

Alabaina, eskolak ez duela irakurzaletasun sendo eta ugariegirik sortzen esatea erdizkako egia (edo gezurra) da. Lehenago esan dugun bezala, gurasoek irakasleen esku uzten dute irakurzaletasunaren sustapena eta noski, irakasleak gehiegizko erantzunkizuna hartzen du. Dударik ez dago, irakaslea eta berak duen irudia dugula irakurketarako animatzaile ga-

(20) Vargas Llosa idazle hegoamerikarrak Frantziako telebistan *Apostrophe* saioan ateratzeak ekarri zizkion onurak behin baino gehiagotan azaldu izan ditu.

(21) Barrena García, P., 1993, "El libro infantil y los medios de comunicación social", *Infancia y Sociedad* 21-22.

(22) ik. Generalitat de Catalunya, *Memòria del Departament de Cultura 1995*, Bartzelona.

rrantzitsuenetakoa, baina horretarako, irakasleari eskura jarri behar zaizkio irakurzaletasuna sustatzeko baliabideak.

Horregatik, nahiz eta *Derrigorrezko Bigarren Hezkuntzaren Curriculum Diseinu* berriak "irakurle aktiboak" lortzea izan helburu, zailtasunez emango dira aurrerapausuak literaturlanak zatika irakurriz, efektu estetikoak baztertuz edo testuak linguitikoki soilik aztertuz. Metodologia berriak behar ditu eskura irakasleak, irakurketaren ludikotasuna berreskuratuko diotenak. Taldeka ozenki irakurri, irakurketa literarioari tartetxo bat egin, idazketa-tailerrak landu, liburutegietako animazio-kanpainen parte hartu, irakurketa-asteak antolatu, eskolako liburutegiak sendotu, idazleek eskoletara egiten dituzten bisi-taldiez baliatu, ...prozedura guztiok xede hezitzailea murriz diezaiekete literatura-klaseei eta helburu literarioa indartu.

Irakasleak *orientatzaile* huts izatetik *animatzaile* izatera pasa behar du eta horretarako beharrezkoak zaizkio titulu berrien gaineko argibideak, adinari dagozkion gustuen ezagutza,... etab luzea.

Irakurzaletasuna eta familia. U. Eco-k zioskunez, hezitzen ari ez zaizkigula uste dutenean gurasoengandik jasotzen duguna da heziketa. Zentzu honetan, ez bakarrik gurariz eta modu nabarmenean, baita egunerokotasunean ditugun jokabideetan ere, gure zaletasun eta usteak erakusten ditugu. Lan honetan behin eta berriro azpimarratu dugun bezala, gurasoek haurra liburuengana hurbildu egin behar dute. Alferrikakoa da jokabideak ahoz irakastea gerora ekintzekin frogatzen ez badira.

Dakusagunez, gauza asko daukagu oraindik egiteko, ahalegin asko aurrera eramateko. Testuaren irakurketak prometatzen diren plazerra dugu guzti honen arrazoi eta funts bakarra.

Nikolas Ormaetxea, Orixe: hiru belarriko gizona

PATZIKU PERURENA

*Zu, Jainko-ikusle, Deividens, Jainko-ikutzaille,
Dei-tangens, Jainko-usmatzaille, Deiolens,
Jainko-gustatzaille, Dei gustator, eta batez ere, zu,
Jainko-entzule, Dei auditor, atoz tulunbio onen ertzera,
itz ixilla edo Kristoren ixiltasuna entzutera.*

*Irugarren belarria antxen asten da
Fedearen ixiltasuna ematen digu.*

(Jainkoaren Billa)

Orixeren sormen lanak gogo pittin batekin leitzea aski da, haietan *belarriak* duen nagusitasunaz ohartzeko. Euskara berritzaile, bihurritzaile eta edertzaile paregabe hark, belarria zizun zentzu guzieren muin eta iturri. Belarria, gizatasun zentzuaren sus-trai. Belarriak eutsiko zion, lo zegoelarik ere, jainkoarekin bategini-k. Atzeneko hau bide zuen *hirugarren* belarri deitzen ziona.

Nikolasen bizitzako *belarri dunda taigabeaz* errazago ohar gaitezen, atzekoz aurrera aztertuko ditugu haren idazlanak. Herri fede izuneko honi utzi zion azken orduko testamentua, *Jainkoaren billa* izeneko liburua izandu zen. Mistikazale ez liteken euskal literatur zalearendako ere ikaskizun oparo izan liteken euskara samur, eder eta xoragarri batean idatzia. Hara zer dioen guri orain dagokigun gaiaz 75. orrian:

BELARRIZ ERNAI EGOTEA: Jangoikoa ikusi aña entzun egiten degula esan diteke. Siñistea belarritik dator, dio San Paulok: *fides ex auditu*, eta ein batean esan diteke, otoitzean ere begi ordez belarria artu ditekela. Nere ustez, belarri edo belarri bezelako

zentzu gorde orri etzaio aski leku eman liburu mistikuetan. Geienez jendea begitarrago dala esan diteke belarritar baño; ala ere badira auetatik ere, uste baño geiago, ta auentzat ere itzegingo det. (...)

Begiak lenago nekatzen dira, naiz gorputzekoak, naiz irudimenekoak, belarriak baño; lenago aspertzen dira. Ez al da errazago, bein Jainkoaren Liburu batzuk irakurri ezker, ango itz aiek belarrian uzten duten arribizi edo oiartzunaren bidez, gero irudimeneko begietatik pasaz, adimenaren belarri izkutuetaaraño Jainkoaren berri ori sartzea? (...)

Jesukristo ez genuen ikusi, munduan bizi zala; baiña entzun, gaur ere entzun dezakegu. Elizan, Ebanjelioa adierazten digutenean, eta artarako dauden liburu ugari ta ederretan, gerok ere irakurritz. Eta itz aiek ongi auznartu ondoren, aien arribizia edo oiartzuna edo erantzuna, oraindik belarrian gelditzen zaigu. (...)

Eta itz guzien ondoren, itz bakar bat entzuten degu erabatekoa, itz eta mintzo guzi aiek bakar biurtu balira bezela; eta azkenik, mintzo ua ixiltasun biurtzen zaigu: Jainkoaren ixiltasuna.

Baliteke, orain arte leitutakoak, *apez usai* handiskoa izatea. Baina, zaude trankil. Gogoarekin eta azarri pixka batekin hartzen baduzu, atzenera ordu, ohartuko zara kontu hau ez dela eleiz usai hutsekoa. Badakit neretzako lan gaitza dela, gai astun hau lantzeaz gain, zuri, Orixez iduritu txarra egina zauden irakurle horri, Nikolas Ormaetxea larru beteko gizona zela esaten ari beharra. Halare, sarreran behintzat, ezinbestekoa ikusten dut, tar-teka zuri hori gogoraraztea, Orixegana egokiro hurbil zaitezen.

Orainokoa ikusia dugunez, *belarri dundak xorgortua*, isiltasunera, federa, jotzen zuen Orixek. Hara non hartzen duen, liburu berean, lehengo haria berriz, 110-115 orrietan barna:

Fedea, oi fedea! Ez dezaiegun esker aundirik eman, zu etzeran beste argitasuntxo oiei! Ortxe, fede orren ixiltasunean, *irudipen guziak aldegiten duten ortan, margo eta kolore guziak lanñotzen, desegiten eta itzaltzen diren ortan*, ezagutuko degu Jainkoa, mundu ontan diteken bezela.

Itz bat bakarra egiten du Aitak, Semea; ixilik esaten du, ta ixiltasunean degu entzutekoa. Dio Gurutzeko Donibanek.

Bai arrigarri dala, Jauna, entzuteko zuk eman diguzun zentzu au! Ez eta bai ari nintzan batekin, begia baño areago ote zan. Ni belarriaren alde mintzatu nintzan, artzaikondo izaki. Nitun argibiderik oberenak ari eman ondoren, au esan nion azkenean: "Belarritik fedea" *fides ex auditu*. Zentzu au degu emae-

na lotan gaudenean; au degu esaneko Zure aginduetan. Ez ote da zentzurik oberena, otoitzerako ere?

Baña, zergatik egin diguzu berez ain lilluragarri, ain engañagarri?

Ikusten zaitut berriz ere, irakurle, hainbeste jainko eta fede hots entzutez nazkatuxea honezkero. Baina, aurrera segi nahi bazenu, kontseilu ttiki hauxe emanen nizuke: Jar ezazu, *jainko* hitzaren lekuan, *iraultza*, *demokrazia*, *ekologia* edo beste zernahi hitz; edota *fede* hitzaren ordez *poesia*, *dirua* edo beste edozein hitz polit, eta segi aurrera. Belarriaz Orixek egiten dituen gogoeta hauek ez baitira elizan bukatzekoak. Hitzun eta entzule garen edozeinendako dira oso gogapen baliagarri. Orixek ohartua zizun, belarria oso liluragarri eta engainagarri zela. Baina, elizan bezelaxe da belarria engainagarri, kale gorrian, tabernan, telebistan, paganoen biltzarrean, edota haragi grinezko orgiak egiteko gelarik lizunenean ere. Ez dizut berriz esanen: buruan sartua dizuten aurritzi ergel bategatik ez dezazula itsu itsuan bazterrera utz gai honek zuretzako izan lezakeen interesa; behar bada, gaur Orixeren esanak entzuteak, bihar edo etzi, ez Orixerenak, ez nereak, eta ez beste inorenak entzutera ez jartzeko argitasuna eta indarra emanen baitzizu. Adi ezazu ongi behingoz:

Esana da: "*ardi billa dabillanari dena zintzarri ots irudi zaio*". Bein eta bietan baño geiagotan gertatua zait: trenaren begira egon geltokian, eta bost minutuz lenago nik garbi entzun, ustez, datorren trenaren kalaka. "Eman da tren, ez dezute aditzen?" esan nik, eta, "ez degu ezer aditzen" aiek. Pasa beste bost minutu, amar, laurdena, ordu erdia, ta trenik ageri ez: or nere liluramena".

Irugarren belarria antxen asten da. fedearen ixiltasuna ematen digu. Barkatu bekit Jauna, nik otoitzean belarriari leku geiago emate ori, *fides ex auditu* oinarri arturik, Zu, nere Jesukristo Jauna entzun naia, ta Zure ixiltasuna entzun naia. An, soifñu guziak moteltzen, galtzen eta ixiltzen diran artan, entzun zaitzagula kristauak Zu zerau, fedearen ixiltasunean.

Oraindik ez bazara fio nere esanaz, jar ezazu *Jesukristo hitzaren* lekuan *Telediario* hitza edo *Gaur Egun* edo *Egunkaria* edo holako zerbaite, eta segi aurrera irakurtzen, gusto baduzu:

Bere ITZA dun Semea guri ematean, eta beste itzik ez du, guzia batean itzegin zigun ITZ ortan, eta ez dauka geiago zer itzegirik. Labur labur esan: badira bai, itz entzun batzuk, gogoan eta

esker onez artzekoak. Ez dira berrikeriak, ez berriketa luzeak. Itz oiek, esaten dutena bertan egiñarazten dute; beraz, eragindunak edo esana egiñaraztekoak dira. (...)

Gure giza izkuntza ez da geiagotara irixten, eta Ibanek alegiñak egiten ditu, gure animako ITZ ori metasunik meienaz azaltzen, baña alare motz gelditzen da. Irudimenak galerazi egiten digu gorpuzki ez dana buruz asmatzen. Latiñez ere *arnasa* edo *eguratsa*, *aizea*, zuten: *ispirituz*, *naiko lodi*, *meienetakoa* dala ere. (...)

Arnas edo egurats edo aize orrek, bi gauza omen dakartzi belarri: *ukitzea* ta *txistu* egitea. Aitaren Itz orrek ere bi ondorio omen ditu: *atsegitea* ta *aditzen ematera*. Egurats eta aizeak belarria igurtzitzean, ikumena jotzen du, ta txistuak, belarriaren beraren entzumenak.

Ikutze orrekin batean, entzumenak atsegiñ aundia artzen du aizearen txistuan edo soiñuan, aizeak belarria ukitu utsarekin baño areago; entzumenak animaren aidego baita, gogaideago, ikumena baño.

Animaren belarritik sartzen dan ITZaren txistu onek, zerkia denez gañera, egien eta ixilgordeen agertzea darama berekin. Jainkoaren Liburuetan, Beraren berri, belarri ematen baitzaigu eskuarki edo komunzki, egi soil oietakoak agertzen zaizkio gure adimenari, au da, Jainkoaren ixilgordea. Ikuskari ta gordeagerkari oiek ez dira gorpuzki, ez dute gorpuzkiekin aidegorik, ez aien laguntzailerik; gogaki edo ispiritu soil soilak dira. Orregatik egi egia da, Jainkoak Bere berri belarrien bidez ematen digula. (...)

Ez egin hankarik irakurle. Lasci. Jainkoarena, maisuarena, la-gunarena, edo zeure maitalearena dela ere, has zaitex HITZ horren muin bila, eta zeuregan aurkituko duzu atzenez. HITZAK bahitua bizi zarela konturatuko zara, hiztun eta entzule zarenez geroztik. Zure Jainkoa, nolahaikoa ere duzun, sabelean daramazu. Jainkoz ernaldua bizi baita, entzule edo hiztun den guzia. Ulertzen irakurle? Ezin duzu desegin *Hitzezko Jainko*. hori, horrekiko burruka besterik ez da zure bizitza. Hitza zuregan, harra sagar barruan bezala dabilkizu.

(Behin izan zenetik) ITZ au eraginkor baita, eta bizi. Orregatik sartu zitzadaneko, nere anima *loak* artua esnatu zan; nere arrizko biotz oni eragin zion, samurtu egin zun, itzegin egin zion. Bereala asi zan nigan erauzi ta desegin, eraiki ta landatu; igartua ezetu, illuna argitu, makurra zuzendu, bide latzak bigun biurtu.

Horra hor irakurle, belarriak giza kulturari izan duen eragin sekulakoa, nahiz mistiko huts baten fede itsuan emana izan, heretik bihurrienari ere jakingarri egiten zaiguna. Nikolas Ormaetxea, ume umetatik, ongi ohartua zen, gizakia, hitzak hezitako basabe-rea baizik ez dela: *ITZ eraginkor ark, nere arrizko biotz oni eragin egin zion, samurtu egin zun*. Orixeren literaturak, beste edozein mistikorenak bezalaxe, oro har, holako jakingarri asko du. Azken batean, erlijiorik hertsiena ere, mundu ikuskerari edo filosofia hutsa baizik ez baita. Hala dio 230 orrialdean ere, sinismena beti lurreko eta bere inguruko gertaeratan oinarrituz:

Izan naiz Aralako Aingeruaren Elizako leizezulo edo tulunbio ura ikusten, edo obeto esan, *entzuten*. Ikara eman zidan lenen-gez urbildu nintzanean, Teodosioren sugaren *xixtua entzungo* ote nuan. *Ixil-soñu* bezelako bat entzuten da. (...)

Beste leize aundietan au gertatzen da: botatzen dezu arri kozkor bat, eta goiko ertzetan, arkaitzetan koska egitean, *entzuten* dezu aren otsa, pixka-pixka itzaltzen dan arte. Tulunbio honen agoan ez da ezer entzuten; ez diogu ertzik arkitzen, ez diogu azpirik eta ondarrik arkitzen. *Ixiltasun osoa* entzuten degu. (...)

Et Verbum caro factum est. Iru aldiz egunean gogora ekartzen digu ezkilak, eta munduan egiten dan otoitzik ederrenetako bategin erantzuten diogu ezkilari. Zenbat milioiek batean! Gogora itzazu, irakurle, zuk zere denboran senti izan dituzun biotz-dardararik goxoenak, Angelus entzutean. Nik beintzat, ezin atzukoak ditut, Espuru-mendiko iru ezkil-ots aiek batetsuan: Azkaratekoa, Lizartzakoa ta Orexakoa. (...)

Biltzen ditut nere bizi guziko biotz-eragiñik legunenak, eta geienak tulunbio ortatik irteten dira, ta orrera itzultzen dira ixiltasunik aundienean. *Et Verbum caro factum est*: Jaungoikoaren Semea gizon egiña. Oi, tulunbio! Oi, misterio!

Segi dezagun ordea, *belarria* gidari dugula, gure bidean. *Quiton Arrebarekin* delako liburuan *Donibane Gurutzeri* eskeintzen dion pasarte batean, honela aitortzen dio behin eta berriz arreba Dunixiri:

D.— Zentzu guzietan *begia* daukate nagusi, eta alde alde ala ere da; baiñan zenbait gauzetan eta askotan, *belarria* ez ote nagusiago?

N.— Ala daukat nik ere: *fides ex auditu*; *belarriz siñesten* dugu. *Auditus autem per vervum christi*; *belarriz siñiste* ori berriz, *Kristok* esanaren bidez.

D.— Izan ere, Ianko Semearen izena *VERVUM* da: *ITZA*; beraz, zerbait *entzungarri* eta batez ere *belarriari* dagokiona.

Hauxe duzu nere galdera zoroa? Izan ote da inon *HITZ* horrenik gabeko giza kulturarik? Non bukatzen da *aberetasuna* eta non hasten *gizatasuna*? Ez ote du *HITZ* horrek bereizten muga gaitz hori? Nik uste baietz. Areago: *HITZ* horretan galtzen da *gizatasuna* bera ere. *HITZ* horren zentzu bila. Sendabiderik ez duen minbizia bezalatsu da *HITZA* *gizakiontzako*. Izanez ere, zer egin lezake, sagar gorri eder batek, barrengo mami zurian dabilkion harraren aurka?

Aurreraxeago, gauza beratsua dio, Nafarroako Uitzin hazia eta hezia zen poetak, hainbeste kezkatzen zuen entzumen zentzuari buruz:

Aren aurpegia atertzen zaigu begi-irudimenean, zueri beste edozein gizonena bezala, aspertu egiten baitzaigu irudimen hori, *begia* bera bezala; alare aietaz oroitzea etzaigu atertzen *belarri-irudimenean*. Beraz, *ebanjelioko itzen mintzo, oiartzun, ixiltasun ori* askoz luzeago dagoke *animaren belarrian*, Aren aurpegia animaren begietan baino (...)

N.— Neretzat bezala ari zera, ni oso *belarritar* bainaiz. Beste aldera, *begia* ez diteke esan *belarria* baino bikaiñago denik. Naiago dela bai, itxuraz. Argiak margoari, bertatik bertara laguntzen dio; ez ala soñuari eguratsak. Tximista lenago daku-sagu ostotsa *entzuten* dugun baiña, egia; baiña, mintzo-argailu berri auetako baten ondoan gaudela, era berean *entzun* ere egiten dugu oiñazturaren zarratakoa (...)

Begiak zazpi margo oiñarri bereizten ditu, ta *belarriak* beste zazpi edo sei, baiña margo-antxaz *eunka gutxi* bereiziko dizkizu; baiña *belarriak millaka* asko. Eta asko batean eta bereiz. Zazpikote bat *entzuten* ari bazera, bakoitzaren *mintzo lerroa* entzungo duzu, ta zapiak erabat ere bai. Begiak ez du olako *doairik*.

Erne egotea: *adi* egotea, *entzuten* egotea izaki. Esan nahi baita, Jainkoarekin egotea, Izpituarenean egotea. Beti *gogoa* lantzen eta edertzen egotea. Eta *gogoa*, azken batean, *izpituia*, *anima* baizik ez da. Gauzak horrela, ez da harritzeko, Orixek eman zuen *guzia hitza edertzen* eman izana. Alde batera, etsai bezala hartzen zuen *hitza*, gainerik ezin kendu zuen etsai bezala; baina, bestera, hura maitatu beste erremediorik ez zitzaion gelditzen; eta taigabeko burruka horretan neka neka egin ondoren, isiltasunera

jotzen zuen, lurreko mintzo pasakorrei entzungor eginez, betiereko goi mintzo ederragoaren bila.

Borgesek esana da: "Mendebaleko jendearendako gauzen funtsa *ukitzen* eta *ikusten* dugun hartan datza. Ekialdeko jendearendako ordea, *aditzen* den hartan datza gauzen funtsa". Esaldi honek ederki erakusten du, Orixeren hirugarren belarria kristautasunaren iturbururaino iritsia zela. Zer da bestela, mendebaleko kristautasuna mundu zaharreko, India eta Txina aldeko, mistizismo zaharreko aztarren nabari nabariak gordetzen dituen dotrina ez bada? F. Nietzschek gauza bera aitortzen zuen: "la religión cristiana es oriental y feminista. ¡Oh, el lenguaje! esa vieja hembra engañadora. Yo creo que no nos vamos a desembarazar de Dios mientras sigamos creyendo en la gramática". Hitzean azken batean, hitz arautuan. Behiala ekialdeko jainkosa zaharrek iradokitakoan.

Saiakera gisan belarriari buruz Orixek argiro adierazi zituenak horretan utziko ditugu. Gai honi dagokionean, nik ez ditut aztertu, ez *Aitorkizunak* ez *Meza Bezperak*. Izan ere, iduritzen baitzait lan hauetan Orixek ez zezakeela tankera honetako eritzirik inolatan inola eman, ez belarriaz ez bestetaz, nahiz eta, haren belarri kutsua nonahi ageriko den. Hona, esate bateko, *Benito Santuaren Erregela* nola hasten den euskaratzen: "Adi itzazu, seme, maixuaren aginduak, eta *biotzeko belarria* makurtu ezazu". Nekez esan zezakeen hori, Orixek bestek. Esanak esan, jo dezagun orain, haren poematan *belarri kontu* horrek erakusten duen maiztasun ikaragarria aztertzeraz.

Deus baino lehen, errepara gaitzen Nikolas Ormaetxeak eredutzat bezala zeukan Gonzalo Berceokoaren "*La métrica del verso*" satirak zer dioen; ez baitator alperrik, bere olerki guzian sarrean jarria. Poema bere osoan beharrean, lan hau entenditzeko lagungarri litezken pusketa batzuk bakarrik ekarriko ditugu honara:

En nombre de Dios Padre que da la luz del día,
e del Verbo Divino fonte de la poesía.
e del Espíritu Santo, inspiración e guía...

Orixek ere ez ote zeukan bere burua halakotzat: hiru senide sabelkideen argibide eta gidaritzat? Nik esan behar banu, bai.

...Cerrad, cerrad los ojos; abrid bien las orellas
ca la poetica ciencia es sólo para ellas.

A qué vienen las líneas, más longas o breveciellas,
ya para cantar amores, ya para plorar querellas?...

Gero ikusiko dugunez, Orixek halaxe egiten du beti: begiak itxi eta erne entzun, inguruko hots guziak ausnartuz eta gaindituz, bere baitako isiltasuna aditzera iritxi arterinokoan.

...La pintura y la escultura a los ojos se refieren;
qué más les da a las orellas, si a ellas bien fieren,
cuatro sílabas, ocho, doce, las que quisieren?
que más diera si los versos como prosa se escribieren?

El visivo criterio no es para los versos;
ojos cerrados pueden percibirlos bien tersos,
en coplas o sin coplas, e con ritmos diversos,
complidos en palabras, en belleza sumersos.

Váleme Dios! Qué reparo? *Rimar* primero con cuarto
e segundo con terzio: de escucharlos estoy farto!

Ikus, seguraski ere honen eraginez Orixek *Baru-Mendian* poemaren sarreran egiten dituen oharrak. *Tankera berriko neurtitzak*: "Gure kanta neurriak, oso astun gertatzen dira irakurtzean, batez ere zortziko nagusia"..... etabar, etabar...:

Pazienza tiene la orella para seguirles oyendo
a esos vates matachines. A los tales non defiendo.

Ondoko hitzok, gaurko euskal poeta gazte askori ere bota leki-zkiokela uste dut muturrera, lasai aski:

Respetad nuestras orellas, Poetas malenseñados;
cultivad aina el ritmo, non sigais desorientados.

También yo fui engañado con copla siempre cuaderna.
Según la ley del oído, tanto daría la terna
e non quiero mormurar de la métrica moderna.

No hay verso sin cesura: las rítmicas unidades,
análogas solo valen, si non son egualidades;

Ikus Orixegan, aurreko aipamen beraren beste pasarte hau: "Lerro-etena, erdaraz cesura, sei aldiro, naiz bostaldi, naiz lau aldiro, beti seikoarekin naste, ta seikoarekin bukatzen dela. Gerko latinek bazuten tiau ontako neurkera".

Ritmo e mas ritmo nos pide el verso en poesia
ese es el vero sonar, esa es la vera armonía.

Orixek ongi ohartua zen *Euskaldunak* poema egitekoan, nahiz

bertso neurkera desberdin asko erabili, beti bateko neurkeran hagitzen astun egiten zela poema, bai begira bai belarrira ere. Horregatik gerozko poematan erakusten duen errimo biziago eta barren neurkera ugariago eta atseginagoa. Honetan, gerora, Gandiaga batek, esate baterako, hark ez bezalako erritmo eta neurri ugaritasuna erakutsi zuen.

Gonzalo Berceokoaren satira horrek Orixeren belarrian izan zuen eragin handia ikusi ondoren, pasa gaitezen bere poemak entzunez aditzera.

Apropos *begiari* eskaini zion *Argi eta Margo* poeman ere, *belarria* jarri dizu aintzindari. (Gogora zaitez nola hasten den Berceorena). Belarriak darama argitara Nikolas. Ongi pentsatzen jarritz gero, nor ez? Hotsa duzu beti argiaren iragarle. Hotsa ilunaren iragarle. Euskarak hagitzen ongi jasotzen du naturak erakutsitako lezio hori, «goiz *txinta*, argi *zirrinda*, egunaren *txinta*, egunaren *txirrintxa*, ilun *txinta*, ilun *txintxa*, ilun *txirrintxa*» eta antzeko esanera zaharretan. Bistakoa baita, *txinta*, *txintxa*, *txirrintxa* eta gisako izenlagunak begian baino lasterrago jotzen dutela belarrian, nahiz *argitze/iluntze* orduen iragarle izan.

Izadi osoko pizti hegaztien txirtxir hotsak adierazten digula dirudi argi urratzea. Hala berean, iluntze garaia. Beraz, oso burutapen zuzena dirudi Orixeren honek: benazkoa eta enpirikoa aldi berean. Orixek beti gauzen muinera jotzen baitzuen. Bere hitzetan esateko, ez baitu balio handirik "*buruz egi asko iraultzeak; baizik eta iraultzen dan egiari barru-barruko mamia billatzea, ua jasatzea*". Gai honetan ere berdin: *belarria* patu dizu *argiaren* adierazle.

Izanez ere, noiz erne noiz zozoilo, *aditutako* hark eragiten baitio beti gure *begiari*. Halaxe da, *adimenik* ezean, begi hutsez apenas deusik bereizteko gauza izanzen ginateke. Hau, inork baino hobeki, umetan bizitua eta frogatua zuen Orixek, eta gerora, noski, burubihotzez landua. Horrexegatik heldzen da *belarriz* koloreen ederra ekarriko dion egunsentiko *argitasun* berrira ere, aipatu berri dugun *Argi eta Margo* poemaren sarrera honetan:

*Egalak astinduz oilarrak jo digu argitu baino len;
ordu bete gero, doi dut argiaren xintik autematen.
Argi urratzean txori bakartien txio dut entzuten.*

Ardia jeiki da, gorpuz-eragiñez jaurtiz otzikara;

alari zabaltzen du muñotik zokora joale-dandara;
 egurats epelak dakar beorraren irrintzi-karkara.

Egun berriaren igarle den goiz musika horrek ernatzen gaitu. Belarria dela medio zabaltzen ditugu begiak argitara. Hotsak gihatzen gaitu begi zabalen ninira datorkigun argitasunera. Euskal sinismen zaharrean jainkozkoa zen eguzkiaren argitasun zuri horretara.

Zenbaitek bere olerkigintza mistikoaren gailurrean jarria dion *Getsemani* poeman berriz, *Eseri* emen delako zazpigarren kantuan, alderantziz, begiak ixtean *belarrisoinu xorgorra* baizik ez du aditzen, gure mistiko menditar hezigaitzak:

Bi begiak elkar-iges; buruz, gogoz, apala
 Nork esan lenengoz ordun *entzungo* zindudala?
 Ari nintzan? Xor nindagon? Neronek ez nekian.
Musika bat ezin kenduz nedukan *belarrian*.
 Xor nengola, ta, *soinua ixilazi* naiean,
 otoitz ordua goxaro joan zait ezarian.
Begiak xorturik baina *belarria* zurekin
 Askotan zertara gauden ezin dezagu jakin
 Obe genuke Zu suma, gogo, zentzu, denekin:
 baina *barren erdixorrak* laguntza du *batekin*.

Belarriarekin, alegia, zentzu guzien buru den entzumenarekin. Ondoren, *soinu xorgorra* doidoi entzuten dueneko *loxorroaldia* datorkio:

Ez nintzan azkeneraino zer egiten nun jabe.
 Alperrik astia galtzen ote nizun erabe;
 baina sostean *biotza* biur zitzaidan labe.
 Sendatua sumatzen dut nere kemenik eza.
Xorraldiak indar ori nolatan eman leza?
 Indar orren bear nintzan gizon iraun baneza.
 Ordun baitaratu nintzan *musikaren barnean*
 Zu zintzadala leunki gordetzen biotzean.
 Ez negon *xor*, ez, Zurekin nengon gogo betean.

Loxorroaldietan, *loaldietan*, jainkoarekin bateginik segitzen du Orixek, belarria dela bide. Beste zentzu guziak *lotan* daudela, belarria dizu guzien zaindari, jainkozko musika eta hitz jario go-xoa bitarteko.

Dena den, Orixeren *belarri kontu* honetan, *loak* berebiziko garrantzia du. Aldikako *herio puxka* antzera hartzen dizu Orixek loa,

Jainkoarekin bakar isilean anima hutsez otoitz egiteko aldi gisan.
Hona berriro, *Argi ta Margo* olerkian bertan esaten duena:

Gauak illak zitun, argiaz batean, margo bizi oro
Egunero ditu lurpera; *argiak* pizten egunero.
Illunak lo nauka erio; *argiak* pizten nau osoro.

Ikustazu, *Euskaldunak* poeman berriz, *nortu* eta guzi egiten du
loa, *Mari Bekaineko* izena emanez. Euskal sinismen zaharreko
Mari horrek ere, zer pentsatua ematen du. Gero ikusiko dugunez,
Mari Bekainekok baitarama poeta, jainko kristauagana:

Olako lau ipui arin jalki ditueneko
etorri zaio norbaiti *Mari Bekaineko*
Kantuak balio dizu *loak* uxatzeko...

Baina, Orixek loa belarriarekin nola lotzen duen ikusteko ez
dut uste ondoko pasarte hau baino zoragarriagorik inork inon
aurkituko duenik. *Olentzaroz* amona ipui kontari ari da suton-
doan:

Ipuiez asper-gabe illoba aspertua
loak menderatzen du agurka burua.
Jende larriak ez du oraindik ordua;
ark ere noizbait orde, itzaltzen du sua.

Anka sartu onduko *loak* ditu artu.
Ez die elur malutak loa debekatu.
Ardiak *joalea auznarka* asi baitu,
arek tantaka loa gorputzean sartu.

Erreparatu al zara pitxi dizdizari honetan: "*loa tantaka gor-
putzean sartu*". Aleunka ditu Orixek holako pasarteak, nahiz base-
rri girokoak izan, nonahiko eta noiznahiko irudi poetikorik mo-
dernoenari ere batere inbidirik ez diotenak, eta Orixeganako
aurreritzi xikin batengatik gaur egungo euskal poeta usteko hiri-
tar askori oharkabean iraotzen zaizkionak. Antonio Machadoren
Las Campanas poemaren oihartzuna sumatzen dut nik arestiko
pasarte eder horretan:

Las campanas del alba sonando están
Como *lágrimas de plomo* en mi oído dan
Y en tu sueño niña, como copos de nieve serán.

Orixeren irudi hori gozatzeko, ordea, gau isilean hausnarrean
ari den ardi joalduna aditu behar ohetik. Nik aditua dizut sarritan;
baserrian jaio eta hazia izaki. Edertasun poetikoaz gain, beste

gauza garrantzizkorik ere erakusten du Orixeren pasarte horrek: Soinuaren edo hotsaren betibatekoak, mundua mundu denetik, gizakion beste lau zentzuak engainatzeko eta loxorrotzeko duen gaitasun aparta; giza hezkuntza eta kulturaren garapenean hotsaren erritmo neurtuak izan duen inportantzia gaitza. Beti bateko joale hotsak *tantaka* sartzen zion *loa* gogoan Orixeri. Ez ote digu gaur guri igoal berean gogoá xoxotzen beti bateko *telediaríoa* edo *telebela* entzuteak? Nik uste baietz. Dena den, gai honek saiakera baterako haina emanen luke, eta segi dezagun guk geurean.

Orixek ez omen zuen nahi izaten gauerdian esnatzerik. Joxemari Aranalde ilobak ere hala esaten du *Jainkoaren Billa* liburuko sarreran. Nere irudia da, noizbait amets gaiztoaren baten erdian esnatu bide zela, bildurrak eta izuak hartua, eta harengatik ziola gero sekulako bildurra gauerdiz esnatzeari, berriz ametsetako mundu zoro deabruzko harekin topo egin nahi ez zuelako. Hona, agian berari gauen batez gerta zitzaiona, nola jartzen duen Mike-len ahotan, *Artajorra* poeman:

“Kontu ok utzi eta dezagun lasai lo;
ez naiz ni gauerdian jeikiko geiago.
Bein jeiki nintzan ustez zerbait ikusteko;
gogoá galdu nizun berriz jeikitzeko”.

—“Zer bada?— Zuri-zuri etorri ta joan,
atorrutsik zebillan *Illargungo* landan
Beste munduko bailitz, arrituko zinan.
Gero.... *larru gorririk irauliz intzetan*”.

Beraz, infernuko deabru antzekoa azaldu zitzaion irudipe-nean, eta larrialdi gaitza igaroa zen nonbait, gaztetan. Hain zuzen ere, *Illargungo landan* azaldu zitzaion *sorgin deabrua larru gorri-tan*. Badakigu, giro horrek nora garamatzen: *ilargia, sorgina, larru gorrian*.... kristau sinismenak gogotik errefusatzen zituen gauezko deabru heresieen mundu lizun haragikoi madarikatura, alegia. Horregatik: jainkoarekin bat eginik lo zegoela, belarri xorgorretik indar berriak hartuz, zentzuez gaindiko harreman goxo hura zakar eten eta gauerdiz ametsetan esnatzeari zion bildurra. Gezurra ba-dirudi ere, Orixeren goi siniste guziak, lurreko bizitzan berari gertatutakoetan oinarrituak eta sendotuak ageri baitira beti.

Esanak esan, oraindik galdera hau igoal erabiliko duzu bu-ruan: *Zer ikusteko dauka ordea, loak belarriarekin?* Ikusteko han-dia Orixeren baitan. Baita gutako edozeinen baitan ere, elkarren

ateko mugak ongi bereizten zail egiten bada ere. Hara J. S. Bachi.
Elizan eskaini zion poeman dioena:

Ixil organua, ixil ezkila
 An nagozu bakar eliza xokoan
 Begiak ertsirik Ernai? *Lo-xorroan?*
 Eztakit bi oien *muga* non dagoan.

Halatsu dio *Betiera* delako poema zoragarrian ere:

Neratu neronengandik *atertu* nai ez nun;
 baña ba dator *loa*, bekañietan astun.

Are ederkiago eta dotoreago esana du, *Isiltasuna* poeman:

Itxi ditut begiak, *loari* eder etsiak;
 eme emeki *itzali* zaizkit basoaren *marmariak*
 bañan oraindik *etsirik* ezin artu dute *belarriak*.

Zoragarria atzeneko pasarte hori. Ikusten duzu beraz, loak eta belarriak elkarrekiko duten lotura xoragarria. Halaere, *loarekin* dena galtzen ez duelako froga, *Sinismen garbi* delako poeman azaltzen du Orixek, inon denetan argienik:

Kartusin *ixil, gau-loaren* mende
 Gaez zuten xinta, otoitz eta salmu
 Aiekin txandaka, zaitzala goretsi
 ez baitu *txori* ark gaez *loa* galdu.

Nahiz lo egon, baten belarrian taigabe ari den *soinu xorgor* hura duzu Orixek adierazten dizun *txori* hori, eta haren baitan dizu Jainkoa ere. Isilak eta loak beti jainkoagana daramate Orixek, baina, hori bai: belarri bidez beti. Loak, aurretik eta ondotik, hor izanen ditu belarri biak erne, eta lo gozo egiterakoan, jainkoarekin bat, *hirugarren belarri* xorgor batek segituko du, zentzuez gaindik, poetaren anima indarberritzen eta zaintzen. Hara zer dioen hone-taz, *Jainkoaren Billa* liburuaren atzenean: "Lo gaudela ere biotzez erne ote gaude Jainkoagana? Jainkoaren hitza baita arako ura: "Ego dormio et cor meum vigiliat: ni lo nago, baña biotza ernai daukat. (...) Nere ustez, beste pentsamentu xor batzuren artean, eta lo *betean* gaudela ere, barrenago ta beteago gaude Jaungoikoagana".

Bestalde, Nola ez? Joxe Azurmendi ere ohartua zen Orixek belarriari zion grina itsuaz: "Isiltasunarekin batera, Orixek sarri deskribatu du zurrumurru betibatekoak, monotonok, sortzen duen estasi antzeko asperraldi hori. Nonbait, Orixek *liztorra* zuen

beti belarrian. Itsasoaren, iturrien, hegaztian nahiz hostoen hots betibatekoak eta haren belarri durundioak, azken urteotako poesian ia droga baten funtzioa hartzen dute Orixegan.

Hona, lehen ikusia dugunaz gain, Joxe Azurmendik aipatzen duen *liztor burrunba* horren hotsak zernolako maiztasuna eta ugaritasuna duen Orixeren poesiarik landuenean eta helduenean ere. Ororen buru jar dezagun *Itz eta Mintzo*; izena ere zerbaitegatik jarria izanen baitu horrela poema zoragarri honek. Baina, poema honi ekin aurretik, gogora gaitezen, honen senide bixkia dirudien *Argi ta Margo* poema nola hasten zuen eta hartaz zer esan dugun sarreran:

Egalak astinduz *oilarrak* jo digu. Belarrien poza!
Ogean *ixilik*, belarriak *erne*, argirañokoa.
Ixiltasuna da gogai onen *ama*. Noizbait *argi xinta*.
Jeiki naiz, jantzi naiz; besoak antxuma nago sapaillloan.

Aralar gaiñean eguzki dirdaia. Bazter-intxaurrean
osto aiña txori, *mozkor* leuden gisan, *txio zurrustaka*.
Aingeru-*ezkila*. Ordun areago *dandarekin* leia.
I bai aiz, ni ba nauk. *Sogortu* nai naute; ni berriz, *txistuka*.

Gosal eta xuxen, ez etxetik urrun, gaztañadi baten
goi aldera noa. Legun eguratsa ni jarrita laster.
Ostoen *urrungak* arian arian *lo-arma* sartzten dit.
Lorik naiz ametsik aal goxoagorik neurtitzak egiter?

Gogaia goxatuz irakiten doi doi ari zait burua oarkabe
baiñan urren esnatzean, itzak txintxo datoz
bizar asko gabe, nik bear-neurrian lumaren ertzera.

Gingan eguzkia. Gaiñeko muñotik itzul egitean
Aingeru-*ezkilla* Lizartzan, Orixen, urren Azkaraten.
Denak *entzun* arte bidexurrean ni, ibil eta geldi.
Dandara bakoitzak *belarri ta biotz* dizkit *dardaritzen*.

Eguerdi ostean kukatzen naiz, bakar, dakidan xokoan
iru erritako ezkillen soiñua ixil auznartzera.
Ordu oro zaida nolabait berritzen. Irurak jo dute.
Dandara luzeak zintzo deitzen gaitu Kalbari gaiñera.

Ikastolan aurrak. Urren *ixilaldiz*, gurdi negartia.
Ixiltasun artan, basoko *lo-xuxta* baiño biguñago.
Aren lagungarri *erloiu-zintzailla arat onataka*.

Loti naiz, ez gautar; ixilzale baiña ez San Anton aiña
Ogera baiño len sapaillora berriz. Ez dut illargirik.
Izar dagon arren, illun gorotza da. Oreixain erreka
xuru xuru beian. Ez da *entzuten* ontzaren *ulurik*.

Ogean ixil da; ez ixil osorik.....

Belarrian beti *sorgin* soinuak dut. Egiz ote *soinu*?

Beti dut lagundu erbeste negartziz, zeruaz oroitzen.

Honen hurrena, eskolan maisuak kastigaturik utzi zueneko eguna dakar gogora:

Lagunak etxera, ni gela beltzean. Argizpirik ez da
iñondikan sartzen. Baiñan andik laister *piano-soiñua*.

Arentzat itxirik ez da, baiñan ezin *itxi* *belarria*.

Argia sar ezin oi dan izkutuan sartzen da *mintzoa*.

Ez beti. Gerta zait, *ostots* bildurgarriz etxeokak oro
jeiki baiña ni lo. Esan ordun neri "Mikolas" agopez;
agontzen naiz usu. *Izenak* zer ote? Atzarri ni beti
entzuteko, baiña *entzungor* besterik edozer entzunez.

Honekin lotuz, errepara zaitez ondoren, Orixeren fedea nola errotzen den beti lurtean berak bizitakoan:

Zer gerta dakiket eriotz-orduan Jainkoak izenez
deitu nazanean? Beste denetako *entzungor* naitela.

Oi zer *esnatzea*! Zure besoetan esnatu nadilla!

Mintzo denen *mintzo*, Aitaren ITZA ZU, sar zakida sakon
nere *belarrian*. Ez dezadala nik beste zerik *entzun*
bizi naizen arte xoko gorde ontan *ixiltasunean*.

Soiñu denen *soiñu*, Jainkoa, *belarritz* dezadan oiartzun.

Honela bukatzen da *Itz eta Mintzo* poema, edozein xoratzeko moduan. Nere iduriko Orixek umotutako poemarik ederrenetakoa da. Ez da euskal poetarik, denik eta heresie deabruenik ere, poema hau gogoz leitu ondoren hunkitu gabe gera ledinik. Bestela, ez da poeta, ez da jendaki gogobihotzuna, ez da euskal hiztuna. Baldin poema hau eskura baduzu, osoan irakur dezazula eskatuko nizuke, geldiro ahogozatuz. Barne errimoa eta musika kristalezko horrez gain, mamia ere ez baitu hortik honarakoa.

Baina, ez da honetan bukatzen Orixeren *belarri* *sorginduak* jaso zuen oihartzun ederra. Badu holako pasarte ugaririk eta barrenkoirik aski. Beti gai berberen inguruan ibiliko zaizu, baina, beti berri eta harrigarri. Gai bera hainbestetan errepikatuz irakurlearen *belarria* ez aspertzek ere, ez dizu merezimendu ttikia.

Dena den, hemendik aurrera, esplikaziotan luza gabe, *belarri* *hots* *xoragarri* hori nabari deneko pasarteak emanen dizkizut zerrandan. Gero, gusto baduzu behintzat, poemak osoan irakurtzeko

lana zure esku utziz. Nere aburuko, *Berraondoko Meza* duzu, osorik leitu beharreko poema horietako bat. Hona zati batzuk:

Erdi erdian, balitza nehon erdirik
 Etxea dago mundu orean *ixilik*.
 Aretxeari *marrumaz* asi da beia;
ezkilla orde nere Mezarako *deia*;
 Ixiltasunik ez nun osorik aditu
 Isiltasunak bere *zurmurrak* baditu
 Eliz *ixillak* gogora bear banitu,
 Au bezain *ixilik* ez dut nehon arkitu
 Agur oraikoz, bego zuen *abarrotsa*
 txorien *txinta*, iturrien *pilpil-otsa*,
 oian itsuan muskil *orrien asotsa*,
 itsasoaren *marmari* naiz *ostotsa*.
 Bego *latiña*, bego *mintzai* oro *ixil*
 Jinkoarekin kuku neregan nadin bil.
Ixil Meza, obe dut *ixilik* egon;
 Ez dut *zurmurrik* entzun nai nehon
Otoitza goxo egiten da Berraondon.
 (Berraondoko meza)

Horrek hots ederrik izan badizu, nik uste *J.S.Bachi Elizan* poemak ez dizula zakarragorik izanen:

Ixil organua, *ixil* *ezkilla*,
 Aitaren *ITZA* da, baña itz *ixilla*,
ixilik ari naiz *ixil* orren *billa*.
 An nagozu bakar Eliza xokoan
 Kristoren *ixila* dutala gogoan.
 Aldia zer danik *galdu* dut aria.
 oparo dut artzen sineste guria
 Ordu bete, gozo, joanik abia,
 neretzat an dago orratza *geldia*.
betiraundearen irudi bizia.

Poetak denboraren zentzua galdu ordu, hasia da organua *Bachen Koru eta Fuga* jotzen:

Asi da, *ari* da iruten, ariltzen,
 ekin eta jarrai, bilbatzen, eiotzen.
 Ari albiñua sei notak atontzen:
 aiek, itzul, iraul, iñoiz ez aspertzen
 itokin antzera biotz au xulutzen.

Bukatu da FUGA, *ixil* organua,
piztu da neregan Maitearen *sua*.
Ixiltasun ori, orain da goxo:
legun musika, *legun* soñua...

Otoitz-ondo onek badu goxo-litsa:
bakartasun *ixil* geigoren *irritsa*
Ai guritasun au *betiko* balitza.
(J.S.Bachi Elizan)

Komeniko litzaizuke poema hori osoan entzutea, hemen emandako ogipapur xuri hauek oratuz mami gozo egin dezagun. Ondoren, honatx, Joxe Azurmendik sinalatu bezala, Orixeren belarrian etengabe joka ari zen *liztor burrunba* haren oihartzun isildua:

Gatzuna lurrean, artaldeak bakan, ez zugatz, ez txori;
oro *sorgor*, baiñan *erne* dut *belarri*
Ikustez aserik begia dut apal niganat itzuli:
ez mandeuli, ez *liztor*, ez eltzo, ez euli,
barneko musika naiz entzun-egarri
(Bolibiko zabaldian)

Euli urdin bat erdian *egan* dabil, ala geldi dago?
Zeru garbian Kondor bat *ixil*, egal-ontzitik gorago.
Emengo bero *zakarrenetan*, aroaz *azturik* nago.
Atsegin onek *sarrarazten* nau nere *baitan* barrenago.

Ez dut entzuten txori-*txiorik*, aizerik *erle-soiñurik*
bidez nekatu gabe bai nago, ez eta nere *pilpirarik*.
Zer entzuten dut adi nagola? Nere *arnasa* bakarrik!
Inon bai al da *pake artzeko* bakarrago dan *gelarik*?
("Amate" baten itzalean)

Agi denez, Ameriketako bakardade isilean, nabarmendu egin zitzaion poetari, betidanik belarrian ari zitzaion *sorgin xixtu* barrenkoi hura.

Nere *belarrian betiko xistua* ezin dut sumatu
kolkoan *arnasa* bakan, biotzean *pilpira* larritsu,
izarren *ixilak*, nekatuen loak, *entzuten* uzten du.
Ixil da burua, *izketan* biotza; baiña nork atzitu
zer dion? Berak bai, *oiartzunik* ez dun itza bere baitu.
Guzia biotz naiz, *itza* dut nerekin, ordu bat, ordu bi
Itzik *ixillen* au biur ledi *mintzo*, biur lekit *oiu*.
(...)

Gero barne-barnez artu dut *arnasa*, bakarrean iru:
gorputz unatuak bere saria nai, oiera dei digu.

Lo bete daudenak esnarazi gabe, *ixil* nauzu sartu,
oin, gerri ta beso, izaretan erdiz, beroaren izu.
Gogoa bil-bil dut gorde magalean, laster sogor, itsu;
(Pampa-etan izar)

Beti gai beren inguruan dabilkizu poetaren gogoa: *arnasa*,
biotza, *isiltasuna*, *loa*... Eta guzi horren kontua *belarriak* eramanen
dio beti:

Irakur dezadan jardun goitar ori *itsaso-ertzean*
Urrungo urrunga, *uiñena*, *itzena belarriz artzean*
Sar bekit *ots* hori nere gogoaren *muinik barrenenean*.
(Azken afaria)

Ez zaitzala poemaren izenak engaina. Irakur ezazu osoan
Azken Afaria poema, eta tartean topatuko duzu bukaerako hau
bezain pasarte ederrik asko.

Zure itzala zan, *zirrara* leguna,
gorputzaren baiño *anima*-muñean
Zaiñetan txingurri, dardar betazala,
urrundik *ostotsa* entzun dan einean
Artzaik alaxe ekaitzaren *ziztu*
bizkorretik etxe barnera sartzean
otsak urrunago entzun, ta garrak
sortzen dun *urrunga* bigun sukaldean.
An zeunden, *etziñan* ordea *dardara*
ez soñu. Barnago zaude *ixillean*.
(Lurden)

Orixek, nabari du ederki, bere belarri mistika, bihotzean sakon
barrendutako hots bizitan oinarritua duela. Orixeren literaturan ne-
kez aurkituko duzu gexurrezko asmakeriarik. Haren poesia, benazko
bizikizun sakonetan errotua duzu hamarretatik bederatzitan.

Mendi ta zelai, *itsaso*, *zeru*; beste sortu litekenik
Aien oiartzun guziak baino *mintzo* ozenagoa dut nik
Eguratsa aitzen dan eran ez da agortzen menden mendean
Au daukat, *oiuz atertu* gabe ilun onen etxapean.
(Utsaren antza: illundegi)

Segidan datorren *Getsemani* poeman, berriz, ur xirrintak da-
rama jainkozko xurmur urruna goxaro sumatzera:

Begien zoramenari egin badiot uko
ikasle aien antzera ez nau *loak* artuko?

Ur-xurrusta dut erdian: onek nau esnatuko.
Eihara-zaina bezala ez al nau sogortuko!

Ur-xurruxta dut barneko musikaren laguna;
xurrut orrek guritzen du biotzaren barruna.
Zertako gogoetatuz alper neka *garuna*? (I)

Ur aundien zurrumurrua entzun dezagun urrun
ez *xurruxtaren soinua* baratzean bezain legun
Geldi bekit *belarrian* soñu oien oiartzun. (II)

Nere baratzak erdian badu *txoritokia*.
Zer *sumatzen* illun artan? Jaun auspez eroria!
Belaunez jartzen nakio, *entzun* nairik adia.

Alboan *ur-xurrustari* ematen diot giltza
ixilduz Aren arnasa *sumatuko* balitza.
Gaua baiño ixillago da Aitaren Itza.
Barna korapildurik ezin nakio *mintza*.

Poeta, zure gustoko ez diren goiko fedeizunetan galdua dabilela uste baduzu, ohar zaitetz ongi ondoren dioenaz. Berriz esan: ez baitu Orixe, naiz mistiko izan, oinarri lurtarrik gabeko fede hegaltxuriak inoiz galdu:

Lizardiko Malkarrean gaxte nebillen artzai,
ardi baten *joalea* oianean *entzun* nai.
Arnasa geldiazirik bidean negon erpai,
txiliñik entzuten ez, eta *bioz-pilpil* utsa bai.

Ala emen: *sumatu* nai Jaunaren *bioz-miña*
miñ nizun, *entzun* nai eta ezer *entzun eziña*.
Baiñan *entzunik* ez ote geituko nere miña.

Ixil! Bildurrak len antzo *arnas-ateri* nauka.
Giltzaz berrierazi dut *uraren erantzuna*.
(Getsemani V)

Arestian esana indartzera besterik ez datoz hurrengo pasarte xarmagarri hauek ere:

Santa Rosako *basora* otoitz egitera noa.
Aizerik ez, *ixil* billa; beti pake-zur nabilla.
Ezeren *txintik* ez dantzut, Zu soilik *entzun* nai zaitut.
Urbildu naiz oianera, eguneroko bidera:
txirritak betbetan, olatuen ziztuetan!
Aterrune gabe ari, *bi* *belarrien sorgarri*.
Beti bat, *la* dudakoa, iñoiz ez ixiltzekoa.
Gure aitonak *irrintzi* etzun egiten ain jantzi.
Donostian ala *turuta*, arraunketa burututa;
baiña an ontzi bakoitza, doiñuetan banakoitza.

Au buruko *xorapena*, txirritek dakardatena!
 Non dut nik *ixiltasuna*, otoitza berakin duna?
 Kaiolan *ixil txoria*: *xistuz* banintzan asia,
 azkarrago bere kantari, ni garai-naiez asten zan.
 As nadin ni ere berdin, txirriten nagusi nadin.
 Iduritzuz Uitzira, an Korpusez Elizbira
 Otoitza gaur *kanta* bekit, ori egiten maiz dakit
 Anjo ezkillen dandara, garbi belarrietara. (...)
Txirritak ixildu dira, bukatu da Elizbira. (...)
 Eliz artan dut gaur pake, itxurik arki nezake.
 Naiz *soñu* oro nabari, nere *belarri-mingarri*,
 barrenak daki txokoa, bera pakeatzekoa.
 (Lanengo Txokoa)

Lehenengo txoko hori, hamazazpi urterekin Nafarroako Xabie-
 rren zuen. Bazuen ordean, lehenegoko txokorik, belarrien mingarri
 ezik, goxagarri ere bazuenik:

Sutondoko *ots ixilla* bezain atsegiñik
 non entzun duzu, seme? Ez da ain *ots biguñik*.

Lizar arba ezeak gosat aurrean zizi:
 esne *pertzak* gaitzeka, *ots* amandreatari.

Talaburni gorian ore-*ots* gozoa,
 itzuli ta iraultzean *ixilduz* dijoa
 (...)

Bazkal aurrean, sagar gordiñak erre gai
 zika asten diranean, neskamotxa aien zai.
 (...)

Ots ok entzun ditugunai atsegin digute;
 entzun ez ditutenai atsegingo ote die?
 (Su-ondoko otsa)

Galdera bera egiten diot nik nere buruari, hots horiek denak
 sarritan entzunak ditudalarik. Horiek eta askoz gehiago ere bai:

Etxean bildu dira, bei, ardi ta beor
 oillo ta zerriekin adiskide jator.
Zintzarri, marru, beka ta karaka legor;
 iñongo *musikari* onek ez dio zor.

Nahigabearen *Euskaldunak* poema nagusira sartu garenez
 gero, entzun ditzagun poetaren *belarri finak* hartan jasotzen di-
 tuen hotsik nabarietak. Artazuriketakoan, balizko bikoteak egitea
 izaten zen umore eta esames bide. Oraingoan Mikel Gorriak mai-
 teminez beretzat uste zuena, besteri eman diote:

Iri-karkara bazuten emanik *leloa*
 aukeratuz bakoitzari bere kidekoa
Ixillaldi osoa da andik urrengoa...
 Ez dago *lasa* Gorriren *golkoa*.

Hara zeinen konparazio ederrak egiten dituen poetak ondoren, berak bizi izandako irudietan dotore baino dotoreago oinarriturik:

Ekaitza datorrelarik —eguerdia geldi—
belarri ertzean dabil *furrundakan* euli...
 Gorrik inguruan *suma* zain gaiztoko berri;
leloa asi orduko, *aize*, *ostots*, *arri*.

Artzaia *arnaska* ardi-billa mendi garaiean
 noizean bein gelditzen da *zintzarri* zurrean
 Biotzean *pilpira* ta *ziztu* *belarrian*
 besterik ez *entzuten* ingurumarian.

Alako zirrara artu Gorrik bi bider.

Aizkora apustuan ari direla, horra jendearen zuzmurra berriro. Dudarik ez poetak *belarria* erne daukala, hotsaren lilurak xoratua iduri:

Artean gaiñekoez bazuetan *mar-mari*
 —alaxe *erle*—*mulkoak* umatzen dala ari-
 baiño orain *ixil* dire, lasaiena larri:
 izutu usoak ala pagoetan jarri. (dardari)

Ontan itzuli zaigu; ai zer istullua!
 "Eu motell, gu gaituk gu! Ik duk apustua!"

Karraxi au mendira orduko or *oiua*!
 Uitzi itzuliko zaio bada *arnas estua*!

Karraxi berria da. Andik sei kolpera
 bota du Leitzak ere, *Oiuak* ostera.

Or, an, zantzulariek Leitzara bidean
 eskua jarri dute *belarri* ertzean
 Lenak urrengoari ez dio deus esan:
 soilik *entzuten* dute *taupa* biotzean.

Inguruko basagizonak, Orixe bizi den Errekaldeko sukaldean biltzen dira, haren *belarrien* gozamenerako, hango eta hemengo hamaika kantu kontari. Bada, halare, beste hots zantarrik tartean:

Basagizonak ara ziraden, igande gauetz ta neguz
 bizi giñanen *belarri*, *biotz*; pozten *ipueiz* ta *kantuz*.

Bitarte artan *isil* basoa, ez aste-eguneko *oiurik*

aizkorak, zerrak, *otsik ez eta, gurdiak ere ez negarrik.*
 Ango *musika* errian, dena, *aire berri* biurturik.
 Gaur Plazaolak *isilarazi*, trena arren ere, damurik.

Oraingoan, Uitziko Santa Garazi ermitan bildua da inguru herritako jendea, erromeriz meza entzutera:

Sagarakoan *isilgunea*... atarin beor *irrintzi*
 ardi-joale, beor kalaska *ta beien kaskoin-zintzarri*...
 aien gaiñetik *ezkillarena*, biotzen eragingarri.

Ezpain-muña, *ta dirua*, gero: biotzean bero-ziña
 amandre xarrak, *agopeka*, andik aldegin eziña
 Gazte jendeak elkar arki du: badu bere *biozmiña*,
 puska legorra jan bitartean, aurre egunetik egiña.

Gosalaratean *itz aspertu* bat egiteko badute era.
 -Neskatz eder au, andregai duzu? Barkatu *galdera*.
 —Aspaldi ontan —*erantzun* dio— elkarri itzemanak gera.

Zeinen dotore uztartzen diren hor, abere hotsak, ezkil hotsak, eta jendearen hizketak, denak elkarren osagarri eta edergarri. Antzeko zerbait nabari da *Letari* poeman San Migel Goiaingerua mendiz mendi datorrelarik:

Ezki dorrean bi mutil daude noiz agertuko begira
 Txanpurriongo biur-gunean, egin duteneko bira,
 dandaraz dute *usuagotzen* biotz guzien *pilpira*.

Kanta-mintzoak pago tartean egiten digu *durundi*;
 mendiak *erantzuten* du, luzaro gure ondotik.

Gero, nekazariak hain beharrezko zuen euri gozoa dakar euskaldunen guztizko Mikel Santu Aralarkoak:

Belarrietan egetotsa-antza; ez da jenderik *ikara*
 zugaitez orria legorte luzez, ain baitzegoen *igarra*.
 euria *mardul*, orria *gogor*, *ots* ori berezkoa da:
 alor egarrak *txir* egiten du *kare bizien* erara.

Esker eta arren, Eliz barnetik odeiaren *burrunbotsa*
entzuten dute, ta leioetan *tanta* larrien *as-otsa*.

Ordu luzean *atertu* gabe, lasatzen zaie *biotza*.
 etxeraldian *atergunerik* izan ez ta lute *poza*.

Zenbat hots eder dabilen hor, adi, baserritarraren belarria barren, haren gogo-bihotzak pozez gozatzen! Nola bereganatu eta ahogoza lezake hori, gaurko kalekume xangoxuri batek? Niri beriz, sarritan bizi izandakoaren oihartzun zoragarria iduriki, oraindik barren barreno xokoren batean joka ari zait!

Hurrena, San Migel euriak hezaturako goiko belatso handian, segariak hasiak dira beren lanean goizeko bostetarako, eta han ere bada hotsik ugari:

Batzuek sega *zorrotzik*, bela, besteak inguratzeko
Zirrin eta *koxk*, *zarrazta*, *kantu*, pixtiak egon arren lo
 esna ditute; batek miztoa atsaldean zorrotzuko. (ziztuka)
 Txitaxere-lurra segak jo orduko berriro *zorrotz* bearra;
arraitza artuta sega gaisoari maiz daragio *negarra*.
 Iru bat ordu, lanean ari izerdiz joan da paitarra;
 barrenak *kur-kur* eskatzen die gosariaren indarra.

Hori horko hots pila: *zirrin*, *koxk*, *zarrazta*, *kur-kur*. Onomatopeia alderdi hau ez dut aztertu, lana bestela ere nahiko luze eginen zitzaidalakoan. Baina, euskal idazletan, inor bada eta, Orixen maisu eta eredu aparta da holako *hotsitzak* erabiltzen. Hona baina batzuk: *gurgur* sabela, *gurgurka*, listua *kurkaz* irentsi, *pirpir* zartagian, aizea *balbal*, edo egoa *palpal*, biotza *pilpil*, *pilpila*, *punpuluka* erori, *punpaka*, *punpatekoa*, euliak *furrundaka*, *tuku tuku*, *tulunbio*, *tunka tunka* ibili.... Holako hots ederrez josia dago Orixeren olerkigintza guziaz. Baita haren hitz lau ere.

Juan Iturralde Suet iruñarrak hala zioen gure hizkuntza zaharraz: "gure arbasoen hizkuntza, nolabait esan, etzen izandu *naturaren hotsak giza gogoan sortzen zuen oihartzuna baizik*, eta euskara genuke horren adierazgarririk garbiena, bere onomatopeia *bizi eta zehatz* ugari horiekin". Eta ikaragarritzko aberastasuna du Orixek holako hitzetan. Ezin bestela izan, belarria zentzu guzieren gidari zeukan poeta erne batek. Euskal literaturan inork erakutsi badu euskarak zenbat eman lezaken halako hitzak sortzen, Orixek erakutsi du, oso bestelako hotsetara ohitua den kalentarrak kasu handi handirik egin ez badio ere. Inork baino hobekia-go Orixek erakutsi digu gure hizkuntza literarioa, gure lurreko izakiei berez darien *hots altxorra* dela batik bat. Gaurko kaletarra ordea, belarriz beharrean, begiz bizi da. Gauzen axala begiratze hutsetik; barrendik darien *hotsa* entzun beharrik gabe, noraezeko hegaladi arin pasakorretan galdua.

Bestalde, barren barrengo ikara uxatzeko, sarritan hizketa zagarraz nola baliatzen garen azaltzen dizu ondoko pasarte korapildu honek. Manex eta Larraun, sega apustuan hastekotan direla, barne ikaraz daude, jendearen marmar artean barrenak are urdiagi dituztela:

Amazkar gora ziak jendea ordua baiño len gaiñez
Gora deraman *itz marmaria*, bera doanean nekez.

Manex ta Larraun *erlama* antzera, bereiz dutela mulkoa
esan-bearrik ez eritararak deramala aundiagoa. (barne dardara)
Aldapa-nekez baiño, *bildurrez* bostek *ikara* zangoa.
Bildurra aizatu naiez, bapatek *ozenago* dit *mintzoa*.

"Gogoan diat artzai bildurtti, gau illun zitzaidanean,
biotz-pilpira *suma* nai ezta, *kanta* nula *mingaiñean*".
Ala *barneko* bildurra askori aldatzen *ezpain-ertzean*.
Itzen bildurrak ez dik, bildurra *gezur* biurtzen barnean.

Ekontz elizkizunetan, maitasun zirrarak kasik ahotsik gabe
utzia duelarik, hara zeinen leun ematen dion Mikeli Garazik baietza.
Aurrena ozen ordea, Mikelek:

"Bai" dio dardararen *otsa* bezain ozen (...)
Garazigana apezka galdera berean; (...)
"baietz" bipil, ez orde *mintzo* berberean
Neguan *ezkilla* ala elurra denean
edota ardi-*txintxina* irastor-tartean.

Hori da «*neskatx ahotsaren fina*» adierazteko poetak erabili
duen edertasun oparoa, hori! Mendiko hotsetan ezezen, itsasokoe-
tan ere etzen hain motz gelditu adimen zorrotzeko poeta gurea.
Badatoz arraunlariak elkarren leihan, eta jendeak zalapartaka
ekin die:

Aize-burrunbak jo ditun gisan, batean dute ein *irrintzi*.
Turutak asi *zalapartaka*, mutillak il edo bizi;
ez eun *iztarik*, berreun *zakurrek* basoan ainbat *karraisi*.

Mutillen bati, lenik ez bazun bear aiña *zorabio*,
marru-mintxo ark belarrietan *furrunda* gaizto dagio.
Ez da agertuko bukatu arte. Patroiak gogor dakio,
soiñu au *gortuz*, *oiu* ta *mintza*, erabat garai artio.

Itsaso aundik itzaliz artu oi du *urubi* aundienaz;
ezin itzali bertan bertako giza *mintzorik* aulena
(...)

ez *dardaritzen* legorra ainbat, emen zuten larripena.
(...)

aurrerakoan *belarrietan* erditzen dute *nekea*
Nugara artean gero larrigo, *arnasa* laguntzaillea.
(...)

Getari *ixillak* lau aldetara zabali du *deadarra*.
Amabaost arraun-ukaldiz gero sartu zaie zarauztarra.

Hurrena Amona xaharraren herioa dator, hots askoz ere leu-
nagoz:

*Arnasik ote, urbil zaizkio; ote biotz pilpira geldia.
Gero, begi itxiz, esnai ta ametsen tarteko dan marmaria.*

Huxkeria arrunta dirudi hor esaten denak, baina ongi errepara-
ratuz gero, Orixeren gogoan bide zebilen gauza batez ohar gin-
tezke. Bizitzaren eta heriotzaren arteko mugak bereizteko era-
biltzen diren tresnak erabili zituen Orixek bere bizi guzian
belarrian eta gogoan. Irakur ezazu berriz goiko pasarteak. Hantxe
daukazu dena esanik. Heriotza eskutik zuela ibili zen Orixek mun-
duko bizitzan, eta hil hagineko neurri berberekin neurtua zizun
bizitzaren funtsa, aurren aurreneko egunetik: *begiak itxi*, eta
entzun, bere *arnasa*, edo *biotz pilpira*, edo *esnai ta ametsen tar-
teko marmaria*, gero *loa*. Bere poema guzietan hitz horiek berbe-
rak errepikatzen ditu behin eta berriz: *begiak itxiz*, *isilean*, *bihotz
pilpira entzun*, *arnasestua aditu*, *erdi loxorroko marmaria*, eta
loak hartu ondotik ere belarria erne. Kasualidadea ote da, haren
poesia dena hain batera etorri izana? Nik uste ezetz. Are gutxiago,
poeta bera, behin eta berritan, ilunbe larriko bakar isilean, bere
arnasa eta bihotz pilpira bazik entzuten ez zituela, herio eske ari-
tua zela jakinik.

Alderdi honek, harako *T. S. Elioten* pasarte hura dakar gogora.
Euskaraz honelatsu genuke alde aldera: *"izatearen edozein ingu-
rubiletan dela ere, heriotzeko zoriaren eragipean ihardun behar
du gizonaren grinak"*. Inork bada, Orixek eraman zuen halako bi-
zia. Heriotzeko ispilu aurrean bere burua jarritz, eman baitzion
bere izateari zentzu eta indar. Belarria bitarteko. Hala bereizten
baitzuten garbienik bizitzaren eta heriotzaren arteko muga zo-
rrotzak. Hori esanik, segi dezagun Amona nola hiltzen den entzu-
ten. Entzuten bai, entzuten!

*Azkenik: "oiñik ez dut sumatzen" anima zun gora asia.
Elizakoak emana zan, ta erne zegoan belarriz.
Alako batez dardaraldi bat; Jesus emanik azken itz,
aurpegia alai geldi zitzaion, bi ezpafiñetan par-murriz.*

Lehen loari buruz esanaz gainera, orain honako hau eranstea
ez letorke gaizki. Beste guziari entzungor, hirugarren belarriz Jain-
koa bakarrik xorgor entzunez, anima indartzeko bezela hartzen
zizun Orixek loaldi bakoitza. Ba, Amona halaxe hil da, inguruari
entzungor eginez, oraindik erne zegoen (hirugarren) belarriz. Jain-

koarekin ari zen hizketan. Horregatik atera zaio larritasun dardaraz *Jesus!* azken hitza, hil eta harekin bat egitean sekulako zirrara sentitu duelako.

Haur jaioberria, hilabete batzuk pasa arte, belarriz gidatzen da, batik bat entzumenak bideratzen du bere inguru zibilizatura; ikusten hasi arte. Hala berean, mundu honetatik bestera abieran den amona xahar ia itsutuxeak: belarriz agurtzen du bizia. Beraz, belarriz sartzen gara bizitzara, eta belarriz agurtzen dugu bizitza. Hauxe zen Orixek beti gogoan erabili zuen oinarri filosofikoa. Honetxek eragin zuen belarriaz hainbeste gogapen zuhur egitera.

Euskaldunak poema alde batera utzi, eta atzera beste poema batzutura paseaz, azter ditzagun honekin ikustekorik baluketen pasarte batzuk. Hara zer aitortzen duen *Indar-Iturri* poeman, ilunbe larrian herio eske eta guzi ibilia zen poetak:

Atseden, atseden! Otoitza ta loa nere adiskide aundienak. Ala
Sutatik etxera dator gudaria, *ixiltasuneko loa* nai duala.
Lo betea nizun Jaunaren grazia, itsasten zan bizkor nere betazala.
Sumatzen bainendun pake ixillean neregan kokatuz Jaunaren *egala*.
Otoitza ta loa, nere bi makulu, gudu *larri* artan, bai goxo zirala!
Aren aurrean ni, *arnasa debeku*, ezbear artatik jare nindezala.
Eriotza galde, agindu, zin egiñ, etzezala kasu zein nintzan zitala.

Gauza bera, *Getsemani* poemaren hirugarren kantuan ere, *lo zeuden naigabez* izenekoa, honela bukatzen du:

Erio aiñako *miña* ez dut ikasi zer dan;
Eriotza, bai, *eskatu* biotz osoz bostetan.
(...)

Neke auek *arintzeko* eman zenidan loa.
Naigabe artaz *azturik*, egin nizun goxoa.

Udazkenari eskaini zion poemari ere, honelaxe ematen dio azkena:

Gizonak il eta dadukan zuloa,
luzeenik dala ere, ez da betikoa;
Eriotza zer da? - "*Jainkozko loa*".

Noski baietz. Bere siniskera egokiro eraikia zeukan Orixek. Ez dio haren eraikuntza hain buru argiz egindakoari harri bakar batek ere huts egiten. Bizi zela lotan egiten zuen jainkoarekin bat; nolabait esan, lotan bihurtzen zen, gorputzaren zentzuen gaintetik, anima huts. Beraz, heriotzak derrigor izan behar *jainkozko loa*.

Aldez aurretik, balizkamendu hartan oinarrিতua baitzuen bizitzako loaldien zentzua. Nola ez ba hartara bildu, hasieratik helburu hura irmoki finkatua izanik.

Honarako apropos bereizi dudan pasarte honetan, horren kontraesana aurkitu du Joxe Azurmendik *Betiera* izeneko poeman. Hala iduri arren, ez du ordea, batere kontraesanik:

Betieran sarturik arkitzen ote naiz?
Ez; nere *mugarekin* egin dut topo maiz.
Nere muga loa da: ori dut *gaitzen gaitz*.
Orregatik goizetan jekitzen ni garaiz.

Alde batetik, *gaitzak*, ezinak, nekeak, eramaten zuen lotara Orixe. Horra *horgaitzen gaitzak*. Baina, beste aldetik, *loak* berak indartzen zuen, isileko sorgin soinuak, eta *muga* zail horretan sumatu uste zuen jainkoa hurbilenik. Ez dago inolako kontraesanik. Aitortzen baitio *Quiton arrebari* ere, bere ezaldietatik onik ateratzeko ez duela loa bezalako sendagarririk.

Joxe Mari Aranalde ilobak beste hainbeste aitortzen dio, oraindik argitara gaba duen poema baten azalpena egitean. Harritzeko ere bada ondoko *Santa Luzia* hori. Nik uste, *eguna motza eta gaua luzia* delako hura gogora ekartzeko apropos aukeratua duela, loaren luze sakona adierazi nahiz edo:

Santa Lutzi gauez lo bete nengola,
betan atzarri naiz kolkoan ikara
goxoz, buruz erne, *JESUS?* jalki zaida.
Laister naiz biurtu lengo lo berera.

Gogora zaitez, arestitxoan Amonak esandako azken *Jesus!* hartaz. Aurreraxeago berriz, honela dio iloba Aranaldek: "banekin, gabaz otoitzari ekiten ziola esnatu orduko ta bigarren *loaldia* zapuztu bezela egiten zula". Aurrez esana dugunez, Jainkoarekiko otoitz isila hautsi uste zuelakoan, seguraski *zapuztu* ere, eta lotako otoitz isil hura osotara ez galtzeagatik ekiten bide zion berehalakoan otoitzari.

Bistan da Orixe haurtzaro sendoko gizona zela. Gorriak ikusia. Sekulan inork maitatu ez zuelako uste ilunetan, beti kaskagor eta sentibera bizia. Baten batek mutikotan izengoitiz "*gaitxetxa*" deitu izana. Malko lehorreko gizona. Bere bizitzako tragedia latza, barren barrendik, bere bakar isilean eramandakoa. Idazle handi guzien gisan, gero bere sinismen eta gogomen zailduen galbaian pasako zuen *haurtzaro sendoa* besterik ez baitu haren literatur

oparoak ere. Ume umetan ere, zahartzaroko *soinu sorgor* horren pare ziteken *haur kanten leloak* bizkortzen zuen ahulaldietatik:

Txikidanik izan nintzan *zori gaitzaren* lagun
 etxe artan egunero ezbearra begenun
 Zure minak gurekiekin gauez oroi genitun
 Agurtza esan ondoan *kantak arintzen* gintun.
 Negar aspertua baino obe genun *kantua* .

Oraindik pasarte asko gelditzen zaizkigu aipatzeko, eta xede hori hartu dugunez, luzapenak luzapen, segi dezagun belarriz moxkortzen:

Muskillen gainerik urretxindor batek
oles eta oles, moxkorrik diardu.
 Kartusian ixil gau *loaren* mende:
 gauez zuten *xinta* otoitz eta Salmu.
 Aiekin txandaka zaitzala goetsi,
 ez baitu *txori* ark gauez *loa* galdu.
 Eguratsez, ergiz, begia eta kolko
 aserik, *ixilla* dut nik nere *kantu*.

(Sinismen garbi)

Hurrengo poema honek ere, oso nere gogokoa ez izanarren, badu belarri hotsik franko:

Sasi eta arkaitz baizik ez ager, ez eize-*marrurik*.
 Ez da *entzuten* oian itsuko ostoen *soinurik*.
 Bi biok gaude *otoitz ixillean*, ez da lekukorik.

(Baru mendian)

Hurrengo honetan ere halatsu. Kanpoko hots eder guziak alde batera utzi, eta oraindik musika ederraregoaren bila joko du poetak, barne musika isilaren bila:

Aretxeriarri *marrumaz* asi da beia
ezkila orde, nere Mezarako *deia*.
 (...)

Eliz *ixilak* gogora behar banitu
 au bezain *ixil* ez dut nehon aurkitu.

(Kartusikoa)

Ixiltasunik ez nun osorik aditu,
ixiltasunak bere *zurmurrak* ba ditu.
 (...)

Agur oraikoz bego zuen *abarrotsa*
 txorien *txinta*, iturrien *pipil-otsa*

oian itsuen muskil *orrien asotsa*,
itsasoaren *marmari* nahiz *ostotsa*.
(...)

Bego *latiña*, bego *mintzai oro ixil*
Jinkoarekin kuku neregan nadin bil.
(...)

Ixila Meza, obe dut *ixilik* egon;
biotzez biotz Jinko onarekin nagon.
Ez dut *zurmurrik entzun* ere nai nehon.
Otoitza goxo egiten da Berraondon.

(Berraondoko meza)

Inon baino hobeki, ondoko poema honetan ikusten da Orixek belarriari ematen dion lehentasuna. Begia aspertu egiten zaio, baina belarria sekula ez. Horrez gainera, poema honetan harrigarria da *entzumenarekin* eta *betierarekin* egiten duen parekotasuna. Orixeren gogoan, *adimena*, etengabe belarrian jotzen duen *soinu xorgorra*, nolabait esan, munduko izate guziaren *mungimendu errimikoa* eta *denbora* gauza beratsua bide ziren. Halare, nere uste zarpail guziak baino hobere duzu berak hain dotore esanak ahgozatzea:

Asperten ez omen da ikusiz *begia*
Nere au aspertzeko da itsas-egia
Uin-otsak lenago dit artzen *belarria*.
Ez aspertu, ez ase, *ark nauka guzia*.
Antxetak xortzen naute itzul inguruka;
lertzen dan apar arek axalean nauka.
begiei nai dutena errez diet uka
dunba sor artan nauzu barenean kuka.

Leitu berri duzun pasarte zoragarri horren ondotik, hona non duzun *etengabeko belarri hots* hori, poetak *betierari* uztartua:

Ots ori betidanik *etengabe* bera?
Inolaz nik bezela badu asiera.
Ez du tarterik —ontan biok berdin gera—.
Iduriratzen *zail* dut bion *bukaera*.
Nik ere badut *ots* bat *belarrian beti*;
ots ori *entzuteko* sarri naiz goseti.
Or arkitzen naiz *nerau* ots denen gafiñeti,
aldarteak aldarte, barnean barneti.

Hona hemen, greziarren tankerara landua, poema oso bu-

ruzko baten pasarte, oharkabea pasa ez dakizun nik neronek nabarmendu dizudana:

Nere biotz pilpirak berekin etena;
betirautea ez da neurtu daitekena;
ots etengabe ortan belarri barrena
dut aren irudirik jator jatorrena.

Ez al dirudi Orixeren poema honetatik sortua, honako Eduardo Gil Beraren gogakizun honek?: *Eternitate* ez da luze eta ez da denboraz eginikako zerbait ere. *Gizakia eternidadearen berria galdu duen animalia baita, eternidadea zer den ez dakien izaki bakarra. Ohartzea denbora nola sumatzen duen zuhaitz batek, animali batek, lagun distraitu batek, eternitatetik askoz ere hurbilago diren gauzak dira, denbora zati baten iduria egitea baino. Ene iduriko eternidadeak luze irauten duela aditzera ematen duten konparantzek haren ideia gandik urrundu egiten gaituzte. Ez, ez duzu entenitzen horren esanahia? Ez? Utz dezagun orduan filosofia, eta bihur gaitezen Orixeren animako belarri xulora:*

Ari naiz ta banago entzun eta entzun
ots orrek etengabe jirauten ote dun.
Nerau neronegandik atertu nai ez nun;
baña ba dator loa, bekañetan astun.

Ez da balarri otsa. Zenbat leunago!
Ixiltasun osoa zaio urbilago.
Batetikan bestera bide luze dago;
Baña sumatzen dala nolabaite nago.

Ixil ontan sarturik, uneka bederen,
—dena batean baita— Jauna daukat emen
Dezadan beintzat atzi, uneka naiz eten.
Gero dut atergabe beti jastaturen. (Betiera)

Elizan J. S. Bach entzuten ari delarik ere, oharkizun bera egiten du:

Aldia zer danik galdu dut aria.
oparo dut artzen sineste guria
Ordu bete, gozo, joanik abia,
neretzat an dago orratza geldia.
betiraundearen irudi bizia.

Gainera, *Betieran* azaltzen dituen baino are gogakizun bai erdifilologiko bai erdifilosofiko sakonagoak azaltzen ditu *Miramar 1954* poeman. Azal dezagun poema, labur beharrez bertso lerroak

hautsi eta denak elkarren segidan jarritz. Beltzez nabarmendutako hitzak poetak berak eginak dira:

Betieran sartzen ote naiz asia tarteka bederen? Ez muga, ez aldi, ez tarte lasterrik; *betaren* barnean *beti* dan Arekin *bete* nago geldi. *BAT*. Ala zakurra eizez dabillala, isats eraginka, ikarra belarri; baiñan oillagorra suma dula, kuzkur, *batera* biltzen tu, lotuz gorputzari. Buru ta biotza alde banatara doazkit egunez, bi liran iduri; gauaren mendean *bat* biurtzen dira ezin *ba-kanduaz*: orduan naiz *bat-bat* ni. Gauetzko pakean ezin duenak otoitza xortzeke, zer ote daki? Gauak? IXillak? Zerk ote nauka kuku? Indar oro *batuz* zer ote naiz ari? Egonean jardun, jardunean egon? eragiñik gabe norbaitek naragi. *BETA*, Jainkoaren *betiren* antzera noiz asi, noiz buka, ezer ez dit neri. Tarte onek ez du laisterrik; egonak aztuazi dit noiz otoitza nun asi. Ari naiz, banago. *Betaren* pakean ez axolik nago otoitza noiz asi.

Xaguxar bat egan bekoki gaiñean... lurrean nagola dioket igerri. Murgiltzen naiz berriz *beta* paketsuan, jardunean egon, egonean ari. Katu elur-margo, marrakaz isatsa legunduz, atea zaiodan zabali, eizetik irten da; atzarriz berriro, lurrean nagola dioket igerri. Arraiak uraren axalean zenbait mamu atzemanka eiten baitu jauzi ura galdu gabe? Alaxe berriro amasa galtzeke murgillik naiz geldi. *BETE*. Utsarterik aldarerik gabe ni *bete*; neronez ez xortu, ez antzi. Baiñan *utsa* naiz ni; Jainkoak nau *bete*. Ark ez baitu bazterrik, nik ez dut bazterrik; ez baita mugitzen, enaiz ni mugitzen; oro naiz Arekin, oro dut nerekin. Miramar eipea! gauetz bitan goxo. Agur! baiñan emen barne zaitut *beti*. Noranai noala nerekin zaramat, ez baita neretzat *utsik*, ez tarterik. Gizaingeru diran Muyshondt-arrak oro emen barne ontan nigaz deramatzit. *BETI*. Sar banendi *betian* zatika... oro *bat* dirade oso eta zati. Anima *betian* bizi zait; gorputzak badu, zorigaitzez, aldarteen berri. Zeru goxo onek lurreko minkaitza ez galtzen! Erria lur ontan atzerri! Bizi nadin, Jauna, naizeño, Zurekin, Zurekin biurtuz *BAT*, *BETE* ta *BETI*".

Poema honek, arrotz eta lehor antza dirudi. Ez da Nikolasen usarioko moldera landua. Halare, zer pentsatua ematen du azkeneko *BAT*, *BETE*, *BETI* horrek. Baita filologi edo fonologi hutsaren ikuspegitik erakusten duen progresio harrigarriagatik ere: *B+T+A*, *B+T+E*, *B+T+I*. Hiru hitzek kontsonante berak dituzte, hurrenez hurren, *a*, *e*, *i*, bokalez osatuak. Ez al da harrigarri eta guzi egiten lokera hori? Zer esanik ez berriz, antzekotasun ortografiko horri hiru hitzen antzekotasun semantiko nabaria eransten badiogu. Izanez ere, batasunak betetasuna baitirudi, eta betetasunak betitasuna. Honetan euskal hitzen erro bila ere jotzen du Orixek. Nik

halare, poema horretako beste pasarte batzuk nahi nituzke nabarmendu:

Egonean jardun, jardunean egon?
Eragiñik gabe norbaitek naragi.
Jardunean egon, egonean ari.

Poetaren gogoan dabilen etengabeko *aritze* hortaz, ez al gara belarriz jabetzen begiz baino askoz ere barrenago? Nik uste baietz. Begiz atzeman ezin ditugun mila *aritze*, belarriz geureganatzen baititugu. Hortaz, Orixeren gogamenean eta sinismenean berebiziko inportantzia zuelakoan nago taigabeko *aritze* horrek, amaigabeko *errimo* horrek. Nere ustez, horixe zizun *betiera*, taigabeko *errimo* ixilgorde hori, belarri ernez baizik atzematen ez den hori. Eta *aritze* horrek egiten bide zuen haren ustez, izadi guzira *bat, bete, beti*. Jakinaren gainean edo ezjakinean, grina horren adierazle dela uste dut Nikolasek *ari* aditzari eman zion trataera ugari bezain zoragarria ere. Hara nola sinalatu zigun Joxe Azurmendik *Zer dugu Orixeren alde* liburuko 318-19 orrian:

Baina bere gustoko pelota hau zuen nonbait: *ari(tu)* aditza. Bai sake dotoreak atera ere... Hitzak eta esaerak hautatzen ezezik, Orixek bazekien asmatzen ere eta kreatzen ere. Ez dakit gaur *ari* hain gustora eta hain ederki erabiltzen duen askorik ote dagoen:

...otza *ari* zun; bizimodu lasaia *ari* zuten aiek; jende taldea aundituz *ari* zan ibaia bezala; gerra-legez *ariko* zituala; Santa Kruzen kontra sutan *ari* zala; besteak beren buruz *ari* nai;

Hauek eta beste mordoak, *Santa Kruz Apaiza* liburuko adibideak jartzen ditu Azurmendi zegamarrak ondoren. Baina, nik nahi dudana adierazteko, Orixe bere baitan ere *ari* egiten zela adierazteko alegia, horiek bezain adierazgarriak iduritzen zaizkit, honako pasarte hauek:

Poeta elizan dago J. S. Bachen Fuga entzun zai, bere batan bildua:

Ixil organua, ixil ezkillak,
 ixilik *ari* naiz ixil orren billa.

Zenbaitek bere olerkigintza mistikoaren gailurrean jarria dion *Getsemani* poeman ere, *Eseri emen* delako zazpigarren kantuan, badu antzeko pasarte mabarmenik:

Ari nintzan? Xor nindagon? Neronek ez nekian.
Musika bat ezin kenduz nedukan *belarrian*.

Honetan berriz, neska mutil maiteminduak elkarri begira daude:

Zeinek jakin *Maitasun* zenbat *ari* dan aien barruan.

Horiek baino *aritze* ederragorik, nekez aurkituko duzu Orixe-gan. Jainkoa bera, *bere baitan ari* zitzaion zerbait bezala jotzen zuen Uitziko poetak. Behin eta berriz, esaten baitu Jainkoaren billa liburuan ere, *kietisten* edo *alfer-egonzaleen* aldeko ez dela. Pentsakera horrek, nere ustez, bete beteko eragina du Nikolase-near, etengabe ageri den *aritze kontu* horri dagokionean. Hain zuzen ere, loxorrotzean, *bere baitan ari* zela erdisumatzen zuen *barnesoinu goxo hura*, *jainkozko aritze taigabe* horren sinaletzat baitzeukan.

Charles de Gaulle jeneral frantses ezagunak, hala omen dio bere "*Gerrako oroitzapenak*" liburuan, hala leitzen nuen behintzat lehengo batez Juan Thalamas irundarraren "*El sentimiento cosmovital en las poesías de Lizardi*" liburukian: "*bizia atergabeko burrukan ari da, eta sekulan ez du galtzen*". Gauza beretsua esan daiteke Orixe-ek zuen mundu ikuskeraz ere.

Honako Lizardiren pasarte zoragarri honetan ere *aritze ixil* honen oihartzunik suma liteke. Baluke gainera, Orixe-ren baitako *maitasun aritze xuri* horren antzik aski. Lizardi barrentxuri senti-bera, mendigainetik beheko sagasti zokora begira dago, lore zuri-tan dagoen sagarrondo sailari:

Sagasti berri, sagasti zuri,
inguma-atsegintokia iduri,
elurte arian geldia!
Ezin urtuzko txingor ugari
azpi gizenear duk nabari
zelai-bitxizko lorea....

Propio kurtsibaz markatu dudana pasarte horri, Orixe-*ek geldian aritze hari zion* grinaren kutsua hartzen diot nik. Bi poetak elka-rrekin hitzeginak ziren noizbait, seguraski, *geldian aritze* horrek zukeen esanahi sakonari buruz.

Bistan da beraz, *aritze taigabe* horrek baduela lotura estua Orixe-*ren belarri soinu atergabe* horrekin ere. Hori ezin zizun inolatan ere isilean gorde poetak. Jainkoa bera entzuten baitzuen hortan. Orixe zenarekin, nola bada mintzo, Jainko beraren mintzoa

bazter utzirik? Munduko izate guzia josten zuen *mintzo ixil* hori estalian utziz? Ez ote zegon arrunt sinistua Orixen, ezin ziola jainkozko *belarri-soinu* hark bestek lagundu edergintzan? Edo bestela galde eginez. Ez ote zegon erabat etsia, jainkozko *belarri-soinu* hartatik zetorrela mintzoaren eder guzia? Munduko izatearen eta biziaren indar guzia. Nere iduriko, kristau sinisle huts eta itsu izatez landa ere, bazuen arrazoirik aski, hala uste izateko. Baietz egingo nuke nik: jainkozko musika horren, *etengabeko belarri-soinu xorgor* horren eraginpean edertzen zizula Orixek *mintzoa* beti. Baina, jainkozko ezik, munduko izate guziari zerion *bizi-mintzo ixilla* ere bazen harentzat, beti belarrira zuen *soiñu xorgor* hura.

Iruzkinetan asko luzatu gabe, entzun dezagun *Isiltasuna* poema bera:

Eguzkiarekin batera, txoria *txintaz* atera.

Baina oberik entzuteko irtengo naiz oianera

Nere baratzak ez dun *soinua* gogo dut entzun

Txioa baino *sorrage* dala, arek ukitzen nau *legun*.

Ua alakorik *belarri* onek ezin arkitu du *iñun*.

Elerik ez dut ikusten, *zurumurrua* sumatzen

Urruti *soinu sorgarria* da *belarri* auen ase.

Entzuten ari naizena ez da *furrunda* ozena.

Beroak berak moteltzen ditu egalak eta eztena.

Ibilaldia egin ondoren, eguzki dindak gogor jotzen duen garaian, itzalpera sartzen da poeta, kanpoan ikusitakoaz gogoeta egitera:

Basoan *suma ditudanetan* gauza bat neri gogora:

erle-soiñua baino *meiago* dan *marmari zorakorra*.

(Ixil-aurre)

Gero betetasun osoko *ixil-aldia* hasten da, poemaren ardatza, hiru ataletan *erdikoa*:

Gauzez ere zur da betik, *lo-zorroaren* menpetik;

erdi-lo dala entzun gogo du *xurumuru* meietatik;

beti liraukan *otoi-soiñua* sortu ledion barnetik.

Geroan *intziri miña*, iñolaz ase eziña

ordu luzetan *atertu* gabe nik ordeztu bestek egiña

Begi-txuku, *arnas* bakan, *arri* dagonaren gisan

entzun aski dut *intziri miñ* au barnean zer *ari* zaidan.

Otoitz egiten sekulan baino orain obekiago dakit

iñork entzuten ez dun zotiña aldian aldian darit.
(Ixil-aldi)

Orixen, loaldi isilean munduaren mintzo xorgor jainkotua aditzen segitzen zuen bitartean bizkortzen zen beti. Eta hartaz arrunt sinistua zegoelako edo ez, loti amorratua zen. Goizean goiz jeiki, baina, egunero bazkalondoan bere kuluskaldia botako zizun:

Ixilaldiak otoitzarekin berritua dit indarra
Alegingo dut ote dezadan txuka besteren negarra. (Ixil-ondo)

Azter dezagun orain, BARNE MUINETAN poema. Hona Orixeren pasarterik biribilenetakoak, mundu zabaleko poesiaren antologia zuhur batean harro asko leudekenak.

Itzai bat bidez doa, gurdia idiei lotuz. Aurretik
itzulinguruz, iges, bazterka, txakurra isatsa iasorik
Itzala ere josta lagun du —oroï ta iduri ala nik—
Auek adin bat okertu gabe, itzai, *adimena* atzetik.

Gurdiak negar besterik ez du. Ontan... sinestargi dator
Jainkoagana zuzen garamaz; itsu da, bainan entzukur;
bidea bat da; ez loi, ez zulo, *oiartzun* dun *arri* gogor.

Fedea sartu zizun, batipat *belarriak* idekiz.

Segi dezagun ordea, goiko *harri hots* gogor horren oihartzun zoragarria entzuten. Hor ageri da ederki, Orixeren barrena etzela batere belaxka; bizitza tragiko batek zaildua baizik; eta fedearen *harribizia* belarritik zetorkiola batipat, *adimena itzai* zuela:

Bidea nai dit agertu *Adimenek* (...) Onek guraso du *Entzumena*.
Sinismenek egiten du bide zuzen
arbite erdian bere oin-otsak diotelarik laguntzen.
Oni natzaio lotuko; *arbite* hau dugu Kristo.
Oratik oin bat bazter orduko, sumatzen dut *ots motela*
Arbite orren ertzetan daude, bi amildegi berela.
Bide orretan gal bildurrik ez, *arri bizia* dut lagun.
Zuk nadukazu beti *oleska* Jainkoaren lagun.

Sinismena eta Adimena, *bi burni mutur elkar urtuak diran baino estuago lotuak* ageri dira Orixeren gogoan. Lurreko *arriots* biziak, oihartzun zorrotzak, lotzen du Orixeren *belarria* zeruko hotsera, ez dabilkizu hutsaren lilura hegalkurian galdua, Lizardi askotan bezala:

Zerorren *Itza* duzu *beti-itx* orretatik;
munduari zatzaio *mintzo* gizondurik.

Ilunbetan naiz itsu, guraso-mintzorik,
ezagun bage ez dago *belarri* duenik.

Ezagutzen zaitugu, Aita, *mintzo* orretan
Isil, *itz* eder orren *entzule* gaitean.

Aitaren *itz* bakarra, isilik esana:
Isilik *entzutea* dut dagokidana.

Kontutan hartzekoa dirudi, ahozko euskal usuario zaharrarekin zer ikusirik baluken pasarte honek ere. Jaunaren hitza entzuteak dizu indar:

Ez duzu deus idatzi... Bein bai.. ondarrean
Barratu zan; berriro nork bil lezàkean!
"Entzun oni" zerutik argi-odeiean
mintzo ziran semeaz, Taborko gainean.

Indar, entzunak orde; Elizara zintzo:
kantuan, *itzaldian* bizigo da *mintzo*.
Arnas Gurena an dugu, *itzak* gantzutzeko.

Itz-argailu bezela —bein zuk bialdurik—
mintzo ura berritzen dula nioke nik.
Ez da berbera, baina bai antz antzekorik
Etzait au *entzuteko* galtzen egarririk.

Burubihotzez ikasitako hitza dizu betiere sinismenaren edo kulturaren oinarri. Hitz hori entzuteko jarrera bihozkor *xumean* adi jartzen ez bazara, zure giza oinarriak klak egina luke. Era honetan, *Euskaldunak* poema nagusian ere, nonahi azaltzen ditu ahoz belarrikako jakite horren aldeko esanak. "*Legeren batek alaxe dio: zar guzien mingainean. Sendabide au ikasia zun, aiataren aitonagan-dik. Euskaldun ele ederrak urtero berrituz, agoz ago omenka gero-ra bialduz*". Baina, segi dezagun *Barne muinetako* mintzoan:

Buru-has ta beregan ari da apaiz jauna
utsegin bage esaten, *buruz* "berri Ona"
An inon baino obeki *esanak* du *muina*.

Ikasi ez ikasi, oro gara berdin.
Berri ori ikasteko, xume bear egin.
Oinetan nadukazu *itz* danak ikusmin:
isil entzun ditzadan Martaren aizpakin.

Hona nola ematen dion azkena *Bedeinka Dezagun Aita* poemari ere, "*musikaren joan*" esamolde zoragarri hori erabiliz. Hots hutsa duzu, pasarte dena:

Mintzoak nasten banau, isilik nagoan

Uso zuri urruma dudala gogoan.
 Arnas agor au adiz, sar ni barnagoan
 Zure deadar oien musikaren joan.

Baina Orixek entzuten zuen musika hori, ez da biguin belaxka, harri soinuaren dardarra bezain lakar eta bizi ari da beti. Hor-taz ohartzeko jarri dizkizut goiko hiru hitz horiek *beltzez* nabarmenduak. Bere arnasaren musika ere entzun egiten zizun Orixek. Hartan adituko baitzuen, agian, eta bereganatuko, mundu osoaren mintzo ixil jainkotua ere.

Ondoren, hara nola hasten duen *Lurreko Irutasunari* poema ere, Itun Berriak adierazten duen *isilaren* eta *mintzoaren* arteko hutsaldiaz goetoa eginez:

Esanera zeukaten! Zutaz beste murtik
 Etzuten or *idatzi* Lau Ebanjelarik.
 Ainbat urtez ez ote zenun egin *itzik*
 Gure *biotzak isil* ausnar zezakenik.
 An zeunden... en *biotzak itzez* gantzutzen.

Hor goian, en *biotzak*, dioenean, *haien, ebanjelarien bihotzak*, esan nahi du. Segidan, nola ez ba, Jaunaren hitzaren gainean ari delarik, askotan ohi duen bezala, belarria xorroxtu nahi dizu, begia erdi itxiz:

Ez bide zan *itz-mitzik* Nazareth etxean;
 Aita-amek bizi ziran *isil* bakarrean,
ITZA gizon egin begien aurrean;
 beste ele oro gainez ziran *ezpainetan*.
 "Besteren *esanera*" *itz* ok irakurritz,
 —*entzun* al nitza Jainkoz, ez *soil ikus* begiz—
sarkorrago zaizkidan *mintzo* biur bediz,
ausnar ditzadan luze, barnen duten egiz.
 Ozen esaten ditut *neunek entzuteko*.

Beraz, poeta on askok bezala, hitzak belarrian lantzea izaten zuen gogoko Orixek. Belarrian goxatu, bihotzean pasa, eta gogoan ausnartu arte, ez bide zen jabetzen hitzaz, zela izadiarena, zela gizadiarena edo zela jainkoarena:

Idatzitik *mintzora* zenbat osin dagoz!
 Zer daki begik soinuaz, zer belarrik margoz?
 Burutik itza mihira, zubi izkutu batez
 dator; agotik ara *jazten* eguratsez;

belarri ateetan, erazten da *tankez*,
noizbait gogora dala mila biurgunez.

Irudi bat *buruan*; bera *mingainean*?
bera sartzen ote da besteren barnean?
Gezurretan, naiz egi bila aleginean,
zenbat aldiz oi dugu, utsegin bidean.

Zure *mintzo* ori bakar, *Egi* zinezkoa
ez da gauzen *irudi*; or zatoz osoa.
Itz, Jainko; orrek *jotzen* du *zuzenik* gogoa
Mintza zakit Zeronez, *entzutera* noa.

Hori ikusten da ederki. Orixerentzako, hitza ez zen, gauzen, gertaeren, ordezeko etiketa hutsa, gauzei barren barrendik eta berez darien musika baizik. Hitzari, bere iturrian bizitua eta sentitua izateak ematen dio bere zentzua. Hori kontuan izanik, ez da harritzeko, Orixek bere bizi guzira zinezko euskal mintzo bila emana izatea:

Barnean *irauliaz*, itza *atxeki* zenun
Itz onek *adimena*, argitu baitzizun.

Mariari esaten dio hori Orixek, baina bere buruari esana dirudi. Egin ere, besterik egin ahal zuen ba? Euskal hitzak eta esalegeak, barnean irauli eta bihurrikatuz, bere *adimena* zorroztea besterik? Halare, ez zizun nolana hiko hizketa egin nahi, muin muineko hizketa zorrotza baizik, mihia gozo eta zuhur erabiliz:

Isil etxe onetan, ikas *zak isiltzen*
mingainez beintzat; gogoz ez al aiz atertzen
Mingain! gorputz ta anima oso dituk *galtzen!*
i eziz gero, ordea, oso tuk *ezitzen*.

Gizonik ez *mingaina* eziko duenik.
On guzizkoa da, artan ez badu utseginik.
Burruka latza ari dut, beingoz *ezi* nairik.

Ondotik, badirudi bere burua, betiko txorakeria hartan erortzeko bildur balitz bezela, artaldeko ardi sarkoiarekin konparatzen duela, analogia zoragarria eginez:

Larrean pake dabil artalde otzana
ardi sarkoiak urra du esi bakana.
Marrakotsa da; atzetik doa artalde dana.
Barnean bila nairik larrean ez zana.

Debekuan sartzeko grina itsuak sorrarazio dion *marrakots la-*

karra dela medio sarrazi du ardi alorkoiak artalde guzia peka-tuan.

Mihitik *ala* galtzen, gorputz ta gogoa
Isil ta bakartzean baretzen osoa.
Isil nadin, *nagoan nerekin* paketan,
Beti-itiz isil orrekin jardun gozoetan
Ez zadan *itz garratzik* mingain ta lumetan
Jaun au *ezti* daukadan nik barne muinetan.

Inguruko artalde ergelak sortzen duela dirudi Orixeko sarkoia-
ren marrakotsa, eta artaldeari beti marrakaz aritzeaz aspertua be-
zala, bere baitara biltzen da, bere barne mintzo gozo isila entzutera:

Bil nadin barnera, *mintzo* bat entzuk
argi bat izetuz, biotza landuki.
Leze barne huntan zer dut ikusgarri?
Bost aldiz nerera mintzo ozenak jo du!
ni berriz *etxetik urrun* nabilazu!
Ate joka norbait. Erantzuna.. "*Bego*"
Iparra geldi da, legun dator ego
hegatsetan dakar maitetasun bero
Haren *mintzoari* muzinik nork egin?
Bide zoroak utz, *etxera sar* nadin.

Bere baitara sartu zaizu poeta, kanpoko zoroari bizkar emanik.
Nere ustez, goiko pasarte horrek herri honen fedegiro jainkozkoa
eta politikoa biak batera adierazten ditu. Gogora zaitez *ari* aditzaz
esandakoaz:

Nigan *ari* duzu, Aitak sor semea
ta alkar maitatuki Biongandik duzu
Has Gurena. Jesus Nire beta!

Zer da Orixeren barren isilean *ari* den hori? Zer da *Has Guren*
hori? Bizia-
ren muin muinean *ari* den, munduko izate guziari eragi-
ten dion *mintzo isila* inondik ere. Hori ez beste *mintxo* ergel guziak
ez dio deustako balio:

Ez edozein *mintzori* ta argiri jaramon
Emen daukat oro; etxe barnean nagon.

Orixeren sinismena ezik, bere nortasun bizia ere azaltzen
lukela uste dut pasarte mistiko horrek. Lurrari oinak kendu gabe,
sinisten zuen horietakoa baitzen Orixeko, eta lurrean entzundako

mintzoa baizik ez zuen, atzera, zeruan oihartzun egin ondoren, bere baitaratzen zitzaiona.

Belarrira datorkion *bizimintzoa* mailakatu egiten zuen Orixek. Aurrena inguruko hots bakoiztu latzak adituz hasten zen; hurrena soinu zakar sakabanatu horiek denak batera bilduko balira bezala, eta elkar edertuko balute bezala, beste bigarren maila biribilduago eta finago batera pasako zen, izadi osoaren, biziaren, uraren, itsasoren edo J. S. Bachen musika aditzera; eta, azkenik, hirugarren maila batera igoko zen, esan nahi baita, munduko biziari darion funtsezko musika biribildu eder hori purifikatu eta jainkotu ondoren, hartan xoratzera.

Gauzak horrela, Orixeren sinismena enpirikoa da kasik. Berak bizi izandakoan oinarritua. Haurtzaro tragiko bakarti bateko bizikizun trinkoen gainean eraikia. Batek haina bizirik ezagutu zuen iloba Joxemari Aranaldek ere aitortzen du hori, *sakristi usaia* zeriola esanez zetozeinei ezezka, *Jainkoaganako eskola ondo etxekoa zuela* ozen erantzunez. Etxekoa ezezik baita *larrekoa* ere. Aurrez aipatu gabeko pasarte hartu behar eta, hara ANGELUS poema bera, horren lekuko:

Mendian nintzan. Bi errietako ezkil urbillen dandara
urrenez urren. Aiek ekarriz lagun datorkit *iparra*.
Txapela erantzi, makila tinka, begi biotz oiñetara.
Etzait *aztutzen* barnean ordun sumatu nun poz-ikara.

"Jaunaren ITZA gizon egin zan" dio ezkillak durundiz.
Lur zabalean barreiatzen du berri au zelaez, mendiz,
millaka biotz dardaturik egunean iru aldiz
Oiartzun ori ez dut galdu nai, oroitzapenez, *belarriz*.

Ardietara noa goizean, alai dut *argi-ezkill*;
ardietatik nator *gauean*, alai dut *illun ezkill*.
Eguerdian ez *entzunik* ere, mendian *ardien billa*,
itzal motxena dudan orduan egin dut otoiitz umilla.

Etzait itzali *belarritik*, bi errietako dandara;
jai bezperako aren aldean sakona baitu *zirrara*.
Etzait *aztu*, ez, odei gaiso ark eman zidan poz-ikara,
ipar legunak *ezur-mamitan* eragin zidan dardara.

"Jaunaren ITZA gizon egin zan" daukat *belarri zokoan*.
Ardik ez ain ots bizi entzuten nai *zintzarria* lepoan.
Joz, *entzunez*, *oituz*, *aztuz*, ark sumatzen du kentzekoan.
Auznar eta *auznar berriz*, *nik beti egi au nere gogoan*.

Ohartu izanen zara, nola konparatzen duen poetak bere burua

ardi joaldunarekin. Hark joalea kentzean sumatzen duen gauza beretsua sumatzen dizu Orixek, ohiko hots guziei entzungor egirik, bere baitara isilean biltzen denean. Orixek mistikoa ulertzeko, Nikolas larregizona ezagutu beharra dago nahitaez. Nekazaritza eta artzaintza giroa inoiz bizitu eta sentitu ez duenak, askoz ere neke handiagoa du Orixeren edertasun poetikora heltzeko; are gehiago, sekulan ez da iritsiko Orixek behar bezala ahogozatzeraz. Beraz, ez da harritzeko, xangoxuri kaletarren gizaldiak, Orixek errepus utzi izana.

Bukatzeko, entzun dezagun, urteak geroago, fedea gogo be-tuan bizi zuela, hilagineko modura Orixek kantatu zuen hau:

*Arnas au aitagana daukat intziri
biotzez onen lagun bear nuke beti
Arnasak diraudano Arnas barnago oni
lagun diodan soinu agorrigo oneki.*

*Aize ta arnas, indarka alperrik naiz ari
ene ezpainak legor ta soinuka belarri.*

*Arnas soil hau entzunaz, Zure arnasari
lagun egin zaiodan alde bage emendi,
betibateko ots ontaz, eltzagor iduri,
Zure musika mintxo barrenagoko ori.*

Hor ere, atzenean, eltzagorra zer den ezagutu egin behar! Ha-ren soinu zorrotzak gauez basapiztien belarrietan eragiten zuen heriosu harraz jabetu egin behar! Horra hor adibide argi askia: gure tresnen, abereen, landareen, izanera eta erabilera ezagutu ezean, nola geureganatu behialako hitzaren ederra?

Alperrikako esplikazio luzetan aritzea sekula ez da nere gogo-ko izandu. Orixeren belarri kontu honetan gogaide dudanari, horra argibide batzuk eman. Ez dut beste esatekorik. Ez bailitzake munduan, erabateko argitasuna baino gauza asperragorik.

Azkena jo baino lehen, lan hau tajutzeko datu bila ari naizela, bidean aurkitu dudana pasarte baten aipamena egin nahi nuke. Lan honen bukaeran hau aipatzera derrigortua nagoela iduritzen baitzait kasik. Gainera, haiz egokia baitirudi, nik Orixeren belarri kontua aztertzearekin adierazi nahi izandu dudana biribiltzeko. Honatx bada, Joxe Azurmendik «Zer dugu Orixeren alde» liburuan Itz eta Mintzo poemaz ari delarik, 231 orrialdean dioena:

Hemen Orixeren berezitasun bat seinala genezake. Inportante delako baino kurioso delako. Baina, ederki adierazten digu,

nola gizonak, poetak eta mistikoak bat egiten duten Orixe baitan. Sustrai bera duten. *Entzumena* da seinalagarri hori. Ikusle bai; baina, batez ere *entzule* baita Orixe. Artzaina. Belarri gizona da Orixe. Lan oso baterako lain emango luke gai honek.

Txomin Agirreren «Garoa» elaberriko Joanes ere artzaia da, eta hartaz, deus baino lehen, hauxe nabarmentzen du egileak, aurren aurreneko atalean:

Ernaiak ziran Joanesen *belarriak*. Oso egiña zegoan Joanes mendi-oiartzun guztietara. Mila aldiz bai *entzun* zituan, *bakartasunaren erdian jarrita* zegoala, urrutiko trumoiaren *orrua*, ekaitz aizearen *durundia*, artzaiaren *deadar luzea*, egurgilearen *aizkorakada* neurtua; *basaurdearen arnasorts*a, *otsoaren alarua*, *azeriaren zaunka*, *beorren irrintzia*, *mozoloaren oiua*, *basautz bildurtiaren zalaparta*; *abere arranen dulun-duluna*, *ardien bee negartia*, *suge zarraren txistua*, *belien garraxi latza*, *sosoaren txortxorra*, *txori kantari askoren txiotxo alaia*, *errekasto*en *pol-polla*, *zugatz ostroen pir-pir* biguna, *eltxo gogaikarrien zunburruntxo*a... Itz gutxitan esateko, *izakiak berez dituan ta mendi basoetan diran abere, pizti ta sortutako gauza guztien amaigabeko soñu txiki ta andi, ixil ta bizi, garratz eta gozo, mingarri ta eztitsu, pozkor ta ikaragarritzko danak*.

Halare, Joanesen orde, Nikolas patuko bagenu pasarte horretan, hotsen zerrenda oraindik asko luzatu beharko genuke. Gutxienez, niri izkribuño hau luzatu zaidan haina bai.

Nerea, ordea, ez da izan, inondik inola ere, *lan osoa*, baina bai, inork egin nahiko luken *lan oso* horretarako aurren bide urratze zarpaila. Gaurko poeta apo-euskaldunak baino euskara edertzeraz isuriago izan ledinen batek, edo euskararen noizbaiteko literaturtasun benazkoagoak eta senazkoagoak sortuko duen Orixezaleren batek txukundu eta leunduko ahal du egunen batean, nik hemen egiña uzten dudana xalaharda.

Azken Oharra:

Idazle talde hiritar laikoazale batek baztertu egin zuen Orixe, eta beste herritar kristauazale batek goititu. Baina nere iduriko, alde bietatik kalte berdintsua egin zaio Orixe idazle ederzaleari. Nikolas poetak, hitza senez sorgintzen maisu izan zenak, euskarak bere osoan izan duen idazle bakar eta zoragarrienak, oraindik kasik ezezagun izaten segitzen du gure artean. Haren erlijioa, haren pentsamendua, haren euskaltasuna, haren gramatika, azter

ditzala nahi duenak. Ni, Orixek idazleak, hitzaren edertzaileak, xoratzen nau batik bat. Eta nere ustez, eder horren oihartzunik eza da, haren itzalaren inguruan nabari den hutsik handiena; altxor horixe baita, beste alderdi guzietan gainera, eta alde handiz gainera, Orixek herri honi inork ez bezala eskaini zion ondasunik handiena. Hala ari gara nozitzen gero. Esateak lotsa ematen badu ere: haren aztalpean bizi baita gerozko euskararen ederra. Haren ari-ma sumatzen baitut parrez, orrialdez orrialde, hari parrezka gaue-tik goizera sustrai gabeko sasidazle lumaxuri bihurtu ginenon idazlanetan.

SORKUNTZA

SORKUNTZA

"Añarbe-ren" bila

MIKEL UGALDE

Andoni Korta euskalgintzan eredu

Deigarria izan da aurten Erreterian, Ereintza elkarteak eta bertako PATek antolatuturik, martxoan bere heriotzaren hogeita bost urteurrenean egin zaion omenaldia Udal areto nagusian emandako hitzaldiek eta antzerki saioek osatu dute gehienbat.

Langile anonimoa

Andoni Korta, herrietako hainbat euskalgile bezala, ez da ia batere ezaguna. Isiltasunean, hots eta zarata handirik atera gabe, burutu ditu bere lanak. Ez da ez euskaltzain, ez hizkuntzalari, ez idazle ospetsua. Euskararen alde etengabe aritu eta euskaltasunean gazteak hezitzen ahalegindu zen euskaltzalea dugu.

Mende honen bigarren hamarkadan jaioa, abertzaletasunez blaitutako antzerkigintza eta euskara zituen maite. Eugenio Aroze-nak bere hitzaldian adierazi bezala, mutil koskorra zela izan zuen antzerki giroan hazi eta hezitzeko egokiera. Gerra aurretik egin ohi zituzten saioetan abildade aparte erakutsia zuen gaztetan.

Gerraostean, gazte talde bat bereganatzeko gai izan zen era Ereintza elkartearen babespean euskal antzerki taldea osatu zuten Erreterian. Ondoren, urtero urtero ez zen euskal antzerkirik faltako herriko jaien egitarauan. Andoni Korta zen buru, gidari eta, lan isilean, buruzagi.

Herriko berriemaile

Bera ofizioz Astilleros Luzuriagako eskribientea zen. Lanorduz

kanpo, ordea, familiari eta euskarari eskaintzen zizkion bere ordu-rik gehienak.

Zeruko Argia aldizkarian, hamabostero zintzo asko emango zituen herriko berriak. Ongi ezagutzen zuen komunikazioaren oinarritzko irizpide nagusia. Bazekien mezua nori eta nola helarazi. Horregatik, herritar ezjakinak gogoan zituelako, bere kronikentzat irakurle arruntak nahi zituelako, era errazean idazten zituen bere lanak. Herriko gertakizunak, pasadizoak, euskarazko ospakizunak, ezkontzak, bataioak, heriotzak... "Euskaldunak horrelako gauzak gustura irakurtzen ditu, eta euskal prentsa zabalduko bada, irakurtzen diren gaiak eskaini behar zaizkio". Zeruko Argia asterkoaren militantea zen.

Hizkuntz normalizatzalea

Garai hartan, Kortak ez zuen agian euskalgintzari buruzko formulazio teoriko osatu bat izango, baina jakin bazekien euskararen etorkizunak nondik norakoa behar zuen. Antzerkiari heldzerakoan, herriko kronikak idazterakoan, gazteak hezitzerakoan, herriko euskararen egoeraz hausnarketa egiterakoan, bete-betean asmatu zuela aitortu behar da.

Ondorengo adituek, izugarri azpimarratu dute hizkuntzaren trnasmisioan familiak izan duen garrantzia. Familia izan baita, mendetan zehar, euskararen euskarri ukaezina. Oso kontuan hartzekoa da lagun artean, jai giroan, hurbilenen sentitzen garen jendearekin hizkuntzaren erabileran egiten den aukera.

Garrantzitsua da, halaber, euskaldunak biltzen dituen ospakizuna. Horregatik behin eta berriro oroitaraziko zuen euskarazko mezak eta elizkizunak zer ordutan egiten ziren, garizumako euskarazko hitzaldiak noiz izango ziren, bertsolarien emanaldia non eta zernolako ordutan izango zen eta euskal antzerkira joateko deialdiaren berri eman gabe ez zuen utziko Andoni Kortak.

Jakin bazekien neurriko pausoan eman behar zirela, hizkuntzaren apustua luzarorako zela eta euskararen geroa ziurtatzeko euskaldunak, abertzale nahiz ez-abertzaleak, irabazi egin behar zirela.

Omenaldia

Antzerki emanladiak arrakasta handia izan dute omenaldi honetan. Euskal antzerkiaren alde hainbeste lan egin zuen gizonak

euskal antzerki giroan jaso du bere omenaldi hunkigarriena. Horretarako, berariaz antzerki bat idatzi da eta garai batean, gazte zirela, euskal antzerkia osatzen zutenek heldu diote oraingoan, hogeitaka urte pasa eta gero, antzez-lan bat osatzeari.

Esan beharra dago, herritarren erantzuna bikaina izan zela, martxoaren lehen Errenteriako On-bide zinema bete egin zela eta entzun-ikusleek txalo zaparrada batekin omendu zutela Andoni Korta.

Horretaz gain, ordea, bada itzaropenerako bidea zabaltzen duen beste ekitaldi bat. Aurtengoan, lehen aldiz, bailara mailako "Andoni Korta 1. Eskolarteko Euskal Antzerki Topaketa" egin da Korta jaunaren omenez. Bertan aritu ziren Orereta ikastolakoak, Beraun-berri ikastetxeakoak, Biteri-Olibetekoak eta Oiartzungo bigarren hezkuntzako Elizalde ikastetxeakoak. Lehen pausoa eman da eta hemendik aurrera jarraipena izango duelakoan daude antolatzaileak.

"Añarbe-ren" bila

Ondorengo orriotan doakizu omenaldi gisa eskaini zitzaion antzerkia. Omenaldi baterako idatzia eta omenaldi hori gai harturik idatzitako lana. Esan beharra dago Andoni Kortaren nortasunak eta antzezlarien iaiotasunak zer ikusi handia izan duela lan honetan. Zerbait onuragarri baldin badu beraiei zor diet. Akatsak, berriz, nireak dituzu. Dena den, kariño handiarekin idatzitako lana da, erraz irakurtzen dena eta, beharbada, irrifarren bat edo beste eginarazteko modukoa.

Horrela, bada, gaizki eginak barkatu eta irakurketan gozatu.

Mikel Ugalde

Pertsonaiak

Atana.....	Ereintzako mezularia
Sixto.....	Ereintzako mezularia
Añarbe	50 urteko gizona
Xenpelar	Bertsolari edadetua
Koldo	50 urteko gizona
Maddalen Deuna	Andere heldua
San Pedro	45-50 urteko gizona
Mari Sorgin.....	Sorgin errenteriarra
Maritxu	Zeru sarrerako idazkaria
Azafatak	Zeruko atea zaintzen duten emakumeak

"AÑARBE-REN" BILA

Lehen ekitaldia

Zeruko ataria. Parean etxe baten sarreraren fatxada. Erdian kortinaz osatutako sarrera. Ezker-eskuin argi gorrizak, PUB edo antzekoetan izan ohi diren modukoak. Sarreraren gainean ZERUA ipintzen duen idazki bat. Sarreraren alde bietan bi azafatak, eleganteak, gona motz samarrak dituztenak.

Eskuinean mahai bat ordenadore batekin telefono eta guzti.. Bertan idazkari bat. Ezkerrean, besaulki bat, edo eserlekuak hiruren bat laguntzeko. jendea zain egoteko. Besaulkiaren aurrean mahaitxo bat egon daiteke errebista batzuk bertan dituela. Giroa berezia, ez argi ez ilun. Intimo samarra.

Oihala altxatzerakoan, eszenategian bi azafatak, ordenadorearekin lan egiten duen idazkaria. Musika "martxosoa" entzuten dela, ezker aldetik Atana eta Sixto azaltzen dira eszenategian.

Lehen atala:

Atana, Sixto, bi azafatak eta idazkaria

- ATANA: Non kristora etorri gaituk! (azafatei begiratuz) Honek zeruaren sarrera baino dantzaleku batena gehiago zirudik.
- SIXTO: Horiek goiangeruak izango dituk motel.
- ATANA: Beroriek hegan ez ditek egingo agian, baina beste edozein hegan jartzeko modukoak zeudek.
- SIXTO: Nolanahi ere txintxo ibili beharrean gaituk.
- ATANA: Beharko hi txintxo ibili, bestetarako ez haiz gauza eta. Sarrera horrelakoa baldin bada, zer ez ote da izango barrukoa! Arretaz begiratzeko kontua izango duk.
- SIXTO: Bai, ikusi-makusi. Gu horientzat nahiko itsusi.
- ATANA: Hi, kieta hor! Ez pentsa denok hi bezalakoa garenik. Burualdi hori begiratu besterik ez zegok, honetan ere kategoriak daudela ikusteko.
- SIXTO: Berriketak utzita, barrura sartzeko zerbait egin beharko diagu. Aldemeneko hori telebista ikusten ari

duk, beste hauek atea zaintzen ditek. Zer egin behar den ere ba al zekik batek. Lehen aldia duk honera gatozela eta ea asmatzen dugun.

ĀTANA: Motel, motel! Horrek erremedio erraza dik. Behin hone-taraz gero aurrera egingo diagu eta gero gerokoak. (*Aurrera egiteko keinua egiten dute baina azafatak jartzen dira aurrez aurre sarbidea oztopatuz*).

1. AZAFATA: Bai? nora zoazte?

ĀTANA: Zerura, bisita bat egitera. Honerainoko ibilaldia egin eta gero, lasaialdi ederra hartu dugu zerutik hain ger-tu gaudela ikustekarekin.

11. AZAFATA: Ez dugu zuen etorreraren berririk jaso, Inork ez digu esan etortzekoak zinetenik.

ĀTANA: Bueno, egia esan ez gatoz bertan gelditzeko asmotan. Zera...

1. AZAFATA: Argixeago hitzegiten ez duzun bitartean ez dizut ezer ulertuko.

SIXTO: Nire lagunak zera esan nahi du, ez gatozela, berez, zeruan gelditzeko asmotan.

11. AZAFATA: Ez zarete bada zuek infernutik ihes egin nahian, kon-trako bidetik honera etorriak izango, ezta? Ez dakit, ez dakit. Baduzue hor gordean zerbait, eta argi hitzegiten ez baduzue bueltan joan zaitezketen zuen lekura.

1. AZAFATA: Ez pentsa gero hemen edonork sartzeko modurik ba-duenik. Horretarako baldintza zorrotzak bete behar dira. Hau ez da edozeinentzat egiten den tokia. Inongo agiririk ekarri al duzue?

ĀTANA: (*Patrikak miatuz*). Ez dugu ezer ekarri. Zeruan sartzeko agiririk edo pasaporterik behar denik ez diot inori santa sekulan entzun. Inuzentekiaren bat ote den ora-intxe pentsatzen hasia nago.

11. AZAFATA: Eskertuko nizuke begirunez hitzegingo bazenu. Ez duzu inor inuzentetzat hartzeko eskubiderik.

SIXTO: Barkatu andereño. Nire laguna zakarripurdi samarra da eta gauzak, zenbaitetan, behar ez diren moduan esaten ditu batzuetan. . Barka iezaguzu. Hau bihotz

onekoa da eta ez dut uste ni neu okerragoa naizenik. Nahi baduzue, neronek esplikatuko dizuet zer nahi dugun. Gauza korapilatsu samarra da, baina ulertuko duzue berehala.

I. AZAFATA: (*Pazientzia galduz*) Behingoz hitzegin ezazue argi. (*Teléfonoak jo tzen du mahai gainean*).

IDAZKARIAK: Bai, esan? (*Isilunea*) Beste bat zain dagoela?. Esaiozu itxoiteko, mesedez. Ah, eta beste baterako erneago ibili. Honera bi gizon, intruso tankerakoak, iritsi zaizkigu eta ez dakit zertan dabilzan. (*Isilunea*) Ez direla hortik pasa? Seguru al zaude?. (*Isilunea*) Laster dituzu hor bueltan. Hauekin bukatutakoan pasa dadila hurrengoa.

I. AZAFATA: Zer gertatzen da?

IDAZKARIA: Galerazitako bidetik sartu direla hauek, inongo baimenik gabe iritsi direla, eta laster batean alde egiten ez badute, infernuko zulara botako ditugula.

ATANA: Ez dugu horrelakorik merezi. Okerrenera ere linboan utz gaitzazue. Ez dugu, guk dakigula, ezer txarrik egin.

SIXTO: (*Izutua, ahots dardartiz eta era apalean hitzeginez*). Nik uste gaizki-ulerturen bat dela. Gu bisitarien atetik sartu gara. Atezainik ez dugu ikusi eta aurrera egin dugu. Besterik ez.

II. AZAFATA: Gutxi iruditzen al zaizu?

IDAZKARIA: Lehenbailehen bidali behar ditugu, gainerantzean jendea pilatuko zaigu.

I. AZAFATA: Deituko al diogu San Pedrori hau erabaki dezan?

ATANA: San Pedrori deitzen badiote guk San Joani, ea estropada hau nork irabazten duen.

SIXTO: Egon hadi isilik! Hemen ez zegok txantxetan ibiltzerik. (*Idazkariari hitz eginez*) Guk zertara etorri gare esplikatu nahi dizuegu eta guk nahi duguna gauza ona dela ikusiko duzue. Ez dut uste, horrela, borondate onenarekin dabilenari ezer ukatuko diozutenik.

II. AZAFATA: Hauek hitzontzi batzuek besterik ez dira. Zeruan sar-

tzen baldin badira guztia nahastuko dute. Datorrela San Pedro eta berak erabaki dezala.

SIXTO: Ez genuen inor molestaterik nahi. Onez onean ari gara konturatutakoan zuek konbentzituko duzue Pedro.

IDAZKARIA: San Pedro, errespetua mesedez.

II. AZAFATA: Dei egiozu bai, ea gauzak argitzeko modurik baduen.

I. AZAFATA: Lehenengo aldia da horrelako zerbait gertatzen zaidala. (*Idazkaria telefonoz deika hasten da ahots isilarakin*).

SIXTO: Ez al zaigu, behintzat, Eliasi bezala guri gertatuko behinik-behin.

ATANA: Hura ez huan bidean galdu. Harena erraz joango huan. Hor barruan egongo duk bai gurdi eta guzti. Atezainak gozo-gozo hartuko zian esanez: (*Ahots eztiarakin*) "Egun on, buenos dias, adelante don Elías". (*Ahotsa zakartuz*) "Con Atana no me da la gana".

SIXTO: Eta Sixto?

ATANA: Pakean utzi Kristo. Idazkaria Hau paria

ATANA: Karakola ta baria.

I. AZAFATA: Lotsagabia!

II. AZAFATA: Zuentzako kaltia

SIXTO: Lasaitu zaitia (*San Pedro sartzen da umore txarrez*).

Bigarren atala: **Lehenagoak eta San Pedro**

SAN PEDRO: (*Haserre*) Zer gertatzen da hemen?

I. AZAFATA: Lotsagabe hauek zeruan sartu nahi dutela.

II. AZAFATA: Inongo errespeturik ez dutela erakusten.

IDAZKARIA: Barrura sartzen badira bazter guztiak nahastuko dituztela.

SAN PEDRO: Zuek zer egiten duzue hemen?

SIXTO: Lehendabizi hauxe esan nahi dugu, ez dugula, gure ustez, inor iraindu, ez gara lotsagabe portatu. Gu hona

besteren aginduz etorri gara baina oraindik ez digute zer nahi dugun esplikatzeko modurik eskaini. Zuk behintzat, ulertuko duzulakoan gaude.

SAN PEDRO: Judean bizi nintzela oilar batek nahikoa sufriarazi zidan bai, eta ez pentsa oilartutako inor hemen ametituko dudanik. (*Une honetan azafatak ate ingurura, alde banatan jarriz aldentzen dira eta idazkariak bere lanetan jarraitzen du*) Zentzuzko esan beharrekorik izango al duzue, bestela gain-beherako bidea laburra dela ez ahaztu. Eseri gaitezen, eta labur hitz egin, okupatua nago eta. (*Ezkerreko besaulkietan esertzen dira*).

ATANA: Baietz esaten badiguzu laister bukatuko ditugu zurekikoak.

SAN PEDRO: Zer? adarra jotzeko gogoarekin?

SIXTO: Ara, zera... Nire lagunak zera esan nahi du, alegia, guri entzunda gero, zure aldetik laguntza izatea espero duela. Guretzat errespetu handiko santua izan zare zu.

ATANA: Apostoluen buruzagia.

SIXTO: Lehenengo aita santua.

ATANA: Amaginarreba izan zuen lehen apostolua.

SIXTO: Euskal Herrian hainbat herritan Pasaian, Zumaian, Lasarten, Eulaten... zaindaritzat onartua.

ATANA: Portero automatikoa jarri arte zeruko ateen giltzak bere eskutan izan dituen santua.

SAN PEDRO: (*Umoretsuago*) Tira, tira. Utzi ditzagun kontu horiek alde batera eta esan iezadazue hona zerk ekarri zaituzten. Arazo seriorena bat izango dela pentsatzen dut, honera etorritakorik ez baita itzultzen.

ATANA: Beharbada Sixtok hobeto esplikatuko dizu nik baino. Kontua da kristau errenteriar batzuk garela, eta kristau bezala Jesukristoren esanak betetzen saiatzen garela. Mandamentuak ere betetzen ditugu. Boskarrenean aurka joateko ez dugu bihotzik, seigarrenean pekatu egiteko ez gara gai eta zazpigarrenak ez digu

aberasten erakutsi... Laugarren mandamentuak horrela aginduta etorri gara honera.

SAN PEDRO: (*Sixtori*) Hitz egin ezazu zerorrek, honi ez diot ezer ulertzen eta.

SIXTO: Begira, gu Ereintza elkarteko kideak gara eta elkar-
tearen aginduz etorri gara. Kontua da, badela hemen,
hala espero dut behintzat, Ereintzaren alde, herriaren
alde eta hil zorian geneukan euskararen alde, lan
handia egin zuen gizon bat: umila, elizkoia, kristau
zintzoa...

SAN PEDRO: Aldez aurretik epaitzea ez dut uste zuen kontua denik.
Gainera, azken juizioa oraindik ez da iritsi eta orduan
hartuko dira behin betirako erabakiak.

ATANA: Beretzat zeruan tokirik ez baldin badago, nahiko la-
nak izango ditugu honerako sarrera eskuratzen.

SIXTO: (*Atanari isilik egoteko keinua egiten dio*). Bai, bai
arrazoi duzu. Baina, gizon hori, neurritz ez baina por-
taeraz, handia izan zen. Francoren garaian, horrelako
gauzetan lan egitera inor gutxi ausartzen zen garaian,
etengabe lan isilean aritu zen gure artean.

ATANA: Nire lagunak aipatu du eta, Franco ez da bada hemen
egongo ezta? Hura zerua bera inpernu bihurtzen zuen
horietakoa baitzen.

SAN PEDRO: (*Serio*) Ez dagokizu zuri inor epaitzea. San Dimasek
ere irabazi zuen Golgota mendian azken orduan erre-
nua.

ATANA: Lapur ona izaki, lurrak eta zeruak bereganatzen jakin
izan zuen bai hark.

SAN PEDRO: Zerua handia da, denontzako badago lekua. Hemengo
informaziorik, ordea, ezin dugu zabaldu. Sekretupeko
datuak dira. Baina, tira, zein zen gizon hori?

ATANA: Bere idazlanetan Añarbe bezala ezaguna izan zen.

SIXTO: Bere izen-abizenak Andoni Korta ziren. Orain dela 25
urte etorri zen honera.

SAN PEDRO: Eta nola dakizu hori?

- ATANA: Nahikoa sufriarazi genion guk. Hark ez zuen Purgatoriorik merezi.
- SIXTO: Orain dela 25 urte hil zela esan nahi nuen eta hemen izango zela pentsatzen genuen.
- SAN PEDRO: (*Idazkariari*) Begiratu mesedez, Andoni Korta gure artean dagoen. (*Azafatei*) Ezti zerutiarra hartzeko ordua da eta nahi baduzue barruan har dezakezue. Atearekiok egingo ditut hauekin nagoen bitartean. (*Sartzen dira*).
- ATANA: Ez nuen uste jendea aurkitzeko ordenadorera jo beharrik bazenutenik.
- SAN PEDRO: Zerua gozatzeko unea eta gunea da. Zenbat eta aurre-rapen handiagoak orduan da errazago guztiiontzat. Zerura gero eta jende gehiago dator, eta banan banan ezagutzea zailagoa egingo zaigu.
- IDAZKARIA: (*San Pedrori*) Ez dirudi hemen dagoenik. Datuetan, behintzat, ez zait agertzen.
- SAN PEDRO: Entzun duzue! Zuen bihotzeko lagun hori ez dago hemen.
- ATANA: Ez da posible!
- SIXTO: Ezin liteke!
- ATANA: Hemen ez dagoela?
- SIXTO: Gure Andoni kanpoan?
- ATANA: 25 urte Purgatorioan?
- SAN PEDRO: Guk hemengo datuak bakarrik kontrolatzen ditugu, barruan dauden ala ez bakarrik jakin ohi dugu. Eta hemen ez dago Andoni Kortarik.
- IDAZKARIA: Ordenadoreak behin berriro ezezkoa ematen dit.
- ATANA: Aparatu hori teman jarri dela eta, kasurik egiten al diozue?
- IDAZKARIA: Zuen zoritxarrerako honek ez du gezurrik esaten.
- ATANA: Ez dakit bada, atezainak konturatu gabe iritsi gara gu honera. Auskalo! Andoni igual iritsiko zen idazkaria komunean zegoen garaian, eta inor konturatu gabe sartu. Aspaldiko kontua da: "Sekulan ez da sartu izan-

- du donostiarrrik zeruan..." bertsoak kantatu zituztela. Orduan ere donostiarra inor konturatu gabe sartu eta musika martxan jarri behar izan zenuten dantzan nork egiten zuen ikusi eta zerutik botatzeko.
- SAN PEDRO: Horiek ipuinak dira, bertsolariak asmatzen dituzten istorioak. Bertsotan horrela kantatzen baldin bada ere, horrelakorik ez da hemen inoiz gertatu.
- SIXTO: Ikusten dudanez, ordenadoreak ez du okerrik egiten.
- IDAZKARIA: Konfiantza osokoa da. Gauza serioegia da hau zuzena ez den tresna esku artean ibiltzeko.
- SAN PEDRO: Barkatu, baina hemengo lanak bukatuxeak dituzuela uste dut. Beste zereginak badituzte.
- ATANA: Eta okerra, ordenadorearena ez baina honi maneiatzen duenarena baldin bada?
- IDAZKARIA: (*Suminduta*) Zer esan nahi duzu horrekin, gauzak zuzen egiteko gauza ez naizela? Lotsagabea alena!
- SAN PEDRO: Alde hemendik!
- SIXTO: Barkatu, ez dugu inor mindu nahi. Guk ere akatsak egiten ditugu eta hemen ere beste horrenbeste gerta ote den edo pentsatzen genuen... Jakin badakigu gogorra dela, baina ezin dugu etsi. Bigarren aldian da horrelako zerbait gertatzen zaidala. Behin alaba Unibertsitatean matrikulatu eta gero zerrendetan agertzen ez, hura, sikiera konpondu zen.
- SAN PEDRO: Ez duzu bada zerua unibertsitatearekin konparatuko, ezta?
- SIXTO: Han beheko gauzek erremedio errazagoa dute. Hemengoak berriz...
- ATANA: Hemen ere horrelako zerbait gertatuko huen. Auskalo!
- SIXTO: Kontu sinplea izan huen. Bigarren abizena jartzera-koan Etxeberria alabak euskaraz idatzitakoa erdaraz ipini zian bertako funtzionarioak. Erderaz diferente idatzia izaki. Horregatik ez huen listetan agertzen. San Pedro Hemen bakoitzak nahi duen moduan idazterazten dizkik deiturak. Ordenadoreak hizkuntza guz-

tietan erantzuten du. Nahi baldin baduzue, euskaraz galdetuko diogu.

IDAZKARIA: Ez dut uste oker handirik egongo denik, baina badaezpada ikusiko dut. Zuen lagun hori, hain euskaltzalea baldin bazen, agian... (Isilunea luzatu egiten da ordenadorean begira dabilen bitartean). Egia! Andoni Kortaa!, Errenterikoa, 1972an hila!

ATANA: Hemen zegok!

SIXTO: Banioken bada!

ATANA: Hau duk sustoa!

SAN PEDRO: Nola izan da hori? Lehenago ezezkoa eta orain baiezkoa?

IDAZKARIA: Barkatu, baina Korta K letrarekin erregistratua izan zen eta nik, konturatu gabe c letra erabili dut. Barka iezadazue.

ATANA: Eskerrak bihotzekorik eman ez didan! Nik barkatzen dizut baina odolkiak ordainetan izatekotan.

SIXTO: Hau da poza hau!

SAN PEDRO: Goazen aurrera. Andoni Kortaz galdetu duzue, baina zer nahi duzue?

SIXTO: Hitz gutxitan esanda hauxe: Ereintza elkarteak Errenterian eskainiko dion omenaldira joateko baimena izan dezala egun hori elkarrekin pasa dezagun.

SAN PEDRO: Hauxe da eskaera zelebrea! Nere bizi guztian ez nuen horrelakorik entzun. Zerua utzi eta berriro lurrera bueltatzea halazankoa!

ATANA: Jesusek berak ere ez al zuen bada berriro itzuliko zela esan?

SAN PEDRO: Hori azken juizioko kontua da. Gainera, nahiz eta Andonik oso informe onak izan, ez duzu bada Jesusekin konparatuko...

SIXTO: Ez zen hori gure asmoa.

SAN PEDRO: Lehenengo aldia denez, kontsultatu egin beharko dut. Agian, uste baino zailagoa izan liteke beharbada. Baimen berezia beharko da horretarako.

- ATANA: Banengoen bada ni. Zerbaitegatik ez dira lurretik alde egindakoak gero bertara itzultzen.
- SAN PEDRO: Infernukoak ezin dutelako eta zerukoak gustura daudelako. Horixe da arrazoia. Gaur edo bihar zuei ere betirako sartzera iristen bazarete, horixe gertatuko zaizue. Banoa, banoa, ea Jesukristok gai honetaz zer dioen. Harri eta zur geldituko da, seguraski (*Jaiki eta zerurantz irtetzen da*).
- SIXTO: Ez nian uste gauzak hainbeste korapilatuko zirenik. Hona etorri egin gaituk baina gero nola bueltatuko garen batek jakin. Atana: Jende ona zegok hemen. Iku-siko duk, dena ezin hobeto aterako zaiguk. (*Idazkariarengana hurbilduz, jakinminez*) Eta ordenadore horretan datu guztiak bilduak dituzue, ezta?
- IDAZKARIA: Ez dago hemen kontrolatu gabeko kristaurik. Zerukoak eta bestelakoak, biziak eta hildakoak. Denak.
- ATANA: Ez al dago makina hau engainatzeko modurik?
- SIXTO: Zer, zerbaiten bildur al haiz, ala?
- ATANA: Beldurra, beldurra ez, baina errespetua bai.
- IDAZKARIA: Ez dago hemendik ihes egiterik. Zuek ere hemen zaudete, zuen bizitzaren historia idatzia dago. Ekintza onak eta bestelakoak.
- SIXTO: Inoiz Jainkoa leku guztietan dagoela eta bere begiz ikusten gaituela entzun izan dut. Baina horrela ordenadore batean kontrolatuak egon behar genuenik!
- IDAZKARIA: Ibili ibilian horixe duzue, berak grabatutakoa jasotzen du ondoren ordenadorean.
- ATANA: Inportarik ez bazaizu, ni neu nolako fitxa daukadan esango al zenidake? Kuriositate hutsa da, badakizu, jakinmina. Konfesatutakoak ere gogoan al ditu honenek?
- IDAZKARIA: Bai, bai, aitortutakoak, barkatutakoak, guztiak. Ekintza onak ere bai, e? Ez pentsa hau salatari hutsa denik.
- ATANA: Horrelakoetan, ez al dago amnistiarik? Bestela nahiko

lanak izango ditut. Pentsatzen hasia nago oraindik kartujo edo joan beharrean izango naizela.

SIXTO: Ez nitek hire konbentuko buru izan nahi. Lehendik zintzoak direnak ere endreatuko hituzkek hik.

IDAZKARIA: Lehen ere entzun duzue. Isilpeko informazioa dago hemen, eta ez dago honen berri nolanañi ematerik. Sentitzen dut. Hasieran lotsagabetzat izan bazaituztet ere, orain, zertara etorri zaretan ikusita, garbi dago gizon zintzoak zaretela.

ATANA: Eskerrik asko. Makinak beste horrenbeste erabakitzea espero dut. (*Azafatak sartzen dira aurpegi alaiarekin*).

I. AZAFATA: (*Idazkariari*) Maritxu, Maritxu, ezta hartu eta, hemen naiz zoriontsu.

II. AZAFATA: Har ezazu ezta eta zoriontsu izango zaizu guttia.

I. AZAFATA: Goza ezazu hara joanda, oraintxe baita zure txanda.

IDAZKARIA: Noan lehenbaitlehen, hor behean zai dauden guztiak etorri baino lehen. (*Irteten da*)

Laugarren atala: Azafatak, Sixto eta Atana

ATANA: Ikusi al duk Sixto! Ez zekiat zer nolako ezti klasea hartu duten hauek. Erabat aldatu dituk. Hamaiketakoak ez ziguk guri hainbesteko aldaketarik eragiten (*Bienbitartean azafatak irrifartsu*).

II. AZAFATA: (*Atanarengana hurbilduz, losintxaz*) Hildakoan hona etortzen bazara Atana, zurea izango nauzu dana.

ATANA: Eta egingo dugu plana.

II. AZAFATA: Halaxe izango da laztana.

SIXTO: Hau tentazio bat izan zitekeek. Horixe bakarrik behar diagu. Zerura joan eta infernua irabazi.

I. AZAFATA: Gaiztotzat al gauzkazu bada?

SIXTO: Ez dakit zer ezti klasea hartu duzuen, baina Errioxako ardoak baino eragin handiagoa izan duela bistan dago. Lehenago muturra eta orain irrifarra...

- I. AZAFATA: Horrelako gozaldiak hartzen dira hemen barra-barra.
- SIXTO: San Pedroren erantzuna izan dadila azkarra.
- ATANA: Denerako denbora badiagu. Ordenadorea desentxufatuko diagu eta hortik aurrera...
- II. AZAFATA: Gaur ez, egunen batean izango duzu aukera.
- SIXTO: Galduak gara, deskuidatzen bagara. (II. Azafata) Esai-guzue, nolako da zeruko bizitza.
- II. AZAFATA: Zoriona da hemen guztiaren giltza.
- SIXTO: Ai zureak bezalako hitzak esan al banitza...
- ATANA: Tontotu al haiz, edo zer. Orain bertotan hasi behar al duk.
- SIXTO: Ezti horretatik hartuko nitek musutruk.
- ATANA: Hire emazteak hemengoaren berri jasotzen duenean...
- SIXTO: Utz akiok horri momentu honetan pakean!
- ATANA: Zer sorginkeria da hau gero! (Azafatei) Zuek ezti zerutiar delakoa hartu duzuela eta tira, ulertzekoa da. Hau ordea erotzen hasia zaigu. Sinesteak ere lanak ematen ditu..
- I. AZAFATA: Ez gaizki hartu. Gu hemen zoriontsuak gara eta gure zorion honetatik zuek ere dastatzea nahi genuke. Baina hori ezinezkoa da. Ez zarete zerutiarrak gu bezala. Hori gerora, egunen batean, meriturik egiten baduzue...
- II. AZAFATA: Hemen denetarik izango duzue. Botoiari saka eta nahi duzuen adinekoak izango zarete. Jolasak eta festak bakoitzak nahi bezalakoak. Ume-jolasak, gazteentzako kirol-zelaiak, dantzalekuak, zaharrentzako egoitzak... Nori berea bizibidea. Ni neu ere 80 urteko amonaxoa ninduzun hil nintzenean, eta orain ikusten duzu... Nire gizonak, berriz, ume izatearen aukera egin zuen eta hor dabil egun osoan futbolean.
- ATANA: Hau da mauka, hau!
- I. AZAFATA: Hemen ez du eguzkiak agintzen. Bakoitzak bere ordu-tegia erabakitzen du. Nire unerik gozoena gaua da.

Egunez, San Pedrok laguntza behar duenez, hemen nago sarrera zaintzen. Gauzez ordea...

SIXTO: Inbiria pasatzekotan, ez jakitea hobea.

II. AZAFATA: Ate ondora goaz, San Pedro badator eta. (*San Pedro sartzen da*)

Boskarren atala: **Lehenagoak eta San Pedro**

ATANA: Nolako notiziak dituzu.

SAN PEDRO: Beharbada zuretzat ez dira hain onak izango.

SIXTO: Gauzak okertu egin al dira?

SAN PEDRO: Behar diren kontsultak egin eta gero honako hau esan diezazueket. Ez dago, berez, Andoni Korta zuengana joan dadin inongo eragozpenik, baina baldintzak oso gogorrak dira. Alde batetik, bere borondatez joan behar du, bere gogoz alegia. Baina, zerutik oraindik inor irten ez denez gero, ez luke berriro zerura itzultzerik izango. Zuen eskaintza tentagarria den arren, ez zait hori onartuko duenik iruditzen.

SIXTO: Ez dirudi kondizio horietan gurekin eramatea hain erraza izango denik.

SAN PEDRO: Zuekin bizitzen jarraituko luke berriro hil arte. Eta orduan berriro, ondo portatzen bada, zerura itzultzeko modua izango luke. Baina ez da gauza segurua.

ATANA: Horrelako legea jarri bada, zergatik da? jendeak hemendik alde egingo duen beldur al zarete? Zer zeruklase da hau orduan, inongo askatasunik ez badute? (*atzean azafatak txutxumutxuka dihardute*).

SIXTO: Zaila da hori ulertzea. "Ida y bueltako biletea" ez duzue ziurtatzen nonbait.

SAN PEDRO: Hendaira doan Topoa dela uste al duzu? Hau ez da bilete kontua, norberak har dezakeen erabakiaren ondorioa baizik. Badakit urduri zaudetela, ez duzuela garbi ikusten. Hori gutxi balitz, gauza okerragorik badut esateko.

- ATANA: Oraindik okerrago?
- SIXTO: Behin honetaraz gero, bota esan beharreko guztia lehenbaitlehen, bestela bihotzekoak jota hemen bertan geldituko gara eta.
- SAN PEDRO: Kontua da Korta jauna konbentzitzeko barrura pasa beharko duzue; hitz egin eta zuekin ados jartzen baldin bada, ez da inongo eragozpenik izango.
- ATANA: Hori besterik ez bada, laister konponduko dugu. Guk bere omenez, berari egingo dion ilusioagatik antolatu dugu jaialdia. Berak zeruan jarraitu nahi baldin badu guk erabakia errespetatuko dugu. Baina saiatuko gara konbentzitzen.
- SIXTO: Andoni den ogi puskakin!
- ATANA: Hura gainera, berriro lurreratzen baldin bada merito gehiago irabaziko du eta zeruan kategori handiagoa izango du bigarren sarreraldian.
- SAN PEDRO: Zer uste duzue, hemen, lurrean bezala, eskalafoiak daudela, ala?
- ATANA: Ez dakit bada, lurrean denak desberdinak garen bezala, hemen ere graduak egongo ote diren ba.
- SIXTO: Orduan barrura sartu beharrean gara.
- SAN PEDRO: Horretarako ere bada eragozpentxo bat. Zuk Sixto ez duzu inongo eragozpenik. Paperak aztertu ditugu eta dena erregelan dago. Baina zuk Atana...
- ATANA: Hori ere ba al dugu?
- SAN PEDRO: Juergatxoren bat edo beste gaztetan egina zarela eta, informeak ez dira guztiz onak. Itxoin egin beharko duzu hemen.
- SIXTO: Ezta pentsatu ere! Biok elkarrekin etorri gara honunza eta sartzez gero biok batera, edota bestela batera ez!
- SAN PEDRO: Hori zuek ikusi. Erabaki hori ez dago nire eskuetan. Zergatik ez duzue gai hau patxadaz aztertzen? Beroaldi batean gauzak esan egiten dira. Patxada zaitetze, ikusi eta ondoren gehien komeni den erabakia hartu.

- ATANA: Joder! Hori erraz esaten da. Eskerrak oraindik bizi naitzen, bestela etorkizun ederra nuen. Alkoolaren frogan egundo ez dut inongo zigorrik jaso gero, eh?
- SIXTO: Ni ez nago bakarrik sartzeko prest.
- SAN PEDRO: Zuek ikusi. Nik bakarrik utziko zaituztet gaia azter dezazuen. *(Irteten da)*

Seigarren atala

Azafatak, Sixto, Atana eta gero Idazkaria

- ATANA: Hi Sixto, gaur Inuzente eguna al da?
- SIXTO: Inuzente eguna den ala ez ez zekiat, baina gu inuzentetzat hartu gaituztela bai. Honetara iritsita, langa ezin pasa alajaina! Zailena egin eta gero, guztia bere horretan utzi eta alde egin beharko diagu.
- ATANA: Ez diagu burua galdu behar. Andoniren bila etorri gaituk, Ereintzatik enkargu hori jaso diagu, orain ezingo gaituk bada bide erdian gelditu. Azafatei iritzia eskatuko al diegu? *(Beraiengana itzuliz)* Zuek zer egingo zenukete?
- I. AZAFATA: Hurrengorako pasea lortzeko hobeto portatu.
- II. AZAFATA: Lasai zaitezte. Gizonezkoak praktikoak omen zarete. Ba, praktikoak izatekotan, nik uste bat zerura sartzea hobe izango dela biak kanpoan gelditzea baino.
- SIXTO: Laguna hemen utzita aldegitia ere, ez zait batere ongi iruditzen.
- ATANA: Nik uste arrazoa duela. Hik segiok eta nik al dudana egingo diat. *(Une honetan Maritxu idazkaria sartzen da)*. Eta zu zer ibili zara? makinak esaten duena kontakatilu bezala zabaltzen?
- IDAZKARIA: Oker zabilta. Orain ez hasi auzoan errudunak bi-latzen. Zergatik ez diozu alde ona ikusten? Orain siki-eria garaiz zaude gauzak aldatzeko eta bere garaian hiltzen zarenen zuzen zuzenean hemendik aurrera egiteko.
- ATANA: Alde horretatik begiratuta, arrazoi duzu.

- SIXTO: Zer egingo diat Atana? Nahiago nitek joku hau alde-rantziz izan balitz.
- ATANA: Hik egin aurrera eta ni, bien bitartean saiatuko nauk. Egoera hau luzatzeak ez dik merezi. Ni hemen konpaini onean gelditzen nauk.
- SIXTO: Añarbek lagun gaitzala (*Atana besarkatzen du eta zerura sartzen da I. Azafata lagun duela*).
- ATANA: Hau duk komeria hau! Han lurrean sikiera inor ez da errudun juzgatzen ez duten bitartean. Hemen hori ere ez. Makina txatxu batek txistua jotzen duela eta hemen planto egon behar. Ezta pentsatu ere. (*II. Azafata-rengana joan eta belarrira zerbait esaten dio isilpean. Ondoren azafata zeruan sartzen da*).

Zazpigarren atala:

Atana, Idazkaria eta gero Maria Madalena

- IDAZKARIA: Orain ere hau ari da, bada, zerbaitetan...
- ATANA: Zu zeinen alde zauden jakin nahi nuke. Istimatuko nuke lagunduko bazenit. Saiatuko naiz hemendik aurrera zintzoagoa izaten.
- IDAZKARIA: Hitz ematen dizut hurrengo bidaian ahal dudan guztia lagunduko dizudala. Seguraski, laguntza handirik gabe ere, moldatuko zara zuzenean sartzeko.
- ATANA: Hurrengoaren esperantza eskertzekoa da, baina nik orain behar dut laguntza. Etxekoak, lagunak, guztiak utzi eta istimatzen dugun gizon baten aldeko omenaldia dela eta honera etortzeak borondate ona badugula erakusten duela uste dut. Han lurrean beti jendearen alde txarrak ikusteko eta kritikatzeko ohitura izaten dugu. Ez al da hemen beste horrenbeste gertatuko. Umetan ere berdin gertatzen zitzaidan. Eskolan barrabas fama edo alfer fama hartzen bazenuen betirako zinen barrabas edo alferra. Frailearen kutunak okerren bat egiten baldin bazuen hura barkagarri zen baina gutakoren bat deskuidatzen baldin bazen, ez zen giro izango ez eskolan, ez etxean.
- IDAZKARIA: Hemengo kontabilitatea gauza segurua da. Guztia

apuntatzen da hemen. Ekintza onak eskuinean eta txarrak ezkerrean. Azkenean irabazten duenak erakusten du hartu beharreko erabakia.

ATANA: Horrek esan nahi du nire ezker aldeko zerrenda luzeskoa dela oraindik. Eskuinekoa, on puska naizenez, berez haziko da. Batzuentzat ez al duzue borrazteko goma erabiltzen? Kalbarioko lapur ona omen zenak denbora gutxian berdindu zituen bi errenkak.

IDAZKARIA: Jesusek horrelaxe nahi izan zuelako gertatu zen. Heriotzaren aurrean aurkitzen zen gizon horretaz errukitu zen bere damua ikusita.

ATANA: Nirekiko damuaren aldetik ez dago inongo eragozpenik. Hortik aurrera ea hemendik laguntzen diguzuen. (*Une honetan Maria Magdalena sartzen da II. Azafatarekin batera*). Erreberentzia eginez) Madalen Deuna, arratsalde on. Atana Arruabarrena, errenteriarra nauzu.

MADALEN D.: Arratsalde on bai Arruabarrena jauna. Ezagutzen zaitut.

ATANA: Nik egia esan, behar bezala ez zaitut ezagutzen. Zure gazte denborako ibileraz gauza asko zabaldu da behe alde hartan, baina ez dut uste guztiak sinestekoak izango direnik.

MADALEN D.: Badakizu esamesak ugaldu egiten direla eta gezurrak puztu. Baina tira, zerk ekarri zaitu hona?

ATANA: Esango zizun, noski, zernolako asmoekin etorri garen eta zer gertatu zaidan. Niretzat sekulakoa izan da. Ilusio guztiarekin etorri eta horrelako ezustekoa jasotzea.

MADALEN D.: Ulertzekoa da bai.

ATANA: Zu andere, Errenteriako zaindari zaitugu, gu babesten gaituzuna. Bestetik, gaztetan pekatari izana omen zinen baina, gero, santa izatera iritsi zara. Horrek esan nahi du zurea meritu handikoa dela eta Jesukristori eskaeraren bat egiten baldin badiozu lortzeko modua izango duzula.

MADALEN D.: Gauzak zuzenean aurkeztea gustatzen zaizula ikusten dut. Ez zaizu losintxetan, itzuli-mintzuli ibiltzerik gustatzen. Hori eskertzekoa da. Eskertzekoa da nirekiko

duzun ustea eta eskertzekoa Errenteriako zaindari bezala oroitu izana. Egia esan, ez nago oso gustura errenteriarrokin. Urtean behin bakarrik oroitzen zarete nitaz. Prozesioan paseatzera ateratzen naizue eta kito.

ATANA: Bai halaxe da, baina horrek ez du zu maite ez zaitugunik esan nahi.

MADALEN D.: Ekintzarik gabeko hautua, antzua.

ATANA: Madalen Deunaren hitza, agian, nire zerurako giltza.

MADALEN D.: Lehenengo aldia da horrelako eskaria jasotzen dudala eta on egiten dit. Zuk eskatzen didazuna, bestalde, ez pentsa batere erraza denik. Jainkoa maitale dugu baina, aldi berean, justiziaren begirale ere bai. (*Idazkariari*) Beste santuren bati horrelako eskariarik egin al diote?

IDAZKARIA: Otoitzaren bidez agian bai, baina horrela, propio etorri, zu etorrerazi eta zuzenean eginiko eskaririk ez. Nik, egia esan, purrustadaren bat edo beste botako baditu ere, gizon on baten tankera hartzen diot.

MADALEN D.: Barruan dauden herritarrak ere zure aldeko hitzak eta eskeak egin dizkidate. Ikusiko dugu, gure aldetik ahalginak egingo ditugu.

ATANA: Hau lortzen baduzu, aurtengo madalenetan prozesioaren erdian aurrekua dantzatuko dizut.

MADALEN D.: Ez dakit, zu aurrekua dantzatzeko baino danborra jotzeko hobeto zaudela uste dut. (*Zerura doa*).

ATANA: Oraingo honetan lortzen ez badut etsiko dut.

IDAZKARIA: Ez esperantzarik galdu.

ATANA: Bihotz onekoa ezezik, esker onekoa izan nahi dut (*azafatari begiratuz*) bai zurekin eta (*idazkariari*) baita zurekin ere.

II. AZAFATA: Ez al diguzu guri aurrekurik dantzatu behar?

ATANA: Hau guztia ondo bukatzen baldin bada bai. (*Agurra dantzaren doinua entzuten da eta dantza egiteko kei-nua egiten du*).

Oihala jaisten da

Bigarren ekitaldia

Egongela bat. Hiru besaulki. Aire alaia emango dioten aingerutxo-koadroez osatua. Bi ate, sarrera-irteerak: ezkerrean kanpora irtetzeko eta eskuinean zerura sartzeko.

Musika alaia, argiek eta hasierako musikak tonu intimista bat emango diotenak.

Lehen atala:

Sixto eta gero I. Azafata

SIXTO: Nola egongo ote da Atana gizagajoa! Horrelakorik gerta zitekeenik ez nuen askorik uste. Ez dut bada ni bestea baino aingeruago naizenik pentsatzen. Okerren bat izango da tartean. Ezta posible. Zeru betean sartzeko izan balitz gaitzerdi. Hau, ordea, sarrera bera baino tristeagoa da. Han sikiera konpainia ona geneukan aldamenean. Hemen ezta hori ere. Klausurako mojek baino denbora gehiago behar dute bisitak hartzeko. Ezin lokalizatuz dabiltzala saunara joan eta orain masajeak hartzen ari direla, azalduko al da lehenbailehen! Atana bestela luzeti egongo da. Ni aspertzen hasia baldin banaiz, zer ez ote da izango. (*Mahaitik errebista hartzen du*). Joontxo! Hemen ere HOLA argitaratzen dute. Ikustekoak izango dira hemengo notiziak. (*Orriak pasatzen hasten da*). Ikusi dezagun zer dioen. Kuriosoa izango da: "Juan XXIII.ak bere etxea erakutsi digu". Erabat gazte eta lerdan agertzen da argazkiotan. Zineko artista dirudi. Golfean azaltzen da hemengo honetan. (*Orriak paseaz*) Ai ba! San Inazio ere hemen zegok: "San Inazio eta Santa Teresa laister ezkontzekotan omen dira" Ikustekoa izango da hori, Rocio Juradoren markak hautsiko dituzte. (*Harriduraz*) Zer egiten du Lazkao-Txikik hemen? Santa Agedaren lagun mina omen da. "Xalbadorrek garaipena lortu zuen bertso txapelketan", "Maria Magdalena urrezko domina eman zion", hemen domina baino gehixeago ere ematen dio argazki honetan.. Hori lurrean zen txintxuarekin!. "Coppi, Uriona eta Anquetil sei ordu zerutiarren txapeldunak". "Okañak ezin izan zuen garaipenik erdietsi". Bada zer bait, lehe-

nago ere ez ziren horiek batere txarrak. Hau da mauka hau! (*jertsearen azpian gordetzeko keinua egiten du l. Azafata inguratzen zaiola ikusirik*).

1. AZAFATA: Oker zabilta Sixto.
- SIXTO: Nere izena azkar ikasi du gauza onerako.
1. AZAFATA: Pentsa dezakezunez, hemendik ezin da ezertxoere kanporatu. Horrelakorik gertatuko balitz lurra zero bihurtzea izango litzateke hori ezinezko gauza da.
- SIXTO: Ibilaldi honen oroigarri eramateko asmoa nuen, eta bide batez Atanari halako inbiria eman nahi nion.
1. AZAFATA: Ondo iruditzen al zaizu zure laguna kezkatu kanpoan dagoen bitartean zu hemen bestea nondik tentatuko asmatzen jardutea?
- SIXTO: Ez nuen inongo asmo txarrik. Badakizu, lagunarteko kontuak, besterik ez.
1. AZAFATA: Ez dut uste, ez, bion artean alde handirik izango denik.
- SIXTO: Ikusten dut hemen kriston..., barkatu sekulako martxa duzuela.
1. AZAFATA: Ez dakizu ondo! Norberak zer gura, hura eskura.
- SIXTO: Zuentzat kopa, guretzat ura.. Hori guztia jakitera, jendeak ez luke, hil behar duela eta, inongo penik hartuko. Gustura hartuko nuke edari zerutiarren bat nire barrualde suspertzeko. Atrebentzia bada ere, nobiorik ba al duzu?
1. AZAFATA: Ja, ja, ja Horiek han beheko kontuak dira. Hemen ez dago horrelako arazorik. Denok elkar oso maite dugu. Ta badakizu, maitasuna non zoriona han.
- SIXTO: Zoriona espirituala deitzen den horietakoa ala egiazkoa?
1. AZAFATA: Erabatekoa, osoa. Egizu kontu nik maite zaitudala eta zuk ni, zer egingo genuke gu biok zoriontsu izateko?
- SIXTO: Galdera hori tranpa bat da niretzat. Benetan zer pentsatzen dudan esango banizu pekatua izango

litzateke eta orduan laister izango nintzateke azpiko labeetan urtzen.

1. AZAFATA: Hemen ez dago inongo debekurik. Pentsatzen den guztia esan eta egin liteke, maitasunaren emaitza baita.

SIXTO: Nire andrearen baimenarekin, egunen batean halako saiotxo bat egingo dugu hori ere probatzeko. Baina ez ote da izango urrutiko intxaurrak hamalau eta bertara joanda lau.

1. AZAFATA: Txintxo porta zaitez eta egunen batean gozatzeko modua izango duzu. Bienbitartean, pentsamendua kontrolatu eta amets gaiztorik ez egin.

SIXTO: Hala beharko. Barrualde horretatik zer berri? Nire laguna luzeti egongo da eta amaitu nahi ditut hemengo lanak.

1. AZAFATA: Andoni Korta jakinaren gainean dago.

SIXTO: Ez zenion bada zertara etorri garen esango, ezta?

1. AZAFATA: Ezzzz. hemengoak diskrezio handikoak gera. Harri eta zur gelditu da. Masajea hartzen ari da eta pentsa dezakezunez, ez du amaitzeko presa handiegirik. Bukatu bezain laister etorriko omen da.

SIXTO: Nik zera, zerura zaharrak etorriko zirela eta han munduan martxosoak izan direnentzat hemen ez zela lekurik izango eta, zerua zorionsua bai baina, aldi berean, tristea izango zela pentsatzen nuen. Ez dakit bada nik, goizean meza, gero angelusa, ondoren bezperak eta errosarioa eta afalostean errezuan jarraituko zenutela ikusten nuen. Guztiak erdi lotan, ametsetan bai, baina aho-zabalka edo izango zinetela, alegia.

1. AZAFATA: Hori deabruak zabaldu duen uste-okerra da. Bezerorik gabe, labeak itzali beharko ote dituenaren beldur, artistak, gizon-emakumezko atseginak eta erakargarriak infernura joatean direnaren zurrumurrua zabaldu du, hemen aukerarik ez balego bezala. Lurrean egin gintuzten bezalakoak izan ohi ginen, hemen, berri, bakoitzak nahi duen bezalakoak. Munduan txikiak zirenak hemen altuxeagoak izatea aukeratu ohi dute, eta txiki antzekoren bat ikusten baduzu han

saski baloian ibilitakoren bat izango da eta handi izatez aspertuta, txiki izatea aukeratu duena.

SIXTO: Hona etortzen naizenean nire burualde hau apaintzeko aprobe txatu behar dut, ea ile ederraren jabe egiten naizen.

1. AZAFATA: Orain, hemen esaterako, zer egitea gustatuko litzazuke zuri?

SIXTO: Txirritarekin, buruz buru, sagardotegi batean, afaldu ondoren, bertsotan ondo aritzea.

1. AZAFATA: Ezer gutxiarekin konformatzen zara. Zerura etorri gabe ere linbora joanda hori lor dezakezu. Zeruan aukera eman eta zer eskatutako ta, bertsolari izatea alajaina!

SIXTO: Luxo handirik gabe hazi eta bizi izan gara gu eta hemendik aurrera ezin aldatuko gara.

1. AZAFATA: Bueno, gauzak horrela, aparteko beste zerbaiten irrikarik ez baldin baduzu, ahalegin bat egingo dugu. Ea hemendik oroitzen on batekin itzultzen zaren eta gutaz hor dabilen irudi tristea desegiten laguntzen diguzun. Itxoin piska bat, zer egin daitekeen ikustera noa (*ezkerraldeetik irteten da*).

Bigarren atala:

Sixto eta Atana gero

SIXTO: Ez dakit, ez dakit honera etortzen asmatu dugun. Tankera ederregia hartzen diot guzti honi egia esateko. Amets honetatik esnatzen garenean izango dira kontuak. Itxura bai, baina, ez dakit, ez dakit. Hauek engainatzen onak izango dira, gero. Auskalo! Erdi hutsik igual egongo da eta, jendea gerturatzeko propaganda egin nahian ibiliko dira seguraski. Ea hau guztia zertan bukatzen den. Bazkari txarra ere berdindua gelditzen da postrea, kafe eta puruak onak badira.

ATANA: (*Sartzearekin batera*) Eeeuup!! bizi al da hemen norbait?

SIXTO: Aupa Atana (*besarkatuz*) hirea lortu duk azkenean!

- ATANA: Bai higatik oraindik hor egon beharko nian bazter batean hi noiz itzuliko zaio.
- SIXTO: Ez adarrik jo! Ni neu sartu gabe gelditzeko prest ninduan.
- ATANA: Broma bat huen.
- SIXTO: Nola lortu duk sartzea?
- ATANA: Hor sarreran, hire onagatik, isil-isilik egon ninduan, baina ez duk bada pentsatuko hi eta nire artean hainbesteko alderik dagoenik, ezta? Hemen ikusia zegok: "Har ezak nolana hiko fama, eta ondoren ordaindu beharko duk dana".
- SIXTO: Esacera zahar hori ez nian ezagutzen.
- ATANA: Ez duk hain zaharra, oraintxe asmatua duk eta.
- SIXTO: Ea, bota, bota. Nola lortu duk sartzea? Zein engainatu duk oraingo honetan?
- ATANA: Engainatu inor ez. Madalen Deunarekin hitz egin diat laguntza eskatuz. Errenteriarra naizenez gero, bere aldetik ahaleginak egingo dituela. Itxoiteko. Orain hemendik irten den lagunak eman dik errematea. Idazkariarekin hitz egin dik, honek telefonotik deitu eta barrura sartzeko baimena eman dik. Hik zerbait esan al diok?
- SIXTO: Badakik, lagunak horretarako gaituk. Zer uste duk, ni hemen lasai egon naizela?
- ATANA: Ez jarraitu bide horretatik, Pinotxori bezala sudurra luzatuko zaik eta. Hemen gezurrik esatea ez da libre.
- SIXTO: Harrigarria duk. Hemen ere aldabak dituenak errazago eskuratzen dizkik gauzak. Isilik egon izan bahintz, orduan kale.
- ATANA: Baina, orain bale. Lanak aurreratatu al dituk?
- SIXTO: Andoni saunan egon eta gero masajea hartzen ari duk nonbait, eta bukatu bezain laster etorriko dela. Harritu ere egin omen duk gure bisitaz, baina zertara etorri garen ez zioke ezer esan.
- ATANA: Ta, masaialariak zeintzuk dira, Mariaren alabak?

- SIXTO: Ez zioat galdetu, baina pentsatzekoa duk ez dela Kas-tor izango.
- ATANA: Hau konbentu bateko sarrera baino okerragoa duk. Pauso bat eman da planto, bestea eman eta orain gela zistrin honetan. Noiz bukatu beharko ote dik honek.
- SIXTO: Konbentuko sarrerak baino gehiago kezkatzen natxik irteerak. Han ere, sartu nola edo hala egiten dituk, baina gero irteterakoan komeriak. Ez al zaiguk guri beste horrenbeste gertatuko.

Hirugarren atala: **Lehenagoak eta San Pedro**

- SAN PEDRO: (*Eskuinetik sartuz*) Arratsalde on. Zer dio gure bikoteak.
- ATANA: Hemen zai, luzatuko zaizkigula biboteak.
- SAN PEDRO: Gauzak ondo doaz, laster batean etorriko da Andoni Korta eta, agian, beste herritarren bat ere bai. Madal-en Deuna pozik jarri da zuen etorrera dela eta, erren-teriarak bildu eta ez dakit ez ote den hemengo banda Centenarioa jotzeko prestatzen ari. Nire aldetik zorio-nak eman nahi dizkizut Arruabarrena jauna, bitar-tekari on bat aurkitu duzu, inor gutxik lortzen du zuk egin duzuna.
- ATANA: Batek merezi dituen moduko bitartekoak izaten omen ditu.
- SAN PEDRO: Kontuz harrotu! Ez pentsa langa guztiak zabalik dau-denik.
- SIXTO: Zure bitartekotza ere eskertuko dizuegu, zuen eskutan gaude.
- SAN PEDRO: Jakin dut bai, zuretzat baimen berezia izenpetzea eskatu didate.
- ATANA: Zer da baimen berezi hori?
- SIXTO: Gero esplikatuko diat.

SAN PEDRO: Hantxe ikusi dut eserita, bertsoatarako prest Txirrita. Sixto Baimenik bada, egingo diot bisita.

ATANA: Zerbait gertatuko delakoan nago igarrita.

I. AZAFATA: *(Sartzen da presaka-antzean. Sixtori eskutik helduz)*
Goazen!

SIXTO: Orain joan? eta Andoni etortzen baldin bada?

I. AZAFATA: Hortik aurrerakoak zure lagunak egingo ditu. *(Sixto eta biak irteten dira)*

Laugarren atala: **San Pedro eta Atana**

ATANA: Zer gertatzen da hemen! Zer da hau!

SAN PEDRO: Lasai, lasai. Ez da ezer. Momentutxo baterako irten du hemendik zure lagunak. Txirrita zain duela badakit, eta beharbada herritarrek ere halako ongi etorria egin nahiko diote.

ATANA: Eta ni hemen. Hau diskriminazio bat da, zergatik baztertu nauzue?

SAN PEDRO: Lasaitu zaitte. Madalen zaindariari eskerrak, Jesusengana joan eta erreguka aritu baitzaio, honaino sartu eta Andoni ikusteko zoria izango duzu. Egia esan behar badut, gainera, ez dakit hobea zer den. Sixto barrura sartu da, Txirritarekin bertso saio bat egin ahal izango du eta ondoren, denak utzi eta itzuli beharrek ez dio batere onik egingo.

ATANA: Tamaina honetan hemen egon beharra ere ez da askoz hobea. Okerrena zera da hemen fitxa daukada-la jakitea. Francoren garaian bezala, fitxa handik eta fitxa hemendik. Gero demokrazia iritsi zen baina ez dakit bada fitxa horiek ez ote duten lehenean jarraitzen.

SAN PEDRO: Zer uste duzu hau komisaldegia dela ala? Honek atera behar dizkigu babak eltzetik. egoskorra zara benetan!

ATANA: Barkatu, ez asmo gaiztoz esan. Bosgarren atala: Lehengoak eta Mari Sorgin

- M. SORGIN: (*Eskuineko atetik sartzen da, guztiz zuriz jantzita*) Arratsalde on.
- ATANA: (*Golpetik jaikitzen da*) Aaaaarratsaldeoon. Ama Birjina al zaitugu?
- M. SORGIN: (*Irrifartsu eta gozo*) Ez, ez naiz ez ama ez birjina. Mari Sorgin nauzu.
- SAN PEDRO: (*Atanari*) Ez zenuen, noski, horrelako bisitarik espero.
- ATANA: Ezta pentsatu ere! Izen horrekin? Anbotoko Mariren ipuinak entzunak nituen, baina egundo ez dut Mari Sorginen izenik gaur arte entzun. Sorginak hain getu hemen ikusita, oraintxe bildurtzen hasia naiz.
- M. SORGIN: Hain gaiztoak al gara sorginak?
- ATANA: Ez dakit zer esan.
- SAN PEDRO: Hemen uzten zaituztet. Honez gero, beste horiek pre-paratuxeak egongo dira eta banoa bila.
- M. SORGIN: Gutaz literatur gaizto ugari idatzi izan da. Guri leporatu izan dizkigute herriko gaitzak, izurriteak, ekaitzak, erauntsi gogorrak... Ifernuko etsaien kofradian sartu izan gaitzute jo eta sutan erretzeraino.
- ATANA: Eta nork idatzi du bada literatur hori? Zeintzuk izan dira horrelako gezurrak bota dituztenak?
- M. SORGIN: Hemen zeruan ez dugu gaizki esaka jarduteko ohitura-rik eta ez dizkizut guztiak esango. Ustekabe handia izango zenuke gertatuaren berri guztia jasoko bazenu. Badira santu fama handiarekin bizi izan direnak eta hemen sartzerik izan ez dutenak. Gu, berriz, eta ez gure merituz, hementxe gaude gehientsuenak denak ez badira ere.
- ATANA: Eta zer dela eta zu nirekin? Zerubidean abiatu eta barrura sartzerik ez eta sorgina ikustearekin konformatu behar!
- M. SORGIN: (*Farrez hasten da*) Ja, ja, ja, ja... Gutxitxotzat jotzen nauzu zuretzako...
- ATANA: Ez gaizki hartu, barkatu, urduri nago eta batzuetan zer esaten dudan konturatzen ez naizela gelditzen naiz.

- M. SORGIN: Badakit zure ganbara horretan galdera sorta duzula hemen zergatik ote nauzun argitu nahirik. Gauza erraza da. Ni neu ere errenteriarra nauzu.
- ATANA: Errenterikoa!
- M. SORGIN: Bai, bai, zu bezain errenteriarra.
- ATANA: Akabo! Hori ere entzun behar genuen! Ezta dozenerdi bat kopa edan izan banitu ere! Hemen ikusia kontatzen badiet eroetxera eramango naute. Santa Agedak bedeinka nazala!
- M. SORGIN: Hirurehun urte pasatxo badira han bizi izan nintzela. Orain gauzak asko aldatu dira. Ni bizi izan nintzen parajea itxusi amorratuak diren hormigoizko etxe blokeek estali dute. Alde ederrekoa zen Sorginzulo inguru nire garaietan.
- ATANA: A, egial! Orain ere bada Sorgintxulo kalea gure herrian.
- M. SORGIN: Bai, txulo asko eta sorgin gutxi. Ilunabarrean esnatzen nintzenean kobazuloaren atarira irtetzen nintzenean itsasoa ikusten nuen aurrez aurre. Zoragarria izan ohi zen ikuskizun hura! Ura garden eta garbia, arrainen zilar kolore horizatuak dir-dir ilargi beteak argitzen zituenean kaioen etengabeko dantzaren zaindaritzapean. Hura zen hura, bizitza. Ez zegoen ez zaborrik, ez kutsadurarik, ez arrain eskasirik.
- ATANA: Mendiskaren hegalean, Pasaira begira bizi zinen, beraz.
- M. SORGIN: Baina zure herrian.
- ATANA: Eta nondik nora izan duzue hain fama txarra?
- M. SORGIN: Inbidiak eta ezin eramanak eraso gintuen. Gure arbasoengandik jasotako errezu eta jakintza genuen. Sendabelar guztiak ezagutzen genituen. Hamaikatxori lagundu izan diogu eta baita hainbat gaitz sendatu ere. Petrikilo eta sasimedikuak jarri zitzaizkigun aurka gutatik sekulakoak esanaz. Hasi Iparraldetik, segi Zugarramurdi eta Hondarribiatik eta Durango alderaino jarraituz, gurekin bukatu arteko onik ez zuten izan.
- ATANA: Etsai gehiegi gauza onerako..
- M. SORGIN: Halaxe da.

- ATANA: Eta orain zer egiten duzu hemen?
- M. SORGIN: Gure herriaren aingeru goardakoa naiz.
- ATANA: Aingeru goardakoa!
- M. SORGIN: Dakizunez, Madalen Deuna da herriko zaindari, baina honek beste herrietako zaindaritza ere baduenez, laguntzaileak izendatu zituen. Eta horrela, bakoitzak herri baten jarraipena egiten du. Pertsonak aingeru goardakoa duen bezala, herri bakoitzak ere berea du.
- ATANA: Goardakoa izango zara beharbada, baina ez duzu aingeru itxura handirik.
- M. SORGIN: Hori hitzegiteko modu bat da, nolabait uler dezazun esan dizut.
- ATANA: Eta? Goialde honetatik nola ikusten da gure herria?
- M. SORGIN: Etorkizuna duen herria da. Zoritxarrez, tarteka-marteka gerta ohi diren gorabeherak ez diote izen onik ematen. Baina jende zintzo asko dago, langileak, isil-silik kultur lanetan eta hainbat gauzetan lan egiten duena. Lan asko egiten da gure herrian: musika bandak txapela irabazi zuen, koru mordoska badago, Ereintzak bere lanari eusten dio, atletismoa ere zaintzen da,....Oso toki gutxitan egiten dira hor bezalako jaialdi eta ospakizunak.
- ATANA: (*Ahots batzuk entzuten dira*) Norbait dator.
- M. SORGIN: Bai, zure lagunak dituzu. Hemen uzten zaitut.
- ATANA: Bueno, eskerrik asko etorri zarelako eta ea Andoni Kortaren omenez jaialdi on bat egiten laguntzen diguzun.
- M. SORGIN: Bikaina izango da (*Irteten da*)

Seigarren atala: **Atana, Andoni eta Koldo**

(*Zeruko atetik sartzen dira alai eta umoretsu*)

- ANDONI: (*Besarkatuz*) Kaxo Atana!
- KOLDO: (*Eskua luzatuz*) Arratsalde on adiskide.

- ATANA: (Urduri) Kaaxo. Zer esan ere ez dakit. Hau bai dela ezustekoa!
- ANDONI: Gure bila etorri eta hik ezustekoa!
- ATANA: Gauza bat da hemen zaudetela jakitea eta bestea aurrez aurre hor ikustea.
- KOLDO: Andoni agurtzera etorri zarela eta, nerau ere etortzea erabakit dut.
- ANDONI: Bittor ere etortzekoa zen, baina ikastolako bileraren bat zuela eta han gelditu da. (Isilune baten ondoren) Baina, zer da hau! Sinesteak ere lanak eman dizkit Ereintzako kideak nitaz galdezka etorri direla jakin dudanean. Zer dela eta etorri zarete?
- ATANA: Sixtok hobeto esplikatuko dizu, baina hemendik alde egina da eta neronek esango dizut.
- ANDONI: Jakin badakit bai hor dabilela. Bertsotan saio bikain bat egina izan behar du.
- ATANA: Sixto? nazkatzen todo kristo.
- KOLDO: Zera, badakizu, gure herria bertsoara emana izan dela, bertsolari kastakoa dela... Ez da harritzekoa.
- ATANA: Zeruko beste mirariren bat izango da hortaz.
- ANDONI: Ta, zer dakartzu?
- ATANA: Ara, hitz gutxitan esango dizut. Zuk handik alde egin zenuela badira 25 urte, eta Ereintza zutaz oroitzen dela adierazteko eta bere esker ona erakusteko, omenaldi bat prestatu dizu.
- ANDONI: Koldo izan balitz, gaitzerdi, baina nik ez dut horrelako omenaldirik merezi. Berebiziko erasoak, zigorrak, heriotz mehatxuak eta, sarritan entzun izan diodanez, denboraldi luzeko hotela eman zioten. Kartzelan be-reak eta bi egin zituen istudiatzen goi puntara iristeraino. Doktoraduak eta katedrak lortu zituen eta Euskal Herriaren aldeko lanetan bete betean murgil-
du zen.
- KOLDO: Ez al duk bukatu behar? Kontu zaharrak dituk horiek.
- ANDONI: Ez hori bakarrik. Euskara hil ala biziko zorian egon

izan denean, eskoletan, periodikuan, liburuetan euskara batu bat erabiltzeko lan itzela egin zuen.

KOLDO: Ez hintzen ba nik proposatutakuarekin oso konforme.

ANDONI: Ez nentorren bat ortografia kontuetan baina bere lana izugarria izan dela eta euskararen etorkizunerako ezinbestekoa izan dela ukatzerik ez dago. Honek me-rezi du egiazko omenaldia, ez nik.

KOLDO: Andoni, kontu honetan ez ni nahastu gero. Omenaldiak ez dira merezimenduen arabera erabakitzen. Badiara meritu handiko gizon-emakumeak, isilpean lan egin dutenak, inongo esker onik jaso ez dutenak. Euskal Herriko emakumeak gogoratzen zaizkit esaterako. Gure baserrietan eta itsas herrietan, eta inoiz hirietan ere bai, emakumeak amaren, aitaren, administrariaren eta sendagilearen zeregina bete behar izan dik sarritan. Ez ditek inongo omenaldirik jaso. Omenaldia jasotzen duenak normalean hala merezi duelako izan ohi duk, baina horrek ez dik beste askok merezimendurik gabeak direnik esan nahi. Ereintzak hori egitea erabaki baldin badu horretarako arrazoiak ikusi dituela izango duk dudarik gabe.

ANDONI: Nik iritzia ematea baino ez diat egin.

ATANA: Ez naiz gehiegi luzatuko Andoni. Zuk lan izugarria egin zenuen euskaltzale, herriko berri emaile eta antzerkiaren ardura zure bizkar gainean hartuz. "Añarbe" ezizenez firmatzen zenituen lanak eta zu egiazko Añarbe bat izan zara guretzat.

ANDONI: Ea, ea, hobeto esplikatu beharko duk. Ez diat ulertzen.

ATANA: Esplikazioa oso sinplea da. Añarben urtegia egin zutenari eskerrak gure etxeetarako ura aseguratu digute. Antzeko zer bait gertatu zitzaigun zurekin, zu zeu izan zinen euskaltzaletasunaren urtegi, zuri eskerrak iritsi ginen, nolabait, euskal mundura. Horregatik etori gara Añarberen bila.

KOLDO: Bikaina azalpena!

ANDONI: Zer esan nahi duk "Añarberen bila" horrekin?

ATANA: Omenaldian zu bertan izatea nahi dugula.

- ANDONI: Estimutzen diat. Zuen borondateak ez dik gutxi balio.
- KOLDO: Fikzio literatura ugari irakurria naiz nola lurrean hala zeruan, bainan horrelakorik egundo ez dut ikusi. Ez zarete makalak. "Altxorraren bila" izenburuarekin argitaratutako ipuinetan gertaera harrigarriak azaltzen dira nonahi. Zuen hau, ordea, neurritz kanpoko da.
- ANDONI: Benetan laguna, ez gaizki hartu. Ikusten dut ereintza-tarrok asko estimatzen nauzuela, Koldok besterik esaten badu ere, ez dudala nik horrelakorik merezi, eta, bestalde, nire egoera ulertuko duzuela. Pozgarria da, benetan zuek egina. Askotan norbait hiltzen denean "Gogoan zaitugu", "Ez zaitugu ahaztuko" eta antzeko oihuak entzun daitezke, baita kartel eta eskeletan inprimatu ere. Hitz hutsalak gehienetan, iraupenik eta jarraipenik ez dutenak gehienetan. Zuek alderantziz egin duzue, isilik, zaratarik atera gabe, erabateko leialtasuna erakutsiz jokatu duzue. Ez da ez ahuntza-ren gauerdiko estula.
- ATANA: Bai, bai, gogoeta horiek oso ondo daude, eta estimatzen dizkizut. Nik ordea, Ereintza elkartera erantzun zehatz bat eman behar diet.
- ANDONI: Benetan estimatzen nauzuelakoan nago, bai. Horregatik esperantza osoa daukat nire herritarrok ulertuko dutela. Bizitza bakarra eta hura ona. Hortik aurrerakoak ez luke irtenbide onik izango. Sentitzen dut, baina ezinezkoa zait.
- ATANA: Honaino iristea ere ezinezkoa nuen baina hementxe nago zuekin. (*Bien bitartean ahots batzuk entzuten dira kantari*) Iparragirre abila dela askori diot aditzen, eskola ona eta musika...

Zazpigarren atala: Lehengoak, Xenpelar eta Sixto

- SIXTO: (*Biak lepotik helduta, kontentu, zerbait edana balego bezala. Ozenki*) Bikaina!, aparta, zoragarria, ezin hobea, sekulan ez ikusi ez entzun izan dudana bezalakoa, miraritsua!

- KOLDO: Honek hautsi behar ditu sinonimoen markak.
- XENPELAR: Eup!
- ATANA: Baina, baina. Hau zer da, zerua ala eroetxea?
- SIXTO: Sinestezina. (*Andoni besarkatuz*) Konturatu ere ez nintzen egiten. Barkatu Andoni!
- ATANA: (*Xenpelarri begira*) Eta, zahar hau zein da?
- XENPELAR: Xenpelar, ezagu dezagun elkar. Zuek ez nauzue agian gehiegi ezagutzen. Zuek baino mende terdi zaharragoa naiz. Nik ordea, gure herriko martxa gertutik jarraitzen dut.
- SIXTO: Aldaketa ederra antz emango zenion gure herriari azken urteotan.
- XENPELAR: Handia, handiegia. Lehenago famili tankerako herri koskor bat osatzen genuen. Orain, berriz, ezezagunez osatutako artalde handi bat. Alde ederra zegok sator zulo horretan ala hemen bizi.
- ATANA: Ez duzu ba mejora handirik egin. Gazte hil zinela baina zahartu aldi ederra hartu duzu hemen.
- XENPELAR: Ni ardoa bezala, zaharrago eta hobe. Komeni zaidanean edadea aldatuko dut eta kito.
- ATANA: Edadea aldatu bai eta sexua.
- XENPELAR: Ez pentsa mugitzen zaidanik besua.
- SIXTO: Zaindu egin behar, beraz, kastidade osua. Eta gauzak horrela (*Andoniri*) Koldok, bizi zen artean, zera aitortzen zuen Xenpelarrek berak baino euskara gehiago zekiela. Munduan lortu duen itzala, ordea, handia da. Egingo nuke Mitxelenaren lana ezagunagoak direla Xenpelarren bertsoak baino.
- XENPELAR: Harritu egiten al zaik?
- SIXTO: Orain zeruan zeinek egiten du gehiago euskararen alde Xenpelarrek ala Mitxelenak.
- ANDONI: Bakoitza bere lanean, baina biak onenak.
- ATANA: Fanderiko pentsuak bezala orduan.
- ANDONI: Zeruan, zorionez, denontzako bada tokia. Xenpelar

ospe handikoa da hemen, Bibliako salmu-kantariek in ere lehian ibilia da oraindik orain, eta berak irabazi zuen. Horregatik kantatuko ditu Xenpelarrek azken juizioko bertsuak.

SIXTO: Eta Mitxelenak?

ANDONI: Berak bai, irakasle lanetan jarraitu nahi du hemen baina tajuzko ikaslerik ez du aurkitzen. Koldo Purgatorioko gaiak irakasten omen ditut, dirudienez, sufri-mendura daramatenak.

ATANA: Izan ere hainbeste linguistika, jendea suspenditzeko baino ez da erabiltzen. Gure arbasoek berriketa gutxiagorekin eutsi zien gure hizkuntzari.

ANDONI: (*Diplomaziaz*) Hemen denak behar ditugu. Nori berea zuzenbidea dio esatera zaharrak. Bakoitzari bere meritua aitortu behar zaio. (*Isilune baten ondoren*). Bejondeizuela!. (*Sixtori*) esan zidak Atanak zernolako asmoak dituzuen.

SIXTO: Ta, erantzuna?

ANDONI: Zer derizkiok? Hemengo menuaren entremesa baino ez duk probatu eta ikusten duk zeinen gozoa den. Hemen ongi natxeok. Lurrean bizi nintzela purgatorio nahikoa pasa nian Koldok erabakitako "h" madarika-tuarekin.

KOLDO: Hik purgatorioa baina nik ifernua ere bizi izan nian. Sorginak bezala sutan erre ez nindutenean.

XENPELAR: Nere bertsoei kaso gehiago egin izan bazeniot. Bizi nintzela inork ez zidan kasurik egiten, ezta Muxarrok ere. Gero etorri ziren ehunurteak eta omenaldiak. Azken juizioko egunean entzun beharko dituzue, horratik, nik botatako bertsoak.

ANDONI: Ezinezkoa da Sixto, ezin naiteke joan Atana. Uler eza-zue. Benetan istimatzen nauzuela ikusten dut, ilusio osoarekin prestatu duzuela. Antzerki bat egingo duzuela jakiteak izugarritzko poza ematen dit. Ni izan nintzen baino zuzendari hobea izango al duzue! Pozik eta harro nago zuek emandako erantzunarekin. Harantz jaistea, ordea, ezinezkoa zait.

- SIXTO: Hor barrualde horretan dagoen giroa ikusi eta gero, ez da harritzekoa.
- ATANA: Txaketero ustel halakua. Laguntza ederra ekarri diat ba nik honera. Jakingo ditek bai Errenterian hemen gertatuaren berri. Oraintxe ez dut ezer ententzen.
- KOLDO: Itzulerarik gabeko txartela jaso genuen. Ez dugu berri-
ro itzultzerik.
- ANDONI: Egia osoa esan behar bada, mundura joan gaitzke, baina ez zaigu berriro bueltatzea ziurtatzen. Asko istimatzen diat zuen ahalegina. Zinez eskertzen diat.
- KOLDO: Gaur esaterako, Axularrekin afaltzekoa gaituk eta gauean Anbotoko Marirekin dantzaldi bat egitekotan gelditu da Andoni. Hemen berriz, aupasa eginda ere bat ez da nekatzen. Juerga sasoian hasi eta hobeto bukatu.
- SIXTO: Baietz ba, hau kristoren txollua dela!
- ATANA: Isilik egon hadi, Sixto.
- XENPELAR: Honek barruko poza ezin ito.
- SIXTO: Honera etorritakoan, pena guztiak kito.
- ATANA: Hi bai haizela, txoropito!
- ANDONI: Pakea behar diagu. Nik tratu bat eskaintzen dizuet: ni Errenteriarara ez naiz joango, baina egun horretan zuekin izango nauzue hemendik. Eta nere esker ona erakusteko, bidezkoak diren pausoak emango ditut gaur edo bihar hemen leku bat izan dezazuen. Horrela jokutzen duen taldeak esker ona merezi baitu.
- ATANA: Ondo pentsatuta ez da tratu txarra.
- M. SORGIN: (*Arnas estuka*) Eskerrak oraindik hemen harrapatu zaituztedan!
- KOLDO: Hartu arnasa lasai emakumea.
- XENPELAR: Zer duzu hain presaka ibiltzeko?
- M. SORGIN: Agian interesatuko zaizuen berri bat dakart.
- ANDONI: Esaten ez badiguzu ez dugu zertaz ari zaren asmatuko.
- M. SORGIN: Herritarrek nolako interesa duten ikusita, gaia ondo

- aztertu eta gero, proposamen hau egiteko agindu di-
date.
- ATANA: Zer ote dugu oraingoan!
- M.SORGIN: Badakit zuen gustuko proposamena ez dela izango baina irtenbide bat izan daiteke. Zeruko arauak diote bertakoek ez dutela lurreratzerik. Agindu horren arrazoia zera da, lurrian bizi diren bitartean fedea landuz bizi behar dutela gizakiek. Eta jakina zerutiarrak begiaurrean jarriz gero fedearen merituaren kaltetan 30 izango omen litzateke.
- ATANA: Egundo ez dut dotrinan horrelakorik entzun.
- SIXTO: Isil hadi, laga egiok hizketan.
- KOLDO: Eta zer ikustekorik du dakartzun berriarekin?
- M.SORGIN: Ba, hala nahi izanez gero, Andonik Errenteriara joatea izango luke eta omenaldia bertatik jarraitzerik ere beti ere inork ez ikustekotan.
- ATANA: Pelikuletako inbisible horiek bezala.
- M. SORGIN: Bueno, hori ere kontuan izatekoa da. Azken juizioa pasa eta gero, noiz nahi eta nora nahi joan ahal izango gara. Gure gorputzek ez dute ez lekurik, ez pisurik izango. Eta lurtarren begiek ikusiko ez badute ere, ez baita munduan gizakirik izango, edozein lekutara joan ahal izango dira.
- ANDONI: Orduan, beraz, Errenteriara joan, antzerkia ikusi, omenaldia jaso eta gero berriro bueltatu ahal izango naiz.
- KOLDO: Bada zerbait.
- ANDONI: Zuek duzue hitza. Ikusi ez nauzue ikusiko baina zuekin izango nauzue.
- ATANA: Cuando no hay más contigo Tomás
- SIXTO: Bale Andoni. Erabakia zure esku uzten dugu. Zurekin, ala zu gabe, guztiok Añarberekin gaude. *(Isiulune larbur bat egin eta gero, pauso bat aurrera eman eta kantatzen hasiko da Xenpelar. Lehendabizi berak bakarrik kantatuko du bertso osoa eta bienbitartean gaintzeko antzezleak eszenategian azalduko dira poli-*

ki poliki. Azkeneik, guztiok batera bertsoaren erdi aldetik aurrera errepikatuz abestuko dute)

XENPELAR: Zeru honetan alaitzen gaitu
hortxe gertatutakoak,
Ikusirikan nola zareten
Añarbe omentzekoak.
Izan zuen kemena
merezi du omena,
Bildu lagun-herrikoak,
orain zuekin daukazue ta
jo denok txalo beroak.

(Amaia)

Xenpelar Goi zerutikan
ikusten dugu prestatutako ekintza,
laguntza on bat eskeini nairik
guztiok hemen gabiltza.
Euskaltzale zintzoa
euskara zun mintzoa
emanik bere bizitza ongi merezia
duenez gero zorionak har Ereintza.

(Oihala jaisten da)

A M A I A

Euskal Herrian arrotza zen euskalduna

LUIS MARI MUJICA

Ikuiluan behi gorria eta idi beltza goseak marruka zeuden. Behiak kopetakoak jotzen zituen ganbelaren kontra, erneguz. Simaur lurruna ketan igotzen zen.

Anttoniak Ama Birjina Arantzazukoari bederatziruena eginga zion oheratu aitzinetik. Koipez zikinduriko estanpa musukatu zuen eta errezoetako euskal liburuska maketsean sartu.

— *Ama, bosterdian esna naazu* —esan zion urduri Ernestok oheratzerakoan—. *Despertadoreari korda, bazpare, eman, azkenaldean ez daille ondo eta.*

— *Egon ai lasai, seme; nire kontu* —erantzun zion Anttoniak etsipen disimulatuaz—.

Gau hartan amak Ernestori laztan luzeagoa eman zion eskui-neko bularraren kontra hertsatuz, nolabaiteko presagioz edo. Seme hura, baseritik kanpo, Iruna lan-bila zihoan, eta, seguraski, urte erdian ez zen itzuliko.

Ernesto eri zegoen, asmaz joa. Baserriko edozein eginbehar fisikok berehala akitzen zuen, arnasestuka jarritz. Baserriko lan astunak eta baldarrak, noski, ez ziren egokiak bere gaitzerako.

"*Seme, artu al dek pastilla...?*", "*Seme, esnea eta jarabea artu al 'ittuk?*" "*Seme, galtzerdi bustiak aldatu al 'ittuk?*" gisakoak esaten zizkion kezkatu amak. Ernestok kolore zurbila zuen. Aitak ere ikuiluko lanetatik kanpo mantendu ohi zuen... Eskolan ibili zenean mutil azkartzat zeukan maisuak, baina osasunez argala eta erkina zen. Idazterakoan letra oso ona giten zuen.

Osaba apaizaren kontseilua jarraituz, hirira lan baten bila

joanen zen, bulegoko izkribatzaile, udaltzain, atezain, dendalagun edo beste edozer egitera... Aita hil zenean Migel anaia zaharrena baserriaren arduraz gelditu zen; Xaturnino, bigarren anaia, berriz, morroi joan zen Urreztieta baserrira. Ernesto ahulegia zen gaudu-janetan eta soroan goldean jarduteko. Etxean, oraindik, Martina eta Julianatxo ahizpak gelditzen ziren amaren laguntzaile.

— *Antonia, seme ori etzeon ondo; makal eta eskaseegia den baserri-lanetarako. Obe 'en On Zelestino, ire anai apaizaren bitartez, Donostin, Irunen edo beste edonun lan ariñago bat bilatzea. Baserrirako ez din terrajerik, ez abelerarik seme orrek* —esan zion Eusebia ahizpak—.

Arratsalde batean On Zelestino apaizak Irundik deitu zuen telefonoz gestioak eginak zituela, eta Aduanatako bulego batean aurkezteko astezkenean. Bulegora atezain gisa joanen zen, atea ireki, telefonoa hartu, ofizinak zaindu, eta abar egiteko.

Antonia deialdi harekin biziki poztu zen. Azkenean, seme asmadun gaixoak lan egokiagoa edukiko zuen. Amari, halere, behala kezka ezkutua sortu zitzaion Ernesto semeak gaztelania ongi ez zekielako. Izan ere, Goierriko herriska hartan ez zen euskara baino egiten edonon, eta eskolako maisu erdaldunak ez zien pedagogia onez gaztelania erakustea lortu. Herriska haietan soldaduska zen gaztelania ikasteko biderik derrigorrezkoena. Melillara, Burgosa, Madrila, Kastilla Herrira, eta abar joaten zirelarik. Ernesto, ordea, asmaz gaiso zegoelarik, soldaduskatik libre gelditu zen; Nafarroako Amezkoetara ere gaztelania ikastera ez zuen joan nahi izan.

Antoniak so egin zuen hormako erloju handira. Bost eta erdiak ziren orduantxe. Ernestoren gelara joan zen. Semea, dagoeneko, esnai zegoen mantaz erdiestalita.

— *Seme, ordua 'ek. Sukaldera nijek gosaria prantatzera. Jeixterakoan ez ai aaztu pardela ekartzeaz. Etoi adi seituan!*

Ernestok gelatik sumatzen zuen Migel anaia zaharrena, dagoeneko, ikuiluan behi gorria jezten ari zela. Negar isila egiten zuen baserrian hain ezeza, ahula eta alferrikakoa sentitzean. Baserritik kanpo joan beharrak maluraz penatzen zuen.

Leiho tipiko leihatila ireki zuen. Kristalean zehar soroak eta belardiak ziren nabarmen; baita etxe gibeledu baratzea tomate, kipula eta azekin. Artasoroan berak ipinitako txorimaloa zegoen, agurka bezala, besoak haizera mugituz. Hura dena utzi beharrean

kausitzen zen Irungo hiri arrotzean itzaltzeko... Nahiz eta haseran Eusebia izebaren etxera bizitzera joan, ez zen, agian, ongi moldatuko hainbeste gizon gaztelau, andaluziar, galiziar eta estremeinonen artean...

Eguzkiaren lehen izpiak belardi leunera eta artaburu gizenartara erortzen ziren bozkarioz. Behi gorria laster aterako zen larre-
ra. Egun hartatik gerora, ordea, behia bera gabe joanen zen.

Amak gosaria prestatzerakoan *"Seme erkin onentzat ez ote dau lanik errian bertan, udaletxean, alondigan?"*, *"Nola moldauko ote da urrutiko irian?"*, *"Eusebia aizpari esanak zetuanat egoskariz eta aragiz ongi mantentzeko, kastuak pagatuko dizkiotela eta"*, *"Seme au, bai, eskaxa atea zait eta laundu bearra dao"* zioen bererikiko.

Anttoniak, gosariatz gain, tren-biderako hamarretakoa prestatu zion, hau da, txorizo-mutur handia eta tomate-xerra gozoa.

Ernesto sukaldera hurbildu zenerako katu beltza inguratu zitzaion, eta isatsaz laztan astitsiak egin galtzerdiak igurtziz. Katuak ere sumatzen zuen Ernestoren joanbearra.

— *Ernesto, otsok amarretakoa. Iruna allatzen aizeneko ordu-bata izango 'ek eta ez ebal txantxetan ezer jan bare...*

Ondoren aurreko egunetik prestaturik zuen saskia erakutsi zion:

— *Seme, bi ollo gorri auek izebantzat; baita urdaiazpikoa eta gaztaiak ere. Izebai esaiok datorren astean beste pardel-txoa bialiko diodala.*

Migel anaia zaharrena, ordurako, talo-esnea hartzen ari zen, astiro, mahai ertzean. Aitona zaharra, berriz, sano konkorturik, artilea biltzen ari zen. Noiz-noiz, okotzeko bizar urdinetara eramaten zuen esku aihentsua, biloba Ernestoren partidaz bere heriotza hurbilago auresumatuko bailuan. Malenkonia gaitza zuen aitonaren so apalak. *"Auskalo, noiz artio deun attajaune"*, *"Akaso, ez diat bizirik ikusko gehiago"* pentsatu zuen mutilak. Ernestori, mahai-buruan, malko bi isuri zitzaizkion disimuloz. Etxe hartan, aita hil zenetik, aitona zen gizonezkoetan erreferentzia bakarra. Ernestok Migel anaia zaharrari halako errezeloa zion heredentzia zela eta.

Baserrian, Ernesto joanda ere, oraindik ama, Migel anaia eta beste bi arreba gelditzen ziren lanetarako. Aitonarekin, noski, ez

zitekeen kontatu luzarorako. Ernesto, berriz, gaixo-piura harekin ez zen baserrian geratzekoa...

Ernestok egutegian jarri zuen begia. Iraileko Andra Maritan ez zen festetarako etxean egonen. Galtzerdietan laztanka ari zitzaion katuak, kolpean, magalera jauzia egin zion eta eskua milikatu. Irunen ez zuen halako laztanik sentituko. Sukaldean, bestalde, ezkaratzeko hormetan zintzilik geldituko ziren galbahea, zintzarriak, idi-uztarria, uhalak eta abarketak. Asma madarikatu harengatik ez izanik, ez zituen haiek denak utziko. Bizitzaren patua ze latza zen...!

Amak eta Martina arrebak lagundurik, herriko tren-estaziora jaitsi zen. Trena lurrun-mordotan bilduta, gurpil-bielen mugimendu azkarrez, berehala iritsi zen.

— *Seme, deittu zak telefonoz, edo bestela eskribittu. Allatu bezin pronto urdaiazpikoa eman izebai. Zerrikia luzaroen ondatu eiten 'ek.*

— *Bai, ama, ez kezkatu. Kasu eingo 'et.*

Anttoniak eta Martina arrebak estuki laztandu zuten Ernesto. Honek baserriko larretara jasotzen zuen azken soa. Malda haietan geldituko ziren *gorri, pintto, ankestu, ipurtontor, muturbeltx* deituriko behi, ardi, txakur eta besteak.

Ernesto, azkenean, lokomotibaren lurrunetan galdu zen. Inoiz hiri batean ez izanak kezka larria sortzen zion. Behin bakarrik izana zen Donostian Hernanin aitak behi beltza saldu zuenean, eta, beste batean, Tolosan aita, oso gaisorik, ospitalera eraman zutenean.

Ernestok ez tul egin zuen departamenduko leihorantz itzulita, disimulatzearren eskua ezpainetan ipiniz; birrikak aski jota zeuzkan.

Trenetik lantegi handiak ikusten zituen; han-hemen "*Abrasiveas*", "*Expediciones internacionales*", "*Tornillería y Ferrajes*", "*Cartonajes*" gisako iragarkiak. Hura guztia arrotza zitzaion.

Irungo geltokira iritsi zenean ia dena estrainu, bitxi, zitzaion. "*Prohibido estacionarse en el paso de traviesas*", "*Expendeduría de tabaco*", "*No se expiden billetes hasta las 3 de la tarde*" bezalakoak irakurri zituen. Ernestok uste zuen Irunean euskara gaztelaniaren parekide izanen zela. Berak gaztelania ozta-ozta zekien. Umetan herriko eskolan apenas ikasi zuenik, eta soldaduskara

eritasunagatik ez joateak zapo-erdara baldar batez baino ez jabetzea suposatu zion. Ernestok, halere, uste zuen Euskal Herrian euskaldun gisa jokatzeko eskubidea zuela edozein hiri eta herri-tan euskaraz mintzatuz. *"Zeatik lotsatu bear nauk euskera delae-ta", "Moldauko nauk", "Eskubidea zeukat ene aberrian euskeraz bakarrik baliatzeko!"* berekiko.

Ernesto kale-bila hasi zen:

— *Serapio Mujika kalea, jauna, mesedez?*

Txapela tipia kaskoan finkaturik zeraman gizonttoak ez zion deus ere ulertu, eta inolako esparik gabe erantzun:

— *Mire,zeño, como no me hable en cristiano no ze lo entiendo...*

Ernestok, ezten batez minduta bezala, ezpainak estutu zituen, eta ondoren:

— *¿Podría usted Serapio Mujikakalea donde esstar desir?*

— *Coja la primera a la izquierda, luego a la derecha, no ze tuerza, y allí mismamente ze lo encontrará.*

Gizontto andaluziarrak, hau adierazterakoan, so harroa bota zion gaztelaniar taxuz mintzatzen ez zen euskaldun petoari. *"Ze habrá visto, ni zaben hablar como Dios manda..."* bota zuen.

Ernesto izebaren etxetik igaro zen, lehenik, urdaiazpikoa eta gazta, besteen artean, uztera, eta Aduanako bulego-zuzenbidea non zegoen ere zehatz jakitera.

Osaba apaizak izebari utziriko papertxoan *"Delegación de Aduanas. Frontera Norte. Oficina de expediciones"* idatzia zegoen. Goiz hartan bertan espero zioten bulegoan. Izebak kale-adierazpenak eman zizkion. Bertaratzean gizon bibotedun eta ile beltz, sarri-dun bat topatu zuen.

— *¿Es usted Ernesto Zubeldia Eskisabel?* —Erantzunik emateko astirik gabe ekin zion bulegariak: —*Está bien. Le esperamos. El jefe quiere hacerle antes unas preguntas. Pase usted...*

Ernesto urduri zegoen. Arrotz sentitzen zen Irunen tren-gelto-kitik jaitsi zenetik... Halere, *"Euskal Errian natxok, ezta?"* berekiko.

Bulego-burua Kepa Mikelarena zen. Nafarra. Euskararik ez zekien.

— *Ya me ha informado su tío cura, que llegaba usted con in-*

tención de trabajar, pero antes deberá pasar unas pruebas, pues son varios los que han hecho solicitud para encargarse de la recepción de los clientes, teléfono, correos y otros servicios. Cada solicitante estará de prueba en la recepción durante tres días. Al término de ella se comunicará a cada solicitante con quién nos comprometeremos para el puesto.

Ernesto urduriago jarri zen, posturako bera bakarra zelakoan baitzegoen.

Inguruan ez zen euskaraz tutik ere entzuten.

Ernestok lehen proba-txanda hurrengo egunean eginen zuen. Bulegoko telefonoa hartzean:

— ¿Quién es?— esan zuen motel.

— Aquí desde la Inspección de Hacienda. Por favor, que se ponga al teléfono es Sr. Miquelarena.

Ernestok, berehala, bulego-buruaren linea hartuz:

— Inspección dise que se ponga teléfono.

Mikelarena jaunak, beretik aterata, erantzun zion:

— Pero hombre, no se dice "que ponga", sino que "se ponga".

Segidan, beste dei bati erantzunez Ernestok "Aquí tiene erreka, desde Frantzia es...".

Mikelarena jauna laster ohartu zen Ernestok ez zekiela egoki gaztelaniar mintzatzen eta osaba apaizari telefonoz: "Don Celestino, no puede ser, no puede ser..., este chico habla torcido... No podemos cogerle en la sección de recepción, lo siento mucho".

Ernestori bulego-buruak bere desenkusak eta aitzakiak azaldu zizkion. Ernestoren beste lehiakideak Andrés Hernández Revuelta, José Cano Pedrosa, Manuel Calatayud Mata ziren. Andaluziar bat, burgostar bat, extremeino bat.

Probaeguna amaitzean, Mikelarena jaunak Ernestori esan zion:

— Mire, lo sentimos mucho, pero usted no vale para este puesto. Dése cuenta que estamos en Irún. Suponíamos que usted hablaba correctamente el castellano. Y que le conste que yo soy aberchale...

Ernestok negar-gura sentitu zuen bere burua burlatua ikustean. Euskara madarikatzekotan eta pikutara botatzekotan egon zen... Birikak jota, berriro, estularriz eztulka hasi zen Mikelarena

jaunaren aintzinean... Biziki mindua sentitzen zen. Mikelarena jaun *aberchaleak* bulegoan andaluziar, gaztelau edo extremeino bat lehenetsi zuen.

— *No se apure usted —erantsi zion—. Su tío cura me ha dicho por teléfono, que mañana podrá presentarse en la oficina de Abastos del Ayuntamiento, porque necesitan un chico que sepa vascuence...*

Mikelarena jaunaren bulegoan Manuel Calatayud Mata jaun-a hautatua izan zen posturako. Mikelarena jaun *aberchaleak* halako lotsa ere sentitu zuen goierritar gazte euskalduna bere bulegoan hain ezeza eta arrotza ikusi zelako. Itxuraz, bulegari nafarrak gau-eskola batean ordu batzuk eginak zituen euskara ikasten, baina, azkenean, klaseak utzi zituen baxoerdiak medio, beste anitzek gisa, "arinaiztarra" zelako; alabatxoa, ordea, ikastolara bidaltzen zuen. Aski zuen...

Ernestok negar egin zuen gau hartan izebaren etxean. Ordu-rarte ez zuen uste izan Euskal Herrian gaztelania mintzatzeko hain "jarria" egon behar zuenik. "*Euskal Errian ote nago?*", "*Nere aberrian euskera ez den izkuntza bat txarki mintzatzeko eskubiderik ez al det?*", "*Erdaldunak, akaso, Ordizian eta Tolosan iristen ote dira nik gaztelania aña euskaraz itzegitera?*", "*Mikelarena jaunak "abertzaletzat" ote dauka bere burua?*". Ernestok ez zuen gau osoan lo egin... "*Ez, ez, eskubidea diat ene aberrian bigarren izkuntza txarki mintzatzeko*", "*Ni euskalduna nauk, arraiol!*", "*Irun ez al dago Euskal Errian, bada?*".

Ernesto, izebak paraturiko gosaria —arraultze frijituak eta kafesnea— hartu ondoren, gonbidoka hasi zen, eztulak emanda. Arraultzearen goringoa —masa horia— kafe koloretan bildua mahai gainera joan zen.

— *Ernesto, ez adi estu jarri! Ikusiko'ek, Udaletxean artuko aute. An euskaldun bat bear ditek. Benga, ar ezak, berriro kafesnea...*

Izebak pazientziaz bildu zuen Ernestok lurrera erauziriko gonbido-ore horixta. Ernestok, ordea, ez zuen kafesnea berrikitan harzteza jasan. Bere urdailak ezin zuen ezer hartu. Hain zegoen lurjoa, birrindua, lotsatua...

Udaletxera joan aurretik, bada-ezpada, Ernesto beste zenbait tokitara lan bila joan zen. Osaba apaizak udaletxean bilaturiko postua ez zen, ausaz, ziurra, eta probatu egin nahi zuen... Egunka-

rian begiratu ondoren okindegi batean, kamioi-garraiotako bulego batean, publicitate-entrepresa batean, garbigai-generoen salmenta-katea batean, eta abar galdezka ibili zen. Denetan, ordea, "Ya no necesitamos a nadie...", "Hoy mismo hemos cogido un chico para el puesto", "Con ese castellano torcido... mal puede servirnos en esta oficina", "Ez, ez erdaraz mintzatu beharko zinake...", "Acaso, le necesitaremos el mes que viene" gisakoak entzunak zituen.

Erantzun horiekin etsita, osaba apaizak udaletxean bilaturiko postuaren berri jakitera joan zen. Egia ote zen euskaran zekien euskaldun bat eskatzen zutela posturako?

Udaletxera abiatu zen, eta, pixkana lasaitzen hasi zen. Euskara eskatzen bazioten nork jakinen zuen Irunen hark baino hobeto txikitandik edoskitako hizkuntza? Udaletxera iritsi orduko, Ariztie-ta jaunak itxaroten zuen:

- *Siéntese. Me han dicho que no ha podido entrar usted de recepcionista en la oficina de las Aduanas Comerciales a causa del euskera. Lo siento. Ya sabe cómo es Irún... Aquí, sin embargo, se trata de un puesto de euskera en la sección de Abastos. Pero antes deberá pasar un examen, pues hay varios solicitantes.*

Ernesto bere buruaren jabe sentitu zen, behingoz. Azkenean, euskaraz eginen zuen lehiaketa; haurtzarotik ongi zekien mintzatzera behar bezala egokituko zen; irundar euskaldun-xemeen euskara eskaxa gainditzeko ez zuen kezkarik eduki behar.

Bulegotik irteterakoan Martxial Peluaga, lehendik ezaguna, agurtzera etorri zitzaion. Aspaldian Ordizian ikusia zuen. Martxial Peluaga zen, prezeski, azterketako formulak egitea arduratzen zena. Ernesto areago lasaitu zen halako lagun zaharra ikustean...

- *Zer moduz, Ernesto?*
- *Zuen leiaketara netorrek postua lortzeko. Bost bat egun badizkiat, eta gaztelania taxuz mintzatzen ez dakidalako kanpoan utzi zidatek. Emen, behintzat, euskera ezkatzen dezute, ezta?*
- *Noski, euskaraz —erantzun zion bermuki Martxialek, bizkarreran eskuaz kolpetxo bat ematen ziolarik—. Baina, bada-kik, aurrez, euskarazko ariketak dauzkazute, lehiakideak lau zaretelako; hiru irundar eta hi heu.*

Ernesto, lehenengo aldiz, konfidatuagoa sentitzen zen. Berak

irundarrek baino euskara jatorragoa zuen. Kalekume haiek ez zekizkiten baserriko euskara zaharraren segetuak, escera zahar-
 rarak, esamoldeak, eta abar. Berea izan zitekeen postu berria. Ho-
 rrela kitaturik ikusiko zuen Aduanako bulegoan sentituriko lotsa...
 Aurrerantzean, gainera, apropos mintzatuko zen oker gaztelaniaz;
 bera euskalduna zen eta euskaldunek espainola baldar min-
 tzatzeko lotsarik ez lukete behar. Euskal Herriko lehen hizkuntza
 euskara da, erdaldunek ere ikasi beharrekoa. Gerora, "Euskal He-
 rrian Euskaraz" taldean sartuko zen lehenengotasun hori aberriko
 zoko guztietan aldarrikatzearren. Gaztelauak, andaluziarrak, es-
 tremeinoak euskara ez zekiten beste "vasco" txotxoloak ziren, hain
 zuzen, Euskal Herriaren irrigarri eta deitoragarri, "vascuencez"
 soilik mintzatzen zirenak... Burutapen haiek guztiak hausnartzen
 zegoelarik, euren artean erdaraz mintzatzen ari ziren hiru gazte (bi
 neska eta mutil bat) ikusi zituen azterketa egiteko ziren gela-
 atean. Erdaraz, soilik, ari ziren. Gaztetxoak ziren. Gramatikako
 euskal aditz-flexio eta deklinabideei buruz mintzatzen ari ziren.
 "Ba, euskeraz itz egiteko ere gauza ez dituk. A ze euskaldun patta-
 lak!" Ernestok berekiko halako jas batez.

Martxialek lehiaketa-gelara deitu zituen laurak.

— *Eser zaitezte* —esan zien—. *Lehiaketa idatzia izanen da.*
Gramatikazko galdera, ariketa batzuk, eta, azkenean, idaz-
kitxo bat. Letra garbiz egin, arren.

Ernesto Bilbora joana zen lehengusuaz pentsatzen jarri zen,
 bat-batean. "Arek bai ondo zekik gaztelania... Ikurrinez josita
 etortzen duk etxera. Errikoekin eta arrebarekin, ordea, erderaz ba-
 karrik egiten dik. Orra gure erriaren abelera...". Eztulari eman
 zion, supituan, azterketa-orriak aitzinean ikusi zituenean. Martxia-
 lek Ernesto urduri zegoela sumatu zuen. Ez zuen uste, ordea, Er-
 nesto ikastolara edo gau-eskola batera inoiz joan ez zenik.

— *Has zintezkete*—esan zien—.

"*Eduerne, pásame el bolígrafo azul, por favor*" entzun zuen
 bere gibelean. "*No, espera, te doy el negro, pues tiene poca*
tinta"— besteak—.

Ernestok lehen galderak euskara batuan deklinabide-muga-
 tuaren zerrenda (bokalez amaituriko hitzetan) eskatzen zuela ikusi
 zuen. "*Deklinabidea?*" —berekiko Ernestok—. "*Bai, gizona, gizona-*
rekin, gizonari, gizonetaz, eta abar!". Ernestok etxean "*gizoneri*
ogia eman", "*mailuarekin jo*", "*amakin jun*" gisakoak entzunak

zituen. Bigarren galderan aditzen ahalerazko flexioa eskatzen zitzaien. *Naitteke, zitteke, zaitzake...* idatzi zituen. Eta gero, beste formuletan, *zijoan, zoatza, zetuat, ziñuztan*, eta abar goierriko moldera. Azkeneko ariketa idazketa bat zen. Gaia "*Hiritarren betebeharrak*". Pentsatzen egon zen minutu pare bat, eta idazten hasi:

"Irian dagonak iritar bezala zintzo jokatzeko jakin bear du; agintarien ordenak bete bear dittu estriñan, eta eskatutakoak egiñ, eskubideak eta betebeharrak parekoak diralako...". Eta abar.

Ernesto pozik atera zen azterketatik. Erraza iruditu zitzaion. Joan Oñatibiaren gramatika —*gipuzkerazkoa*— aurreko hilabetetan erreparatua zuen baserrira euskarazko bertso liburu bat etorri zitzaiolako. Ernesto, halere, ez zegoen ados azterketan mintza-probarik ez egitearekin.

Hurrengo egunean, izebaren etxean bazkaltzen ari zelarik, telefono-deia jaso zuen udaletxetik. Bertan posturako Edurne Zelaia eta Hernández neskatxa hautatua izan zela komunikatu zioten, azterketa onena hark egin zuelako... Ernestok ezin zuen sinetsi. Bada-ezpada, udaletxera azterketa ikustera abiatu zen. Ez zen posible neska hark berak baino hobeto egitea! Galdera guztiak erantzun zituen... Atezainak, Martxial Peluagaren partetik, azterketa-orria luzatu zion eskatu bezain pronto. Ariketan *naitteke* (naitteke), *zijoan* (zihoan), *zoatza* (zoaz), *det* (dut), *ziñuztan* (zintudan), *bear* (bear), *gizoneri* (gizonei), *dittu* (ditu), *zetuat* (dizkiat) gisa-koak tatxatuta zeuden, alboan *euskara batuan* legezkoak ziren formulak azaltzen zirelarik tinta gorritz. Ernesto ez zen euskaldun alfabetatua mintzaira arautuan. Postu hartarako euskara batua eskatzen zen. Mintzamina baino garrantzitsuagoa zen, beraz, idazketa *akademikoa*...

Ernestok arratsalde hartan bertan Goierriko trenaren hartzea erabaki zuen. Ez zen izebaren etxetik pasatuko janzkiak hartzera. Zeharo suntsitua, lurjoa zegoen... Irunek ez zion bere altzoan hartu nahi izan. Treneko komunean ez tulari eman zion, eta, halako batean, gonbidoreekin batera odola ere atera zitzaion...

Amak etxeko sukaldean, deus ere abisatu gabe, Ernesto sartzen ikustean "*seme, zer egin dek Irunen?*" galdetu zion. Ernestok, ordea, ez zion ezer ere erantzun goiko gelako bidea hartzen zuelarik.

ITZULPENAK

Nire anaia andrazkoa

Marina Tsvietaieva

TERE IRASTORZA

1.—

Marina Tsvietaievaren zenbait liburu behin eta hurrengoan irakurri ondoren penatxo izan dut beti errusiera ezagutu ez izanaz, honoko hau, berez, frantzesez idatzia izan arren. Eta hala ere, beste idazle bakan batzuekin geratzen den bezala, beti ezagutu eta mamitu ahal izan dut bere mintzoa: bere estiloa definituko lukeena, batere definitibo izan ezina, mintzo horixe bera bait da, hain zuzen ere; mintzo hori edozein hizkuntzaren harresiak dardarerazi eta edozein inperiotako eremuak lubizi bihurtuko lituzkeenetako bait da: amul-tua eta heriozkoa aldi berean: parentesi, akotazio, aposizioetan dakar indar guztia. Parentesi eta aposizio bidez indartzen du hitz bat, parentesi eta akotazio bidez kokatzen du ñabarduraren gakoa. Marinaren esaldia itzuli-mintzulika abiatu eta erasokorra egiten da; hizkuntzaren baliabideak esan-nahiaren alde geratzen dira; ez da joku-hutsalik, jokua apustua da aldi oro, idazteko, irauteko, bizitzeko apustua. Literatura ere bizitzeko apustua da:

Poesia lirikoa: lerro puntuz-puntukoa da. Urrutitik begiratuta — beltz eta jarraia, baina gertuagotik begiratuta: jarraikortasunez etengabea puntu artean — hutsa: heriotza. (...)

Liburuak (nobela, poema epikoa, baita artikulua bera ere!) ez du horren berririk. Berezko legeak ditu. Liburuak ez du abandonatzen idatzi duena, izakiak —patuak—, deskribatu duten arimak bizi nahi dute, hurrengo orrialde batzuetan bizitzen jarraitu nahi dute, egunero zerbait gehixeago, amaitzeari uko egiten diote.¹

(1) *Quinze lettres de Marina Tsvetaeva à Boris Pasternak*. Paris: Clemence Hiver, ved. 1991, 40-41.or.i

Baina bizitzeko pasio eta deman, Marina Tsvietaievak ez zuen abagunerik topatu bere aberrian; ez, ordea, atzerrian ere. Modu beretsuan ez zuen sosegurik aurkitu literaturan eta ezta hizkuntzan ere. Frantzesez idatzitako literatura garaikidean aurrenekoetakoa izan genuen atzerri-gustoa hizkuntzan bertan txertatuz batera, frantzes- idazleentzat beraiantzat gogorturik zeuzkaten artikulazio eta junturak malgutzen. Bere esaldiak iraulezinak geratzen dira horregatixe, batzuetan, baina bere estiloa itzuli gabe txertazen da. Bere mintzoa hizkuntza guztiak sortu zituen orro eta aharrausi, murmurio eta xaramela horretan funtsatzen da; bizi den orotan den zelula guztien komunikazio beharrea, eta, haatik, komunikatu gabe hil beharrea.

2.—

Erromantizismoaz goiti bederen, idazleak bere burua aitortu beharra izan du, nahiz eta horretarako sarri metonimikoki mintzatu izan den, lotsa erabat ez galtzarren. Aspaldi honetan idaztea ofizio gisa definitu izan da, eta lehen ere beti horren gertu izan ziren *Ora et Labora* haiek erlijioaren mundutik sormenaren mundura ekarri izan dira. Ofizio hori ikasteko idazle askoren baliabide izan da beste idazleen dietario eta egunerokoa irakurtzea. Gure ametsak Parnasoak santifikatutako idazle izandako haien postura eta hitzez elikatu dira. Hala aitortzen zuen Vargas Llosak Flauberten gutunez, eta halaxe beste askok.

Erromantizismoaz geroztikako lehen idazle haiek hala nahi izan zutelako izan ala ez, kontua da idazletza ofizio bihurtu orduko, sarri izan garela mundu zabalean bere inspirazioaren ura zein osinetik jalgi ote zen jakin nahirik. Rilkerena bere lagunen etxe eta gazteluetan omen, Flaubertena Croisseten. Idazle modernoek, modu batera edo bestera idazle izatea beste edozein gauzaren gainetik jarrita bakardadea aldarrikatu dute, esan nahi zutena eta hizkuntzaren arteko zubilanak egiteko. Batez ere hori burutu ezinak aztoratzen zuen Virginia Woolf ere.

Aldiz, hala behar bazen edo behar ez bazen ere, Marinak ez zuen sekula gerizperik izan idazteko. Miseria izan zuen bide-lagun eta hala ere miseria horren aurka duintasunez aritu izan zen beti guztian (azkenera bitarte). Gogoan dut bere gutun bateko pasarte hau:

Ez naiz ni bizimodu honetarako. Dena sute da nigan! Hamar

harremanetan murgildua izan naiteke (arren! "harreman"!), ba-koitzari ziurta dezaioket sakonik-sakonenetik bakarra dudala. Baina ezin dut eraman bizkarra emanez erantzuterik, den gutxienean ere. Mindu egiten nau, ulertzen al duzu? Bizirik larrutua naiz, zuetako gainerantzekoek armadura daramazuen bitartean. Zuek guztiok baduzue artea ez bada gizarte-bizimodurik; nik, finean, ezer ez dut. Dena mudatu eta desagertzen da, larrua bezala, eta larrupean haragi bizia edo sua dago. Psike naiz ni. Ez da niretzat tokirik inongo formatan —ezta nere bertsoen forma luze-zabal-zabal horretan ere, sikiera—.²

Tsvietaievaren bizimodua (1892-1941) beti zitekeenik latzena izan zen. Iraultzaren atarian iraultzaile izan zen eta iraultzan leninismoak aurrera egin zuenean, eta bere alaba gosek eta miseriak hil zutenean, bulego kafkiano batean lan egin zuen, bere senarra txuriekin burrukan ari izan zen bitartean. Gerora, urtetan ikusi ez zuen senarraren arrastoari lotu zitzaion eta atzerriraturik bizi izan zen, baina senarra komunisten espia zela eta, bigarren atzerriraketa modua jasan behar izan zuen. Azkenean semeak Sobiet Batasunera itzuli nahi izan zuenean hari lotu zitzaion, eta bertan, lan-eremu batean zintzilikatu zuen bere burua, fidelitasunaren urkabetik, hainbeste deitoratu arren beti fidel izatera eraman zuen habetik.

Tsvietaievaren arazo haundiena bere hitzekiko zuen atxikimendua dela esango nuke, eta horixe da, hain zuzen ere, bere obra guztian erakusten duena. Besteekiko harremanetan bere baitatik lekorat bizi da, nahi bada; bere hitzez esaten duenari guztiz lotuta:

Gizon orotan, sentimentu orotan — estutasunean naiz, gela orotan bezala. Ezin naiz bizi, hots, iraun, ez dakit bizitzen — egunetan eta egunoro nitaz kanpo bizi naiz. Gaisotasun sendaezina da eta bere izena — arima³ (Olga Tchernovarentzako gutuna)

Eta bere hitzekiko lotura horrek zarpailtzen zituen bere harreman guztiak: besteek hitzegiteko manera bezala ikusten zutelako. Horixe da behin eta berriz Pasternaki egozten diona eta behin Rilkekin haserretzera eraman zuena.

(2) KARLINSKY, S. *Marina Tsvietaieva. La mujer, su mundo y su poesía*. Barcelona: Grijalbo-Mondadori, 1991, 167.or.

(3) *Neuf lettres avec une dixième retenue et une onzième reçue* Paris: Clemence Hiver, ed. 1991, 19.or.

Neurri horretan, korrespondentzia bere literaturaren azalpen nagusi bihurtzen da, entzulerik asma ez dezakeen aditasun saio. *Lurreko aztarnak* liburuan dion moduan:

Ez naiz nere buruaz maitemindua, nere lanaz naiz maitemindua: aditasunaz. Beste inork utziko balit aditzen nik nere buruari aditzen diodan arreta beraz (niri emana balitz ni emana naitzen bezala) modu berean adituko nioke

Nere anaia andrazkoa, gutun -estiloan idatzia da, lehendik Borneyk idatzitako *Amazona baten pentsamentuak* liburuari erantzuteko bezala, diotenaz. Eta haatik, erantzunik ezak darama idaztera. Azken puntuan, bere amatasunaren defentsa esistitzen den amatasunaren kodeari ez zegokiona da, eta aldi berean, berak ezagun zuen lesbianismoari ere ez zegokiona. Behin eta berriz bizimoduan eta bizierazten zuen literaturan aditzaile bila abiatu eta bere hitzen arrastoa baizik aurkitu ez duen batena da Tsvietaievaren literatura.

Hala moduz, Frantzia 1980ko hamarkadan eta Espainian berriaren duen estimazioa ere sobera beharturik dago bere liburuetan agertzen den bizimodu-literatura arteko loturarekin. Komunismoaren moldeen erorketak, edota liburu honi buruz, demagun, feminismoaren birplanteaketaren abagunean argitara eman izanak, lehen argitara ematetik urrundu izanak bezalaxe, erakusten dute M. Tsvietaievarentzako aditasunik aurkitzea zein zail den.

M. Tsvietaievaren bizitzako urte eta hitz gogoangarri zenbait

- 1892. Urriaren 9an jaio zen (aintzinako egutegi errusiarrean Irialearen 26ean). Bere ama pianojolea, Rubinsteinen ikaslea, eta bere aita filologo ezagun eta Moskuko Unibertsitateko irakasle izateaz gain Arte Pastikoetako Museoaren fundatzailea
- 1894. Bere ahizpa Anastasia jaio zen
- 1902. Bere ama gaiso zelako Italiako Rivierara joan zen berarekin. Han ezagutu zituen lehenengo iraultzaile errusiarrek. Gero Lausanan ikasi eta frantzesez idatzi zituen poemak.
- 1904. Friburgen ikasle zelarik, alemanez idatzi zituen zenbait poema.
- 1906. Ama hil zitzaion eta Marinak Moskun egin zituen ikasketak.

- Galdekizun batean erantzun zuen amarengandik jaso zuela musika, natura, poesia eta Alemaniarekiko atxiki-mendua. Baita judutasunarentzako pasioa. Judua da, bere hitzetan *Bakarra guztien aurka. Heroe izatea*.
1910. Bere lehen liburua ematen du argitara. *Goizaldeko albuma*
1911. Sergei Efron, bere senarra izango zena ezagutu zuen.
1912. Ezkondu eta irailean jaio zen bere alaba Ariadna (Alia), bere lagunik onena bihurtu zena. Bere bigarren liburua ematen du argitara: *Linterna majikoa*
1913. Aita hil zitzaion. Beragandik jaso omen zuen lanerako grina, arribismoaren aurkako joera, isolamentua, harrokeriarik eza.
1914. Sofia Parnok poetaren *Laguna* saileko poemak inspiratuta 1916ra arte irauin zuen amodio- adiskidantzari eman zion hasiera. Bere senarra, Filosofiako ikasle, gudara joan zen.
1916. Ossip Mandelstam poetarekin adiskidetzat mina. *Verstas I* agertu zen.
1917. Irina, bigarren alaba jaio zen. Urriko Iraultzaren ondotik S. Efron Ejertzito Zuriarekin joan zen.
1918. Miseria eta bakardadea. Bere alabak aurrera ateratzeko. Nazionalitateko Herri-Komisaldegian lan egin zuen piska batean.
1919. *Lurreko arrastoak* liburua idatzi zuen.
1920. Bere alaba Irina goseak hil zuen. *Zisneen alorra* poesia-sailari eman zion hasiera.
1922. Mosku utzi zuen eta bere alabarekin Berlinera joan zen, senarrarekin biltzeko. Pasternakekin gutun bidezko harreman luzeari ekin zion. Beranduago Pragan jarriko dira, hango gobernuak Errusiako atzerriratuei eskaintako diru-laguntzarekin. Moskun *Verstas*, *Casanovaren amaiera* agertu ziren eta Berlinen *Blook batetarako poema*, *Banatztea*.
- 1923-24. Mendiko poema eta *Amaierako poema* idatzi zituen, azken hau bere poemarik onentzat hartua. Berlinen *Psiqué* eta *Ofizioa* sailak eman ziren argirara. Berlin, Paris

eta Pragan Errusiako atzerriratuen aldizkarietan kolaboratu zuen. *Ariadna*, antzeslana idatzi zuen, Parisen *Verstas, In* argitara eman zuena, 1927an.

1925. Georgi (Mur) semea izan zuen. Parisera jo zuen seme-alabekin eta han bildu zen berriro senarrarekin. Hala ere, bere bihotzarentzat Borisena zen semea. Pasternakekin izandako gutun-ilada luzean gordetzen den bakarretakoa da orduko gutun hau, Marinaren sentimentuen adierazgarri: *Georgi — eginbeharrarekin, adorearekin—, Bolondresekin, nere borondate on trajikoarekin dudan zorra. Hori ere — neu da, ez dut ukatzen. Baina ez zure nia. Zure nia (ni) Borisen baitan da.(...)*

Saldukeria hitz zoragarria da, nolabait, banaketa bezala. Laban-hitza. Eta ez dut bere soinua baizik ezagutzen, ez esanahia. Soberano bakarra, hau da, sublimea, engainatu ahal da, baina nola engaina nezake neuk, nire baitan denez? Egunerokoan, horixe da —saldukeria, baina egunerokoa bera da saldukeria: arimarena. Egunerokoa nere arimaz engainatzea: ez dut besterik egin, antza, bizitzan. Hori, bada-kizu, senar eta maitale arteko bereizkuntzaz bestelakoa da. (Quinze lettres de Marina Tsvetaeva à Boris Pasternak).*

Parisen Arratoi sorgintzailea argitaratu zuen

1926. Pasternakekin eta Rilkekin gutun bidezko harreman sendoak eta zailak jorratu zituen Gutun haietako batekoa da leialtasunari buruz diharduen aipamen hau: *Leialtasunak, norbere buruarekin egindako duelo gisara, ez dit balio (ni "trampolin", humiliagarri da). Leialtasuna, pasioaren iraunkortasun gisara, ulertezin zait, arrotza (leialtasunak —leialtasunezak bezala— dena bereizten du). Poetaren aberriari buruzko hitz interesgarriok ere hangoxeak dira Poesia jaiotzekiko hizkuntzatik beste baterako itzulpena da — dela hau frantsesa zein alemana, berdin du. Poetak ez du ama-hizkuntzarik. Horregatik ez dut ulertzen poeta frantses, errusiar edo bestelakoez mintzo izatea. Poetak idatz lezake frantzesez, baina ez daiteke poeta frantses izan. Hori erridikulua da.*

Poeta bat kritikaz saiakera eman zuen argitara. Rilke Abenduaren 29an hil zen eta Urte Berriko Gutuna poema idatzi zuen, Rilke oroitzuz.

1927. Errusiako atzerriratu zenbaitek Efronek boltxebikekin harremanak zituela eta haiengandik dirua jasotzen zuela salatu zuten. Aurrerantzean bide asko itxiko zaió Marina-ri. Berriz miseria-urte luze eta latzak pairatu izan beharko ditu.. *Fedra* antzerkian lanean ihardun zuen. Anastasia bere ahizpa eta artista askoren lagunak (Gala, Dali, Gorki) bisitatu zuen.

1932. Zenbait saiakera-lan eman zuen argitara. *Poeta eta denbora*. Lan horretan agertu zituen garaikidetasunari buruzko hitz gogoangarriok: *Konrúa ez da "bidean laguntzea" (bidelagun izatea) baizik eta elkarrekin sortzea bakartatean. Eta poetek bere garaia egokien bere ahotsaren bidez mintzatzen uzten dionean zerbitzatzen du. Poetak garaia egokien, bere garaiaz ahazten denean (bere garaiak erabat ahaztu duenean) zerbitzatzen du. Ez da garaikide garrasizaleena, baizik eta, batzuetan, gehien isiltzen dena. (\$.). Artea Garaikidetasuna onenek onenen artean duten eragina da,beraz, gaur egungoaren aurkakoa: txarraren eragina txarrenen artean (...) Garaikide izatea norbere garaia sortzea da, ez isladatzea. Isladatzekotan ez ispilu moduan, ezkutu moduan baizik. Garaikide izatea norbere garaia sortzea da, hots, hamarretik bederatziren aurka leihatzea, lehen borradorean hamarretik bederatziren aurka leihatu ohi den moduan.*

Gai berari buruz ihardun zuen urte honetan bertan idatzi zuen beste saio honetan *Artea kontzientziaren argitara*. Honela zion: " *Ilargian dabil poeta* " —egia da, baina poeta enda batentzat bakarrik: jaso-jasoentzat bakarrik, izpiritual hutsak direnentzat. *Eta ez da ilargian egotea-gatik, ilargian bizi egiten da. Konkortuak ordaindu egiten du bere konkorra, aingeruak ere ordaindu egiten ditu lurrean bere hegoak. Inkorporeitatea, agerkaritik hain hurbil, aide kutsatua, pasio orde— pentsamentua; hitzen orde espresioa: horiek dira zeruko ostatu hartzaileen zeinu lurtarrak (...)* Ona bakarrik den poetarentzat, artea beti da berezko helburua, hots, emankizun hutsa, bera gabe ezin bait da bizi eta bere ardurarik ez bait du. Poeta haundiarentzat eta poeta jasoarentzat artea beti da bidea. Bera ere besteren baten esku dagoen tresna da, bestalde, ona bakarrik den poeta besteen esku dagoen beza-

la. Ezberdintasun osoa —eskuen ezberdintasun funtsezkoa aparte— poetak menpekotasunaz duen kontzientzia mailan datza. Orduan eta poeta haundiago izan izpiritualki, hots, orduan eta oratzen duten eskuak gorago eduki, eta bere menpekotasunaren kontzientzia (bere esklabotasunarena) da indartsuago.

Frantzesez *Gau florentziarrak Nere Anaia Andrazkoa* idatzi zituen, poeta hil ondoan baizik argitara emango ez zirenak.

1936. *Nere Puskhin* eman zuen argitara.
1937. Efron, Tsvietaievak ezer ez bazekien ere, " Errusiako Atzerri-ratuak Aberrira Itzultzeko Elkartearantzako " aritua zen la-nean. Ariadna, bere aitaren ideien eraginpean Errusiara itzuli zen eta Efronek, Ignacio Reiiis, errefuxiatu politiko ba-ten hilketan parte hartu ondoren Frantzia utzi zuen eta Erru-siara itzuli, bertan, hil zutelarik azkenean. *Sonetskaren his-toria* eman zuen argitara, urtetan Sonia Hollidayrekin mantendutako harremanak gogoratzen dituen liburua.
1939. Zalantza haundiak bazituen ere, bere semearekin Errusiara itzuli zen, bertan senarra eta alabarekin biltzekotan. Baina han Ariadna espetxeratu zuten, bere ahizpa Anastasia Kon-zentrazio-Zelai batean ezarri. Marinak Moskun jarraitu zuen oso giro txarrean 1941a bitarte.
1941. Sobiet Batasuna Munduko II Gerratean sartu zen eta. Moskutik ebakuatu zituzten bera eta Mur. Ez zuen bere senar-raren berririk (hilik zegoen). Semea eztanda egin gabeko lehegailu bilatzeko zen brigada batera eraman zuten, ber-tan hilko zelarrik. Bitartean, saiatu zen idazle-kantina batean ontzi-garbitzaile aritzen, baina alferrik. Azkenean, abuztua-ren 11n bere buruaz beste egin zuen.

Bibliografia eskuragarriena

Gaztelera

Cartas a la Amazona y otros escritos franceses. Madrid: Hiperion, 1990.

El diablo Barcelona. Anagrama, 1991.

Tres poemas mayores Madrid. Hiperion, 1991.

El poeta y el tiempo. Barcelona. Anagrama, 1990.

Indicios Terrestres Madrid. Cátedra, 1992.

Cartas del verano de 1926 (Rilke-Tsvietaieva-Pasternak). México. Siglo XXI, 1984.

Katalaneraz

Poema de la fi Barcelona: Edicions 62, 1992.

Frantzezez

Tentative de jalousie & autres poemes. La Découverte, 1986.

Le diable et autres recits. L'Âge de L'Homme, 1979.

Ariane. L'Âge de L'Homme, 1979.

Le poème de la montagne. Le poème de la fin. L'Âge de L'Homme, 1984.

Correspondence à trois (été 1926). Gallimard, 1983.

Histoire d'une dédicace. Le Temps qu'il fait, 1989.

L'art à la lumière de la conscience Le Temps qu'il fait, 1987.

Le poète et la critique. Le Temps qu'il fait, 1989.

Le poète et le temps. Madrid. Cátedra, 1992.

Mon frère féminin. Lettre à l'Amazone Paris: Mercure de France, 1979.

Neuf lettres avec une dixième retenue et une onzième reçue. Clemence Hiver,ed, 1991.

Quinze lettres de Marina Tsvietaieva à Boris Pasternak. Clemence Hiver, 1991.

Les flagellantes. Clemence Hiver,ed, 1989.

Indices Terrestres. Clemence Hiver, 1988.

Mon Pouchkine. Clemence Hiver, 1988.

Averse de lumière. Clemence Hiver, 1989.

Le ciel brule. Cahiers des Brisants, 1987.

Nere anaia andrazkoa

Irakurri dut Zure liburua. Gertu zauzkat idazten duten emakume guztiak bezala. Ez zaitez itsutu delako "guztiak" horrekin — ez dute guztiek idazten: bakar hauetxek idazten dute guztien artean.

Beraz, gertu zauzkat izaki gisako oro bezala, eta, batipat, andrazko izaki gisako oro bezala.

Gogoan zauzkat ikusi zintudan egunetik —hilabete? Gaztetan, nintzena esateko larri izaten nintzen, beldur, beti, nigandik ateraz bestearengana ninderaman uhinari joaten utziko niola-koan, beldur, beti, ez gehiago maitatzeagatik, ez gehiago jakiteagatik. Baina orain ez naiz gazte eta ikasia dut guztiari joaten uzten — ezinbestean.

Dena esateko eduki — eta ezpainak lasatu ez. Dena emateko eta eskua lasatu ez. Hau duzu birtute burgesa deitzen duzun errenuntzia, eta, burges ala ez, bertute ala ez, nere ekaintzen euskarri nagusia da. Euskarri? — Errenuntzia? Bai, zeren indarrari eustek eskatzen du aleun ahalegin latzagoa ezen ez bere berezko askatzeak! — honek ez bait du batere eskatzen. Hein horretan, naturazko edozein ekintza zeozer pasibo da. Ekintzaz iritsitako pasibotasun oro bezala (isurmen — pairamen — ukapen — ekimen —). Zer da zailago: zaldi bati eustea ala korri egiten uztea, eta geu izaki eutsita daukagun zaldia, — zer, mingarriena biotan: eutsia izatea ala gure indarren jolasari amore ematea? Arnasa hartzea ala arnasari eustea? Gogoan al duzu ume-joko hura, ohore osoa *ito beharrean* kutxa batean denbora luzeenaz zegoenarentzako zeukan hartaz? Joku krudel eta ez batere burgesa.

Ekitea? Eramana izaten uztea. Errenunziatzen dudan ba-koitzean nere baitakoa lurrikara baten zirrara da. Ni naiz — lurrikara. Errenuntzia? Harri-bihurtutako borroka.

Nere errenuntziak izena du gainera: ez du aintzat hartzen — indarrean dagoen arauari dela-delakoa hizkatu. Dagoen araua gure auzian? Zure liburua irakurri, zuri eskerrak eman nitaz gabetutako hitzez, Zu ikusi noizbehinka "farrirrika zu inork farrirrian

ikus ez zaitzan"— Zuk ezer idatzi ez bazenu bezala aritu eta, nik, ezer irakurri ez: ezer gerta ez balitz bezala.

Ahal izango nuen, ahal dut oraindik, baina behingoz— ez dut nahi.

Entzun nazazu, ez daukazu zertan erantzunik, aditu bakarrik. Bihotza urratzera noakizu, zuzenean. Zure Kausaren, Zure sinismenaren, Zure gorputzaren, Zure bihotzaren bihotzera.

Hutsune bat zure liburuan, bakarra, egundokoa— jakinean ala ez? Ez dut sinesten izaki pentsalarien inkoszientzian, are gutxiago — izaki pentsalari idazleenean, ez eta batere — emakumezko idazlearen inkoszientzian.

Hutsune hori, txuriz utzitako hori, zulo beltz hori — Haurra duzu.

Etengabe zatozkio, maiztasunari inportantziaz zor diozuna emanez, berari baino zor ez diozun garrasi bakar izatearen funtsezkotasuna. Ez ematearren, han eta hemen, gero berriz haruntzago ereinez.

Garrasi hori, ez al duzu beraz sekula, bederen, —aditu?— Zurekin haurrik izan ahal banu!

Eta jelsia hori, munduan basa eta bakarra, sendaezinagatik gozakaitz, bestearekin, "arruntarekin" alderazina, amaren jelsia berarekin ere alderaezina. Jelsia hori, nahi-ta-nahiezko hausturaren aintzin ezagutza, berak egun batean nahi eta Zuk, premu horrek ematerik izango ez diozunaren gain begi larri zabal horiek. Etortzeko den haurraren gainean atxikitako begiak.

—"Maitaleek ez dute haurrik". Bai, baina hil egiten dira. Denak, Romeo eta Julieta, Tristan eta Isolda, Amazona eta Akile, Siegfried eta Brunhild (maitale izan daitezkeen horiek, batu-banatu horiek, zeinen amodiozko banatzeak batasun osatuena estaltzen duen...) Eta beste batzuk...Eta beste batzuk... Kantu guztietakoak, garai guztietakoak, toki guztietakoak....Ez dute haurra den etorkizunarentzako betarik, ez dute haurrik etorkizunik ez dutelako, ez dute bere oraina den bere amodioa baizik eta bere heriotza beti oraingoa! Hil egiten dira — edo amodioa da hiltzen (laguntasunean, amatasunean pirtxiltzen da. Baukis zaharra bere Filemon zaharrarekin, Pulkerie zaharra Atanasio bere seme zaharrarekin — bikote itxuragabe bezain hunkigarriak).

Norberagatikako amodioa haurtzaroa da. Maitaleak haur dira. Haurrak ez dira batere haur.

Edo bestela — Dafnis eta Kloe bezala — ez dakigu ezer berrietaz: ezta oraindik diren ere — hil egiten dira, gugan, guretzat.

Ezin da amodioagatik *bizi*. Haurra duzu, amodioaz goiti, bizirik dirauen bakarra.

Eta beste garrasi hori, ez al duzu beraz sekula aditu? — Zenbateraino nahi nukeen haurra — gizonik gabe! Neska gaztearen hasgorapen barrezkoa, neska zaharren hasgorapen txaloea eta, gainera, zenbaitetan emakumearen hasbeherapen ernegaziozkoa. — Zenbateraino nahi nukeen bat — *nire-nirea* bakarrik.

Eta hona neska gazte barrezaleak, ez bait du atzerritarrik nahi bere gorputzean, ez bait du nahi beretik ez horrenetik, ez duenak *niretik* baino nahi, hona kale-kantoi batean *neroni* berriz aurkitzen duela, harako *hura*, bildurtzen ez duena, beragandik babestu beharrik ez duena, besteari ezinezkoa zaiolako min ematea, ezinezkoa den bezala (gaztetan, bederen) norbere buruari min ematea. Liluratzailleenetako segurantzia eta lagunaren aurreneko begirakuntzaz geroztik zabukatu egin dena bere gorrotoaren bihotz taupada haundien azpira amiltzeko.

Baina ez gaitezen aurreratu: mementuz bera zoriontsu eta aske da, aske bihotzez maitatzeko, gorputz gabe, beldurtu gabe, min eman gabe maitatzeko.

Eta mina emanda dagoenean — jabetzen da ez dela min. Mina — hau da: lotsa, atsegabea, barrengo harra, higuina. Mina, gizon bategatik, arima saltzea da, haurtzaroea, etsaiagatik. Baina ez dago etsairik, *ni* baita oraindik, beti *ni*, *neroni* berriz, baina nere barnekaldeetan lotan zetzala eta, beste *ni* honek nabarmendua, hor, nere aurrean, azaleraratu eta, finean, *maitagarria*. Ez du emazte bihurtzeko ernegatu beharrik izan, bere buruari bere gisara ibiltzen uztea nahiko, (berorren barrenaz harataino), izaten uztea nahiko. Ez pitzaturik, ez hausturarik, ez historarik.

Eta hitz hori laburtuz:

— Ene *ni*! Ene *ni* maitea!

Ene! ez du sekula lotsa edo nazkaz utziko zeharo. Beste zerbaitegatik, oso bestelako batentzat beharko du .

Estrina ez duzu erdi-txantxa baino — Ederra haurra! — Ez al zenuke nahi? — Bai. Ez. Zurekin. — bai — Baina ... Apropos ari naiz, baina...

Hurrena hasperen bat duzu —Nola nahi nukeen ...! —Zer? —Ezer ez. —Bai, bai, badakit... —Badakizunez. Baina —zurea... Isiltasuna.

—Hori al dabilkizu atzera buruan? —Zuk hala diozu. — Baina zeuk esan duzu eta ...

Ez du ezeren eskasiarik, hala ere gehitxo, hala ere, beretik, dena du emateke. —“Maite nahi zintuzket, pittin ” —dio emakumerik —Maite nahi zintuzket, pittin. Zu berriz. Zerorri berriz. Zerorri, neuk erditua.

Azkenean garrasia ernegatu, biluts, nahi-ta-nahiezkoa da. —Haurra zurekin.

Sekula etorriko ez den hori. Bere etorrera erregutzerik ez dagoen hori. Eska dakiok Birjinari maitelearekin haurrik, eska dakiok Birjinari agure batekin haurrik —zitalkeri bat— mirakulu bat —ez da zorakeria eskatzen dena. Haurra, beste gabe, kanpo uzten duen batasuna. Haurraren ausentzia lotua daraman egoera. Pentsaezina. Dena, haurra salbu. Errege Nagusi eta aitonenseme arteko afari hartan bezala: dena, ogia salbu. Eguneroko ogi haundia— andrazkoa.

Ez da bataren desio ernegatua baino behin ere, gaztenarena, beretarrenarena. Premuak, hark, ez du haur beharrik, laguna dauka bere amatasunarentzat. — Zu zaitut laguna, zu zaitut jainkoa, zu zaitut dudan guztia.

Baina besteak, ez du haur gisa maitatu izatea nahi, maitatzeko haurra baizik.

Eta *gizonezkoarekin* haurrik nahiezta hasi den horrek, azkenean *emaztearekin* nahi izango du haurra. Eta hori ezinezkoa delako joango da egunen batean, maitale izan arren bestearen jelsia argi eta antzuak xerkatua —eta areago egunen batean lur joko du, untziklatuak, edozein etorriberriren besoetan.

(Ene haur, ene lagun, dudan guztia, eta —Zure hitz jeniala. Andere— nere anaia andrazkoa, sekula ez: ahizpa. Esan liteke ahizpa hitzak bidurtu egiten dituela, hitzak, indarka, betirako irrendako mundu batetara bihur balitza bezala).

Hasteko, premua besteak nahi baino beldurtuago da. Esan daiteke premua dela ernegamentua sortzen diona, irria hasperen

bihurtzen diona, hasperena irri, desioa obsesione. Premuaren obsesioneak sortzen du gaztearena —Joango zara, joango zara, joango zara. Nirekin nahi ez duzuna edozein etorriberrirerekin nahi izango duzu... Horretan ari zara pentsatzen berriz... Gizon horri begiratu diozu. Ala —nolako aita zure haurrarentzat! Zoaz, ezin eman diezazukedanez...

Gure errezeloek gomutarazi egiten dute, gure beldurrek idarokitzen, gure obsesioek haragiztatzen. Gazteak, isiltzearen poderioz, horretaz pentsatzen du etengabe: begirik ez besoak beteta daramatzen emakume gaztearentzako baino. Eta nik sekula bat izango ez dudala esatea, sekula, sekula utziko ez dudalako. (Utzi ordu horretan uzten du).

Haurra —aurrerantzean begirik kendu gabe zainduko duen puntu bakarra. Atzera utzitako haurra bere begien azalercino igotzen da, itotako baten gisa. Itsu behar du batek ez ikusteko.

Eta *emaztearekin* haurra nahi izanez hasi denak, azkenean edozeinekin nahi du haurra: gorrotatutako gizon haretzekin. Gizon pertsekutzailea salbatzaile suertatzen da. Laguna —Etsaia. Eta haizea haize-begietara itzultzen da...

Haurra sortu baino askoz ere agudoago da guban sortua. Bada itxaropen urterik, desesperantza eternitateak irauten duen haurdunaldirik.

Eta lagun guztiak ezkontzen. Eta lagunon senarrak horren alaiak, horren zabalak, horren hurbilak... Eta esan beharra neuk ere...

Harresiztatua.

Bizirik lurperatua.

Eta lan besteak egiten du. Zeharresanak, aieruak, destainuak. Gazteak —Ez nauzu, beraz, jada maite? —Maite zaitut, baina —joango zarenez.

Joango zara, joango zara, joango zara.

Joatea baino nahiago izango du hiltzea. Gero, hiltamuan, batere jakin gabe, batere premeditatu, batere pentsatu gabe, bizi-

sena huts eta hirukoitzagatik —gaztetasuna, iraupena, erraiak — barrez eta trufan entzungo du bere burua sekula hutsegin gabeko zitaren orduan hiriaren —eta bizitzaren bestekaldean —edozeinekinekin— bere lagun senarrarekin edo bere aitaren peko batekin, berori ez izatea asko.

Gizona, emaztearen ondoren, bai txalo, bai on. Nolako zabal-tasuna. Nolako askatasuna! Nolako araztasuna .

Gero, amaiara izango da. Maitalearen hasiera? Maitaleen jbilkerak? Senarraren egonkortasuna?

Haurra izango da.

Alde batera utziko dut salbuespenezko kasua: emazte ez-amatarrarena.

Alde batera utziko dut balio gutxiko kasua ere: neska zabartuarena, dela senez dela modaz: atseginaren izakia, beti lazoa.

Alde batera, oraindik, arima-erratuaren kasu berezia ere, amodioan arima aurkitu nahi duenarena, beraz — emaztearentzako aukera-aukerakoa.

Eta maitari haundia, amodioan amodioa aurkitu nahi duena eta bere ongia topatzen duen tokian hartzen duena.

Eta kasu medikala.

Kasu arruntari helduko diot, berezko eta bizizko kasua izaki gazte andrezkoarena, gizonaren beldur izanda emaztearenganantz joan eta haurra nahi duenarenari Atzerritarra, axolagabea, arean etsai-errebelatzaile eta maite atzeratzailearen artean, azkenean etsaia aukeratzen duen izakiari.

Haur bat ukaita maitatzea baino nahiago duenari.

Bere haurra bere amodioa baino nahiago duenari.

Haurra ondasun berekizkoa bait da, gudan da amodio aurretik, maitale aurretik. Bere izan-irrikizioak zabal erazten dizkigu besoak. Neskatarra gazte bat, Iparraldeko hauetaz dihardut, amodioarentzako gazteegi da beti, ez sekula haurrarentzako. Hamairu urterekin —haurrarenekin egiten du amets.

Eman behar zaigun ondasun berekizkoa. Batzuk emalea maitatuz hasten dira, beste batzuk azkenean maite izaten dute, beste

batzuk azken ordurako jasan egiten dute, beste batzuk azkenean ezin jasan dute.

Eman behar zaigun ondasun berekizkoa. Ematen ez digunak harrapatu egiten digu.

Eta aurkituko dugu berriz, besoak bete-beteak eta aldiz aurreantzean bihotza gorrotoz beteak, gaztetako akats — eskertzarreko, maite ez duten guztiak bezala, bidegabe oraindik maite duten guztiak bezala- kalifikatu duenarenganantz.

Ez dute berriz harrapatuko.

Ez zaitetz nerekin mindu. Amazonari erantzuten diot, ez ezer eskatzen ez didan ikuskizun andrezkoari. Ez liburua eman zidanari, idatzi zuenari.

Haurra sekula aipatu ezean, aproposko ahaztetzat onartuko nuen, isiltasunezko azken errenuntziatzat, errespetatu egingo nuen orbain zelakoan. Baina behin eta berriz ekiten diozu, pilota gisara jaurtikitzen duzu behin eta berriz: "Zer nolako eskubidea dute bizitza osatu eta desegiteko? Bi haur —bi utzikeria", etab.

Hortxe duzu, elkar maite duten bi emaztek osatzen duten izakunde bereineko horretan, erasotzeko moduko gune bakarra, urradura bakarra. Ezinezkoa, gizonaren tentabideari eustea ez baino, haurraren premiari eustea duzu.

Hortxe kausa erabat hondatzen duen gune ahul bakarra. Etsaiaren gorputzari erabat sartzen uzten dion erasotzeko laineko gune bakarra. Ezen noizbait *gizonik* gabe haurrik izan ahal bageneza ere, ez genezake inoiz emaztearengandikako haurrik, maitatzeko moduko xurik.

(Alaba-ordekorik? Ez zure, ez nere? Gainera, bi amaduna? Ondo asko betetzen du naturak bere eginbeharra).

Haurra: kausa erabat hondatzen duen erasotzeko moduko gune bakarra. Gizonarena salbatzen duen bakarra. Eta gizaldiarena.

Izakunde osoegia. Batasun bategia. ("Bik ez dute bat baino osatuko". Ez.— bik *hiru* osatuko dute). Inora ez daraman bidea. Luparia. Gatozen lehengo bidera.

Ederrena zarela, Hura zarela ere — lehen zeroa aterako da garaile zugandik. Bedeinkatua izango den zeroa. Bitartean zu madarikatua geratuko zara.

—Baina kasu bera da honoko gizon *honekin* haurrik izan ez daitekeenean. Hura uzteko arrazoi al da?

Ezin dira alderatu salbuespenezko kasua eta salbuespen gabeko araua. Enda osoa, kausa osoa, gauza oro kondenatzen da emazteen arteko amodio kasu bakoitzean.

Idorra bere anaia ugalkorragatik uztea ez da betiguztiko idorra betiguztiko ugalkorragatik uztea. Hartan gizon bakarrari baino ez diot egiten agur, honetan agur enda osoari egiten diot. Kausa osoari, emazte guztiei bakar batengan.

Objetuz baino ez aldatzea. Ugaltaran eta munduz aldatzea.

Ene! Badakit,zenbaitetan honek heriotz ordura arte irauten du. Ikuskizun samurtzaile eta izutzailea, Krimeako ugaltaran basati batean, dagoeneko adinean sartu eta bizimodua elkarrekin eman duten bi emazterena. Bata, egun Frantzia horren irakurria den pentsalari eslabiarraren arrea. Kopeta argi bera, ekaitz-begi berak, aho haragitsu eta biluzi bera. Baina bere inguruko hutsunea, askoz zen hutsagoa, bikote antzu arrunt batena baino, hutsune isolatzaileago, hustzaileagoa.

Ezer ez, ezertarako — enda madarikatua.

Orduan gerta liteke, gaztea argia bada, madarikazio honen beldurrak joan eraztea.

“Munduak esan beharrekoak” ez du funtsik, ez du funtsik bati, dioen guztia gaizki esana bait da, ikusten duen guztia — gaizki ikusia. Ikusi-ezinaren, jakin-nahiaren, ezaxolaren begizkoa. Ez du zeresanik munduak gaiztakerian datzan horrek.

Jainkoak? Behin betikoz, Jainkoak ez du zerikusirik haragizko amodioan. Bere izenak, maite den edozein izeni jarri ala kontrajarri, maskulinoa ala femeninoa dela, sakrilegio antzekoa dema aditzera. Badira gauza izari-ezinak: Kristo eta haragizko amodioa. Jainkoak ez du zerikusirik miseriotan, nola eta ez den gu sendatzeko. Behin betikoz esan zuen: —Maite nazazue, Betiguztikoa. Horretaz kanpo —dena da alferrik. Alferrikakoak, orobat eta bestelaezinean. Honelako amodioz gizaki bat maitatzeagatik beraga-

tik, gaizki saltzen dut, Kristo, ni eta besteen alde, beste amodioaren gurutzan hil zen Hura .

Eleizak eta Estatuak? Ez dute ezertaz zeresanik izango, milaka gizon gazte elkar hiltzeko bultzatzen eta bedeinkatzen duten bitartean.

Baina zer esango du, zer dio naturak gure zeharbidetza fisikoen mendeku-hartzaile eta justiziati bakar izanda? Ez: Naturak diona. Gurea galeraziz babestu egiten da bera. Jainkoak, zerbait galeraztean, gureganako maitasunaz egiten du, naturak, gurea galerazten duen bakoitzean bere burua maite duelako egiten du, bera ez den guztiarentzako duen gorrotoagatik. Naturak korapea Orfeoren buruak lur-hartzen duen irla adina arbuiatzen du. Bere mendekua dugu hildura. Korapean, Jainkoa dugu lagun, bakarrik, han, Irlan, itsasoa bakarrik bertan itoerazteko.

Irla — lur ez den lehorrarena, irtenbiderik ez duen lehorra, maite behar den lehorra bertara kondamnatuak gaudenezkoan. Dena ikusi ahal eta ezer egin ez daitekeen tokia.

Urrats jakin batzuetzako lehorra. Luparia.

Poetisa haundi izan zen zorigabeko haundiak ondo aukeratu du bere sorlekua.

Legenardunen auzokotasuna.

Naturaz kanpo. Baina nola liteke orduan neskatxa gaztea, naturazko izaki hau, bete-betean, hain sineskorki desbideratzerik?

Arimaren azpijokua duzu honakoa. Premuaren besoetan erortzean ez du harrapatzen ez naturaren azpijokuak, ez eta maitearenak ere, hau maizegi jo arren liluratzaille, ehiztari, harrapakaritzat, are — banpirotzat, bitartean delarik, ia beti, bidegabekeria bakarra jendearen nondikoa eta aurrez esan dezagun — norakoa ere ikusi gabe ikustea duen izaki mingots eta prestua. —Neskatxa gaztea arimaren azpijokura erortzen da.

Maitatu nahi du — baina... nahi luke — baldin... eta horra beste baten besoetan, burua *arimaren* bizileku den bularrean.

Arbuiatu? Galde dezaiegun gizon zahar eta gazteei.

Hurrena, topaketa dator. Ustegabe eta ezinbestekoa, ezen —

aintzina bi mundutan bizi izanagatik — ludia bat bera da beti: ibiltzeko duguna.

Bihotz-kolpea, odolaren gora-beherak. Eta aurreneko zein azkeneko emazte-arma — zeinekin heriotza bera ere armagabetzen den, armagabetu uste den — bere azken kuraia ahula — ahobizar bizi eta goritua — barre-irria. Geroago dator silaba ezkonetzin isuritxoa bata bestearen gainean amilka, harri-gaineko boldoki txikiak bezala. Zer esan du? Ezer ez, lehenengo hitzetan ezer aditzen ez dugunetan bezala, besteak ezer aditu ez duenez... Baina hara nola besteak begi kentzean aho dardariztatuak nabaritzen duen mugimenduaren esanahia :... hamar hilabete... amodio bat... guztien gainetik nahiago nau gizonak... pisua du. (Irentsi, irentsi, irentsi oraindik, irentsi berriz dena — egin didazun guztia-gatik!)... Orduan nion — pisua du ...(Ludi osoak baino haundiagoa, Premuaren bihotz gainean itsaso guztiak baino haundiagoa).

Mendekuarien guria! Eta begietan — halakoxe herra! Azkenean askatutako neskamearen herra! Bihotz hankaperatzearen gurikeria!

Eta isuritxoa erabat eutsita — baga geldo eta kantariak, gardenak: — Nahi al duzu ni ikustera etortzea, gu, senarra eta biok, ikustera...

Ez du ezer ahaztu. Gehitxo gogoratzen du.

Gerora dator bainua, eguneroko eta santusakratua. Gizontasunaren garaipen — nabarmen — eta ia-ia gogaitgarria. Berehala bait da semea, semea beti, natura, bere eskubidetara itzultzeagatik harro, luzatuko ez balitz bezala alaba baten bidean. Eta xu hori erregutu eta ezinezkoa — mutikoa, berez datorrena, eskatu gabe etorria, enkarguz, ondorio hutsa (helburu eskerga!)

Bestea, azken itxaropenean senpertia, ala bestegabe zer esan asma ezinda.

—Zure antzekoa da.—Ez (labur eta ozen). Izen labur eta ozena. Eta azken azkona, zeinetik ihes egin dezakeen behar bada amodioa den pozoi-puskaren azken hondarrak.

—Bere aitaren antza du. Nere senarraren erretrato-garbia da. — Nahitazko arrunkeria dario mendeku honi. Ez ditu hitz mingarrienak, arruntenak, guztientzat dauzkanak baino esaten (errepariozu maite izan duzun kasu ohikoari). Aukera ala sena? Berez

datorkio, entzuten dio bere buruari (behinola, aspaldian, barrez entzun zion moduan...). Gero, erritoea amaiturik, Moises salbatua jantzita, bularra ematen dio eta — mendeku gorena — inude-betile jaitsien azpitik zelatatzen du premuaren begietako espazko dirdira, samurtasun-bapainuan itoa. Ezen bada emazte ororen baitan, ez bada ankertzarra, ezen bada ankertzar ororen barreanean ere..., ezen ez baita ankertzarrik emazteen artean.

Dirdira hori, irri hori — *ezagunak* ditu, baina —arrazoi bategatik edo bestegatik— ez ditu begiak jasoko.

Gizona azkarra bada ez dio sekula galdetuko —Zer duzu buruan?

Behar bada, bestea joan orduko, burua apurtu nahi izango du.

Behar bada, bestea joan orduko, ez du bere ahoa eman nahi izango.

Gizona azkarra bada ez du berehalakoan besarkatuko, itxarongo du besarkatzeko —bestea joana izatea— behin betirako.

(Zergaitik etorri da? Bere buruari kalte egiteko. Hori da, zenbaitetan, geratzen zaigun guztia).

Hurrena beste topaketa etorriko da, kontra-topaketa, *ordainketa* izango da, beraz.

Lur bera (horretaz gain, aipatzea merezi duen ezer ez, ezen gertatzen den guztia, horren barruan gertatzen da).

Denak batbederak, ikusle eta entzuletarako (Naturaren azken mendekua: bakarregi egon izanagatik, bateginegiak, gehitxo bata bestearentzat, ez dute berriz elkar-ikusiko ez bada guztiekin eta bere artean guztia dutela)

Garai bera: gaztetasunaren eternotasuna, *den* heinean.

—Begira, ez al da zure laguna hor doana? — Non? — Hor, urdinez jantzitako beltzaranarekin.

Ikusi aurretik, badaki.

Eta hara nola giza-uhinak, itsasoetakoa baino ezgizatiarrago eta itzuriezinagoa, daramakion, daraman...

Oraingoan premia hasten da:

—Zer moduz zaude (eta itxaron gabe, entzun gabe .) — Utziezadazu nere laguna aurkezten, halako (izen bat) Andereñoa...

Lehenagokoa, zeinari odol guztiak ihes egin dion makilaiapera, bilori bazen — oraingoa, ordezkoa, hutsegin gabe, beltzarana izango da... Funtsik gabe— derrigorrez. Hilosteko leialtasuna? Erabateko heriotzaren irrikia? Ala oroitzapenentzako zori-ukaldia? Biloritasunik batere ezin-ikusi? Lege bat da. Gizonezkoei galdetu zergaitia.

Badira akabatzeko laineko begiradak. Ez dago halakorik, beltzarana badoa eta, bizi asko, premuaren besotik— maitea. Bere soineko luzearen uhin urdinek inguratuta geratzen dena eta doanaren artean itsasoan ezinbestekoa.

Gauean, loti gurtuaren gainean makurtua: Ene! Jean, bazeneki, bazeneki, bazeneki jakin...

Ez haurra jaiotako egunean, gaur daki, hiru urtez beranduago, kostatu zaiona.

Bestea gazte den bitartean, beti iku-siko dute aldamenean errainu bizi bat duela.

Beltzarana aldatuko da: bihurtuko da bilori ala bihurtuko da ilegorri. Beltzarana joango da lehen biloria bezala. Sekula ez dabilen zuhaizpean aboroan piska baterako jarri ondoren ibilkera guztiak bere helmuga ezezagunera — beti bera — joaten diren bezala.

Denak — iragango dira. Denak *iragango lirateke handik*, baldin eta... Baina bat ez da gazte betiguztirako.

Bestea! Gogora dezagun. Irla. Betiguztian isolatua. Banan-banan alaba guztiak galduz, betiguztirako galduz, zeren beraien haurrik besoetan jartzera ez etortzeaz gain, kale-kantoi batean ikustean, egingo bait diote, ebaska gurutze-santuaren bat buru biliarian. Andrazko leinuan Niobe, beste ehiztari horrek, hain basak, purruskatua. Betiguztiko galtzailea, merezi duen — eta da goen — joku bakarrean. Laidoztatua. Atzerriratua. Madarikatua. Gorputz gabeko ikuskizun zuria, zeinen enda ezagutzen ez dugun, ez bada begiratu ezagutzaile, berrezagutzaile, neurtzaileagatik, non taxukeria idolatraren ondoan den, xake-jokalaria beatifikatuarenean — sakontasun maila zenbaiteko begirada, eta non azkena suertazen den beti azken aurrekoa, amaigabe, barrenik gabe, kalifikatzaile guztiak handik irangango dira, amildegi bat

bait da — begiratu esanezina, errenunntziaren irrifar negutiarrak ezabatua.

Gazte, irribarrean da ezagun, zahar berriz irribarrean ezezagun.

Gazte ala zahar, haiek dira arima aidea haundienekoak. Gainerantzeko guztiak gorputz-aideaz, ez dira, ez dira horrelako, edo bolada baterako dira.

Bera irla batean bizi da. Irla sortu du. Irla da. Irla, konta-ezineko arima-kolonia. Auskalo, une honetantxe, Indietan, han, munduaren mugaldean... neska gazte bat, bere ile beltza bilduz...

"Auskalo"ek — elikatu egiten dute.

Eta hori da oraingoz ziurrena.

Bakarrik hilko da, harroegi bait da txakurrik maitatzeko, gorazaleegia haurrik adoptatzeko. Ez du nahi ez txakurrik, ez umezurtzik, ez andre-lagunik. Ez du neskatx-lagunik ere nahi. Dabid Erregea Avizag-en bero bizigabeaz berotzen, trauskila zen. Ez du ordaindutako berorik, maileguzko barre-iririk nahi. Ez du ez banpiro, ez amona izan nahi. Hori ondo dago, zahartuta, hondarrekin beste lehor batzuei begira itzulinguruekin — beste ukalondo, beste aho batzuetarako musuekin — geratua, zoriari ostutakoekin kontentatzen den gizonarentzat. —" Zatozte neskatxoak, zatozte... ". Bera ez da sekula izango beste baten gaztetasun-oturuntzan senide landerra. Ez laguntasunik, ez estimaziorik eta ezta gure ontasunaren beste amildegi hori ere, ez du ezer jarriko amodioaren tokian. Ez dio sekula uko egingo aitzinako pozaren suaren beztasun oparoari. — Fausto, zurea bezain magiko den oborari! — Udaberri guztien aurka — tinko eutsiko dio.

Baita neskatxarrik bere kontra oldartzen bada ere, haurra oinezko edo harresi baten kontra oldartzen diren bezala — oinezko, atzera izango du, harresi, asaldæezina izango da. Suak hartutako maitale hau, zahartuta, garden izango da harroaren harroaz. Bere bizitza osoan beldur eman duenak, ez du halako beldurrik eman nahi izango. Deabru gaztea ez da bihurtuko lamia zahar.

Ongura — amorea — distantzia.

" Zatozte bizkor, txoro eta ederrok "

" Bolborategi baten horma azpian

denborak ia-ia atzekoz- aurrera jarriak,
Eskua, zeuen argitasun aurrean
Zatozte, neskatxa-gazte, zatozte ”.

Baina gizon hura — hura, bere biloritasun iraganeko guztien loria legezkoan da iragaiten ”. Andrea— izu-bapainuan.

Bere gain, bere joera halabeharreko eta naturazkoaren gainean, ez Jainkoak ez gizonek, ez bere errukiak ere ezin izan zutena, bere harrotasunak ahal izango du. Eta bere gisara ahal izan ere. Eta horren ondo ahal izango duenez neskatxa eternalak arras lotsatuta, esango dio amari: — Beldurtu egiten nau andere horrek. Hain da itxuraz zakarra, zertan hutsegin dut berarekin?..

Eta beste batek, amak ” anderearengana” eramandakoak — zeinek daki zergaitik? — entzuten dio inhibizioak pitzatu bezala egiten duen ahotsaz: ” — Zure amak esan dit pinturarako maina duzula. Norbere adimenak landu egin behar dira, Andereño...

Sekula ez tindatua, ilea koloreztatua, ez sekula gaztetua, azkarritua, zuritua, hori zaharkitu ”ohikoentzako” utziz, guztien begien aurrean, abadearen bedeinkapenarekin, 60 urterekin hogeiko haur batekin ezkontzen direnentzat. Zesarren arrebentzako uzten ditu halakoak.

Halabeharrezko eta naturazko joera mendiarena haranerantz, uharrarena urmaelerantz.

Mendia, arrastirian, osorik atzeratzen da gailurreraino. Arratsean, gailur da. Esan liteke bere uharrek jasotzen dutela erresuika. Arratsaldean, jabetzen da berriz bere buruaz .

...Gero hurrengo batean, gazte-izanak jakingo du nonbait ludi beraren beste mutur batean, hila duela premua. Hasieran idatzi nahi izango du jakiteko. Denbora, ordea, luzeiritzirik — gutuna higikaiztuko da. Desioak desio iraungo du. ” Jakin nahi dut ” ”nuke” bihurtuko da; gero — ” ez nuke jada nahiko” — Zertarako, hilda dagoenez?. Neu ere hilko naizelako noizbait... Eta ausarki, axolagabekeriaren egitasun haundiaz: — Bera hilda bait dago nigan — niretzat — azken hogeit urteotan?

Ez da hil beharrik hilik egoteko.

Irla. Gailurra. Bakarrik.

Sahats negartia! Sahats atsegabetua! Sahats, emazteen gorputz eta arima! Sahatsaren lepazur atsegabetua. Aurpegira eramandako ilai urdina, sekula ezer gehiago ez ikusteko. Lurraren aurpegia erraztatzen duen ilai urdina.

Urak, aideak, mendiak, zuhaitzak, barrenean horren gordea datzan gizakien arima ulertzeko guri emanak. Sahatsa lur jotzen ikusten dudanean ulertzen dut Safo.

Clamart, 1932ko azaro-abendua (1934an ilea urdinduagorik jaso eta berrikusia, MZ)

Muhammad Berrada* buru moztuaren kontakizuna

JULIAN PEÑA

Nire odola isuri zen espaloi gainera. Nire burua, sable zorrotz batek moztuta bezala, banandu zen gorputzetik. Jasanezina egin zitzaidan nire gorpua asfalto gainean botata geratzea kamioi edo gurdi batek zapaltzeko. Neure eskuei aginduak ematen saiatu nintzen gorpua altxa zezaten. Baina konturatu nintzen eskuek ez zietela jada nire irizpidei men egiten. Arteriak eta zainek zirristadana ixurtzen zuten eta orbana hedatzen ari zen, aintzira gorri baten bozetoa burutzeko irrikan agian.¹

Ibiltariek bere bideari jarraitzen diote, haien begiek ez dute nire odol isuria ia-ia topatzen, zipristinak saihesten dituzte burua jiratu gabe. Agure bati entzun nion, oinak orban gorrian sartu eta bere abarkak zikindu zituela, marmarka: "Allah-engan baino ez botererik, ez indarrik".²

Nik ere ez nion neure hiltzaileari erreparatu ere egin, hain azkar gairiditu ninduen pozak!, burua oraindik mugitzeko gai zelako, mihiak oraindik agintzen zuelako. Nire begiak azkar itzultzen ziren beren zuloetan. Nola portatu? Zer egin nezakeen neure buru moztuarekin, kuriosoek fenomenoaren bitxikeriaz ohartu eta burua gorpuarekin batera hilobi ixil batera bidal dezaten baino lehen?

Begiak bildu nituen. Neure izatetik geratzen zen gutzia puntu

* Marrokiarra, 1938an jaioa.

(1) Garaiko artista eta kritikoen jargoi intelektuala erabiltzen du hemen egileak.

(2) Zoritzarrean erabilitako esapidea.

bakar batean bildu nuen, "Nola praktikatu yoga" liburua aprobe-
txatuz; gero xuxurlatu nuen: "emaidazu hegal pare bat, Jauna,
urrun urrun ni eramateko, bizi nadin, egun bakar batez bada ere".

Azken hitza atera baino lehen, neure burua hasi zen altxatzen,
airean loka, hegalik gabe. Oihu egin nuen berehala: goaz hegoal-
dera!

Goitik Rabat gordezuloa iruditu zitzaidan, izurritegia, azeri
sarnaztoa, sable herdoildua, itxasoak murtikatzen duen dragoi
bat, erle gabeko erlauntza, harkaitza burusoil bat baino soilagoa...

Arnasa hartu nuen bitan. Masailak ziztatzen ninduen eguzkia-
ren beroak horditzen ninduen. Txori-aldra bat zeharkatu nuen:
ihes egin zuten, beraien eragin-esparruan haiekin leihatzen zen
gizaseme soinmotzaren bistan ikaratuak.

Itxasoa atzean geratzen da airea ezohizko abiaduraz mozten
dudanean. Uzten dut begirada ingurutik; azpian dudan guztia kol-
pe batez ikusten dut, etzanda, laua, bihurtune eta sekreturik
gabe. Eta nire garaun-artearen galdera honek jotzen du: "ei, buru
moztutako laguna, zer egingo duzu lehorreratzeko momentuan?"

Ahal nuen adina luzatu nuen hegalaldia, brankiak zabal-za-
balik, kiloka iresten dute nire lepoko zainetatik ateratako airea,
abiadura bikoiztuz. Hasi nintzen ulertzen Abbas Ibn Firnas-ek he-
gaz egiteko zuen erakarpen misterioitsua:³ lurretik urrundu beha-
rrean gaude, gure eguneroko bizitza bilau honen aldera irrika bi-
koizteko. Egunerokoak bere poesia berreskuratzen du, geure
ahalmenetan konfidantza osoaz egunero bizi garenean. Ez nuen
faltan neure gorputza, hegaz egin, aditu eta hitzegiteko gai
nintzen bitartean.

Sinest ieza dazue: burmuina argitu egiten da, adimenaren gar-
dentasuna bikoiztu egiten da, ulermena zabaltzen da zortasun-
ertzeraino. Hain botere iskanbilatsuek frogaketa eskatzen dute.
Lurreratuko naiz topatuko dudan lehenengo gizon-multzo ondoan,
izan dadila Jami'el Fnaa,⁴ ikuskizun-egile berritsuekin, ipuin-kon-
talari eta miragileekin eztabaidatzeko.

Buruak gainean birundaka, arreta biltzeko dundurioa sortu

(3) Ibn Firnas, Al-Andalus-ko jakintsua, 888. urtean hilda. Beira fabrikatzeko
prozedura asmatu bide zuen eta, luma- eta bikezko jantzi berezi baten bidez, hegaz
egitea ikertu zuen lehenbizikoa.

(4) Jami'el Fnaa, Marrakex-ko oso plaza ospetsua, turista eta kaleko artista mota
guztiak hemen biltzen dira. Zalantzarik gabe, Jami'el Fnaa bat dago munduan.

nuen. Harridura agertu zen aurpegietan; hatzak eta ahotsak altxatu ziren: "giza burua hegan!".

Jende nahasketa, jendarte guztiz aldakor eta askotarikoa, bildu zen nire inguruan. Ez nuen denbora galdu, hitza hartzeko gogo handia neukan:

Zuek dohakabeak, gaixoak, etsiak, errumesak, dena galdu duzuenok, beldurtiak, zapalduak, zain zaudenok, errealitytetik hitzetara ihesi zoaztenok, atso-hitzez zorutzen zaretenok. Egiek zuen ikusmena lainotzen dute, Antar eta Zaid-en txatxukeriaz⁵ horditzen zarete. Uak-Uak-ko herriarekin⁶ amets egiten duzue. Amets egiten duzue titi kozkortuetako neskato ederrekin, haien bularretatik grina gorria zurruputzen duzue, goseak, opresioak, zapalkuntzak izkutatutako lilura itzultzen dizuete...

Zuek dohakabeak, zuen atari herdoilduetan jotzera etorri naiz, zuen bihotz xehatuak astintzera, truka dezazuen ixiltasuna hizkuntzagatik, gauzak izendatzeari ekin diezaiozuen, hazten, aldatzen, zutuntzen diren fenomeno eta indarrak, mila besodun erraldoia besarkatzeari...

Hitzak nire ahoi zerizkion trumoi-hotsa bezain azkar eta trinkoak. Dena esan nahi dut, gorde nuen edo gerorako ahozkatu gabe utzia nuen guztia. Aldarrikatzen utzi ez zidaten guztia. Nire inguruan biltzen direnek harriduraz aditzen dute. Batzuek ez dute ondo ulertzen diodana, beste batzuek elkarri xuxurlatzen diote ozenki mintzatzen zaien munstroaz. Ikuskariegileak etorri ziren bere negozioa hondatu nuenez gero.

Haietako batek esan zuen:

- Dударик gabe estalkia galdutako plater hegalaria duk.
- Edo hitzaldi horietaz bete duten buru automatikoa.
- Edozein modutan ezin dugu onartu horrela iraindu eta laidotuak izaterik!

Agintea galdu baino lehen, aurrea hartu nion jendetzari:

- Zenbat langabetu daude zuen artean? Ziur nago zuek guztioak langabezian zaretela, turistak eta txibatuak salbu... Ez

(5) Antar eta Abu-Zaid epopeia herrikoietako heroiak baitira. Jami'al Fnac-n, aipatutako kaleko artistek haien abenturak errezitatu ohi dituzte.

(6) Herri miragarria, "Mila gau eta gau bat" ipuin bilduman sarri aipatuta.

diozue inoiz zuen buruari galdetu nor zen zuen langabezia-
ren erantzulea? Zer dela-eta hainbeste zahartu zarete, adi-
naren lorean izanik? Atsokeriak eta kontakizunak gosari,
bazkari eta afaria dituzue, tripa festa honen erdian ogi-apu-
rrez, suge-garaunez eta katu gosehil eta kutsatutako en oke-
laz elikatzen zarete.

Badakit enplegua eskatzeko manifestaldian parte hartu
duzuela... Egunkari nazionaletan 'berri lokalak' atalean irakurri
bainuen. Baina zein zen ondorioa? Errepide handi bat prestatzeko
kontratatu zintuztetela agindu dizute.⁷ Ez ote diozue zeuen bu-
ruari galdetuko non dagoen alde zuek eta errepide zabal horren
gainean kulunkatzen diren auto hegaldunen jabeen artean? Plaza
hau hildako bizidunetz betetako hilerria da. Atsegin al duzue pa-
per hori jokatzen jarraitzea? Herritar ontzat hartzen bai zaituzte,
zuen izenean gurtzen dute Jauna eta bere mesede eta oneginak
eskertzen dizkiote, ezkutu eta nabarian, bere borondateari men
egiten diozue. Gustora zaude lur aberats eta emankorrean doha-
kabe bizitzen. Transmittitu zaigu, Sajlab, Majlab-en semeagandik
jasoa, eta honek Zintaj, Poztipi-ren semeagandik jasoa, zeinek ho-
rrela esaten zuen: "arabiar gizon bat jaiki zen amets atseginez
betetako lo batetik, eta gosaldian bi urteko kameilukume, ama-
ri kendua hartu zuen, goizerdi arte itxoin zuen, eta berrogei oi-
lasko, behi-koipean frijituak jan zituen, bi zahagi ardo edan zituen
eta eguzkitan lotan geratu zen eta hil zen. Bere Jauna aurkitu zuen,
ase, hordi eta egarri gabe". Zuek, ordea, oh dohakabeok, zuentzat
zuzenak dira Al-Tirmizi-k kontatzen duena, Abi Darda-rengandik
jasoa: "Nire herriaren onena hasieran eta atzenean dago, eta er-
dian uherra".⁸ Zuek erdiko uherra zarete...

Deiadarra igo zen: Buru moztu horrek mugak pasatu ditu! Zo-
riontsuak gaituk gu geure zoritxarrean, zer doakario berari gure
penak iratzarri eta gure zauriak berpizteko? Non dira egungo
agintarien espioiak? Zergatik ez dute liskar⁹ ereile hau salatzen?

(7) Hitzaldia egoera erreal bati dagokio. Ipuina idatzita dago 1980 "gose isti-
luen" ondoren.

(8) Izen berezi hauetan eta estilo orokorrean egileak profetaren esanak biltzen
dituzten ixtorio zaharrak (hadiz) antzeratzen ditu. Berezkoa denez, igorleen kate osoa
ematen da, asonantzia bilatzen. Hadiz-en irakaspenek Koranarena biribiltzen dute.

(9) Hitz honek erlijio kutsua dakar. "Fitra", "liskarrak", musulmanen historian
lehenengo gerra zibila gogorazten du, Kalifaren ondorengoa aukeratzeko, eta
komunitatearen aurkako hobekuntza jo zuten.

"Momentuz uzten ziotek, barruan duen guztia huts dezan, ea bere kabuz ari den ala esku arrotzak bidali eta doktrinatu zuen segurtatzeko", baten batek moztu zuen ziurtasunez. "Baina, ez duk beldur, moztu ziotek lepoa eta, hala ere, gauza zuzenak aldarrikatzen ari duk... Behintzat ez zioz gezurrik", beste ahots batek.

Bueltaka nindoan talde erdian, aurpegiak aztertzen, irrifarritsu, pozik. Iratzarri bainituen lozorrotik, eztabaida eta tirabira eragin izan nituen, aire ezohikoak entzunarazi haien belarrietan. Bat batean masa apartatu zen sare handi bati leku uzteko. Burdinezko kirten luze bati erantsia, suhiltzaileek zeramatena, eta herrizainek inguratzen zuten. Barre zantzoka egin nuen nire gainera abailtzen zen sareari begira. Ez nintzen ihes edo aurka egiten saiatu.

Harritu egin ziren nire erantzunik ezaz. Ahotsak altxatu ziren. Kasua are zirrargarriago bihurtu zen. Beren harridura luzatu zen elkarri aholkua ematean. Ekintzaren erantzuleari entzun nion esaten: "Ez ukitu zuen eskuekin, agian, substantzia pozoitsu edo lehergarririk badauka. Sartu kaiola barruan auzitegira eramateko".

Suhar nengoen burdinezko kaiola gaineratik begira, suhiltzaileen soinen gainean andetan eramana. Kuxkuxero-saldoa nire jarragoren atzekik abian jarri zen, herrizainek haiek uxatzeari ekin zioten. Garrasi egin nuen indar guztiaz: Ondo segi. Gogora ezazue Sajlab, Majlab-en semeak kontatzen zuena. Galdatu zor zaizuen bildoski, oilaskoa, ardo goxoa eta plazer pozgarria. Ausartu zaitzete besteei eta zuen buruari galderak egitera.

"Utz iezaziozue hitzegiten... Hitzegiten duenak ez dik legea hausten... Talde handia bildu baitzuen... Noiztik da jauregia hitzen beldur?", erantzun zuten marmarreko ahotsek.

Auto handi baten barrura desagertu baino lehen esan nuen: Eska ezazue prozesu publikoa izan dadila.

Egungo gobernariaren etxean nire egoera koropilatsua zela garbi geratu zen, zer esan ez zekitela zeuden adituak, aholkulariak, epaileak. Ez zitzaizkien laguntzarik textuak, ez maltzurkeria, ez metodo bortizik.

Hiri-arduraduna sartu zen setazko eskularru zuriak ipinita. Duintasun eta diplomazia itxura eginez, galdetu zidan:

— Ez ote da hori probokazioa, buru moztutako gizona? Urrunetik etorri zara jendea artegatzeko haiek esnatzeko zeure

ametsak eta zeure zorakeria gorria kontatuz. Ez ote duzu legea ezagutzen?

Ez nuen elkarrizketa luzatu nahi eta esan nion zorrotz:

- Neure gorpu bila etorri naiz, hegoaldean zegoela esan baitidate.
- Zurekin amarruek ez dute balio!, zure adimendu-maila hain altua izanik, Jami'el Fnaa-ko zure bueltei buruzko txostenek jakinarazi didaten bezala.
- Masak liluratzen nau: bere baitan zerbait miragarria gortetzen duen maskortzat hartu dut beti. Zergatik gura duzu haiek langabeziaren erdilotan segitzea? Mihia baino ez zitzaidan geratzen. Esan nuen ea, ikus dezagun noraino gai den okela puska hau:
- Suarekin jolasean ari zara.
- Badakizu heriotza nigandik pasatu dela ezer lortu gabe.

Gizon gazte dotore batek sarrera azkarra egin eta zerbait xuxurlatu zion egungo agintariaren belarrira. Honek nigana berriro zuzenduta:

- Zerbait berezia eskatu nahi duzu?
- Entzulegoa nahi nuke jendeari hitzegiteko.
- Eskaera ez onartua. Epaituko zaitugu.
- Suposatzen da hildakoen artean nagoela.

Berehala egin zuen irribarre, konponbide aproposa topatu balu bezala.

- Kasu horretan, hildako epaile bat deituko dugu zu epai zaitzan.

Geratu nintzen bakarrik kaiolan itxoiten. Noizbehinka heltzen ziren deiadarren oihartzunak: Gora buru moztutako gizona!

Ez dakit zenbat denbora egon nintzen erdilotan. Ireki nituen begiak izututa, kaiolara zuzendutako proiektoreek botatzen zituzten argi-izpi gordinetan murgilduta. Etengabeko urratsak; handizki andana kontaezin batek, bere jantzi eta kondekorazioetan dirdiratsu, betetzen du aretoa. Irribarre bera, hotz eta kezkatua, egungo agintariaren aurpegiaren gainean. Jarraitu nuen haiei lasai begira. Pixkat geroago, ahots ozen bat altxatu zen aldarrikatzeko:

- Belbagdadi baja txit agurgarria, bere etzatokitik maileguan

hartu dugu buru moztutako gizonaren kasuan ebaki dezan.¹⁰

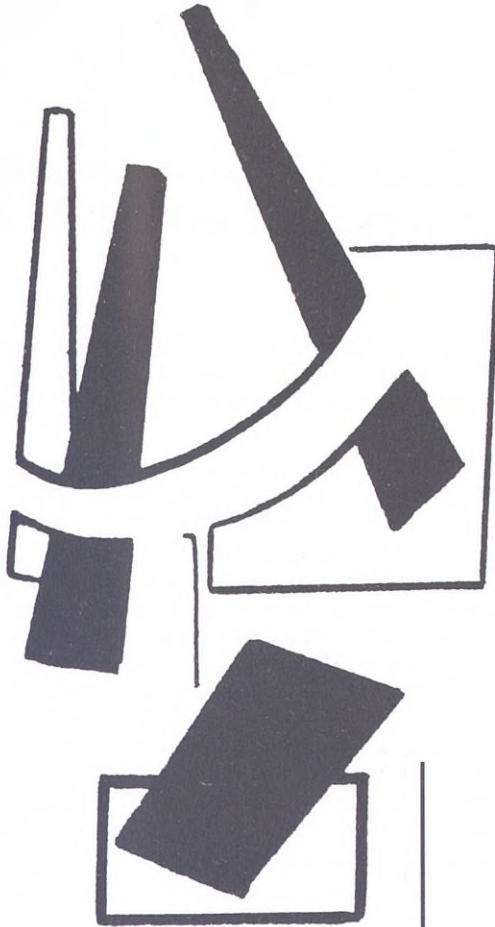
Gustatu zitzaidan ideia. Barre egin nuen arinduraz. Behintzat, badakite nola menperatu beren ahultasuna. Arbasoen jakinduria haien adimendua baino indartsuagoa da. Ez dago gaizki. Ikus dezagun zer esango duen jauregiko jakintsuak.

Ez dakit zer kontatu dioten nire krimenari buruz. Eta ez dut ezinezkotzat jotzen zerrendari erantsi diotela bere seme traidore hura independentzia egunean txikitu izana. Erne nengoen, burubelarri. Hain erne non ezin nintzaion berriro eztabaida edo ironiaren jolasari lotu. Hegaz egiteko gura itzuli zitzaidan eta zerbaiz damu hartu nuen itzuri ez eginaz arriskua sentitu nuenean.

Lisatu egin zuen bizarra Belbagdadi bajak, eta bere hatzamarrek nahasten zituzten ile zuriak, harroxko bazirudien jauregiri eskaintzen zion laguntzagatik independentziaz gero. Azkenean epaia ahozkatu zuen ziurtasunez: "Gorpua oraindik eskura duzue-nez gero, itzul iezaiozue burua gorpuari eta moztu mihia!"

Oharra: Bukatu egin da buru moztutako gizonaren istorioa. Suposatzen da mihi moztutako gizonaren istorioak jarraitzen diola. Hala ere, azken eskarmentu hau oso eskarmentu arrunta da, denok bizi izan dugun eta oraindik bizi duguna. Eta ez dago han ezer berezirik edo errepikatzea galeraziko lukeenik. Barkaiguzue.

(10) Belbagdadi, Marrakex-ko gobernaria, tiranoa, botere kolonialaren laguntzaile harturik, herririk gorrotatzen zuen. Independentzia egunean, mendekatzearren, bere semea hiltzeraino ostikopetu zuten.

ADABAKIAK

Nork asmatu zituen Rafael Mikoletaren Elkarrizketak?

AEKk Rafael Mikoleta Abandoko Euskaltegia izena eman berri dio bere Bilboko Hurtado de Amezagako euskaltegiari. AEKk, horrez gain, Rafael Mikoletaren *Era Llaburra* edo *Modo Breue-a* eman du argitara irail honetan.

Bilboko bataio agirietan bada Rafael Mikoleta izenaz San Antonen bataiatzen duten haur bat, 1611an jaioa.¹ Hil hilgo zen, baina ez dakigu noiz, galdu egin baita hori ager zezakeen heriotz-agiria.

Badakigu, baita ere, badela Londresko *Museum Britannicum* deritzon eskusribu bat, zeinari azal edo atarikoan ondoko hauxe irakur baitaioke: *Modo Breue de / aprender la lengua / Vizcayna / Compuesto por el licenciado Rafael / de Micoleta, presbitero / de la muy leal y noble / Villa de / Bilbao / 1653.*² Itxura guztien arabera, diogun bataio agiriko eta atari honetan agertzen diren Rafael Mikoleta biok bat bera dira. (Segun Xabier Altzibar, Euskal letrek ezagutu duten lansonianorik handienak, ikertu duen, Mikoleta abade hau handiki eta leinargitsua zen eta garaiko paperetan ikusi izan duenez izan zituen jabego-azui eta iskanbilak Tenderia kaleko auzakideekin, besteak beste, Isabel Goiri, Juan Urizarren emaztearekin.³

Iragan gizaldiaren bukaera —gizalditzar bi beluago, beraz— ikasi zuten Londresko paper hauen berririk katalandarrek⁴ eta Edward Dodgsonen,

(1) Bataio-agiria *Boletín de la Real Academia de la Historia*, LXII (1913), 288.ean, ikus daiteke. Bataio-agiri hauen liburua Bizkaiko Derioko Seminarioan ikusi izan dugu, eta honelaxe dio: "en diz y nueve de noviembre de mill y seiscientos y onze, en S. Anton, el bachiller Mañ. Arrieta baptizo a vn niño q se le puso nomb. Rafael, hijo Lexo. de Mañ de Micoleta y de Maria de camudio. Fueron padrinos Jacobo de Ugaz y d. Mari Fernandez de Angulo."

(2) Harl. 6314 155 B 2 artxibo-deiturarekin bila daiteke. Honen mikrofilmea Deustuko Unibertsitatean, Estudios Vascos Bibliotekan, gordeten da, geuk behinola Londres eskaturik.

(3) ALTZIBAR, Xabier: *Bizkaierazko Euskal Idazle Klasikoak*. Bilbao, 1992, 53-54.etan.

(4) S. SAMPERE MIQUELEK in *Revista de Ciencias Históricas* (noviembre de 1880), 122-156.etan. Lehen orrialdean, ohar luze xamar bat ematen du, S.S. y M. sinadurarekin, adieraziz, besteak beste, Pascual Gayangosen *Catálogo de manuscritos en lengua española del Museo Británico*, Tomo I, pág. 143 delakoan agertzen dela Mikoletaren eskusribuaren berri, "este último verano"

Alizia Miragarrien Herrialdeetan delakoa idatzi zuenaren anaiak, alegia, eta argitaratu ere egin zuten, haiek Bartzelonan, pila bat erraturekin, eta ingelesak andaluziar Sibiliako hirian, huts bakantxo batzuekin.⁵

Azkue handiak koi itsas-ontzia eta Londresaraino heldu zen, eskuskribua bere begi zorrotz eta maitemindu haiekin ikustearen amoreagatik, aldean Dodgsonek Sibilian egin edizioaren ale bat zeramala:⁶ zenbait ohar ere egin zizkion honi, eskuskribua ikusi ahal. Artikulu bat ere eman zuen argitara,⁷ non, besteak beste zioen Mikoletaren lana "un tomito lindamente encuadernado, de artisticas y (añadamos) escribanescas rúbricas" dela. Sarritan aitatzen du bere *Morfologian* eta *Diccionarioan* Mikoletaren lana, "sabroso escritor bilbaino"⁸ dela eritziz.

Jakin izan zuen Dodgsonek Mikoletaren elkarriketa edo "Dialogos" delakoa John Minsheuren *Dialogues in Spanish and English* deritzon daztozen zazpietatik lehena dela.⁹ Eta, baita ere, Minsheuk berak asmatuak

joan Londres eta oso-osoa kopiatu duela, eta deritzola: "Como ni la Gramática ni el Diccionario de Micoleta son en verdad lo que él anuncia, pues, por más que él pretendiera que mediante su auxilio se podía aprender la lengua vasca, esto le sería imposible al más sabio de todos los filólogos, pues sobre ser uno y otro trabajo incompletos merecería muchas correcciones y adiciones para que pudieran servir al fin para que los escribiera, hemos creído, ya que dichos estudios sólo han de servir á los filólogos, que era lo más conveniente publicarlos sin correcciones de ninguna clase, y con la misma ortografía del original".

(5) Atarian, "Seconde Edition. 25 Janvier, 1897. / 18 Pence. / En Vente chez James Parker. / 27 Broad Street, Oxford, Angleterre." dio. Aurren orrialdean, "Sevilla / Establecimiento tipográfico de Francisco de P. Diaz, Gavidia 6. / 1897". Bigarreanean, "Je verrai avec plaisir que vous compez imprimer / Micoleta. / J'y souscris. Maurice Harriet. Halsou, le 31 Janvier, 1896. / Jch freue mich sehr dass Sie Micoleta herausgeben mollen / Hugo Schuchardt. Graz, 16 Dezember, 1896." 36.ean, "Se acabó la impresión en Sevilla, por la fiesta de S. Pablo, / á 25 días de Enero de 1897." Kontraportadan, azkenez, honela dio: "Peseta bi emon bear dira / costa didiña costa didila." / "Pas paiz satan pas paiz satan al espee." Azkuek ohar egin legez, ez dio eskuskribuaren disposaketari jarraitzen. Hiztegia bukatzean, 2l. orrialdean alegia, *Nota* bat jartzen du, zenbait irakurketa gaitzi azalpenak emanez, eta, besteak beste, "El manuscrito de Micoleta no ha sido revisado por el autor, si este conocía bien los idiomas Castellano y Bascuence", dioena, E.S.D. sinadurarekin (hau da, Edward Spencer Dodgson). Beste ohar laburtxoago bat ematen du 34.ean, ingelesez, non adierazten digun Mikoletaren eskuskribuaren berri eta deskribapena Don Pascual Gayangosek eman izan duela, *Catalogo de los Manuscritos en Lengua Española del Museo Británico* obran, I, 143.ean, eta beronen lehen edizioa *Revista de Ciencias Históricas*, 2, Barcelona, 1881 delakoan aurkitzen dela, "alterada por muchas erratas". Eskuskribu osoa jasotean, 35-36. orrialdeetan, "LAS 163 FORMAS VERBALES EMPLEADAS POR R. MICOLETA / Dedicadas á la Ilustre Filóloga / CAROLINA M. MICHAÉLIS DE VASCONCELOS" lantxoaren ematen du, Edward Espencer Dodgson sinadurarekin.

(6) Ale hau Euskaltzaindiaren Bibliotekan gordetzen da, *Azkue-rena* eskuz atarian idatzirik, eta barruan "Resurrección María de Azkue" zigilua.

(7) AZKUE, R.M.: "Manuscritos Vascos en Inglaterra" in *EUSKERA*, I, (1928), 218-227.etan.

(8) AZKUE, R. M.: *Morfología Vasca*, I, 252.ean. (Erraturen bat ere, haatik, hartu zion: Dodgsonek baeta jaso zuena, Azkek bada zuzendu eta bihurtuta, *Morfología Vasca*, II, 484 eta *Diccionario VEF*, s.v.en agertzen du.)

(9) "It has not, I think, been pointed out that in the "Diálogo Primero," which Nicoleta took from the "Pleasant and Delightful Dialogues in Spanish" bound up with "A Dictionary in Spanisc and English" (London, 1623), from the pen of John Minsheu". Ikus in DODGSON, E.: "Minsheu, Mabbe, Nicoleta" in *THE ACADEMY*, (June 6, 1908), 865.ean.

ez ote ziren ere.¹⁰ John Minsheu honek 1599.ean eman zuen argitara lan erraldoi bat, Londresen, hiztegi, gramatika eta elkarrizketaz osatua. Mikoletak itzultzen duen lehen elkarrizketa honetan, ondoko hauxe irakurten da: *Memoria ene gasaben trapuycusleak eroan eguisanena, Martien amargau egunean, milla ta bost eun ta laurogue ta emerecico vrtean*. Ez dago dudarik: Minsheuren fikzio-data eta bere lanen argitaratze urtekoa bat bera daitezen arrazoia azken honena ere daiteke. (Dodgsonek, edonola ere, ez zuen 1599.eko edizio hau izan eskuartean, gerotxoago, 1623.ean hain zuzen ere, Minsheuk egin zuen bigarren edizioarena baizik: orohar berberak dira biok, nahiz eta azken honek badituen aldaketatxo-ren batzuk.¹¹

Ezin izan dugu —oraingoz, bederen— gure inguruetak biblioteketan Minsheuren lehen lan hori ikusi, eta ez dugu izan, ezta ere, Azkuek izan zuen amodio, ahalmen eta libertaterik Londresa begiratzera joateko, baina bai ikusi eta gainbegiratu ahal izan ditugu zazpi "Dialogos" horiek, Foulché-Delbosc jaunak zuzentzen zuen aldizkariak eman baitzituen zazpiak argitara, "Diálogos de Añoño" titulupeko lanean.¹²

Uste izan da, Minsheuk argitara eman zituen zazpi elkarrizketa edo "Dialogos" hauek, ez direla berak idatzi edo asmatuak, Juan de Lunak

(10) "Wheter Minsheu composed, or browed, his Dialogues I know not." Ikus in op. cit.

(11) MINSHEU, John: *A Dictionarie in Spanish an English. A Spanish Grammar. Dialogues in Spanish and English*. Imprimed at London, by Edm. Bollifant. 1599. (Bigarren edizio bat izan zuen, 1623, "Printed at London by Iohn Haviland for William Aspley".)

Dámaso Alonso uste zuen Minsheu hau "poliglota pedantesco, infatigable y poco escrupuloso, capaz de escribir una guía lingüística en once idiomas" zela, eta tiletez tilet kopiatu izan zuela *Gramática de la Lengua Vulgar* delakotik, eta adibide bat jarri ere egiten du:

MINSHEU

... The first and ancientest is the Biskaine which was the speech of the province of Biskay and Navarre: it hath his originall from the Caldean toong as the learned in them both affirme to whom it plainly appeereth that this is of greatest antiquitie.

GRAMÁTICA DE LA LENGUA VULGAR

Al primer lenguaje llaman Vazquense, que es la lengua de Viscaia, de la Provincia i de Navarra: tiene su origen esta lengua i reconosce por madre a la lengua Caldea, según dicen los dotos que la entienden..., es la más antigua lengua entre todas las otras que se hablan por toda España...(Ikus in DAMASO ALONSO: "Una distinción temprana de la "B" y "D" fricativas" in REVISTA DE FILOLOGÍA ESPAÑOLA, XVIII, (1931), 19.

Gramática de la Lengua Vulgar hau Lovainan inprimatu zuen B. Gravio jaunak, 1559.ean, eta beronen euskararekiko iturriak izan daitezke Garibairen *Compendio Historial...* laneakoak, 1571.ean Hamberesen emana.

Badu beste bigarren lan bat ere oso entzuna izan zena: MINSHEU, John: *The Guide into the Tongues*. Anno 1617, in London. (Hamaika hizkuntzako hiztegia, baina ez du euskararik.)

(12) GAUTHIER, Marcel: "Diálogos de Añoño" in REVUE HISPANIQUE, Dirigé par R. Foulché-Delbosc, Tome XLV (1919), 34-238 orrialdeetan

Minsheuk argitara eman zituen "Diálogos" hauek entzute handikoak gertatu ziren iragan gizaldietan. Gauthier jaunaren lanean, 28 edizioen berri ematen da, zeintzuen artean bat, "corrigez par Jean de la Lvne", Parisen 1619an argitara emana, den. Dodgsonek ohar egin bezala, ez dirudi Minsheu berak asmatu eta idatziak direnik, nahiz eta bereak balira bezala argitara ematen dituen.

esan bezala "diálogos hechos en Londres por un Castellano".¹³ Bada baita ere uste duenik Bernardino de Mendozak idatziak direla.¹⁴

Aldaketa ttiki batzuk salbuespen, Mikoletak dakarrena berbera dira. Euki lezakete, edonola ere, zerikusiren bat Mikoletaren euskara eta erdararekin aldaketatxo hauek eta, garrantzizkotzat jotzen ditugunak jaso egiten ditugu:

Mikoletaren erdara	Mikoletaren euskara	Revue Hispaniquekoa
"ver si es de día"	<i>ta eguna den ecussa</i>	"a ver si es de día"
"dormir en pie"	<i>oyñen ganean loo</i>	"dormirme en pie"
"Tu adivinas tu provecho"	<i>Seuc seure provechua vstios</i>	"Tu adivinas a tu provecho"
"es de honrrá y provecho"	<i>prouechua ta hondrea</i>	"es honra y provecho"
"mira si tienen"	<i>adisate badauque</i>	"mira bien si tienen"
"Esta es"	<i>Ori da</i>	"Essa es"
"buscava"	<i>aditujoeala</i>	"busca"
"delgado"	<i>megach</i>	"muy delgado"
"adrezarme"	<i>ondo ymini</i>	"adereçarme"
"donde esta (...) el pene"	<i>non dago (...) orraziagas</i>	"donde está (...) el peyne"
"ferreruelo"	<i>ferrerueluá</i>	"ferreruelo largo"
"hago"	<i>eytendot</i>	"lo hago"
"traernos"	<i>ecarguc</i>	"traenos"
"judeo"	<i>judegua</i>	"judío"
"quarto"	<i>laurenbat</i>	"quartillo"
"tiene V.M"	<i>dauco guelau Berrorec</i>	"tiene v. m. este aposento" ¹⁵
"de Marfil"	<i>Marfila</i>	"es marfil"
"Cierto que esta curioso"	<i>Se curioforo dagoá</i>	"Cierto que está muy curioso"
"sonito"	<i>oschu</i>	"sonezito"
"hallaremos"	<i>ydorocogu</i>	"la hallaremos"
"bien pueden Vms. sentarse"	<i>erasti xarridites seure mesedeoc</i>	"se pueden sentar vs."
"truxistes"	<i>ecarri dous</i>	"truxiste"
"lo que yo hallo"	<i>ydarayten dodan obea</i>	"lo mejor que yo les hallo"

(13) "Mvchos, y muy buenos libros se hallan en Español (...) pero en nenguno he hallado las pláticas, y discursos ordinarios, necesarios a la comunicación, y trato familiar, sino es en vnos dialogos hechos en Londres por vn Castellano, los quales estauan tan corrompidos, que en siete que son, he allado mas de quinientas faltas notables, que se conoce no ser de la emprenta, y tales que si la buena frase dellos no mostrasse ser Español el que los hizo, los huuiera desconocido, y pensara ser su autor algun Vizcayno". (Ikus in GAUTHIER, op. cit., 75 eta 77.ean).

(14) "(...) fue (Bernardino de Mendoza) el autor de los *Diálogos Ingleses y Españoles* que Minsheu publicó como Suyos." (Ikus UNGERER: *Anglo-Spanish relations in Tudor literature*, III, Sofía Martín-Gamerok aitatu, in *La Enseñanza del Inglés en España*, Madrid, 1961, 40.ean).

(15) (15) Azkuek "Parece que en el original castellano falta este aposento" ohar egin zuen, Dodgsonen edizioan.

Mikoletaren erdara

"hallara"
 "Beso (...) la mano"¹⁶
 "no ay disputos"
 "dicen que (...) se a de beber"
 "dixe"
 "Ara señor"
 "perdaremos"
 "Den los de beber"
 "por oyr Mifsa"
 "llama al ama que baxa"¹⁷
 "quando el hombre tiene"
 "por lo bien que le saue"
 "çierra essa puerta"
 "barraremos"
 "aguarda"
 "con sus cuellos de lechuguillas"
 "No ay aqui mas de ocho"
 "no me llamariades para que
 os ayudara a almorzar"¹⁸

Mikoletaren euskara

ydorodays
 Escuetan eman eyten
 esta disputaric
 esandaroe (...) edango-dalá
 diño (a la)
 Ea xauna
 galdugueyñ
 Betor edaten
 Missa ensunagati
 garbitu (...) daguiala
 dauquanean guisonac
 gozo derechalaco
 ysi eguissu atea
 garbitu daigua
 Ychosu
 euren ydun lechuguillascoacas
 Estago emen sorçi vaxe
 esseyñ gueyemon vrgasteco
 almorzetan

Revue Hispaniquekoa

"halla"
 "Beso (...) las manos"
 "no ay disputa"
 "dizen: (...) se a de beber"
 "dixo"
 "Aora señor"
 "perderemos"
 "Dennos de beber"
 "por yr a la iglesia"
 "llama al ama que barra"
 "cuando hombre tiene"
 "por el bien que le sabe"
 "çierra la puerta"
 "barreremos"
 "aguarde"
 "con sus cuellos de lechuguilla"
 "No ay aqui mas que ocho"
 "no me llamarades para que
 os ayudara al almuerzo"

Ikusitakoaren arabera, ezin ondoriorik aterateko abiapuntu gaizto bat daukagu, ez baitakigu zein testu jatorrizkori lotzen zitaion Mikoleta. Edonola ere, bada gramatika barruti bat deigarri egiten zaiguna: izenordeena da: REVUE HISPANIQUEko *dormirme, a tu prouecho, lo hago, los tengamos, traenos, la hallaremos, bien se pueden sentar, yo les hallo* eta *Dennos* delakoek izan dituzten aldaketak izenorderen bat dute tarteko.

Mikoletak "Dialogos" jarten du elkarrizketaren buruan, (eta orrialde osoa beteten du irudi dotore batekin), baina ez zituen jatorrizko zazpiak itzuli. Horrez gain, ez zuen lehen ere oso-osoa itzuli, azken orrialde bat edo utzi baitzuen egiteke.¹⁹ Ez dakigu zergatik. Ez dirudi zentsura edo

(16) Ikusten denez, *mun*, edo antzekoren bat, falta da. (Ikus SARASOLA, in *ASJU*, XVII, (1983), 209.ean.)

(17) Azkuek "sic" en el MS" erantsi zion "baja" honi.

(18) Mikoletaren itzulpena hementxe bukatu arren, Marcel Gauthier honen edizioan ikusi dugunez, beste orrialde batez ere badarriote elkarrizketari Alonso eta Amak.

(19) Elkarrizketa honi buruz, Mitxelenak idatzi zuen "unos diálogos en vascuence con traducción al romance" zirela (ikus in *Textos Arcaicos Vascos*, Madrid, 1964, 132.ean), gorago ikusitakoan arabera ezin dena izan egia. Oraintsuago, Ibon Sarasolak eman izan ditu argitara (ikus in op. cit.), dirudenez eskuskribua begiratzuz, nahiz eta ez Azkuek Dodgsonen edizioari eginika-ko oharak. (82) eta, (171) errazoegaz, (212) Or(r)i, eta (258) Ychasu jaso ditu, geure ustez *ta*, *errazoegaz*, Ori eta Ychosu direnetan. Era berean, piperac (194) jaso du, Sarasolaren kopiaketa moduan piper(r)ac behar lukeena izan. Bizkai guztiak —guk dakigula— *piperrak* esaten du, eta, beraz, Mikoletak ere horrelaxe choska zezakeen. Beste firu batera etorri, ikusirik ablatibo-

horrelako konturik dagoenik. Geure ustez, Mikoletak ez dihardu bere inziatibaz, enkarguz baino (eta ez du izango hizkuntzenganako Renazimendukoen baikortasunik, Barrocokoen etsitasuna baizik). Hiztegiaren hasieran, "Pondremos aqui vn vocabulario breve" esaka hasten da, eta ez du zenbait berbaren ordainik ematen, "porque ay muchos que con el mismo sonido y significaçõn del romance se vasquençean" arrazoiarekin alboratu egiten ditu. Eta, bilaua halakoak, hilabeteen euskal izenik ere ez digu agertu nahi, "ya no se vfan sino en las montanas y entre labradores, porque en las villas los llamamos de los mismos nombres del romance y assi se practica" desenkusarekin. Euskal poesiarri buruz ari deanean ere, "Dexando a las coplas de *lelori, lelori*" dio, hasteko, eta, bukaeran, badirela dezimak, lirak eta sonetoak ere, euskaraz, baina "es obra de poco luçimiento" ohar egin, eta ez digu muestreatxorik ere eskaintzen.²⁰

Villabaso bilbotarrak idatzi zuen ez zela mire egiteko Mikoletaren lana Londresa eraman izanaz, beti egon baita harreman handia Bilbo eta ingelezen artean, "estrechas y activas relaciones comerciales", bere hitzez esanik.²¹ Mikoleta enkarguz ari da. Esan ere egiten du, behin behintzat: "Si alguna vez fuere Vm tentado de alguna locura poetica en nuestro Idioma", norbaiti zuzentzen zaionaren eran. Baina ez dugu uste merkatari arrazoiengatik, edo antzekoengatik, ari denik, erdara dakiten ingelesei euskara ere erakutsi nahian edo. Gehiago uste dugu garai haretan hizkuntza klasiko eta moderno edo herritarrentzako indarrean jarri ziren arrazoi humanista edo Renazentistek bultzatuta eginda diharduela. Minsheuren lanen aurkezpenetan agertzen den moduan, *And for the learner ease and furtherance edota Pleasant and Delightfull (...) profitable to the learner* egitea da lehen helburua.

Minsheu, edo bere eskolakoek, hamaika hizkuntza ("English, British or Welsh, Low Dutch, High Dutch, French, Italian, Spanish, Portuguese, Lati-

rako *-rean, -ti(k)* eta *-(r)ic* dakartzala Mikoletak, komentatzen du donostiarrak: "(...) podrian explicarse por el carácter de una villa como Bilbao, que ya entonces jugaba el papel de punto de afluencia de gentes de diversas comarcas y, por lo tanto, de diversas modalidades de lengua." (Op.cit., 212).

(20) Bi poema hauek Mitxelenak ere eman zituen argitarara (in op. cit., 132-136.etan, Dodgsonen edizioari jarraiki. *Aserengo* (21) eta *beste gatic* (43) oker jasorik daude, jatorrizkoak, eta Dodgsonenak ere, *Aserengo* eta *beste gatic* baitio). Mitxelenaren ustez, "Los dos modos de Micoleta, dentro de lo irregular de la medida de los ejemplos transcritos, parecen corresponder a lo que después se ha llamado zorcico menor (7-6, 7- 6) y zorcico mayor (10-8, 10-8)". Litekeena da poema biok Mikoletarenak bereak izatea, edota beste euskaldunen batek eginak izatea, lehendabizi euskaraz, noski, eta gero erdarara itzuliak, metro eta rimen versifikazio handiagoa baitauka euskarazkoak, erdarazkoak baino. Gaiaren aldetik, zeharo humanoak dira eta ez dute, apaiz katoliko batek eginak izateko deigarri xamar dena, transendentziaren erreferenterik.

(21) VILLABASO, C.: "El Doctor Rafael Micoleta" in *RIEV*, VII, (1913).

ne, Greeke, Hebrew, etc." delakoak dakartza portadan) agertzen dituzte 1617.ean argitara eman zuten *The Guide into the Tongues* lanean: euskara falta zen, zeinaren berri, bestalde, 1599.eko lanean ere ematen zuten, ikusi dugun legez, eta horren bila jo zezakeen, berak edo norbaitek, Mikoleta bilbotararengana, zein, modu honetan, gertatu izan den lehen euskal gramatika eta lehen euskal prosazko fikzio literario idatziaren egile.

Angel Zelaieta

Iparragirreraren damua

Berrogeta hamar urte dira Raul L. Berro Egozcue jaunak Argentinako Cordoba-tik igorria "El arrepentimiento de Iparraguirre" Gernika (1953) aldizkariak bere 24. zenbakiko 165-166. orrialdeetan argitaratu zuenetik. Non zekartzan Iparragirrek Karlos zazpigarrena uxatuz egin zituen bertsoak:

*Zuaz, D. Calos zazpigarrena,
Urrun bai gure lurretik;
Ez duzu utzi guretzat pena
Eta tristura besteric;
Lutoz negarrez ama gaisoac
jAy] ezin consolaturic;
Ez degu nai ez gueyago icusi
Zori gaiztoco guerraric.*

Horren ondotik beste zenbait bertso adieraziz. Eta ekarri zuen artikulu harek zer esanik, zeren artean karlista asko zen gure artean eta horiek R. L. Berro Egozcue gezurtizat hartu bai zuten.

Orduan ez bai zen erraza egiazkoak izan zitezkeela esatea ere. Baina zenbaitzuri zalantza sartu zitzaigun, Iparragirre bezalako bategan hori ere ahal zela somatzen bai gendun.

Baina, hara hor, Iparragirreraren mendeurrenez Euskaltzaindikoei elkarlanean kantariaren oroiz zer-

bait egitea bururatu zitzaigunean, zer hoberik hautatuen artean azter lan zehatzak bakoitzari banatzea baino? Justo Garate iker-tzaile zorrotza jubilatua zenez hari eskatu genion Iparragirre Ameriketan azter zezan. Hala bete ere, *Iparragirre* (Euskaltzaindia. Bilbo, 1987) liburuko sailik nagusia bete zigun "Iparraguirre en America" zeritzan lanarekin eta, besteak beste, "Jaungoicoa eta Arbola" zeritzan zazpi bertsoak osatzen duten kanta, Buenos Airesko Unibertsitateko Filosofia eta Letrak fakultateko bibliotekan aurkituaren faksimila igorri zigun. *Iparragirre* liburu horren 239-242 orrialdeetan dator itzulpen ta guzi. Eta bere-bera oraingo grafiaz jarria 353-354 orrialdeetan.

Holako aurkikuntza eta gizonaren joera, ez ziren nolanchikoak. Aipamen berezia merezi zuen eta horregatik, beti zentzu-nezko irakaspenak eskaini dizkigun Euskaltzainburu zen Fr. L. Villasantek hara zer zioen liburu horri egin zion Atairekoan: "Zer-nahi gisaz, Karlisten aurreneko gerratean Iparragirre Karlistekin ibili zen. Gero, berriz, Europa kurritu ondoren eta gerra haiek Euskal Herriari ekarri zioten hondamendia ikusi ondoren, badirudi

lehengo bere fedean hoztu egin zela." Ondotik, goian agertzen du-dan bertsoa jartzen du, beste honako hau gehituz: "Zilegi izan bedi bertso hauek aipatzea, bortizkeriarako grinak gure herrian dirauen artean. Edo harri berean

behar ote dugu behin eta berriz behaztopatu?"

Gaur egun ikusten hari gare-na ikusiz, zer irakaspide egokia gure egunotarako. Baina, ikusi nahi ez duena baino itsuagorik ez omen da inor.

J.S.M.

Toponimia bizia dela eta

Asko dira oraindik lekuizenak ahoz jasotzen diren bezala idatziz erabili behar direla esaten dutenak. Ongi da ahozkoa hizkuntzaren aldakuntzen berri jakiteko lekuko diren aldetik. Baina era jatorra jakiteko beharrezko zaigu agiri zaharretara jotzea. Horrela ezagutu genezazke deformazioak non dauden eta aldakuntzok noraino onartu behar diren.

Euskal deiturak, gehien gehienean, idatziaren iraupenez era hobeak gorde dizkugute ahoz iritsi zaizkigunak baino. Eta ikasbiderik aski bada euskara batuaren kontra ahozko hizkera jartzen digutenentzat ere. Idatzia idatzirik gelditzen bai da eta ahozko hitzak haizeak daramazki.

Eman ditzagun gure geografi guzian gertatzen zaigunaren adibide soil batzuk. Gehienetan, toki izenak eman izan du baserri izena eta honek deiturarena. Adibide soil batzuk jartzera noa eta gero bakoitzak egin beza berekiko barnegoeta.

Eibarren adibidez, Erdi Arotik Arexita (Arejita), deitura eman zuen baserria oraindik han dago, baina gaur egungo ahozkeran Arikitxa da; Kutunegieta, Kutunitxa. Geroagoko batzuk, Egizkoaga

esate baterako, Eiskua (lehen silaban diptongo eginaz) eta azkenarako Ixkua-ra bihurtuz; Asolalartza, Asuliantza; Urkidi, Urki, eta antzerako laburpenak eta aldakuntzak, exenplo guti batzuk jartzearren, baina deiturak hor jarraitzen dute, bai herri berean zein aspalditik munduan zehar zabaldurik.

Elgoibarren ordea, Artasoro zena, orain Artaso; Galburusoro, Galuso; Osoro, Otso; Otsoerrotta, Otxorrota eta abar.

Elgetan, Egiluze, Egoluze; Olaegi, Oley; Sagastigutxia, Saastitxu; Udaiaga, Ureixa edo Uleixa; Uriburua, Uruburu; Urruxolaegi, Urrejaldei eta abar.

Gaur Bergara partea den Angiozarren, Lopealdaoste, Lopaldoste; Arregi, Arley. Olaberrian, Aranguren, Angu eta horren araberaren Aranguren-txiki, Angu-txiki.

Oiartzunen, Baringarate, Bainketa; eta Herdi Arotik gaur arte nolako aldakuntzak izan dituenaren adibiderik politenetakoa han bertan dugu, Beloaga torretzat ezagutzen zena, XVII. mendean Feloaga deitura zen eta geroago Peluaga eta tokia bera, K. Mitxenak Pelua bezala jaso, handik

laster A. Leibarrek Pelu soilik bil-
du zuen.

Irunen bertan, auzo ezaguna
da Ibarla, guziei hala entzun izan
diet, baina joan zen mendera arte
mapa eta agiri guzietan Ibarrola
agertzen da.

Deitura horietako inork aurki-
tuko ote luke bere jatorria agiriza-
harrak kontutan hartu ezik?

Euskal Herri guzian zehar ger-
tatzen zaigun fenomeno bera da.
Beraz, on da ahozkerazkoa ja-

soztez, baina ez pentsa era jatorra
duenik agiriak aurkitu arte.

Hori baino hobea ez dena, zera
da, duela lau edo bost urte Gi-
puzkoako Diputaziokoek Jaizkibe-
len egin dutena, hango bideak
markatzean, Gaztarrotx, Martitx
eta era hortakoak jarritz, han ber-
tan oraindik Gaztarrotz, Martitz
ahoz erabiltzen den tokientzat. Ea
noiz ohartzen diren euskaraz ez
dekitenek ezinezko dutela -tz eta
-ts, ez ahozkatu eta ez entzun ere.

J.S.M.

Gezurra esan nuen mendian, ni baino lehenago zen kalian

Harriduraz txunditurik gelditu naiz 1996ko abenduaren 14an *El Diario Vasco* Donostiako egunkarian irakurri dudanarekin. Txillardegi ausart bat azaltzen omen *Hitza hitz* elkarrizketa-liburuan, Felix Ibargutxi kazetariak bere artikulua buruan bertan dioenez.

Kazetariaren galderei Txillardegik eman zizkion erantzunetan zioenez: "Euskaltzain batzuek ez didate barkatu nire militantzia politikoa. Nire curriculumak hartzen baduzu, argitara ditudan lanak pisuz neurtzen eta euskararen alde, alde edo moldez, egin dudana, ez dirudi logikoa behin eta berriz niri atea istea eta beste batzuei aiseago irekitzea". Baina, nork itxi dizkio atea?

Hori guti bazen, ondotik beste honako hau zioen: "Ez da kasualitatea Euskaltzaindia EEko militante ohiez edo jarrera ofizialistak dituztenez beteta egotea". Hitz horien pisua astunegia ez ote ?

Euskaltzain bezala, irentsi ezinezkoak iruditzen zaizkit eta lagun zahar horri memoria freskatu nahirik nator. Aldi berean, sentitzen dut publiko egin beharra,

baina edonork uler dezake Egan literatur aldizkariaren Adabakiak sailean egiteaz berak baino kontu gehiago izan dudala. Ez baita gauza bera holako arazoa zabal-kunde handiko egunkari batean barreiatzea.

Honetarako, zera oroitarazi behar diot, Euskaltzaindiak edozein erakunde seriori dagokion eran, batzarretako agiriak jasotzen dituela eta *Euskera* agerkarian publikatu ere bai, ni euskaltzain naizenetik behintzat. Eta begira dezala 1980. apirilaren 18ko batzar agiria (ikus *Euskera*, XXVI, 1981, 178. or.). Bi izen aurkeztu ziren Lojendio euskaltzain zenaren hutsartea betetzeko. Arautegiaren arabera euskaltzain osoen erdiak eta bat gehiago lortu behar da berria izendatzeko. Hautapen bozak idatziz eta isilpeko izaten dira. Hiru aldiz eman ziren hautarkiak eta hiruretan Txillardegi berak eraman zituen botorik gehien, baina hautatua izateko ez zen iritsi erdiak eta bat gehiagoko kopurura. Beraz, arautegiari jarraituz, aulkia hutsik gelditu zen eta han bertan dei berria ireki, ekainerako aurkezpen berriaren epea luzatuz, uztailean

berriz bozetara eramateko. Eta, ikus hil horietako batzar agiriak *Euskera* ale berean.

Argi dago euskaltzainik gehienak bere alde izan zituela eta atetik ez zitzaiola itxi.

Bitartean beste historia bat dator. Edonork daki, arautegiaren arabera, hiru euskaltzainek sinaturik egiten direla hautagaien aurkezpenak. Lehengo beraiek zergatik ez zuten berriz aurkeztu? Txillardegik badaki zergatik, baina ez du esan nahi.

Nik dakidana, zera da, batzar biharamunean, apirilaren 19an, *Egin* egunkarian artikulua sutsu bat agertu zela, sinadurarik gabe, Euskaltzaindian bera euskaltzain izatearen kontra zeudela azalduz. Neurri batean, guztiok mindurik utzi ginuzten, baina bera aurkeztu zutenetariko hiruretatik bik berriro ez zutela aurkeztuko esan ziguten.

Gezurra esan nuen mendian, ni baino lehenago zen kalian.

Handik bizpahiru egunera, *Egin-en* bertan, beste artikulua bat Rafael Castellanos "Faleté"rena, gauza bera azalduz, baina orain-

goan botoa kontra eman zuten bi edo hiruren izenak agertuz. Arraioa! Botoa isilekoa izanik, nork zekin nork nori eman zion?

F. Castellanosen artikuluan aipatzen zituenetako batek eskatu zion zuzenketa, berak bere botoa Txillardegiri eman ziolako. Eta, haren erantzuna, berak, Txillardegik esan ziona argitaratu zuela. Besteak, ez zuela sinesten. Orduan Txillardegigana idatziz jo zuen, baina gaur da eguna hortaz erantzunik jaso ez duena. Hori ahal da gizontasuna?

Bestalde, esan beharra dut, ideia politikoak libre direla gizon bakoitzaren baitan, demokrata denarentzat behintzat. Baina orain galdera bat egitera ausartuko natzaio, ba ote zen euskaltzain osoetarik inor EEko?

Guk ateaq itsi? Hain erraz ahaztu ote zaio laguntze alde Euskaltzainditik ordainduz ematen genizkion lanak, denbora larriagoetan eta besteok ezer kobratzen ez genuen garaian?

Hori bai dela, on eginaren pa-goa, ate ostean paloa.

J. S. M.

Euskal literatur sorkuntza: 1996an argitaratutako liburuen zerrenda

Oharrak:

1. Parentesi artean ageri dena EGUNKARIAN liburuaren berri eman zen lehen data da, edota, bestela, liburuaren berri erarik zabalenean eman zenekoa. Ezer aipatzen ez denean "Kultura" sailean eman zen liburuaren berri; gainerakoetan, zehaztuta dago zein sailetan eman zen berria.
2. (**): idazleak erdaraz idatzia izan arren beste ezein hizkuntzatan baino lehen euskaraz argitaratutako liburua.
3. Zerrenda hau ez da oso-oso, hainbat libururen aipamena falta da: hainbat lehiaketatako lan saridunak biltzen dituzten liburu kolektiboak, unibertsitateko doktorego tesi batzuk, herri jakin batean baino zabaldu ez diren liburuak...
4. Zerrenda honek ez ditu jasotzen "Liluratura" sailean argitaratutako erreseina eta kritikak.)

1. Eleberria

- Ataño (Zapirain, Salvador): *Askatasun billa*, Sendoa, Oiartzun, 1996 (96-I-4).
- Linazasoro, Karlos: *Altzeta*, Alberdania, Irun, 1996 (96-IV-17 eta 96-IV-24).
- Cano, Harkaitz: *Beluna Jazz*, Susa, Zarautz, 1996 (96-IV-18, "Barkatu, ama" gehigarrian, eta 96-V-24).
- Velez de Mendizabal, Josemari: *Moskuko gereziak*, Elkar, Donostia, 1996 (96-IV-19 eta 96-IV-25).
- Patxi Ezkiaga: *Zure haragi bereko*, Erein, Donostia, 1996 (96-IV-20 eta 96-IV-23).
- Borda, Itxaro: *Bizi nizano munduan*, Susa, Zarautz, 1996 (96-V-24).
- Lertxundi, Anjel: *Azkenaz beste*, Alberdania, Irun, 1996 (96-V-31).

- Mujika, Luis Mari: *Hiru egun Larburun*, BBK-Euskaltzaindia, Bilbo, 1996 (96-VI-29).
- Zabala, Juan Luis: *Galdu arte*, Susa, Zarautz, 1996 (96-X-10 eta 96-X-17, "Barkatu, ama" gehigarrian).
- Galarreta, Xabier: *Gauak gauari*, Marjinalia Bilduma, Astigarraga, 1996 (96-X-19).
- Mintegi, Migel Anjel: *Esker mila*, Marlowe, Erein, Donostia, 1996 (96-XI-24).
- Gabiña, Juanjo: *Su xahutzailera*, Prospektiker, Zarautz, 1996 (96-XI-28).
- Irigoien, Joan Mari: *Kalamidadeen liburua*, Elkar, Donostia, 1996 (96-XI-30).
- Saizarbitoria, Ramon : *Bihotz bi. Gerrako kronikak*, Erein, Donostia, 1996 (96-XII-1).
- Agirre, Joxean: *Elgeta*, Kutxa Fundazioa, Donostia, 1996 (96-XII-1 eta 96-XII-6).
- Epaltza, Aingeru: *Tigre ehizan*, Elkar, Donostia, 1996 (96-XII-3).
- Atxaga, Bernardo: *Sara izeneko gizona*, Pamiela, Iruñea, 1996 (96-XII-4).
- Arana, Aitor: *Haize gorria*, R & B, Donostia, 1996 (96-XII-5).
- Borda, Itxaro: *Amorezko pena baño*, Susa, Zarautz, 1996 (96-XII-7).
- Lavielle, Bernard : *Irena... hitzemana* (**; itzultzailea: Gexan Lantziri), Elkar, Donostia, 1996 (96-XII-7).
- Zabaleta, Patxi: *Arian ari*, Txalaparta, Tafalla, 1996 (96-XII-8).

2. Ipuina

- Olano, Mikel: *Bizkarrik ez dudan emakumea*, Kutxa Fundazioa, Donostia, 1996.
- Jimenez, Edorta: *Laudanoa eta sutautsa*, Txalaparta, Tafalla, 1996 (96-III-14).
- Olarra, Xabier: *Eskolan ikasten ez direnak*, Elkar, Iruñea, 1996 (96-VI-22).
- Mujika, Luis Mari: *Abuztuaren hamabosteko tren*, Erein (Milabidai), Donostia, 1996 (96-VI-27).
- Juaristi, Felipe: *Bordelera*, Erein (Milabidai), Donostia, 1996 (96-VI-27).
- Garzia, Juan: *Pernixio*, Erein (Milabidai), Donostia, 1966 (96-VI-27).
- Muguruza, Jabier: *Bizitza pusketak*, Erein, Donostia, 1996 (96-XI-13 eta 96-XI-22).
- Iturregi, Patxi: *Haize kontra*, Elkar, Donostia, 1996 (96-XI-21).
- Rekalde, Paddy: *Aizu, Paddy!, Aizu!*, Bilbo, 1996 (96-XI-21).
- Sastre, Pablo: *Itzalen ertzean*, Susa, Zarautz, 1996 (96-XI-27).
- Fernandez, Luis: *Kontaktua*, Elkar (Enbido Txikira), Donostia, 1996 (96-XI-28 eta 96-XII-6).

- Zabaleta, Pello: Sekula beteko, Elkar (Enbido Txikira), Donostia, 1996 (96-XI-28 eta 96-XII-6).
- Txiliku (Olaizola, Jesus Mari): Albahaka lurrina, Elkar (Enbido Txikira), Donostia, 1996 (96-XI-28 eta 96-XII-6).
- Lopez Gaseni, Manu: Nobela argitaragarria, Elkar (Enbido Txikira), Donostia, 1996 (96-XI-28 eta 96-XII-6).
- Mendiguren Elizegi, Xabier: Ene dama maite horri, Elkar (Enbido Txikira), Donostia, 1996 (96-XI-28 eta 96-XII-6).
- Ezkiaga, Patxi: Izeba Maripi, Elkar (Enbido Txikira), Donostia, 1996 (96-XI-28 eta 96-XII-6).
- Hernandez Abaitua, Mikel: Ahotsak, Erein (Milabidai), Donostia, 1996 (96-XII-6).
- Aristi, Pako: Emakumeen gerlak, Erein (Milabidai), Donostia, 1996 (96-XII-6).
- Izagirre, Koldo: Vladimir, Erein (Milabidai), Donostia, 1996 (96-XII-6).
- Mujika, Luis Mari: Ipuin ubelak, R & B, Donostia, 1996 (96-XII-8).

3. Poesia

- Lekuona, Juan Mari: Ibilaldia, EHU, Leioa, 1996 (96-IV-21 eta 96-IV-28).
- Azkona, Jose Felix: Artius, BBK-Euskaltzaindia, Bilbo, 1996 (96-IV-29).
- Hits & Fits banda: Hutsalak. Gaurko poesia ezezagunaren antologia bat, Hits & Fits banda, Urretxu-Zumarraga, 1996 (96-VII-11, "Barkatu, ama" gehigarrian).
- Urkia, Maite: Gariaren usain horia, Arabako Foru Aldundia, Gasteiz, 1996.
- Taberna, Mikel: Mendearen ilunabarrean, Arabako Foru Aldundia, Gasteiz, 1996.
- Diaz Lopez, Isabel: Ura badoa maldan behera, Arabako Foru Aldundia, Gasteiz, 1996.
- Iburguren, Mikel: Hemen gauak lau ertz ditu, Susa, Zarautz, 1996 (96-X-10 eta 16).
- Aristi, Pako: Castletown, Erein, Donostia, 1996 (96-XI-13 eta 96-XI-19).
- Satarka (Sagartzazu, Klaudio): Ezti-tantak (apailatzailea: Txomin Sagartzazu), Hondarribiko Udala-Elkar, Donostia, 1996 (96-XI-23).
- Olasagarre, Juanjo: Bizi puskak, Susa, Zarautz, 1996 (96-XI-26).
- Berasaluze, Garikoitz: Azaro urrunetako intifadak, Kaiero, Donostia, 1996 (96-XI-29 eta 96-XII-5, "Barkatu, ama" gehigarrian).
- Madariaga, Juan Ramon: Argia sortzen den izartegia, Alberdania, Irun, 1996 (96-XI-30).

- Arrieta, Joxe Austin: Graffitiien ganbara, Kutxa Fundazioa, Donostia, 1996 (96-XII-6).

4. Saiakera, kazetaritza eta beste

- Sagastizabal, Joxean: Zorotariko euskal hiztegia, Alberdania, Irun, 1996 (96-IV-17 eta 21).
- Irizar, Sabin: Txirike-Parú, Erein, Donostia, 1996 (96-IV-20).
- Mujika, Teodoro: Errekaldeko intxaurraren itzala, Sendoa, Oiartzun, 1996 (96-V-9).
- Lertxundi, Joxe Mari: Beti festara begiak, Sendoa, Oiartzun, 1996 (96-V-9).
- Etxebarria, Faustino: Nire gazte denpora, Sendoa, Oiartzun, 1996 (96-V-9).
- Murua Uria, Imanol-Unzueta, Humberto: Suetena Belfasten, Susa, Zarautz, 1996 (96-VI-19).
- Zavala, Antonio: Auspoaren auspoa, Sendoa (bi liburuki), Oiartzun, 1996 (96-VI-27).
- Sudupe, Pako: Nemesio Etxanizen biografia eta ideologia, BBK-Euskaltzaindia, Bilbo, 1996 (96-VI-29).
- Perurena, Patziku: Leitzako errege-erreginak, BBK, Bilbo, 1996 (96-X-11).
- Penades, Josu: Lauaxeta, historian hezurmamitutako sinesmena, Deus-tuko Unibertsitatea, Bilbo, 1996 (96-X-16 eta 96-XI-24).
- Aranalde, Joxe Mari: Xalbador pertsularia, Sendoa, Oiartzun, 1996 (96-XI-3).
- Ayerbe, Bartolo: Zaarrak berrituz, Sendoa, Oiartzun, 1996 (96-XI-20).
- Arretxe, Jon: Tuparen seme-alabak, Elkar, Donostia, 1996 (96-XI-21).
- Amuriza, Xabier: Bizkaieraz bertsotan, Bizkaiko Bertsozale Elkarteak-BBK, Bilbo, 1996 (96-XI-27).
- Uribe Kirmen-Elordi, Jon: Lizardi eta erotismoa, Alberdania, Irun, 1996 (96-XI-27).
- Agirre, Joxean: Hitza hitz. Txillardegirekin solasean, Elkar, Donostia, 1996 (96-XII-1).
- Urrutikoetxea, Josu: Giltzapeko sukaldaritza, Hiru, Hondarribia, 1996 (96-XII-3).
- Duny-Petre, Pierre: Xirula mirula, Eusko Press, Donibane Garazi, 1996 (96-XII-4).
- Lertxundi, Anjel: Letrak kalekantoitik, Alberdania, Irun, 1996 (96-XII-4).
- Izagirre, Koldo: Gure zinemaren historia petrala, Susa, Zarautz, 1996 (96-XII-5 eta 97-I-24).
- Iztueta, Paulo: Intelligentsia kimatuaren orbelak, Kutxa Fundazioa, Donostia, 1996 (96-XII-6).

- Larrañaga, Irantzu: Internet Solidaria. Azken iraultza, Txalaparta, Tafalla, 1996 (96-XII-8, "Igandeko KZ" gehigarriam).
- Larzabal, Piarres: Anai Artean, Txalaparta, Tafalla, 1996 (96-XII-10).
- Aranbarri, Iñigo-Izagirre, Koldo: Gerraurreko literatur kritika, Labayru Ikastegia-Zornotzako Udala, Zornotza, 1996 (96-XII-28).
- Arbelbide, Xipri: Enbata, Kutxa Fundazioa, Donostia, 1996 (96-XII-29, "Iritzia" sailean).

5. Antzerkia

- Goenaga, Aitzpea: Zu(t)gabe, Kutxa Fundazioa, Donostia, 1996
- Olasagarre, Juanjo: Hegazti errariak, BBK-Euskaltzaindia, Bilbo, 1996 (96-VI-29).
- Anonimoa: Jundane Jakobe Handiaren trageria (1634), (apailatzailea: Patri Urkizu), Errenteriako Udala, Errenteria, 1996 (97-II-1).

6. Haur eta gazte literatura

- Mendiguren Elizegi, Xabier: Irakasle alu bat, Elkar, Donostia, 1996 (96-III-6).
- Zubizarreta, Patxi: Enara, zer berri?, Alberdania, Irun, 1996 (96-IV-17).
- Galarreta, Xabier: Itsasargiko misterioa, Erein, Donostia, 1996 (96-IV-20).
- Lopez Gaseni, Manu: Urrutiko intxaurrak, Erein, Donostia, 1996 (96-IV-20).
- Ateka, Piedad: Leok betaurrekoak behar ditu, Izar, Bilbo, 1996.
- Ateka, Piedad: Dori eta Teo, Izar, Bilbo, 1996.
- Ateka, Piedad: Federikoren ileak, Izar, Bilbo, 1996.
- Igerabide, Juan Kruz: Neska telepatikoa (eta pirata-istorio bat), Edebe-Giltza, Bartzelona, 1996 (96-IV-25).
- Atxaga, Bernardo: Xola eta basurdeak, Ibilaldia, Trapagaran, 1996 (96-V-26); Ibidem, Erein, Donostia, 1996 (96-VII-26).
- Zaldua, Imanol: Hauts madarikatua, Elkar, Donostia, 1996 (96-VI-1 eta 12).
- Ortiz de Landaluze, Agurtzane: Leireren opor miresgarriak, Zubia, Bilbo, 1996 (96-VII-26).
- Ossa, Joseba: Inari, Laponiako lore, Zubia, Bilbo, 1996 (96-VII-26).
- Urkixo, Joanes: Bihotz ausarta, Zubia, Bilbo, 1996 (96-VII-26).
- Jimenez, Edorta: Urdaibaiko ipuin eta kondairak, Zubia, Bilbo, 1996 (96-VII-26).
- Arrieta, Yolanda: Nola bizi, zazpi bizi, Desclée de Brouwer, Bilbo, 1996 (96-X-11 eta 96-XII-5).

- Suarez, Jon: Kaixo Mirna, Desclée de Brouwer, Bilbo, 1996 (96-X-11 eta 96-XII-5).
- Zubizarreta, Patxi: Mustloa naaaziz..., SM, Arrigorriaga, 1996 (96-X-13 eta 96-XII-5).
- Igerabide, Juan Kruz: Ametsontzi, Elkar, Donostia, 1996 (96-XI-8 eta 96-XII-5).
- Irigoien, Joan Mari: Apaiz zaharraren gitarra, Elkar, Donostia, 1996 (96-XI-16 eta 96-XII-5).
- Añorga, Pello: Arrain gorria, Pamiela, Iruñea, 1996 (96-XI-26 eta 96-XII-5).
- Esturo Errazti, Miren: Antzinako ahozko euskal ipuinak, Desclée de Brouwer, Bilbo, 1996 (96-XII-5).
- Zubizarreta, Patxi: Ilargia ditarean, Elkar, Donostia, 1996 (96-XII-5).
- Igerabide, Juan Kruz: Oporraldi bat baserrian, Alberdania, Irun, 1996 (96-XII-5).
- Gonzalez Esnal, Maite: Mari-Marietta, Alberdania, Irun, 1996 (96-XII-5).
- Genua, Enkarni: Eman eta gero, Erein, Donostia, 1996 (96-XII-5).
- Morales, Ana Isabel: Esnea etorriko zaizu, Erein, Donostia, 1996 (96-XII-5).
- Aristi, Pako: Din, dan, don... kanpai-lapurrak non?, Elkar, Donostia, 1996 (96-XII-5).
- Arana, Aitor: Buztantxoren larrialdiak, Elkar, Donostia, 1996 (96-XII-5).
- Irusta, Antton: Kontalaria, Desclée de Brouwer, Bilbo, 1996 (96-XII-5).
- Frieria, Iñaki: Izaroko altxorra, Ibaizabal, Euba, 1996 (96-XII-5).
- Otxoa, Julia: Bibote batzuen istorioa (**; itzultzailea: Sabin Barrueta-beña), Ibaizabal, Euba, 1996 (96-XII-5).
- Ateka, Piedad: Txorimaloa eta ametsak, Ibaizabal, Euba, 1996 (96-XII-5).
- Santisteban, Karlos: Lapiko, Zartagin eta bi saltsari, Ibaizabal, Euba, 1996 (96-XII-5).

7. Aldizkariak

- Karmel, 214. zenbakia (1996ko lehena), Euskalerriko Karmeldarrak, Markina-Xemein, 1996.
- Ostielal, 2. zenbakia, Paperzaleak, Ordizia, 1996 (96-II-23).
- Enseiukarrean, 11. zenbakia, Deustuko Unibertsitatea, Bilbo, 1996 (96-III-22).
- Maiatz, 26. zenbakia, Maiatz, Baiona, 1996 (96-IV-10).
- Ostielal, 3. zenbakia, Paperzaleak, Ordizia, 1996 (96-VI-8).
- Egan, 1996ko lehen zenbakia, Euskalerraren Adiskideen Elkarteak, Donostia, 1996 (96-VI-25).

- Karmel, 215. zenbakia (1996ko bigarrena), Euskalerriko Karmeldarrak, Markina-Xemein, 1996.
- Hegats, 13. zenbakia, Euskal Idazleen Elkarte, Donostia, 1996 (96-X-5).
- Zantzoa, lehen zenbakia, Zantzoa elkarte, Arratia, 1996 (96-XI-14, "Barkatu, ama" gehigarrian).
- Ostielal, 4. zenbakia, Paperzaleak, Ordizia, 1996 (96-XI-30 eta 96-XII-7).
- Maiatz, 27. zenbakia, Maiatz, Baiona, 1996 (96-XII-7).
- Kometa, lehen zenbakia, Xirixtizaleak, 1996 (96-XII-7).
- Egan, 1996ko bigarren zenbakia, Euskalerraren Adiskideen Elkarte, Donostia, 1996 (96-XII-31).
- Karmel, 216. zenbakia (1996ko hirugarren eta laugarrena, Teresa Liesieuxkoari eskainia), Euskalerriko Karmeldarrak, Markina-Xemein, 1996 (97-II-4).

8. Testu zahar, berrargitalpen, bilduma eta antologiak

- Ugalde, Martin: Pedrotxo (eleberria), Elkar, Donostia, 1996 (96-II-29).
- Agirre, Juan Bautista: Arpoi baten eran (testu hautatuak; apailatzailea: Inazio Mujika Iraola), Alberdania, 1996 (96-V-31).
- Lizardi: Gerbault bakartia (artikuluak; apailatzailea: Lurdes Otaegi), Erein (Milabidai), 1996 (96-VI-27).
- Galarreta, Xabier: Murruez bestaldean (ipuinak), Marjinalia Bilduma, Astigarraga, 1996 (96-X-19 eta 96-XII-6).
- De Zabala, Fray Mateo : Aita Juan Mateo Zabalaren sermoiak (I) (apailatzailea: Luis Villasante), Euskaltzaindia, Bilbo, 1996 (96-XI.29 eta 96-XII-6).
- Lizardi, Xabier: Antzerkiak, Azpeitiko Udala, Azpeitia, 1996 (96-XII-5).
- Iturralde, Joxemari: Filipinetan bizi den idazlearen kontuak (gazte literatura, ipuinak), Pamiela, Iruñea, 1996 (96-XII-6).
- Zubizarreta, Patxi: Matias Ploff-en erabakiak (haur literatura, ipuina), Erein, Donostia, 1996 (96-XII-6).
- Tartas, Iuan de: Arima penitentaren occupatione devotac (apailatzailea: Patxi Altuna), Gero-Mensajero, Bilbo, 1996 (96-XII-6).
- Elortza, Tomas: Botila baten historia (haur literatura, ipuina), Elkar, Donostia, 1996 (96-XII-6).
- Garate, Gotzon: Euskal atsotitzak (saiakera), Gero-Mensajero, Bilbo, 1996 (96-XII-6).
- Etxepare, Bernart: Linguae Vasconum Primitiae, Euskaltzaindia, Bilbo, 1996 (96-XII-6).

- Joannateguy, Bazilio: San Benoaten bizitza (apailatzailea: Inazio Mujika Iraola), Euskal Editoreen Elkarte, Zarautz, 1996 (96-XII-21).

9. Bertso liburuak

- Askoren artean: Lazkao Txiki bertso paper lehiaketa. 1992-1996, Argi-Berri elkarte, Ordizia, 1996 (96-IX-17 eta 96-X-1).
- Andrinua, Martzel: Aiton-amonon jakituria, Ibaizabal, Euba, 1996 (96-XII-8).
- Etxebarria, Juan Manuel: Gure fabulak, Ibaizabal, Euba, 1996 (96-XII-8).
- Kazabon, Antton: Jose Joakin Mitxelena bertsolaria, Sendoa, Oiartzun, 1996 (96-XII-8).
- Askoren artean: Bapatean 95, Euskal Herriko Bertsozale Elkarte, Donostia, 1996 (96-XII-8 eta 97-I-2).

Juan Luis Zabala

Gayarre kantariaren oroitza

Ezekiel Etxebarriaren bertsoak, Gayarrerren gutun bat Erronkarieraz eta honen Iparragirreganako zaletasuna

Ezekiel Etxebarria Irusta Eibarren jaio zen 1852. urtean, Ermuan apez izana 56 urtetan eta han bertan hil 1925. urtean.

Ez genuen ezagutzen euskal idazle bezala, baina hara hor non utzi zituen kontabilitateko liburu batean bertsoak anitz idatziak, oraintsura arte ez ezagunak, baina Fernando Aranberri Odriozolak egin berri dituen azterketei esker *Ermua eta Eikako euskara* (1996) liburu bikainaren azken partean hainbat bertso bere eskuizkribuen faksimil-fotokopiatuak eskaini dizkigu.

Ezekiel zenaren lehenengo bertso saila "1879-garrenean Eibarren emandako misioak" deritzana da eta azkenetarikoa Julian Gayarre 1890ean hil zenekoa.

"Aita Santu Leon XIII-garrenari bere urrezko eztayetan" izenburuz eskaintzen zizkion 18 bertso argitaratu zituen *Euskal Erria* aldizkarian, XVIII, 1888 urteko 229-281. orrialdeetan. Fernando Aranberriren liburuko 274-276. orr. bere eskuizkribuz datozenak. 1955 ean *Egan* aldizkari honen (5-6 alearen 64-65. orr.) "Adabakiak" sailean ordea, bertso polit bat agertu zen zahartzaroaren irudizkoa. Bertso hori ere hor dator F. Aranberriren *Ermua eta Eitzako euskarea* liburuaren 264. or. "Egun onak Markes de Valde Espinari" eskaini zizkion bigarren bertso saileko zazpigarrena da.

Gipuzkera joeran idatziak daude, baina maiz Eibarko hizkerarekin nahasturik. Izan ere, Eibarren bertsoz agertu izan diren kantarik gehienetan nabari den eran. Eta bere zenbait esaldiretan eibartar peto-petuaren gatza agertzen zaio. Horrek erakusten digu, alde batetik, giputz bertsolaritzak aspalditik zer nolako eragina izan duen gure herritar bertsozaleen artean eta, bestetik, eibartarron humorea ere ez dela atzo goizekoa. Sail guzian serioenak noski Gayarrerri hil zenean eskaintzaz idatzi zizkionak. Ikus F. Aranberriren *Ermua eta Eitzako euskara* liburuaren 284. orrialdean.

Orain, inprimategiko moldez lehen aldiz argitaratzean, berberak idatzi zuen grafian emango ditut, bertsoei ahalik ziontzoen jarraitu diezaiodan.

Bertsook, zortziko nagusian kanta ahal izateko eran eginak daude.

On Julian Gayarreri bere eriotzan

1

*On julian Gayarre
Jaunak bialdua
Izan zedin munduan
Tenor-en maixua,
Gizaldi erdiz onuntz
Roncalen jayua,
Madriden lora loran
Ill da gizayua!*

2

*Parisen da Londresen
Nun nai autor dabe
Gayarre zala bozik
Onenaren jabe;
Urrezko trompetakaz
Españan da lege
Autor daigun munduko
Tenor-en Errege.*

3

*Egoten diran legez
Udan zoratuta
Chori-kantuetara
Jentiak batuta,
Beti zan teatrua
Sakaka beteta,
Entzutiarren nafar
Errechinoleta.*

4

*Bizi beitez nafarrak
T' Euskal-erri dana
Gaur Europa guztia
Begira daukana;
Bizi bedi ainbeste
Seme onen ama
Euskaldunok illezkor
Egin gaituana.*

Ezekiel Etxebarriak humorezko hogetazazpi bertso idatzi zituen Eibarko mendiletaña gogoangarriari buruz, aipaturiko Fernando Aranberriren *Ermua eta Eitzako euskara* deritzan liburu horretan ikus dezakegunez. Besteak beste, pilota jokoaz jan-edanak barregarri jartzen dituenean, han aipatzen duen Azpiri, ez da besterik Eibarren Azpiri-txiki bezala ezagutzen zen Indalezio Sarasketa "Txikito de Eibar" baizik, jatorriz Azpiri baserrikoa zelako. Honen berri zehatzak eman nituen *Egan* aldizkari honetan, ikus 1984ko 1-2 zenbakiaren 125-126. orrialdeetan.

Baina ez dakit Ezekiel zenak Azpiri-txiki eta Gayarrerren adiskidetasunaren berri zuenik; ez gainera edonolako adiskidetasuna. 1889an eibartararen ahalegineri esker joan omen zen Julian Gayarre Buenos Aires-era, han kanta zezan. Eta handik urtebetera, inor gutxik daki, Azpiri-txiki Erronkarira etorri zela Gayarrek bere diru laguntzaz 1887an eraiki zuen frontoi ederra inauguratzera eta herriaren aurrean biak pilotan jokatu zutela. Hara zer zioen Balentin Gayarre, tenorraren ilobak: "*El día que estuvo "Chiquito de Eibar" en el Roncal contendio a la pelota con Gayarre, quien jugaba con cesta a remonte, y otros aficionados del pueblo, y a la caída de la tarde, se sirvió en el fronton, construido a expensas del tenor, una comida seguida de baile público*". Honen berri eman nuen Eibarko Club Deportivo aldizkarian, 1960an ekaineko zenbakian, 25. orrialdean. Gero ezagutu dut Florentino Hernandez Girbal biografigileak *Julian Gayarre. El tenor de la voz de Angel* (1970) liburuaren 502. orrial-

dean dakarren lekukotasuna; baina geroago ere pilotan jokatzera eramaten zuen eta ez nolana hiko parduia egitera, Azpiri-txikik aulki batean eserita pilota jasotzeko baldintzarekin baizik, liburu horren 534-536. orrialdeetan dioenez. Euskaraz mintzatzen ote ziren? Esango nuke, euskaraz ere bai aagian; eibartarra gazteleraz baino hobeto mintzatzen zelako eta erronkariarrak euskaraz ere bazekielako.

Julian Gayarrek euskaraz? Bai, euskaraz edo "uskaran", erronkariar heuren zioten bezala. Nik neu mintzatzen nintzen 1976.era arte Izaba eta Uztarrotzen adinez larogeta hamar urte inguru zituztenekin; aldi berean, baita bertan bildutako zenbait kanta eta 1976an *Cuadernos de Etnologia y Etnografía de Navarra* aldizkariaren 22. zenbakiaren 5-20 orrialdeetan azaldu ere. Beraz, mende bat lehenago, Izabak hain auzoko zuen herrian "uskara" zitekeen gehien mintzatzen zen hizkuntza.

F. Hernandez Girbal idazleak, aipatu dudan *Julian Gayarre. El tenor de la voz de Angel* (1970), liburu horren 412. orrialdean dioenez, Txomin Sagarmínaga bilbotar Gayarre zalea, erdi-poliglota zena, erronkariarren adiskide mina omen zen eta "A Gayarre le agradaba su carácter y pasaba muy buenos ratos charlando con él en vasco, lengua esta en la que el tenor se expresaba con bastante soltura". Eta horren lekuko zehatza dugu Gayarrek bere izeba bati idatzi zion gutuna.

Isidoro Fagoaga, Berako nafar eta tenorrak eman zigun horren agiria. Hil ondorean paper eta gutun asko galdu omen ziren, baina Maria Garjon andereak gordetakoak aurkitu omen zuen. Ikus eta irakur, "Una carta en euskera de Julian Gayarre", *Gernika*, Nº 14 (1951), 12-14. orrialdeetan.

Hara hemen hitzez hitz Erronkariko euskararen, berberak izeba Juanari idatzi zioen grafiaz:

Barcelona, 19 de diciembre 1884

Ene tia Juana maitia.

Eugenia sin da arro ongui. quemén gaude anisco ongui guciac eta ori nola dago ?

Nai din sin cona ichasoaren eustra ? Anisco andia da, tia Juana.

Nai badu nic dud anisco deiru orentaco vidagearen pagateco quemengo ostantiaren pagataco. Eztu eguiten quemén ozic batrere, chatendegu quemén anisco ongui eta guero artan dugu iror nescache postretaco eta gazte eta pollit.

Ha ! cer vizia ! tia Juana maitia, amar urte chiquiago bagunu...

Gorainzi guzientaco eta piyico bat nescachi pollit erroncarico guziat.

Julian.

1. Fagoaga berak berargitaratu zuen *Retablo vasco* (1959) liburuaren 124. orrialdean. Bertako hizkera, erronkariara, ziberuarraren aldaeratzat eman genezake.

Argigarri, zenbait ohar merezi du: *sin* (xin, jin, etorri), *arro* (arrunt), *quemén* (Hemen), oroi Erronkarin H-ren ordeztu K erabiltzen zutela eta he-

men era hortan irakurri behar dela, *anisco* (anizko), *ori* (berori), *nai din* (nahi du, nahi badu), *cona* (hona, honera), *ecustra* (ikustera), *deiru* (diru), *orentaco* (horrendako), *quemengo* (hemengo), *ozic* (hotzik), *batrere* (baterre), *chaten degu quemem anisco* (jaten degu hemen anizko), *iror* (hiru), *artan* (artean, bertan).

Gainera, badakigu Gayarrek Iparragirrerren zortzikoak maite zituela eta zenbait opera kantatu ondotik, aretoko giroaren arabera, *Gernikako arbola* kantatzea gustatzen zitzaiola, berdin zein Barcelonan, Madrilen edo Bilbon. Erronkariar tenorra hil zenetik urtebetegarrenera Julio Enciso bilbotarak idatzi zuen *Memorias de Julian Gayarre* (1891) liburuaren 266, 294 eta 326. orrialdeetan eskaintzen zizkigun horren lekukoak. Baita ere arestian aipatu dudan F. Hernandez Girbal idazleak bere liburuaren 186 eta 413. orrialdeetan.

Irakurri egin behar da Jose de Castro y Serrano zenak Julio Encisoren *Memorias de Julian Gayarre* liburu horri egin zion gutuneko-hitzaurre atsegina, munduan izan zuen harrera ona ez ezik, bereziki euskaldun giroan zuena ezagutzeko. Hitzaurregilea, bere azken orrialdeetan, Zaldibarko bainu etxean egin zuen egotaldian oinarritzen da kantariaren doainak adierazteko, non operara joaterik ezin zuen frailearentzat goizean goiz bereziki kantuzko eskaintza egin zionekoa, edo handik San Antonio egunez Urkiolara joan zenean, eta mezatan kantatu zuenekoa eta abar.

Baina, bere lagunen artean, beste pertsonaia bat ere gurutzatu zen, *Asti* zeritzana. Hernandez Girbalek bere liburuaren 536. orrialdean dioenez, Erronkariko frontoian, besteen artean, partaide omen zen, "*el joven tenor, tambien navarro, Asti, protegido de Julian*". Eta orriaren azpikaldeko oharrean beste honako argitasun hau gehitzen dio: "*No alcanzo exito. Pronto se retiro y acabo sus dias, ya septuagenario, como jefe de serenitos en Eibar, (M del A.)*". Baina, *Asti*, ez zen nafarra, eibartarra baizik. Bere deitura *Astigarraga* zen, baina eibartarrentzat gaitzizenez "*Moskatela*".

Moskatelari buruz esaten denez, behin, Eibartik igaro zen arrotz batek ezagutu omen zuen eta *Asti* zen galdetzeari baiezkoa ematean, honako hau luzatu omen zion: "*Eta, zelan zu hemen serenoen buru?*". *Astiren* erantzuna, hitzetik hortzera: "*Jauna, Eibarren serenoen buruzagi izateko Scala de Milan-dik pasatu beharra dago*".

Ezekiel Etxebarriak holako berririk bazuen edo ezbazuen, ez dut agiri zehatzik, baina hurbildik zebilela esan nezake. Garai haretan ez zen eibartarrik Azpiri-txiki eta *Asti* ezagutzen ez zituztenik, horien *Gayarre*-rekingo harremana ezagutzea zalantzarriagoa izanarren. Dena dela, *Ezekiel* zenak, bere gogoaren arabera ongi bete zuen heriotza orduan *erronkariarra* goretsez bertsoak eskaintzearekin.

Juan San Martin

Aita Polikarpo Iraizozkoari omenaldia

Martxoaren 22a, larunbata, egun kutuna eta gogoangarria izan zen ultzamarrentzat eta, batez ere, iraiizotzarrentzat. Zer esanik ez, haren omenaldira hurbildu ginenentzat.

Guretzat, lehen aldia zen, izan, Ultzamako herri batean ia egun osoa pasatu genuena. Eta, egia esan, ez ginen inongo damuarekin geratu. Lurralde kutuna iruditu zitzaigun Ultzama, bere herri guztiekin, hala nola: Iraizotz, Aita Polikarporen jaioterria, Alkotz, Arraitz-Orkin, Eltso, Eltzaburu, Gerendiain, Gorrontz-Olano, Ilarregi, Larrantzar, Lizaso, Suarbe, Urritzola-Galain, Zenotz eta Auza. Denek batera 1.200 bizilagun. Herri txikiak beraz, eta handiskoenen artean dago Iraizotz. Eskolak Larrantzarren daude zentralizatuak, beraz, bailarako haurrek hantxe daukate *D* eredu ikasteko aukera.

Euskara galdu samarra bide dago bailara honetan, zer esanik ez Iraizotzen. Ondotxoan kontserbatzen dutenak omen dira Auza, Eltzaburu eta Suarbe. Gainerakoak, mende honetan eta erauntsi baten moduan galdu zuten. Berriro ere, dirudienez, be-

rindartzen hasia da, batik bat gazte eta haurrengan.

Bailara osorako alkate bat dute, gaur egun Julio Indaberea eta herri bakoitzat bere ordezkoa.

Herri zoragarri honetan egin zitzaion omenaldia Aita Polikarpo Iraizotzi. Esan beharrik ez, herri osoak hartu zuela parte. Haren izenak merezi duen ospea izan zezan Euskaltzaindiak X. Barne Jardunaldiak egin zituen bertan. Bi urtean behin ospatzen ditu Euskaltzaindiak delako bilerak hurrengo bi urteen egitaraua finkatzeko. Hain zuzen, oraingo hau Iraizotzen, Aita Polikarpo jaiotzen etxean bertan egin zuten. Esan zigitenez, herri guztian izenik ez duen etxe bakarra huraxe da, gure idazlearen aita maisua baitzen eta etxea, osteria, herriko eskola. Esan beharrik ez, Euskaltzaindiak eman zion omenaldi eta ospera herri osoa azaldu zela. Euskaltzaindiaren bilera ostira-lez, omenaldi bezperaz hain zuzen eta omenaldi egunean eguerdian egin ziren eta bertan, Haritschelhar jaunak esan zuen bezala bi urtarako egitaraua finkatu: "Nik uste dut orain beharrezkoa dela utzi alde batera zenbait gauza

"Orotariko Euskal Hiztegia" k segitzen baitu, Atlasak eta batzorde guztiek ere segitzen baitute beren lana. Baina hor dugu "Hiztegi Batua". Hor sartuak gara duela urte anitz eta jadanik 4.000 hitz onartuak ditugu. Gure plana 20.000rat heltzea da. Pentsatzen dugu, eta hortakotz bildu gara, hobetu behar dugula lan hori. Erran nahi da 4.000tik 5.000rat".

Euskaltzaindiak bere bilera egiten zuen unean herri osoa meza batean elkartu zen herriko eliza zoragarrian. Bertan izan genuen meza emaile herriko erretoa eta haren laguntzaile Jesus Goldaraz apaiza eta herriko semea eta Aita Iratzeder. Meza, oso hunkigarria izan zen eta sermoia Goldaraz apaizak xoragarri eman, izen, abizen, herriko gertakari et abarrez hornitua eta haren ondoren Aita Iratzederrek.

Meza amaitu ondoren, erromeria bat bailitzan herri osoa jaitzi zen plazara eta han, udalaren aurrean egon zen Euskaltzaindiak bere bilera amaitu zain, ondoren udaleko aretoan egin zitzaion omenaldira sartzeko.

"Erestu" herriko abesbatzak, erretorearen ardurapean, eman zion hasera "Festara" kantuarrekin, bitxiki gainera, "betor Donostira bai bai" dioen lekuan, "betor Iraizotza, bai, bai" aldatu baitzioten. Segidan Ultzama bailarako alkate Julio Indabereak egin zigun agurra han geundenoi. Ondoren, Jesus Goldaraz apaiz jaunak eta herriko semeak, lehen elizan aipatu bezala eman zigun Aita Polikarpo Iraizotzen berri:

"Herriko Etxe honetatik hagitz hurbil, hor gibelean, jaiotzen zen Aita Polikarpo orain dela ehun urte, urtarrilaren hogeita hamaikan, egunotan lanean ari izan zareten etxe berean. Eta gauza bitxia da hori dela herrian izenik ez duen etxe bakarra, segur aski garai batean, Aita Polikarporenean zehazki, eskola izan zelakoz. Izan ere maisuaren etxea zen garai hartan". Goldarazek, pertsonalki ezagutu zuen Aita Polikarko: "Niretzat gizon kuttuna izan da Aita Polikarpo. Neronek ezagutu nuen eta harremanak izan nituen udaro, Erromatik etorri eta bere familiarekin egun batzuk pasatzen zituenean. Ordurako bere senideak, batzuk Erripan, bertze batzuk Burlatan eta bertzeak Iruñean bizi baziren ere, gure etxean haren bisitaldiaren zain egoten ginen eta bai bera zintzo etorri ere. Izan ere, gure amaren bular-antzia baitzen. Orduan jabetu nintzen bere apaltasun eta sakontasunaz".

Dirudienez, Aita Polikarporen lehen ahalegina, Iruñeko seminarioan apaiz istudioak egitea zen. Baina, berak gaztelania zitpitzik jakin ez eta, ondorioz, etxera itzul zedila agindu zioten "motza zela eta deus gutti jabetzen zela argudiatuz. Ez zekiten zertan ari ziren". Esan beharrik ez orduan euskaldun hutsa zela Iraizotz herria.

Seminariorik jaurti ondoren Altsasuko kaputxinoen frailetegia sartu zen eta 1912. urtean Zangotzarako bidea hartu zuen. Han egin zituen nobiziadu urtea eta latineko boskarrena. 1914. ean Hondarrabira joan zen. Ondoren

Iruñean eman zituen zenbait urte, 1930.ean Lekarozetako bidea hartu zuen arte. Han aritu zen zenbait urtetan irakasle lana eginaz, latina, grekera, alemana eta beste zenbait gai irakatsirik. Ordukoak dira Baztango euskaraz idatzitako "predikiuak".

Azkuek 1941.ean Iraizotzi euskaltzain izateko proposamena egin zion, baina honek ez zuen proposamen hura onartu bere ordena barnean zegoen giro txarra zela eta. Francisco Ondarra bigarren hizlariak eta ordena beretan ezagutu zuen fraileak esan zue- nez: "Garbi dago kokildurik dagoela, besteak beste, Lekarozko fraidekide anitz handik jaurtikiak izan direlako eta euskal aldizkariak desagertu direlako".

1950ean Lekaroztik Erromara bidali zuten, kaputxinoen ordenako "Idazkari Nagusi" kagua betetzera. Han urte dexente eta kargu garrantzitsu honetan aritu ondoren, itzuli zen ostera Lekarozera harik eta 1980. apirilaren 5ean hil zen arte.

Guretzat, eta euskal literaturako liburuentzat ez da autore ezaguna izan, baina, gure artean sarri gertatu ohi den bezala, halako batean eskuartearen eduki arren, ahaztuta edota baztertuta eduki ditugun harri-bitxiak topatzen ditugu. Hori gertatu bide zaigu Aipa Polikarporekin. Izan ere, Francisco Ondarra kaputxinoak ezan zigunez, asko eta asko idatzi zuen, idatzi eta itzuli eta agitz ongi.

Hemeretzi urterekin, oso gazterik beraz, Aita Intzak zuzentzen zuen "Zeruko Argia" inguruan

idazle multzo bat sortu zen, haien artean Aita Iraizotz. Bere lehen lanak olerkiak izan ziren. Baina hitz-lauz ere egin zuen aski lan argitalpen horren inguruan: *Jesukristoren bizitza*, *Lapurren menpean* kontakizun historikoa, besteak beste.

Francisco Ondarra aita kaputxinoak esan zigunez, olerkigintzan egindako lanak eman dio osperik handiena. Alde batetik originalak, eta, bestetik, latin eta alemanetik itzuliak. Aita berak idatzi digunez, "egia esan, helburu nagusia kristauei janari atsegingarria eskaintzea zen gehiengoa, eta ez zuten beraz goi-arnas gorakoak izan beharrik. Hala ere, poematxo zoragarriak baditu zertuak, sentimena, deskripzioa eta hizkuntzak eskaintzen dituen baliabideak, onomatopeiak barne, maisuko eta aberaski erabiltzen dituela. Euskalki guztietako berbak eta esamoldean hartzen zituen, mordoilokeria eta garbizalekeriatik ihes egiten zuela. Alemanetik egindako itzulpenak eta Bibliako hitz-neurtuz burututako salmoenak zoraturik zeukaten Lauaxeta. Ospe handiagoa eman diote Erroman, Ordenako Idazkari Nagusi zela, ondutako hamalaukoek, Mitxelenaren iritziz, euskaraz zertu diren hobere- nak beharbada. Poema luzerik ez zuen moldatu".

Kaputxino berberaren hitzak jarraituaz, "bai hitz neurtuz bai hitz-lauz euskara gozo eta samurra darabil. Batek baino gehiagok berreskuratu du ahantzixea zeukan euskara *Jesukristoren bizitza*- kan prosa leun orekatua dastatuaz".

Omenaldiko hitzaldiak amaitu ondoren, berriro ere "Erestu" taldeak eman zigun bere doinuen berri guztien atseginerako. Ondoren bere jaiotetxera joan ginen denok han eraiki zitzaion oroitarria agertaraztera. Bertan hitzaldi laburrez gain, entzun genituen herriko bertsolari txikien zenbait bertso, bailara honetan berriro ere euskara berpizten ari denaren seinale argi eta garbia.

Ondoren, herriko plazan, Udalak antolatutako hamaiketako dastatu ahal izan genuen eta bertako zenbait pertsonekin mintza-

tu. Askorentzat gisako ekitaldiak, bultzagarri gertatzen dira euskara eta euskal kulturaren susperraldirako. Esperantza horrekin agurtu genuen herri hau.

Aita Polikarporen ekarri literarioa hain ezaguna ez izanik ere "oparo eta ezberdina" dela esan zuen Jose Luis Lizundia Euskaltzaindikoak. Eta ekarpen hori nabarmentzeko garaia dela uste du Euskaltzaindiak: Polikarpo Iraizokoaren ahalik eta lan gehien eman nahi dugu argitara, eta dena ezin bada, behintzat apartekoena".

G.E.

Euskararen unibertsoa. Jardunaldiak

Burrumba handia sortu du martxoko 7-8an, Miramar jauregian, ospatu den Euskararen unibertsoaren Jardunaldiak. Jardunaldi hauek ez dira bat batean sortu, aitzitik prozesu baten ondorio izan dira.

1966ko otsailean, euskararen garapen ildoek kezkaturik 30 pertsona bildu ziren Miramar jauregian. Euskararen gizarte erakunde nagusietako arduradunak ziren gehienak (AEK, IKA, UEU, UEMA, EKB, EHE, Egunkaria, Elkar-Zabaltzen, Bertsozale Elkartea, Idazle Elkartea, EIZIE, Herri irratia, UZEL, Elhuyar, Jakin, Hik Hasi aldizkaria, Euskara Elkar-teak....., baita unibertsitate, irakaskuntza eta herrietako elkar-teetako kideak ere, baina maila pertsonalean jardun zuten denek. Eztabaida eta elkarlanean urratsak emateko premia nabarmendu zen. Talde Eragile bat sortu zen ildo hauek martxan jartzeko.

Talde Eragileak hiru ildo lan-du zituen: pentsamendua, eragin soziala, eta plangintza. Lan egitasmo bat osatu ere egin zuen: Jardunaldiak antolatzea eta hortik hiru lan ildoak abiaraztea.

1966ko maiatzean bigarren bilerara nagusia egin zen Miramarren, euskalgintzako 100 bat pertsona bilduz, eta egitasmo hau burutzea onetsi zen. Hala, Jardunaldietarako hiru txostenak (ildo-egozkiekin) lantzeko taldeak sortu ziren, bai eta Jardunaldiak antolatzeko lan taldeak ere. Talde hauek lanean jardun dute azken sei hilabeteetan.

Prozesu honen fruitu dira jardunaldien egitasmoa eta hiru txostenak: 1.- Euskal Unibertsoaz gogoeta, 2.-Euskararen Normal-kuntzarako ikuspuntu sozialeko Plangintza Orokor baten proposamena, eta 3.- Eragin Soziala antolatzeko proposamena.

Proposamenaren arabera la-rehun lagun elkartu ziren martxoak 7 eta 8an, Miramar jauregian: 18 Arabatik, 86 Bizkaitik, 138 Gipuzkoatik, 11 Lapurditik eta 36 Nafarroatik.

Jardunaldiak, adierazitako hiru ildoetan bereizi ziren Euskararen Unibertso gogoetaz delakoetik hasita, zedarriak definituaz: "Euskararen unibertsoa euskaraz egin, berregin eta sozializatzen den kultura eta gizarte da".

Euskararen unibertsoa "anitzta eta desberdina" da eta nahiz "gizar-teko erabakigileek ez dioten euskal komunitateari unibertso izaera aitortzen eta erdal unibertsoen zati edo kategoria legez tratatzen dute".

Iñaki Zabaleta txostengilearen iritziz, "txostena, lehendabizi, euskararen komunitatearentzat da, geure burua argitu era geure ideiak berritzeko. Gero, bigarren fase bat etorriko da, eta fase horretan erdaldunei zabaldu behar diegu txostena, haiek ere ezagutu dezaten. Hala ere, gure asmoa ez da gizarte erabakigileek gogoeta hori barneratu eta onartzea, baizik eta ezagutzea eta, alde horretatik, euskararen aldeko jarreran izatea.

Jardunaldien lehenetariko asmoa da "Euskararen Plangintza Orokorra" egitea. Horregatik 1988 amaieran Plangintza Orokorri buruzko Kongresua egin nahi da, honako arloak gogoan izango direlarik: familiako harremanak, hezkuntza, ikerketa eta gazteria, administrazio publikoa, hedabideak eta kulturgintza, lan arloa, osasun eta gizarte zerbitzuak, harreman instituzionalak eta sozialak, euskara batuaren zabalpena eta azterketa soziolinguistikoa. Plangintza orokor honek "Administrazioekiko lankidetzta lortzen saiatzea oso garrantzitsua da, hala nola administrazio ezberdinek beren planei ekitea eta plan horien arteko uztarketa ematea ere. Administrazioak inplikatzeko ez lortzeak, berriz, ez luke aitzakia izan behar euskalgintzak bere plangintzari ez ekiteko. Izateko-

tan, gainera, gizarte ekimenaren partetik Plangintza Orokorri ekitea izan daiteke administrazioak ere Plangintzara eragiteko modurik eraginkorrena".

Guzti honek "Euskararen Gizarte Kontseilua" sortzea proposatzen du, honako eginkizunak atxikiaz: euskalgintzaren ahotsa izan eta eragin soziala bideratzea; euskalgintzaren proiektu eta auzi nagusiak aztertu eta burutzea; eta euskararen normal-kuntzarako ikuspuntu sozialeko plangintza orokorraren prozesua zuzentzea". "Taldea Eragileak", hilabete baten buruan, Euskararen Gizarte Erakundeak gonbidatuko ditu Euskararen Gizarte Kontseilua antolatzeke prozesuaz arduratuko den Batzorde Eratzailean esku hartzera. Batzorde Eratzaile horrek, ahal dela, ekainaren bukaerarako burutuko du antolaketa prozesua, eta orduan, Euskararen Gizarte Erakundearen Kontseilua sortuko da bere estatutu eta egitasmoarekin".

Baikortasuna izan zen Jardunaldiaren bilakaeran ta amaieran nagusi, nahiz ez den, oraingoz miraririk espero baina baliagarria izan "euskarazko kultur produkzioa aro edo ate berri baten aurrean dagoela oharatzeko".

Lutxo Egiak IVAP-en esango digunez: "Euskararen gizarte erakunde askoren kideek proiektu sendo baten aldeko apustua egin dute. Geroak erakutsiko du nola mamitzen den eta zertangeratzen den. Proiektuak ez du Euskal Herriko erakundeen bizkar bizi behar, noski; bainba instituzioek gogoe-

ta egin beharko dute euskararen egoerari ekan diezaioketenaren inguruan.

Orain, berriz, aurrera egiteko tenorea da. Poliki-poliki ibili

beharra dago, pausoak kontuz eman, zuhur jokatu, baina, beti ere, kontuan izanik aurrerantz joan behar dela, garai berri batean sartzeaz gaudela.

G.E.

Euskaltzain oso

Euskaltzaindiak izendatu berria du "euskaltzain oso" Andres Urrutia jauna. Berrogeita bi urte ditu, zuzenbide ikasketak egin eta bizibidez Bilbon notarioa eta Deustuko Unibertsitatean irakasle. Alfontso Irigoien hil zenean utzitako hutsunea betetzeko hiru kandidatu aurkeztu zituzten, Andu Lertxundi, idazle ezaguna, Andolin Eguzkitza, gaur egun Idazleen Elkarteko buru egiten duena eta Andres Urrutia, azken hau izan delarik hautatua. Honako liburua argitaratu ditu iadanik: "Zuzenbide hiztegia", 1985, elkar lanean, "Euskara legebidean", saiakera, 1990, eta "Orrialdeak" ipuin bilduma, 1992.ean. Argia

1620. alean azaltzen den Elkarrizketa batean dioenez, Euskaltzaindian egituratze-lanean jardun izan du eta, besteak beste, "Euskera" aldizkarian eginak ditu lan batzuk. Deustuko irakasle denez, euskara juridikoaren inguruan eskulibuu bat egin du talde lanean Gotzen Lobera eta beste zenbaitetik batera eta urte honetan Zuzenbide Zibil osoko eta Zuzenbide Administratibo osoko liburu batzuen itzulpena, hau da, Zuzenbide sistema osoa euskaraz eman nahi du.

Bihoakio lerro hauen bidez gure aldizkari honen ongi etorri beroena.

G.E.

Kritika saria Juan Ramon Madariaga eta Juan Luis Zabalak

Juan Ramon Madariaga, bilbotar gaztea izan da aurten Kritika-
ren Saria bereganatu duen autore
"Argia sortzen den izartegia" poe-
sia liburuarekin. Filologian lizen-
tziatua da eta gaur egun Deustuko
Unibertsitatean euskal Filologia
irakasten du. Orain arte idatzi
duen guztia poesia izanik ere
badu asmotan poesia eta narrati-
ba biek batera uztartu eta publi-
katzeko.

Kritika Saria lortu duen libu-
rua hiru zatitan banatuta dagoela
dio autoreak: "Lehenengo atalean
argi oren gaineko deskribapen
bat egin dut, edozein argi ager-
tzen zaigunean zelako neurriak
dituen, nolako den eta abar. Za-
tirik generikoena dela esan dai-
teke". Bigarrenean, Patagoniara
egindako bidaia eta hango argita-
sun bereziak sortutako irudimena
du poesiagai: "Patagoniako bidaia
horretan izandako esperientziak
gogora ekarri nahi nituen. Batez
ere han gehien harritu ninduen,
paisaia eta hango koloreak eta
argitasunak. Hori nolabait islatu
nahi izan nuen poemetan eta ba-
tez ere agertzen den argi mota be-
rezi hori eta argi horrek sentiaraz-
ten zidana". Hirugarren atalean,

amodioaren argia du kantagai:
"Hirugarren atal horretan argi be-
reziago bat sartu nuen, pixka bat
amodioarekin zerikusia duen ar-
gitasun berezi bat. Igual dira bes-
teak baino poema amorosoagoak
edo erromantikoagoak".

Baita ere Juan Ramon Mada-
riaga mintzo zen apirilaren 13ko
Egine bere poemak egiteko gi-
roaz: "Aspaldi idazten hasi nintze-
nean denboraz urri ibiltzen
nintzen eta gehienetan gaez
idazten nituen poemak. Horrek
nolabait girotu egiten ditu zure
poemak. Orain, bolada honetan,
duela bizpahiru urte hasi nintzen
arratsaldeetan idazten, arratsal-
deko seietan edo zazpitan. Hor-
txe pixka bat libre egoten naiz eta
juxtu-juxtu ordu horietan ego-
kitzen nintzen ilunabarrarekin.
Ilunabar horrek beti murgiltzen
zaitu argitasun bereziren batean
eta ezinbestekoa zen hori guztia
islatzea poemetan, nahiz eta argi-
tasunari buruz ez hitz egin beti
komentatu nahi nuen giro hori,
argitasunarena eta, baina gaia
argia bera izan gabe".

Beste saritua Juan Luis Zabala
dugu, aldizkari honen kolabo-
ratzailea bera. Honen "Galdu

arte" nobelari eman diote Asociación Española de Críticos Literarios elkartearen Kritika saria euskal nobelaren arloan.

Autoreak, adierazten duenez: "Ez nian espero. Liburuak oso harrera ona izan dik irakurleen artean, baina kritikoek ez ziotean arreta gehiegirik ipini. Beraz, sorpresa izan duk niretzat. Elkarre horretan dagoen euskal kritiko bakarra Jon Kortazar duk, baina bere erabakia hartu aurretik beste bospasei euskal kritikoekin kontsultak egiten ditik. Jakin dudanez, bi edo hiru lan oso parean ibili dituk baina nireak irabazi dik", dio Eginek egindako elkarrizketan.

Duela zenbait urte Azkoitiko gazteriaren giroa azaltzen da nobelan: "Hizkuntza narratibo aldeetik ez diat uste aportaziorik egin dudarik. Nire lanaren xedea gazte mugimendua Azkoitian Gaztetzearan inguruan sasoi horretan bizi izan zuen giroa literaturara eramatea izan huen eta hori uste diat berria dela. Nik banekian gaiak ematen zuela nobela baterako biderik. Pertsonaia

asko eta ekintza sartzeko aukera ematen zidaan. Nire aurreko lanak pertsonaia bakar baten ingurukoak eta ekintza gutxikoak hituen eta estilo intimista eta gogoetaz kargatutako horrekin hauste aldera aukeratu nian gaia", esango digu Joxean Agirre-ekin izandako elkarrizketan.

Dirudienez 80. hamarkadan punk mugimenduen inguruan sortu zen giroa etsipenez betea zen eta Azkoitian ere bai: "Etorrizunik ez dago" esloganak islatzen zuen giroa: "RIP, Escorbuto eta garaiko beste hainbat talderen ikuspegia da hori. Azkoitiko Gaztetzetik pasatu ziren talde horiek. Gaurko gazte mugimendua askoz ere eraikitzaileagoa da", baieztatzen du elkarrizketan.

Berak uste du bere nobela hau pareka daitekeela nolerebait belaunaldi berriko idazle gazteekin: "Nik uste diat badagoela euskal irakurleen artean eta literatura zuzenago eta freskoago baten egarria".

Zorionak, beraz, eta ekin aurrera.

G.E.

Idazleen Elkarteko epe berria

Otsailarean lean, larunbatez egin zuen urteroko bilera Euskal idazleen Elkartek. Idazle ugari bildu zen Hotel Amara Plazako areto nagusian. Bi ekintza nagusitu ziren bertan: bata, ohorezko kide berriak izendatzea izan zen: Bitoriano Gandiaga, Juan Mari Lekuona, J. L. Alvarez Enparantza Txillardegia, Dionisio Amundarain, Juan Garmendia Larrañaga, J.M. Satrustegi eta J. J. Azurza. Ekintzaren barnean ezarri zien ohorezko ezaugarria ordurarte azken lau urteetan lehendakari izan den Joxerra Garciak.

Batzordekideen aldaketa emateko garaia zenez gero, aurrekisu-ta zegoen bezala Andolin Eguzkitza izan zen Joxerraren ordezkari berri izendatua, hurrengo lau urteetarako eta Yolanda Arrieta, Patxi Zubizarreta eta Andolin Eguzkitza batzordekideen ordezkari, ostera, Enkarni Genua, Anton Luku eta Joanes Urkixo izan ziren hautatuak. Iñaki Zubeldiak, Idazleen Elkartek berak hala eskatuta, urte bat gehiago jarraituko du batzordean Maite Gonzalezek esan zuenez, "batzordean lana nola egin behar den ondo daki, eta aurten ere gauza berri asko antolatu behar ditugulako".

Aurten ere Euskal Idazleen Elkartek asmo asko eta berriak ditu aurrera eramateko. Egats aldizkariaren zenbaki berria argitaratzeko zorian dago eta Lizardiren omenez egindako mahainguru argitaratuko da. Hainbat literatur mintegi ere burutuko da datozen hilabeteetan. Maite Gonzalezek dioenez, "gure asmoa da hiriburuetatik at egitea ekitaldiak kultur etxeak eta biblioteka publikoak baliatuz. Nolanahi ere, Bidebarrieta Kulturgunean gauza pare bat antolatu genituen iragan denboraldian. Horko ateak zabalik dauzkagu eta gure asmoa da ekitaldi gehiago antolatzea".

Idazleak ikastetxeetan programari buruz, gero eta eskaera gehiago eskuratzen ari da Idazleen Elkartea: "Ezin gara iritsi eskaera guztietara, eta ez dakigu noiz izango dugun erantzuteko modua. Programak harrera izugarria izan du".

Euskal Idazleen Elkartek 178 kide dauzka eta Andolkin Eguzkitza lehendakari berriak azaldu zuenez, gutxitxo da hori, batik batik ikusiaz zenbat idazle dagoen gure artean, 284 idazle badira idazleen unibertsoan, eta zer esanik ez, itzultzaile, saiakeragile, kazetari

eta gainerakoak gogoan baldin baditugu. Bere ustez "jende asko kide bihurtu behar da sortzaile izan gabe idazle direnen artean."

Bestalde uste du Eguzkitzak Gobernuarekin hitzarmen sendo bat egin behar dela, modu finko

batez euskal literatura gaztelariara itzulia izan dadin.

Gure lerro hauen bitartez, Idazleen Elkarteari eta , nola ez, Andolin Eguzkitzari gure zorionak eta adorea igortzen dizkiogu.

G.E.

Euskalgintza Elkarlanean Fundazioa

Aspaldiko asmo bat burutu ondoren funtadu zen "Euskalgintza Elkarlanean Fundazioa". Oraintxe da urtebete Joxeba Jaka, zoritxarez hil zenetik. Geroztik, hark eta haren inguruan sortutako enpresek osatu zuten aipatu fundazioa. Erabaki nagusien artean, "Joxeba Jaka bekak" sortzea erabaki zuten. Momentu horretan, bestalde, lehiaketetetan nolabaiteko krisialdi bat sumatu zenez, are eta erabakikorrago hartu zen bide hau. Horren azbera sortu zen talde bat bekatu hauek deitu, aukeratu eta zeini eman erabakitzeko. Lagunen artean azken denboran belarri- ra komentatzen zenez, egungo idazle gehienek lanak hari begira jarri ziren zenbait editorialek gauza berriak publikatzeko ere komerikak ziztuzela.

Azkenekoa jakin berri da zenbat lan aurkeztu diren beka horietara eta zeintzuri eman zaion beka hori: 22 proiektu aurkeztu dira nobelagintzan, 10 saiakeran, 9 poesian eta zortzi haurren poesia arloan.

Bekaz sarituak izan direnak honako hauek dira: Koldo Izagirre eta Andoni Egaña nobelan, Iñigo Aranbarri eta Rikardo Arre-

gi poesian, Joanex Urkixo eta Patxi Zubizarreta haur eta gazte literaturan eta Jon Alonso saioan.

Beraz, beka jaso duten zenbait hitz gailurreko izenak dira euskal literaturan. Angel Lertxundik eman zuen bi nobela proiektuen berri: "Mertxa izeneko agirretar baten ibili beharrak" lanaren idotik, "modu landuagoan baina hari hartatik tiratuz, pertsonaia bakar bateko nobela baten proiektua aurkeztu du Koldo Izagirrek", Anduren hitzetan.

Andoni Egañarena sorpresa izan zen askorentzat, baina gauza jakina denez, sarritan idatzi du Andonik prosaz eta trebetasun handiz, batez ere ipuinak. Baina hau izango da bere lehen nobela: "Mende honetako bi une historiko, gerra aurrea eta 60ko hamarkada lotzen ditu bere proiektuak" esan zigun Anduk. Nobela proiektu hauek, bakoitzak 2.000.000ko diru laguntza eskuratu du.

Poetak ere ezagunak dira gure artean: Iñigo Aranbarri eta Rikardo Arregi. Joxerra Garciak egin zuen hauei emandako beken azalpena; Iñigoren "iruditeri aberatsa eta koloretua" aipatu zuen eta

Rikardo Arregiri buruz, "poemen sentsualtasuna", biak 1.000.000ko bekaren laguntza.

Ikerketa arloan beka bakarra eman dute eta hau Jon Alonsorentzat izan da: "Ikerketak egon behar du, baina ikerketa hori ikuspegi pertsonal batez eta hizkuntza jasoan agertzea dira saio literario baten ezinbesteko baldintzak". Horregatik eman dute

beka bakarra, hau ere milioi batetokoa.

Gazte literaturan ere beste bi beka eman dira, bakoitza 1.000.000koa, Joanex Urkixok, gazteentzat abenturaz betetako nobela baten proiektuarengatik eta Patxi Zubizarretak, gatetxoentzat "estilo xume eta fineko" ixtorio baten proiektuarengatik.

G.E.

Eibarko Aratostien barri zaharrak

Aratostiak gaitzat dakarkidanez, hemen ez dau balixo gure esatera zaharrak dinuana: "Zaharrak barri, gaztien amorragarri"

Antzinako Eibar (1993) liburuaren 48-57garren orrialdietan agertu n-tuan umetan ezagututako Aratostiak gaurrengungo gaztetxoeri zelakuak ziran erakusteko asmoz. Sekulako jaiak ziran Eguen zuritik hasi eta domekaz edo martitzenez Konparsak kalez-kale, gabaz kasinuetan maskaradun dantzak eta abar, beste herrietakuegaz baeuken desbardintasunik.

Gaurko honetan barri zaharragoak dakartzat eta eibartarron hizkeran azalduko dodaz gainera. Noizbeinka on da jatorrizko erak erabiltzia. Baina oraingo grafiaz ipinirik nator; jakina, h letra mututzat harturik. Ze, ohitu biharra daukagu grafia barrian irakortzea, horregaz beste hizkera-tara eta euskara batura errezago juaten lagunduko deskunez.

Aratostiak heuren sustraiz Kristau aurretikoak doguz, paganoak, eta J. B. Agirre (1742-1823) apaiz asteasuarrak hain ospetsu diran Tolosako Inauteriak kondentzen zituan *Eracusaldia* zeritxon hirugarren tomoko 552garren orrialdian.

Baina Ermuan 56 urtez abade izan zan Ezekiel Etxebarria eibartarrarentzat bestelako erakusaldia eben, alaitasunezko jaiak ziran Eibarko Aratostiak. Iku daigun oraintsu Fernando Aranberri Odriozolak agertu deskun *Ermua eta Eitzako euskara* (1996) liburu paregabiaren 276. orrialdian dakarrena. Gainera, uste dot, eibartarrok Fernando eskertu biharrian garala E. Etxebarria eibartarraren hainbeste bertsu aurkitu eta eskuz-eskribitu ebazen modu berian argitara emon ditualako. Bertsuok juan zan mendiazen azkenaldikoak dira, gutxienez ehun urte daukez. Eibartar bertsozialien artian aspalditik egiten zan eran, bertako berbetaera eta giputz hizkera nahastatuz.

Hara hemen, bertan datozen hiru bertsuak, baina inprimategiko moldez lelengo aldiz agertze honetan ber-berak eskribitu ebazen grafia berian lagatzia merezi dau:

1

Alegriya dan baño
 Gauz ederragorik
 Ezta munduan zidar
 Ez urre gorririk,
 Argaitik gabilz
 dantzan
 Gelditu gabarik
 Eibar guztia irten
 Kontentuz beterik.

2

Ez ba egon balkoian
 Bakarrik begira
 Dantzariyac be janda
 Bizi izaten dira;
 Bota ba zerbait, bota
 Dantzac nai badira,
 Bagoiaz gu bestela
 Urrengo ataira.

3

Andra orrechek bakar
 Zerbait papelian,
 Zer dan ikusi arte
 Gelditu gaitian;
 Urrezarcho bi dira
 Billete batian.
 Milla esker, andra, ta
 Urreingo artian.

Bertsuok, "Aratuztetako dantzariyentzat" daroie izenburutzat. Garai haretan etimologiazaleak ziran eta "Aragi uzte"tik zetorrela uste eben, Garizuma aurrian egiten zalako. Baina Eibarren, Bizkai guztian legez, Aratostiak esan izan da, eta "Aragi oste"tik datorrela esango neuke. Azken batian, era batera edo bestera, zentzu bardina dauke.

Hor agiri danez be, dantzari konparsak izaten ziran. Eta orduan be errespetuzkoak nonbaitx abadiaren txaluck merezi ahal izateko. Guk umezaroan ezautu genduzenak be alegriaz eta errespetuz eitxen ziran.

Konparsak batzen eben diruagaz bazkari bat egiten eben eta so-bratzen zana hospitalerako. Ez zan gaizki.

Francoren denporan debekatu zan, jai paganoa zalako. Tolosan Eibarren baino indargehiago eukan ohitura zan. Aldi berian, han hemen baino karlista gehiago be bazan eta hareri ezin izan eutsen kendu. Gurian ohiturak berez ekarrena eten zan eta ez da erreza izango barriz lehengo jatortasunez eskuratzia. Aurrerantzian antzerako zerbaitx izango da, bai-na lehenguak eukan jatortasuna faltako jako.

Gure inguruan agiri idatziz ezagutzen dogunik zaharrena 1565ean Onatin unibertsitariak egiten ebena zan. Horren barri emon neban *Oñatiko Historia eta Arte bilduma* (1983) liburuari egin netsan aurkezpenian, garai bereko bertsuagaz:

Zuk ere gazte koket
 bota zazu zerbaitxo
 estudiante gaztearekin
 nahi badezu ezertxo.

Orduan be, Eibarko eran, eskean jardutzen eben, baina amaieran hor dator estudiante tunantiaren pikardiazko zirikada.

Hala be, horrek ez dau ukatzen folklore zahar honen baliorik. Gure historiarako geldituko da. Beti ez dira zahar barriak gaztien amorragara-riak.

Juan San Martin

KRITIKAK ETA ERRESEINAK

Kritikak eta erreseinak

IZTUETA, Paulo: *Intelligentsia kimatuaren orbela*. Kutxa Fundazioa, 1996, 486 or.

Paulo Iztueta, idazle ezaguna, honela hasten zaigu liburuaren sarreran: "Ez dakit seguru zertara natorren, labore-soroak manceatzen ala lur alferrak labakitzera, ala bietatik zerbaite nahastera" (7 or.). 1995eko Irun Saria entseguan irabazi zuen orijinal honetan Iztuetak euskal literaturaren —eta orokorkiango kulturaren— ikuspegi saiaturia eskaintzen digu. Gure idazlearen lehia euskal kultura inguruko egitate soziologia osatu batetik behatzea nabaria da. Iztuetak Orixeren obrarekin beste hainbeste egin zuen, hots, autore baten ildoak —ohiko ikuspegitik kanpo— modu zabalagoan abordatu, alegia, kulturari eta literaturari interpretazio osoagoak —eta egia-tingoak— bilatu. Orixe hain hurbiletik ezagutarazten lagundu zigun Iztuetak hemen euskal literaturaren —kulturaren— ikuspegi osoagoa eskaini digu.

Hain zuzen, liburua kulturari buruzko oldozpen sakon bat egin ez hasten da, kultura eta literaturaren arteko sareak sakonduz. Euskal kultura zer den, kultura eta literaturaren loturak zein diren, ahozko eta idatzizko literatu-

raren ildoak zertzen lehiatzen da. Euskal kulturaren etxea gure herriaren egunsentian ahokutzen du. Paleolitos arotik euskararen osinera arte ematen ditu arrastoak. Gure aurre-kulturaren so bat egiteari —edo eta hartaz zer esan den gogoratzeari— egokia deritzogu. Herri baten ikuspegia ezin daiteke hurbiltasunean ito, leihoak ireki behar baitira. Hori izan da Iztuetaren helburua lehen atalean.

Egia da oldozpen soziologikoa ezin dela egin beste batzuek euskal kultura bera aurrez aztertu gabe. Iztuetaren lanak, bada, beste ekintzak suposatzen ditu, alde hortatik. Horiek lirarteke liburua- ren mugak. Gerora, alabaina, derrigorrezkoa da kultur-alar baten ikuspegia ongi ahokatzeko asmatzea. Hori lortu du, hemen, Iztuetak elementu datualei ahokatzeko orijinala —soziologiaren alde- tik— tentu ziurrez eskainiz. Euskal literaturaren historia gehienak sorkuntza berari lotuegiak joan dira, eta hori beharrezkoa zen, baina ikuspegiak irekitzea —bai aintzineria eta bai gerora behatzea— kultur interpretazioa-

ren beste eginbeharra da. Literaturaren ikuspegi sozialek, batzuetan, sasi-dirigismoaren arriskua dute, eta hori susmatzen dugu kanpotiko literatur ikuspegi batzuen arloan. Gurean euskal literaturaren ikuspegi soziologikoak falta dira, gehienbat, eta ildo hori zaindu nahi izan du Iztuetak; tradizioan emana —bai ahazkoan eta bai idatzizkoan— egitate historikoan finkatu du. Iztuetak aurreko datuak erabili ditu, gehienbat, baina datuei ikuspegi bat eman die, literatura gure aldarre soziologikoan kokatzen asmatu du, aldian aldiko eszenategia eskainiz.

Autorearen lanean nabarmen gure hizkuntzaren alde onak eta malabentura guztiak. Honela, batasun politikorik ukan ez duen Euskal Herrian ezarri du literatur produkzioa, eta botere-ezaren alderdi negatiboak aztertu (IX-XVI. mendetan). Ahozkotasunari dago-kionez, poesia lirikoaren ugaltasuna eta orijinaltasuna behar bezala nabarmendu du, ezen eta gure herrian azaldu den historia zenbaitetan gure lirika zahararen gailentasuna —eta kalitatea— ez da beti behar hainbat argitan utzi. Iztuetak intuizio ona ukan du lirika hori balioztatzen, nahiz, iturriak ematerakoan aurrekoetan oinarritu. Gure erromantze eta amodiozko poesien gorentasunak atentzioa ematen dio.

Gero XVI-XIX. mendeak aztertzerakoan euskal gizartearen fisonomia eskaini digu, beti, literatura-
ren hurbiletik. Herri pobre eta gaizki eratua izan da gurea, Erromania Nagusiaren baitan —kul-

tura berezi bezala— kokatua, eta gatazka askoren erdian hazia. Hitz batean, botere zentralaren morroi izaniko Herriak ahal duena egin du, erdal uholdean erabat suntsitua eta itzalia gerta ez dadin. Euskak Herrian botere politiko baten ildoak falta izan zaizkigu, eta, logikoki, hezkuntza-sistema, euskal intelligentsia eta erakundeak arrotzurik zeuden. Aurreko mendetan, euskara gehiengoaren hizkuntza izanik ere, ezjakinen eta herri txiroaren espresio zen, erdara harroaren mendekoa, kanpotik ukaturiko erakundeen gabezia.

Literaturaren datuak ematera-
kan ez da aski zehaztapenak emate-
a, ikuspegia ere behar da, hots,
kultura ingurumarian ahokatzea.
Hortan lehiatu da Iztueta.

Euskal literaturari soa egi-
tan, garbi dago, botere faktikoki-
ko oldozpenak errealitatea leku-
tzen laguntzen digutela. Alde
horretatik, bada, esan daiteke
euskal kulturaren existentzia, no-
labait, miraria dela, ze hainbat
herri ikusi dugu European eta bes-
tetan desagertzen kondairaren
lege irmoari erabat morroituta...

Autorea, orobat, euskal institu-
zioez mintzatzen zaigu, erdara na-
gusiaren menderakizun guztiz-
koak, eta, aldi berean, gure
herriak lorturiko ildoen ikusmira
sakontzen digu, batzuetan datuei
emanago, besteetan gogoetei
atxikiago. Berez, kultura erroma-
nikoaren esparrukoa ez den herri
honek, noski, hamaika neke ukan
du XX. mendera kultura espezifi-
kodun subjeto izaten jarraitzeko.
Edozer gauza zen posible, zentra-

lismoa gotortzen hasi zenean. Lehenago ere, hots, erromatarrak Europako hegoaldean hedatu zirenean Euskal Herria -interpretazio kultural gisa hartuta- desgertzea normalena zitekeen, ezen eta penintsulan zelta eta iberiar herrien zantzu urri geratu zaigu. Alde horretatik, bada, euskal kultura eta literatura ikuspegi soziologikotik ere aboratu behar dira.

Garbi geratzen da liburuan botere zentralak ukan duen ondorioa, gure Herria geroz eta hertsia goa aurkitu delarik XVI-XVIII. mendeetan, kultura ofiziala ez zen orori zentralismoak eginiko erasoak ikusita.

Hizkuntzaren asimilazio prozesua gotortu eginen da XIX. mendean gerrate karlisten porrotarekin, eta geroago Errepublikan ostean Espainia osoan ezarritako Francoren diktadurapean. Neoforalismoaren abiada, euskal pizkundeen lorpenak, abertzaletasunaren mugak, gerraosteko etena eta erbesteko idazleen lehiak hurbiletik aztertzen dira liburuan taulak eta test soziometrikoak eskainiz. Batez ere, Frankismoaren aroan bertan emaniko susperraldia nabarmen azaltzen da. Zer den klasizismoa, zer modernitate hurbiletik ikusten da, eta aldiari aldiko etenak garbi uzten dira.

Autoreak bibliografia oparok erabili du; testuan barrena esaten direnak hurbiletik probatzen dira, iturrietara joanez. Oldozpen historikoa, dena den, batzuetan irregularra da, ezen eta datuen atzetik gogoeta kasuismoan erortzen da noiz-noiz. Elebitasunari dagokion, egoera berrien desoreka, eboluzioaren fase nabarrak, eta abar, hurbiletik erakusten zaizkigu XX. mendean. Iztuetaren ikuspegi soziologia, esan beharrik ez dago, zientifikoa da, nahiz, agian, batzuetan nazionalista ere izan ikusmira datualaren gaindik (ongi jakinda, giza ekintzan erabat neutral edo zentzubakarrekoa dena nekez eman daitekeela...). Iztuetak batasun etniko-kulturala aldarrikatzean orokortasun-atea zabaltzen digu, herri honen superbizitza ildoak ukatu gabe. "Galderak galdea, azken, finean, Euskal Herria jostailu bat da Estatuentzat, interesen arabera erabiltzen dutena. Garbiago esanda, nazio-arazoa, estatu-arazoa da. Eta ez, estatuzaleek sienestarazi nahi diguten bezala, euskaldunon arteko arazoa" (461 or).

Liburuak, noski, Iztuetak -eta ez bestek eginak- euskara sendo, garbi eta ongi eratua azaltzen digu, eta gure kulturak eta literaturak gaurtik gerora beste ikuspegi integral, hedatu eta hornituago batekin kontatzen du. Hori esker-tzekoa da.

Luis Mari Mujika

SAIZARBITORIA, Ramon: *Bihotz bi* *

Ahots indartsuak, ahots sendoak, bere liburuak irakurtzean boz horien lilura izan zen Saizarbitoriaren idazlanetan hasiera-hasieratik biziki hunkitu ninduen.

Oso ondo gogoratzen naiz. Orain dela hogeitatu urte Euskal Filologia ikasten ari nintzela, Saizarbitoriaren *Ehun metro* irakurri behar zela-eta, Ibon Sarasola izeneko tipo bat ekarri ziguten hartaz hitz egiteko. Gizon gazte hark ez zuen apaiz edo fraile kutsurik, ez zen zaharra, eta irakurri behar zen liburuak nahiko izen berezia zuen Euskal Literaturakoa izateko, pentsatu nuen lehen gauza izan zen atletismo munduaz hitz egingo ote zuen. Harrituta nengoen, uste bainuen euskal nobela guztiak *Garoa* bezalakoak zirela, eta euskal literatura, apaizen eta baserrizaleen kontua. Jakina, ez nekien ia ezer gure literaturaz, baina ene ideia esterotipatuak ez zeuden errealitatekin hain urrutituta. Jesuiten unibertsitateko Saizarbitoriaren hitz egitea etorritako tipoa, ordea, ez zen eseri irakasle-mahaiaren atzean, ikasle-mahai baten gainean baizik, eta tipoa benetan moderno itxura zuen nik espero nuenerako, bota kanperak zera-matzen eta Música Urbana jazz-rock talde katalaneko baxu-jole famatuaren antz izugarria zuen. Erdal munduan hazitakoa nintzen ez nekien bazegoela euskal kultura bat modernoa eta urbanoa zena, belar usainik ez zuena. Laster konturatuko nintzen zein oker nengoen. Garai hartan inoiz baino erakargarriagoa zirudien denak euskal kulturaren. Zumetaren koadroak zeuden adibidez, edo Mikel Laboaren espektakulu harrigarriak, edo Saizarbitoriaren liburuak. Berri usaina zuen denak. Gainera, oso itxura modernoa zuen literatur kritikoa bat ekarri ziguten ikasgelara jesuitek, kuerda eman baliote bezala eskuak etengabe mugituz, bere bibotea noizean behin mekanikoki ukituz eta bere ile luzea tarterka atzera botaz gure aurrean lotsagabeki hitz egiten ari zena. Sarasolaren lezioa entzun aurretik ez nuen eleberria irakurri agindu ziguten bezala, baina tipo bibotedun hark ikasgelatik alde egin zuenean bibliotekara joan nintzen, liburuak hartu, irakurtzen hasi eta harrituta gelditu nintzen. Erdaraz ordura arte irakurritako beste edozein eleberri baino modernoagoa iruditu zitzaidan. Hori oso inportantea izan zen garai hartan euskaraz idazten hasi nahi genuen gatzetxo zenbaitentzat.

Ordea, modernotasun hori itxura edo formari bakarrik ez zegokiola konturatu ginen berehala. Garai haietan Saizarbitoriaren eleberrien formaz batez ere hitz egiten zuen jende guztiak, baina nik pentsatu nuen oso nobela estandarra idatzita ere, ahots haien indarra eta kontaktzen zituen gauza hunkigarriak izango zirela bere lanetan aurkituko nuen gauzarik zoragarriena, hau da, Saizarbitoriaren lilura nabarmenena ez zegoela soilik bere egituraketa modernoetan, ez eta, geroago ikasiko nuen bezala, kontaktaren abenturan ere, zeren, alderdi horretaz gain, kontaktzen zituen abenturak apartak baitziren. Horregatik, *Ene Jesus* irakurtzean, aurreko biek baino are harrituago gelditu nintzen, zeren hor kontaktzen

ziren anekdota minimo batzuk oso iradokikorak izan arren, ez zegoen ohiko historiarik, ez eta bere bigarren nobelako istorio birrinduak ere. Hura ez zen anfora hautsi bat, hori baino areago, anforarik batere ez zegoela ematen zuen. Ez nuen ia ezer ulertu, nahiz eta "Ikusi nahi al dizkidazu esan zuen Margak" bezalako esaldiak nire burmuinetan betiko grabatuta gelditu. Ez nuen ia ezer ulertu eta hala ere izugarri gustatu zitzaidan liburu hura, eta ez nekien zergatik, ez nekien zergatik gustatzen zitzaidan *Malone meurt* edo *L'innomable* baino gehiago. Aurrerago konuratuko nintzen zergatik gertatzen zen hura, gerora ohartuko nintzen haren orrialdeei lotuta gelditzen banintzen, Saizarbitoriak nire barruan ahots sendo horiek sortzeko zuen ahalmenagatik zela. Eta ez nuen ulertzen zergatik kexatzen ziren batzuk idazle hark erabiltzen zuen lexikoagatik, zeren nik liburu haiek irakurtzean zeharo ahazten bainintzen alderdi formal eta linguistikoko guztiez, berak esango lukeen bezala, gehien gustatzen zitzaidana tipo hark "bere koinatarena" kontatzea baitzen. Batzuei baina, eleberri zoragarri haiek irakurri eta bururatzen zitzaaien komentario bakarra lexikoari buruzkoa zela ikusi nuen eskandalizatuta. Niretzat ordea, nahiz eta garbizaleen iritzi oso zuzena ez zen hizkuntza mota bat manaiatu, hizkera korrektoegiaren bila ibili diren beste batzuenak baino askoz funtzionalagoak eta sarkoragoak dira Saizarbitoriaren boz narratiiboak. Eta hori gauza etengabea izan da beti bere liburu guztietan, eta azken hau ez da salbuespena. Orain erabiltzen duen euskara askoz zainduagoa izan arren, ez du freskotasunik galdu. Zalantzarik gabe euskal narratibak asko zor dio Saizarbitoriaren sintaxiari.

Baina, jakina, hori baino askoz gehiago da bere literatura, horra hor azken bi liburu hauek frogatzen gisa, hasierako hirurak nahikoa ez baziren. Garai batean benetan hasi ginen pentsatzen, harako hark behin esan zuen bezala, *Ene Jesus* idatzi zuenaren bideak isiltasunerantz zeramala. Zorionez ez zen hala gertatu, hemeretzi urtetan zehar horren beldur izan baginen ere.

Nik bide simetriko bat ikusten dut bost nobela horien ibilbidean, lehen liburuko berriaren ozentasunetik *Ene Jesus*-en isiltasunera, eta zentzu askotako isiltasun horretatik azken liburu honetako pertsonaia berriaren ozentasunera daraman bidea, hau da, autoreak hainbeste maite duen mutatasunean zehar pasatuz (edo paseatuz), ozentasunetik ozentasunera doan estrata bihurtzen baita. Zeren, lehen garbi ez bazegoen, orain inoiz baino garbiago gelditzen baita, autoreak kontaktaren abentura behin eta berriro errebindikatzen badu ere, hori bezain garrantzitsua dela bere liburuetan abenturaren kontaketa, eta bien nahaspen paregabea egiten duela.

Saizarbitoriaren azken eleberri honetan inoiz baino abentura gehiago irakurri ahal izango ditugu, ez da "gerrako kronikak" alferrik azpitu-tlatzen, baina honek ez du esan nahi eleberri tradizional baten aurrean gaudenik, nahiz eta beste batzuk baino samurragoa gertatuko zaion pu-

bliko zabalari. Hala ere, uste dut hainbat jende harrিতuta utziko duela, zeren ziur bainaz ez dela askok espero dutena.

Saizarbitoriaren lehen eleberrian bezala, azken honetan ere bi plano narratibo aurki ditzakegu, bere emaztea hil duen protagonistarena eta honek bere lagunekin sagardotegi batean egiten duen tertuliarena, baina hartan ez bezala, nabarmena eta agerikoa da eleberri honetan bi plano horien arteko lotura, hala formala nola semantikoa. Ziur naiz baten batek tentazioa izango duela esateko bi planoetako bat sobran dagoela, gaizki erantsitako zerbait dela, edo bi planoen arteko orekarik ez dagoela, baina nik uste dut Saizarbitoriaren lehen eleberrian berritsuaren plano sobran ez bazegoen, azken honetan, gerrako kontuak aipatzen diren planoari dagokionez, beste horrenbeste esan daitekeela, eta arrazoi gehiagoz gainera. Bestalde, beti iruditu zaizkit lekuz kanpokoak oreka narratiboaz mintzo diren iruzkinak, orekak gustu pertsonalen arabera-koak izaten baitira gehiegitan. Hain zuzen ere, eleberri honetako bi planoen oreka edo desoreka, beharrezkoa eta pertinentea iruditzen zait, bi planoetako bat beti nagusitzen baita (oreka matematikoen bila dabiltzan-zen haserrerako) narrazioak horixe behar duenean eta ez beste inoiz.

Topiko bihurtu da "nouveau roman" delakoa aipatzea Saizarbitoriaz hitz egiterakoan, eta hori gehiegikeria da. Hain zuzen ere, zehazki mintzatuz gero, bistakoa da *Ene Jesus* dela korronte literario horrekin pareka daitekeen eleberri bakarra. Eta Saizarbitoriaren azken bi liburuak aurrerapauso garbi bat dira (edo hamaika aurrerapauso) beste zerbait egitearen bilakuntzan, batez ere gaur aurkezten dugunaz den bezainbatean.

Hala ere, nobela errealista bat bilatzen dutenak alferrik arituko dira, nahiz eta bizitzaz eleberri errealista estandarrek baino sakonkiago hitz egiten digun honek. Gizon eta emakumeen arteko erlazio edo gerrei buruzko ikerlana da liburua, amodioari buruzkoa, baina kurtsilerian inoiz erori gabe, ironiaz eta zinismoz betea, titulutik hasita. Gauza askorekin egiten du jolas. "Nouveau roman"etik pasatutako foiletina ematen du maiz, non, jakina, halabeharra edo kasualitatea oso garrantzitsuak baitira. Hala ere, lehengo lepotik burua, Saizarbitoriak bere idazle kutunei eusten die azken nobela honetan ere, eta intertestualitatea aipatzea ezinbestekoa da beraz. Hori dela-eta, gainera, keinuak etengabeak dira. Adibidez, berriz ere izango dugu hemen Samuel bat; pertsonaia nagusia saltzaile ibiltaria da Robbe-Grillet-en *Le voyeur*-eko protagonista bezala, eta emakumezko pertsonaia batek Bioleta du izena. Horiek azaleko exempluak dira, baina, jakina, garrantzitsuagoak dira literaturtasunaren munitari buruzko intertestualitateak. Horretaz hitz egiteak, ordea, luze joko luke. Dena dela, zenbait autoreren oihartzunak aurkitu arren, esan beharra dago Saizarbitoriaren obrak pertsonalitate propioa izan duela beti eragin guztiak gorabehera. Hori dela-eta, barneintertestualitatea ere aipatu behar genuke; adibidez, eleberri honetan zenbait izen berriro agertzen dira, zeren, esaterako, Samuelez gain, badago beste Flora bat orain

ere, eta "egunero hasten delako" esaldia bi aldiz aipatzen da nobelan zehar, edo inportanteagoa dena, lehen orrialdeetako batean Saizarbitoriak bere aurreko bi nobelen osagai errekkurrenteen arrazoari buruzko gogoetak jartzen ditu protagonista nagusiaren ahotan. Hau dena intertestualitate zaleentzat esaten dut, zeren niri hori ez den gainerako guztia baita batez ere axola zaidana. Baina dirudenez, batzuei entzunda behintzat, gaur egun ez dago eleberri on bat egiterik intertestualitate erakuspen handiak egin gabe.

Historia garatzen den lekuaz, geografia literarioaz ere, zerbait esatea komeni litzateke. Donostia izeneko hiri batean gertatzen da dena, eta badirudi protagonista autorea bizi den etxe berean bizi dela, adin bera duela, eta *Lur* argitaletxea errealtatean dagoen leku berean dagoela, eta berdin suertatzen da hainbat lekurekin ere. Ordea, hori ez da beti horrela gertatzen. Liburu honetan marrazten zaigun Donostia oso literarioa da, ematen duen baino askoz ametssezkoagoa, eta hau argi eta garbi gera dadin, asmatutako xehetasunak eransten dizkio autoreak benetako Donostiari, eta zenbait toki lekuz aldatzen ditu gainera. Sinetsi nahi ditugun zenbait "gezur" berdadero sortzeko artea ere bai baita literatura.

Ez, ez da espero genuen eleberria, autoreak ez baitu abenturarik errepikatzen. Liburu berri bakoitza esperientzia berri bat da. Beti harritzen gaitu. Bosgarren honetan gainera, titulutik bertatik hasten da harridura. Hasieran apur bat kurtsia iruditu zitzaidan, eta ziur naiz jende askori ere gauza bera gertatuko zaiola. Eleberria irakurri arte. Gero berehala konturatzten gara foletinaren generoarekin jolasten ari dela. Ez da kasualitatea emaztearen hilketak gertatzerakoan telenobela batek garrantzi handia edukitzea. Hain zuzen ere, dena da oso ironikoa eta serioa aldi berean. Autorea ez da txantxetan ari, eta hala eta guztiz ere irribarre xume batez imajinatzen dut eleberri hau idazteko garaian. Kasu honetan ez dugu aurkituko *Hamaika pauso*-ren tragikotasun izugarri goibel hura. Saizarbitoria gauza askorekin jolasten ari da, baina hau ez da jostaketa, zeren amodiozko eta gorrotozko historia hunkigarri bat kontatzen baitu erridikulan inoiz erori gabe. *Biotz bi txantxetako* titulua da eta ez da, eta azpititulua ere, "gerrako kronikak", ez da batere gratuitoa, gerra garaiko benetako istorioen aldean emakume eta gizonen arteko gerraz ari baita, eta honetan, bestean bezala, hilketak ere baitaude.

Baina uste dut nahikoa eta sobera hitz egin dudala, ene ahotsa isildu behar dudala Saizarbitoriaren boz narratiboei, hau da, irakurketari, benetako garrantzia duenari, lekua uzteko.

Mikel Hernández Abaitua

AGIRRE ODRIOZOLA, Jose A.: *Elgeta*, Kutxa Fundazioa, 1996, 94 or.

Agirre kazetariaren *Elgeta* elaberria 1995 urteko Irun Saria dugu. Nobela sotila, aski laburra izan arren, soinu-jole baten inguruan trebeki harilkatua, eta eskal sorkuntza bezala, gure giroan errotoa. Autoreak berak esaten digu: "Jaioterririk, etxerik, familiarik eta federik gabeko gizon baten historia kontatzen da nobela honetan, Elgetak ez baititu bere bizitzan eskuetan daraman soinu txikia eta maitasun urrun bat beste heldulekurik". Halaxe da, nobela soil honetan gizon deserrotu baten istorioa eskaintzen zaigu, deserrotasun familiarak ondorio latzak dituelarik. Bestalde, tipo kurioa *Elgeta* hori, urte haietako euskal giroan. Gunearen aldetik, kontestu errural batean garatzen bada ere, irteera nabariak hirigunera ere, hots, Bilbo bateko Gran Vía, Donostiako Antiguako auzoa eta hondartza, eta Madril hiri erraldoieko klub argi-ilun morbidoak.

Agirrek lortu du elaberrian protagonistarekiko maitasuna eta xera sortzea. Holako tipo marginal baten eredia sugerentea gertatzen da orri batzuk betetzeko. Autoreak euskara sotil, fresko eta ulerterraz batez protagonistaren ildo nagusiak malguki eskaini dizkigu. Behar bada, eleberririk luza-dura gehiago eskatzen du gune batzuetan, nahiz berez elaberri labur zenari gerora orriak erantsi bide autoreak —hau eta hura garatuz—.

Beraz, erruralitatean finkaturiko narrazioa dugu; lehen kontat-

aitzakiak giro horretan ematen dira, hots, soinu-jolearen herrietako plaza-giroan, erromeria eta tabernetan soinua (-infenuko hauspoa-) hatz arinez joz. Musikarekin loturiko pasartetan giro horren xumetasuna. "...Begiak itxi eta ezkerreko belarrria teklatuan kontra jarriz hasten omen zen jotzen, taberna zuloa entzule bakanei edo kalean pasadizoan aplikatzen zirenei inolako jaramonik egiteke". Eta plazako toldoetan vals edo dantza zaluen erritmoen airera estampa berriak. "Musika bakarrik interesatzen zitzaion eta musikarekin batean dantza, biak gauzatu ahala desegiten diren adierazpenak diralako...". Bada, noski, bertan klub baten giro misterios limurian entzuniko musikaren oihartzuna ere, baina hura beste estampa da, ze han *Elgeta* soinu-jolea ez da protagonista —entzule hutsa baino—. Alabaina, halako musikak —maiteminduaren atzetik— oihartzun berezia bere arima tristean.

Liburuaren baliabide literarioetan trazo xumezko eszenak deskribatzeko duen abilitadea. Tindu poetikoak, adibidez, paisaiari —bai urbano eta bai natuararekin zuzenkiago loturikoetan nabarmen. Donostiako hondartza behatzean: "Olatuek ahapeka otoitzean ari denaren hotsak egiten dituzte eta bera jainkosa bat sentitzen da, ozeanoa bere oinetan duen jainkosa eder bat". Estampa hau maiteminduari atxikita. Eta protagonista dela: "Bele beltzak zebiltzan zer suma, hai-

zearen kontra hegaldi akrobati-koak eginez, erresuma urrun eta ilun bateko mezulari". Hemen paisaia sentimenduen errotan kokatzen da, zerbait animikoren islada bezala. Donostiako paisaia, behin eta berriz, naturarekiko atxikimenduren adierazgarri da, baina dena, zeharka, sasi-dotoreziak asmatzeko jarrerarik gabe... Hiritar paisaiaren pasadizoetan, berriro, detaileak barneoldetan txertatuak daude. "Portura daramaten kale estuetatik barrena abiatu zen. Zakur deslaxiak ikusi zituen bazterrik bazter iragan bizitzaren batean galdutako zerbaiten bila eta gizon bakartiak zetozen itsasotik etxera burumakur, eskutsik itzultzeak eman ohin duen nekearekin. Autorea kanpotiko zehaztapenak barne erreazkziotan ahokatzen saiatzen da, hitzak eta pasarteak bisemiko bihurtuz, maiz.

Esan dugunez, paisaia errurala ez da falta, baina bestea garratua eskaintzen zaigu, zehaztapen sotilak —eta azkarrak— emanez. "Neoizko lehen errotoak pizturik zeuden atari eta eskaparateetan eta iragarki luminosoak keinuka ari ziren fatxada eta kale izkinetan...". Noski, denda-kristalak, autobusak, kale-andanak, beste kokalekuak.

Agirre idazlea trebea azaltzen zaigu nobelak azpitik daraman frustazio-haria, hots, maitemindu inposiblearen amodioari atxikitako ildoak, xumeki, eskaintzen; deskribapen ederrak protagonista, maitemindua eta beste pertsonaia zenbait isladatzean. Tokietan taberna da puntu nagusienetakoa.

"Sabaiko gakoetatik zerri baten puzzlea osatzeko adina pieza ikus zitekeen eta karez zuritutako horma batean egutegi bat fetxa galdu batekin. Arantzazuko Amaren magalpean, euli-kakaz bernizaturik...". Horrelako taberna umilak dira gure soinujoiearen eszenategiak, plazak aparte. Teresa maite zuen, nahiz gero ohartu amodiorik ez dagoela, jada. Hone-la deskribatzen du neska: "Lili koloreko betazuloei, ezti koloreko begiei, sudurraren linea delikatuari errepasoa emanez, hamar urte lehenago elkarrekin bizitako momentutak ebokatu zituen...". Teresarekin izaniko hurbilketak idaz-zehaztapenerako aitzaki egoiki han-hemen. "Bere azalaren zurbiltasunak deitu zion atentzioa eta takoidun zapata altuak, zango zutunak estaltzen zizkioten garltzediak eta traje iluna edadea disimulatzeko modu bat baizik ez zirela iruditu zitzaion". Neska imajinatzen duenean ere bere soin osoa errepasatzen du, alabastroko pekak, masailen simetria, formen isurkortasuna nabarmentzen jartzen lehiatzen da, deskribapenak egoera animikoen lagungarri izaki.

Noski, elabarria girotua dagoen eskeman aldarte sentsualek bere garrantzia dute. Teresa emakume sentsuala da, soinujoiearen irudimenarentzat aparteko emea, eta, ondorioz autoreak isladaturiko hiriko klubetako giro limuria dama. Teresa biluzik ikustean: "Eszenatokiaren erdian geratu zen eta, bateriaren azken kolpe lehor batzuen ondoren isiltasuna nagusitu zenean, usapal gris eta umil bat bezala jaitsi zitzaion soi-

nekoa lurrera, tximistaren argitara gauzak ikusten diren gisan, Teresa biluzik, zurbil eta eder, fokoaren pean instant batez agertzeko". Madrilgo klubetako giroa trazo zehatzez ematen da detaile esanguratsuak aportatuz —betile postizo, lanpara txiki geldoak, pasilo tapizatuak, jantzien sugerentziak, etabar marratuz—. "Irekiduratik izter bat bistan uzten zion soineko luzea zeraman... Aparte antzean eseri nintzen arren, haragi zurbil haien epeltasuna soma nezakeen".

Esan daiteke, aldarte sentsualetegiak ere, adibidez 93-94 orrietan, ez direla alboratzen, nahiz eta elaberriaren zehar tentu erotikoa xuabeki azaldu.

Elaberriaren haria amodio inposible baten diagrama gaitza da. Soinujolearen ezinezko amoreka (neskak ez duela maite oharztean areagotua) da eleberri sotilaren muina. Amodioaren adierazpenak apurka apurka —bere gorabehera

eta diakroniekin zirkunstantzia nabarretan azalduak— dira liburuaren alde positiboak, agian. Elaberriak uzten duen gustu gazia, ez da kolpean ematen, astiro-astiro baino, bere arxi eta tesiekin, gorabeherekin, prozesu baten harietan... Nobela ez da lineala —ez denborari eta ez tokia-ri dagokionez— trama zehar-meharretan doalarik.

Elgetaren porrota ondoren —Teresa inposible baten esperientziaren segidan—, inguruko aldarreak —beila, kanposantua, fede-ezaren adierazpenak— nobelaren beste pasarte esanguratsuak dira.

Goian esan dugunez, plano batzuen eskematismoa da, behar bada, elaberri sotil honen akatsetako bat. Zenbait lekutan garapen gehiago eskatzen du narrazioak, baina, batzaz beste, Agirreren nobela berria gustora irakurtzen da.

Luis Mari Mujika

IRIGOIEN, Joan Mari: *Kalamidadeen liburua*. Elkar, Donostia, 1996. 314 or.

Joan Mari Irigoien idzlearen zaletuok ondotxo dakigu bere sorkuntza-lanak zirkunferentzia zentrukiderekin alhora daitezkeela: zirkunferentzia zentrukideak independente bezain menpeko baitira, erdiko puntu bakarrak denak bat bilakatzen baititu; eta altzararen lan bakoitza, era berean, gorputz aske bat osatzen duen arren, beste guztiekiko amankomuntasanaren puntu berean

biltzen da: orain arteko irakurgaiak, bada, norabide bakar bati begiratu diote funtsean aise igar zitezkeen bidea pixkanaka erakitzen zituzten hitzezko urratsak.

Aurtengo Durangoko Azokan aurkeztutako *Kalamidadeen liburua*, alderantziz, zeharo desberdina da beste lanekin konparatuz. Izan ere, aldaketa gehiegi ari dira gauzatzen mende amaitze honetan, eta literaturari ere —komen-

tagai dugun honen pasarte anitzetan aipatzen den betiko konbentzionaltasunaren trajea erantzi behar zaion aldetik— bere ordua iritsi zaio Joan Mari Irigoieni dagokionean. Ikuspegi ironiko kritikoa batetik —ironikoa baino, gehiago kritikoa, aurkakoa badi-rudi ere—, eta "kritikari jakintsu"-ehizan— gure egunotako gizar-tearen azterketa zorrotza burutzen saiatu da idazlea, berez simple eta ganoragabetzat hartua izan daitekeen kontakizun baten haritik.

Goian eraikitako "zentrukide-tasunaren teoria"k, orduan, ezer gutxi balio du, azken honek (ez-ohiko apaiz zahar baten kitarak ere zerikusirik izan du honetan, baina hori ez dator harira orain) erabat deuseztatu baitu.

"Kritikari jakintsu"ak (edo, be-tiko estiloaren zentzurik ez aur-kitzearekin konformatzen ez den irakurle saiatu eta zaletuak) ba-dauka, ordea, zirkunferentzia be-rri hau zentrukideen multzora in-guratzerik: jakina baita handik ez bada hemendik antzemango due-la zerbait ezaguna eta gertua go-goraziko dion hitza, esaldia edo parrafoa.

Honek, inolaz ere, ez dio libu-ruari garrantzirik ohostu nahi; aitzitik, zaila da, irakurketaren bi-daian, egilearen sinadura idoro gabe liburua egile horrena dela ziurtatuko duten bidezidor ezagu-nak eta autobide berriak guru-tzatzea, eta horixe da, hain zuzen ere, Joan Mari Irigoienek *Kalami-dadeen liburuarekin* lortu duena. Hemendik aurrera aipatuko ditu-gunek, bada, orain arte esanda-

koak berretsi eta azpimarratu besterik ez dute egingo.

Jadanik komentatu dugunez, ironia eta kritika eskutik helduta doaz liburu honetan, lehenengoak bigarrengoari bide ematen baitio. Idazlea, maisutasun handiz, pertsonaiak zein egoerak hiper-bolizatu eta karikatuzatu ditu, bere lumaren begi ikuskaria gi-zartean puri-purian dauden hain-bat kezka eta polemikatatik pa-seatu duelarik: erlijioa, politika, sexua, ekonomia eta abar luze bati egiten dio erreferentzia ele-berriaren pasarteren batek edo bestek. Hala eta guztiz ere, eta XX. mende bukaerako buruhauste ororen gaindi, hasiera batean bi-garren mailakoa dirudien litera-turaren inguruko gogoeta nagu-sitzen da bi poeta xeblete eta berezi batzuen irudiez baliatuz.

Ladis eta Gorki ditugu, hain zuzen, bi poeta horiek. Poeta izate hori, ordea, kalamidade bikotea-ren arteko amankomuntasun lotu-ra bakarra da: biak poetak badira ere, elkarren antagonistak dira. Ladis semea bere idealismoaren errealtatean bizi da; Gorki aita, alderantziz, erralismoaren idealari atxikita dago erabat. Ladisi, haizeak kulunkatzen duen hosto-ari hezala, bizitzaren norabidea zuzendu nahi diote; Gorki, oster, hostoa astintzen duen haizea be-zain tinkoa da bere ideia ezkertia-rreri dagokienean.

Pertsonaia nagusi hauen in-guruan beste batzuk ere baditu-gu: Enriketa, esaterako, Ladisen emaztea da, eta errealtateari atxikitzen zaio, Gorki bezala, bai-

na senarraren antzeko ametsezko mundu bat ere badu: don Serapio anaia apaizak, Gorkik ez bezalako ideia finkoak (bai itxurazkoak) dituenak, sinestarazi egin diona. Gorki, dena den, ez da enbor mugiezina: andregaia eta semea uzteraino eraman zuten ideia sendoak ahuleziaren eredu bilakatzen dira errainaren "petit-chou"en (tentazioaren) aurrean.

Hainbeste elkarren aurkako pertsonaiaren artean, Ladis eta Enriketaren alaba bikiek jartzen dute berdintasun puntua: antzeko samarrak diralako, On Serapio-
ren erara moldatuta daudelako eta zein baino zein petralagoak diren Makrokutxa Kutxako bi langilerekin ezkondata daudelako: Koldobika Sagastizabalbeitia Pagazaurtundua Gabikagogeaskoa Atxalandabaso e.a.-ekin, Juanita, eta Krispin Irureta Frescobaldirekin, Manoli. Lehengoaren itxurazko abertzaletasuna eta bigarregoen denbora eta batez ere diruarekiko obsesioa ("Dirureta" jaun bihurtuko baita), larrutik ordainaraziko die idazleak, poeten baloreak hobetsiz.

Izan ere, bitan banatuta dago liburua. "Bakoitza bere poetak bizi du" da lehen atalaren izena, Ladis eta Gorki protagonista dituenak; "Bakoitza bere arrak bizi du", Koldobika... eta Krispin interesune dituen bigarrenarena. Egituraz lagunduta, bada, parez pare jarrita daude "ar mundutar"ren praktikotasuna bi "poeta ero"en nasaikeriaren aldean. Hasiatik gailentzen da lehenengo, baina pixkanaka, eta Ladisek literatur-sari bat irabazten

duen momentutik (saria, hots, egiaztagarri objektibo hori, ezinbestekoa baita bere burua praktikotzat hartzen dutenentzat), bigarregoen aukera indartzen joango da, bukaeran garaile suertatuko delarik.

Momentuoro irrifarra ezpainera azaltzen lortzen duen arren, liburuak egungo gizartearen gaineko hausnarketa seriorako bidea ireki nahi du, baina, batik bat, literaturaren inguruko gogoeta eskaintzen digu: alde batetik, poetaren irudia defendatu nahi du, jende askok (Ladis eta Gorkiren kontakizunean bezala) poeta kalamidade hutsa dela uste baitu. Baina liburuan frogatuta geratzen da kalamidade handiagoa dela literaturaren mundu berezi eta erakargarriaz gozatzen ez daikiena poeta bera baino.

Bestaldetik, kritika bikaina egiten dio literatur kritikari. Liburua hasi eta bukaerainoko bidean zehar, badirudi idazlea eleberriari kutsu ezin moderno edo postmodernagoa ematen ari zaiola, "kritikariekin konplitu behar" garrantzitsua aintzakotzat hartuz, kritikari zein irakurle trebatuenak ere harrutuko lituzkeen baliabide "moderno" eta "gaurkotu" (Antton Olariagaren kapitulu bakoitzean egindako biñeta, irakurle aktiboak ebatzi beharreko gurutzegrama, bukaera ez-kontzionalaren aukera...) erabiltzen dituelako... Horren guztia-
ren atzean, ordea, aintzinako elaberriaren egitura ezkutatzen zaigu: ez ote dauka liburuak duela hainbat mende idazten ziren liburu-
eukiko antza kapituluaren la-

burpena ezezik ia kapituluaren mamia ere aurreratzen duten izenburu luzeak kontutan hartzen baditugu?

Estraineko teoriari bukaera aldean ere berriro helduz, pentsarazten duten esaldiek, hitz-jokuek, ironiak (bere burua kritikatzeko umorerik badu idazleak) eta osotasunean metaforatzat har daitekeen honek ezin dezakete uka Ladis (ez ote dauka egilearen hainbat zertzelada?), Gorki eta beste kalamidade guztiak Joan

Mari Irigoienek lumatik sortuak direla.

Kontakizunaren hasieran poetaren izaera bereziaz mintzo da idazlea: "...ez baitago poetei helduta bizitzerik, kalamidadez kalamidade ibili nahi ezean" (10. or.). *Kalamidadeen liburua*, ordea, kalamidadez kalamidade ibiltzea hain desegokia ez dela frogatzen saiatu da. Eta ederki asko lortu ere, ezer kritigarririk (zentzu ezezkorrean, behintzat) aurkitu ez duen honen ustetan.

Leticia Grandes Mateos

GAVELA, César: *La raya seca*, Kutxa Fundazioa, 77 or.

La raya seca elaberria nobela laburtzat jo daiteke. Laurogei orri ozta-ozta dituen elaberrian Gavela idazleak distantziak, muga anitzak eta pasarte nabarrak sartzen dituen liburua eskaini digu. Elaberriak hasiera eta amaiera Galiziako lur esanguratsuetan, Galizia errurala nabarmen delarik... Bere hesiak, ordea, Galiziatik irteten dira Portugal, Madril eta Afrikara, eta narrazioaren kontestualizazioak orriek ematen ez duten hedadura handiagokoak dira. Galiziaren mugatan Espainiako gerra zibilaren ondorengo tarte korapilotsua, makiak tarteko zirela. Behin Portugalera igarota ezkontza faltsu baten gatazka, hotel bateko despatxua, Portugalgo goardia nazionalaren estanpak —diktadorea barne—, eta gero Mozambikera jauzia, hango egonaldi bihurria, emakume

bat eta bere gorabeherak, Vi-seuko liburudenda —espainiarra noiz-noiz, eta portugaldarra bestetan— egoera bakoitzaren alde-rototasunaz. Hona elaberri sugerentearen lits batzuk...

Gavela idazleak dohain bereziak ditu narratzaileak, batez ere, kontrasteak —eta karakterizazioak— isladatzerakoan. Protagonista, maiz, diluitu egiten da olde nagusien pasartetan, hari xumeen litsa baino ez mantenduz. Elaberria ez da apartekoa, baina bai ildoak trebeki mantentzen duen horietakoa, gauza handiak jalgitzeko asmorik gabe... Idazkera sotila, gardena, sugerentea berea —barrokismoan erori gabe—; autoreak elaberrian komenigarria zaion trama ongi eramaten asmatzen du.

Nobela errurala da, gehienbat, nahiz hirietako pasarteek ere derigorrezko garadura ukan. Nabarmen goardia zibilen islada. Ez da islada petoa, dikotomikoa; zabalera eta uhintsua baino. Pertsonaia nagusietakoa —goardia zibila izaki— ez da despotikoen harikoa, fina, heterodoxoa baizik, giro horretan ematen diren arketipoetatik urrun dagoena. Kurioski, benemeritan sarturiko goardia lehenik poeta izan da, idealista. "Los versos de Renato Ribeiro siempre fueron antiguos. Sonetos de la noche, la niebla y el mar que parecían toscos poemas precursores de la obra de Antero de Quental". Ribeiroren bizitza, bada, nabarra, kontraesankorra da; erakunde ezagun bati atxikia egon arren, tipo askea da. Diplomazia, administrazioaren kateak eta ildo ohikoetatik emaniko egituren ondoan tipo berezien islada eskaintzen da elaberrian.

Äzpimarragarri estiloaren aldetik deskribapen zenbait egiteko trebezia. "Pasaron junto al retrete incivil, angosto como una chimenea, y luego salieron por la contrapuerta a un patio corral rodeado de muro de cemento agrietado, antaño pintado de marino eléctrico por el guardia Ezequiel Sancedo, al estilo de Portugal". Edozein aldarde —bizarra moztearena, adibidez— kontestualizatzeko ahalmen adierazgarri azaltzen da. "Luego Manuel Adán acercó la navaja barbera al mentón empolvado con unos copos bruñidos, cada vez más duros y de la luna...". "El cabo Adán limpió la navaja de aliño en el papel desco-

lorido de un viejo boletín oficial de carabineros...". Zehaztapen gehiago oraindik, inoiz ere barrokismora heldu gabe, alabaina... Deskribapen fisikoek, maiz, aldarde psikologikoen adierazpenetan dute muga, eta karakterizazioetan ez da gehiegikerietara ere lerratzen. Karakterizazioak aposizioan jarritako sustantiboetan zehazten dira, batzuetan. "Un alto funcionario de la delegación portuguesa en Madrid, todo bruma, sonrisa y colonia, era recibido por el jefe de seguridad...". Besteetan, berriz, epiteto eta ironiaz hornituriko zehaztapenak. "Era un hombre untuoso de manos de manicura... tenía luces muertas en la calva joven y sombras vivas en el mentón".

Estiloak alde sentsualak ukitzen dituenean freskotasan bera, adibidez, basoan ikusten duen afrikar neskatxaren pubis gorria deskribatzerakoan, pikardia achantzi gabe. "Llena de joyas y bragas de malla de cristal con lazo negro de raso que Ezequiel Sancedo encargaba a viajantes de Madrid".

Elaberriaren eszenategia, esan dugunez, Galizia, Portugal, Afrika eta, atzera, Galizia (eta Galizia xorgintsua, bere paisaia lainotsu eta mugako herrien xarmaz). Afrikan, aldiz, lurren mugak hedatuagoak dira, alaiagoak —argi fisikoz hornituagoak, eta horrek aldarde berriak sortuko ditu protagonisten eszenategian—.

Nobela, errematean, lehendik lur eta eszenetan biltzen da es-

pirale batean bezala, hasierako gizon beltzen -eta emakume limuriaren - estanpak berrituz ("la mujer del pubis rubio le dejó construir su paraíso entre lejanas olas de pólvora y feraces suspiros de Africa"). Baita ere, erremateko tiroketaren tentsioa eta hainbeste lur ibili beharraren nostalgia xu-

mea —herioa eta bidea sare be-rean lotuz—.

Elaberriak ez du sorpresa handirik, ez eta tenkadura nagusirik, baina hasieratik harturiko ildoak xarmaz mantentzea lortzen du, irakurleari atsegin dakiokkeen sekretua dastatzen utziz.

Luis Mari Mujika

MUJIKAK URDANGARIN, Luis Mari: *Hiru egun Larburun*. BBK Fundazioa, Bilbo, 1996. 178 or.

Idazle-eskarmetua elaberriaren bitartez eratu ez duen horietakoa dugu Luis Mari Mujika. Ikerkuntzan zein poesiagintzan aritu eta aditua, ez zuen nobelaren bidea aukeratu 1992ra arte, Txomin Agirre Saria eskuratu zuen *Loitzu herrian uda-partean* lanaren eskutik. Orduz geroztik, eta arlo horretan gauzatutako lehenengo saiakeraren arrakastak eraginda edo, nobelagintzan jardun du idazle gipuzkoarrak: komentagai dugun *Hiru egun Larburun* elaberriarekin ere, estraineakoaren ereduari jarraituz, Txomin Agirre Saria lortu du.

Izenburuak igartzen digunez, hiru eguneko iraupena dute Larburun jazotzen direnek. Horrela ikusita, aise pentsa daiteke kronika arrunt baten aurrean gaudela, edozein baserritan (Larburu baserria baita) gerta daitakeen hainbat pasadizoren berri baino ez zaigula eskainiko kontakizunaren bidez. Egia da baserrian zenbait gertakizun suertatzen dela epeal-

di horretan, baina horien guztien gainean, Migel pertsonaia nagusiaren problematika da garrantzi gehiena izango duena.

Migel seminarista da, eta Ordena Handiak hartu aurretiko hiru eguneko baimena aprobetxatuz, Larburu jaiotetxera hurbildu da familia berriro ikusteko asmoz. Ostiraletik igandera bitarteko denbora epealdi horretan, ordea, bere barnea hustuko dio irakurleari kontzientziaren ahotsaren bitartez, eta irakuleak espero zitzakeen pasadizoak garai bateko giro sozio-politikoak zein familia barneko arazo, harreman eta maitasun istoriek osatzen duten sare korapulatsuek ordezkatuak izango dira.

Izan ere, ekintza diktadura garaien kokatzen eta garatzen da, 60. hamarkadaren inguruan. Migeli jaiotetxeak gogorarazten dizkio oroitzapenen haritik, bada, epe horretako egoeraren tentsioa isladatuta geratuko da: euskal

hizkuntzaren debekua, industria-
lizazioaren "sarraski" geldiezina,
moral eredu bakar baten inposaketa...
Denak orrialdeetan zehar agertzen
joango dira.

Hori guztia garrantzitsua izanik,
ostera, garaiaren nolabaiteko ikuspegi
globala harilkatzeko eta familiararen
gorabeherak girotzeko baino ez du balio:
benetan behinena, jadanik esana dugunez.
Migelen pertsonaia baita. Seminarista
kezkatzen duenaz jabetzen goazen
neurrian, besteak kezkatzen dituzten
arazoez ere ohartzen goaz.

Ezari-ezarian, beraz, Migelen aita
alarguna dela jakingo dugu; baita bost
anai-arreba dituela ere: bi mutil, Martin,
anaia nagusia, maiorazgoari uko egin
ondoren fabrika batean lan egiten hasi
dena; eta Perutxo, hamazazpi urte
betetzear dagoen anaia atzeratua,
xaloa eta maitagarria bere inozotasunean.
Hiru neskak, Mertxe, Maria Pilar eta
Ines ditugu: lehenengoa, nesketan
zaharrena, etxekoandre saiatu eta
otzanaren eredu da; Maria Pilar,
Mertxe maite duen Joxerekin ezkon-
duta, aurrekoaren aurkakoa dugu; Ines,
gazteena, Bartzelona aldean dabil
emagalduta gisa, aitak, haurdun
zegoela jakinda, etxetik bota zuen-
etik...

Igandean ospatu beharreko Perutxoren
urtebetetzeak familia guztiari (Inesi izan
ezik) biltzeko aukera emango dio;
famiariakide bakoitza ezagutzeko
parada irakurleari. Ospakizuna ardura
eta arreta handiz prestatzen ari den
Mertxeren jarrerak, honek interes

berezia duela aurreratzen digu; Migelen
aldetik, Isabel andregai izandakoarengana
ihes egiten dioten oroitzapenak eta osaba
antselmoren "egunkaria"ren irakurketa
(ezarrita zegoen ideologiaren aurkakoa
zen Antselmo) oso adierazgarriak izango
dira.

Gatozen, baina, benetan inportantea
dena: hasieran aipatu dugu Migel zela
nobelaren gunea; hala eta guztiz ere,
Mertxe arreba pertsonaia garrantzitsua
da, biak amaren apetak inposatutako
patuaren menpe baitaude: Joxerekin
ezkondu nahi zuen Mertxek, baina
amak zinarazi zion aitzaz eta Perutxo
anaia txikiak arduratuko zela. Nola ukatu
hiltzear zegoen amaren nahia? Nola utzi
aita, Perutxo eta besteak etxekoandre
baten gidaritzarik gabe? Mertxek,
bihotz handiko emakume onberegiak,
bere sentimenduak sakrifikatuko ditu
familiar lehentasuna emanez. Eta beragandik
hurbil egotearren ahizparekin ezkon-
dutako Joserenganako maitasuna adierazi-
ko du honentzat bereziki prestatzen dituen
jaki goxoen bitartez.

Larburuko Mertxek, zalantzarik gabe,
antzekotasun handia du Laura Esquivel
idazleak duela urte batzuk argitaratu
emandako *Como agua para chocolate*
eleberriko protagonistarekin, zinemara
emandako eleberririk hori irakurri duenak
konprobatu ahal izango duenez. Antzeko-
tasun, Mertxe patua nolabaiteko etsi-
penez onartzen duela esan dezakegu.

Migel anaiaik, aldiz, barne-borroka konplexu eta sakona bizi du. Isabelenganako maitasuna argi dauka, ala amaren guraria betetzearren joan da apaiz? Beneratan sinesten du seminarioan sinestarazten diotena? Zenbateraino da inportantea amaren nahia betetzea? Zenbaterainekoa Isabelenganako maitasuna?.

Hiru ataletan banatutako hiru eguneko egitua formal hau ez da batere lineala gertakizunei dago-kienean; denboran zeharkako jauziek iragana nahasten dute orainaldearekin, gogoeta batzuk beste oroitzapen batzuekin... Hitz guztiak Migelen gogamenetik atereak direla jakinda, guztiz ulertzekoa da jauzi horiek gertatzea, pentsamenduak ere alde batetik bestera mugitzen baitira, inolako irizpideri jarraitu gabe.

Argi dago, orduan, Migel pertsonaia bere hausnarketak bezain nahastua dagoela. Inguru-neak beragan duen indarra bihotzaren sakonenean sentitzen duena ukatzera eramango du. Bukaera aldean, aldiz, egindako akatsaz konturatuko da; beranduegi, ordea, Isabel nekatu baita... Neska nahiz seminarioa utzita, helmugarik gabeko norabidea hartuko du...

Hiru egun Larburun, bada, ez da zuzenean Migelen hiru eguneko egunkaria. Hirugarren pertsonaren erabilerak suposatzen duen urruntsuna saihestuta, nor

bere buruaren azterketaren auke-ra hautatu du idazleak Migelen kasuan; hiru egun horiek, ezbairik gabe, erabakiorrak izango dira Migelentzat.

Edozein modutan ere, garai bateko ikuspegi globala ederki isladatuta geratzen da hasieratik bukaerainoko irakurketan: bi familien arteko ezinikusiak (ideologia kontuak direla eta) eta batez ere moral bakar baten ereduaren astakeriak Migelen bizitza baldintzatuko dute. Ingurutik jasotzen duenak sortzen dion mesfidantza izango da, neurri handi batean, bere zalantza eta kezken iturburu; baita beranduegi hartutako erabakiarena ere...

Idazleak, ohi bezala, hiztegi aberatsez eta zehetasun handiko deskripzioz (hainbatetan astunegiak izango zirenak, istorioak berak pizten duen interesagatik izango ez balitz) baliatu da aurreko elaberrietan sortutako antzeko egoera eta pertsonaiak eratzeko orduan.

Ondorio modura, zera esan dezakegu: *Hiru egun Larburun* barne-borrokaren adierazgarri esanguratsua dela. Honek guztiak badu, gainera. Migeli gertatutakoarekin zerikusi duen ezkutuko mezu bat: ideologiak zein maitasunak nor berak gidatuak izan behar dutela, egin nahia eta betebeharraren arteko gatazka saihestuko bada, noski.

Leticia Grandes Mateos

Argitarapen honen
edizioko laguntzaile

En la edición de esta
publicación colabora:

fundazioa
fundación

Egunkaria

azala
eta mamia.

Egunkaria Harpidetza Txartela

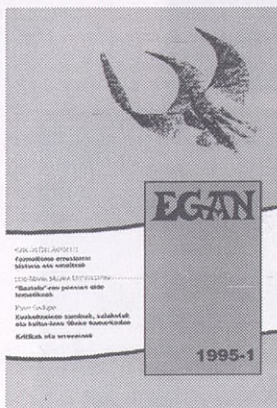
Izen/deiturak

Helbidea

Posta kodea Herria

Telefonia

Euskaldunon Egunkaria.
Gudarien Etorbidea z/g. 20140 Andoain

EGAN

Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteko
BOLETIN-aren euskarazko gehigarria

EDUKIAK

- 1.- Azterketa literarioak
- 2.- Sorkuntza: poesia, antzerkia, kontakizunak
- 3.- Ahozko tradizioa
- 4.- Itzulpenak. autore unibertsalen itzulpenak
- 5.- Adabakiak: Euskara eta literatur inguruko berrien komentarioak.
- 6.- Kritikak eta erreseinak: euskal eta erdal liburuak

Harpidetu zaitez:	Urteko harpidetza:	2.300 pezta.
	Azterrian:.....	2.500 pezta.
	Dendan ale bakoitza:	1.800 pezta.
	Ale atzeratuak:	2.500 pezta.

Informazio gehiago nahi baduzu, eskatu konpromisorik gabe.

Gure helbidea: **EGAN**

Euskalerrriaren Adiskideen Elkartea

Peña y Goñi, 5-2º izda.

Postakutxatilla 992 – 20080 - DONOSTIA

✂
.....

HARPIDE TXARTELA

Izen deiturak _____

Helbidea _____

Herria _____ Posta-kodea _____ tel. _____

Banku edo Kutxa _____

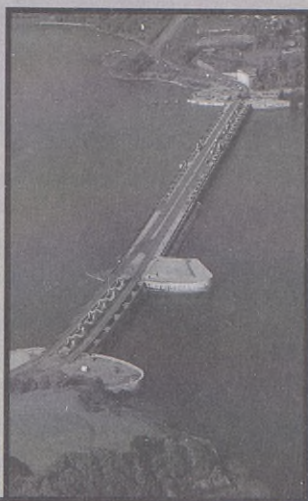
Kontu zkia.: _____

Elhuyar

ZIENTZIA ETA TEKNIKA

natura

teknologia

Zientzia eta teknologiaz
informazio zuzen, zehatz eta
txukuna, edonork ulertzeko
moduan gure
kolaboratzaileen eta
erredaktoreen eskutik.

zientzia

Elhuyar. Zientzia eta Teknika aldizkaria jaso nahi dut. Urtean honen hamaika ale jasoko ditut eta gainera doan **Elhuyar** aldizkariaren bi ale.

Izen-deiturak _____

Helbidea _____ Tel. _____

Hiria _____ P.K. _____

Ordainketa:

Kontu korrontearen zenbakia: _____

Bankua: _____

Sukurtsala: _____

- 5.750 pta. Euskal Herria eta Espainia.
- Bi urterako 10.500 pta.
- Hiru urterako 16.000 pta.
- 8.500 pta. beste herrietan.

hilero zure eskutan

Euskalgintza Elkarlanean Fundazioa	248
Eibarko Aratostien barri zaharrak	250

KRITIKAK ETA ERRESEINAK

IZTUETA Paulo. <i>Intelligentsia kimatua- ren orbelak.</i> (Luis Mari Mujika)	257
SAIZARBITORIA Ramon. <i>Bihotz bi.</i> (Mikel Hernández Abaitua)	260
AGIRRE ODRIUZOLA Jose A. <i>Elgeta.</i> (Luis Mari Mujika)	264
IRIGOIEN Joan Mari. <i>Kalamidadeen libu- rua.</i> (Leticia Grandes Mateos)	266
GAVELA César. <i>La raya seca.</i> (Luis Mari Mujika)	269
MUJICA URDANGARIN Luis Mari. <i>Hiru egun Larburun.</i> (Leticia Grandes Mateos)...	271

EGAN

Euskalerrriaren Adiskideen Elkartea
BOLETIN-aren euskarazko gehigarria

Urteko harpidetza	2.300 pta.
Atzerrian	2.500 pta.
Dendan ale bakoitza	1.800 pta.
Ale atzeratuak	2.500 pta.

BOLETIN

De la Real Sociedad Bascongada
de los Amigos del País

Suscripción anual	3.000 ptas.
Número suelto	2.000 ptas.
Número atrasado	2.200 ptas.

**EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO
"BOLETIN"-AREN EUSKARAZKO GEHIGARRIA**

Idazkaritza: Euskal Herriaren Adiskideen Elkarte. Gipuzkoako Saila
992 Postakutxatila — DONOSTIA